

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ

ΣΧΟΛΗ: ΣΔΟ

ΤΜΗΜΑ: ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

«ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΣΕ
ΤΡΕΙΣ ΝΟΜΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ»

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΔΡ. ΕΥΓ. Φ. ΘΕΟΔΩΡΑΤΟΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΘΕΜΑΤΟΣ ΑΠΟ:
ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ
ΠΑΝΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

ΜΑΪΟΣ 2002

Ευχαριστούμε τον κ. Θεοδωράτο ως υπεύθυνο καθηγητή για τις κατευθύνσεις και την πολύτιμη βοήθεια και υποστήριξη που μας έδωσε. Επίσης ευχαριστούμε τους επίσημους φορείς και παράγοντες για τις ακριβείς πληροφορίες που μας πρόσφεραν, συμβάλλοντας στην σωστή διεκπεραίωση της εργασίας μας.

Οι σπουδάστριες:

Σωτηροπούλου Μαρία

Γανά Βασιλική

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΝΟΤΗΤΑ Α': ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η Παράδοση	7
Μορφές Παράδοσης	7
Η Ελληνική Παράδοση	9
Ήθη και Έθιμα: Εννοιολογική Προσέγγιση	12
Λόγοι Επιβίωσης Εθίμων – Σύγχρονη Απουσία – Εθίμων –	
Φολκλωρισμός	13
Η Σχετικότητα της Αναβίωσης	14
Η Μεγαλόνησος Κρήτη, Λίγα Λόγια	15

ΕΝΟΤΗΤΑ Β': ΚΡΗΤΗ

Εισαγωγή: Λίγο Άρωμα από Κρήτη	17
Η Κρήτη μας	19
Ο Όνομα Κρήτη	27
Η Κρήτη Γενικότερα	27
Οι Άνθρωποι της Κρήτης	29
Κρητικό Τοπίο	32
Φύση	33
Σπήλαια	34
Ο Βυθός	34

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ': ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Νεολιθική Εποχή (7000/6000-3000/2600π.Χ.)	37
Μινωική Εποχή (3000/2600-1100π.Χ.)	38
Προανακτική Περίοδος (3000/2600-2000π.Χ.)	38
Παλαιοανακτορική Περίοδος (2000/1900-1700π.Χ.)	39
Νεοανακτορική Περίοδος (1700/1400-1380π.Χ.)	39
Μεταανακτορική Περίοδος (1400/1380-1100π.Χ.)	41
Γεωμετρική και Ανατολίζουσα Περίοδος (900-600π.Χ.)	41
Αρχαϊκή Περίοδος (650-500μ.Χ.)	42
Κλασική – Ελληνιστική Περίοδος (500-69μ.Χ.)	42

Ρωμαϊκή Περίοδος (69-395μ.Χ.)	43
Α' Βυζαντινή Περίοδος (395-824π.Χ.)	43
Αραβική Περίοδος (824-961μ.Χ.)	44
Β' Βυζαντινή Περίοδος (1204-1669μ.Χ.)	44
Βενετοκρατία (1024-1669μ.Χ.)	45
Τουρκοκρατία (1669-1898μ.Χ.)	46
Κρητική Πολιτεία (1898-1913μ.Χ.)	46
Νεότεροι Χρόνοι (1913-μέχρι σήμερα)	47
- Η Περιπέτεια της Γραφής -	48

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ': ΗΘΗ – ΕΘΙΜΑ – ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η Γέννηση	50
Ο Κόσμος της Μαμής	52
Θνησιμότητα	53
Υιοθεσία	54
Έκθεση	54
Βάπτιση	55
Το Παιχνίδι	56
Προξενιά – Συνοικέσιο – Αρραβώνας – Γάμος	57
Νεκρικά Έθιμα	64
Παρατηρήματα για το γάμο	66
Τα Επαγγέλματα των Κρητικών	67
Επαγγέλματα που Έσβησε ο Χρόνος και Αφάνισε η Εξέλιξη	68
Η Ενδυμασία των Κρητικών	100
Η Κρητική Κουζίνα	103
Κρητική Μουσική και Χορός	105
Κρητικό Τραγούδι	109
Κανταδόρικες Μαντινάδες	109
Κρητικά Ποιήματα	114
Κοινωνία της Κρήτης	119
Θρησκεία	120
Χριστιανικές Γιορτές	125
Ο Κλήδωνας	131
Έθιμα Θερισμού	137

Κρητικές Παροιμίες	137
--------------------	-----

ΕΝΟΤΗΤΑ Ε': ΚΕΡΚΥΡΑ

Στην Πολιτεία των Κόρφων	141
Το Όνομα της Νήσου	144
Ιστορία της Κέρκυρας	144
Οι Δύο Πολιορκίες	150
Τρεις Εχθρικές Κατοχές	155
Πνευματική Ζωή	156
Αξιοθέατα της Πόλης	157
Σπανάδα και Ιστορικά Κτίρια	158
Φρούρια και Οχυρώσεις	160
Μουσεία – Αρχαιολογικοί Χώροι	161
Εκκλησίες	161

ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΤ': ΗΘΗ – ΕΘΙΜΑ – ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Γάμος στην Κέρκυρα	163
Βάπτιση στην Κέρκυρα	164
Νεκρικά Έθιμα	164
Χριστούγεννα	165
Πρωτοχρονιά	165
Φώτα στην Κέρκυρα	165
Καλλικάντζαροι	165
Αποκριές στην Κέρκυρα	166
Τσι Στρυνές της Τυρηνής	167
Η Σταχτοδευτέρα – η Καθαρή Δευτέρα	168
Το Μεγαλοβδόμαδο και τη Λαμπρή	169
Οι Λαμπατίνες	172
Πρωτομαγιά	173
Γιορτές και Πανηγύρια	173
Ο Άγιος Σπυρίδων	174
Του Αγίου Συμεών	176
Αξιοθέατα της Πόλεως (Αχίλλειον – Ανάκτορο Μον Ρεπό)	176

Του Χριστού – Τ' Αη Βασιλείου	177
Η Ελιά	177
Το Ψωμί	178
Μύθοι για την Κέρκυρα	180
<i>Του Κουμπάρου τ' άχερα</i>	180
<i>Το «Μαρμαρωμένο Καράβι» της Κέρκυρας</i>	180

ΕΝΟΤΗΤΑ Ζ': ΚΟΡΙΝΘΙΑ

Ανακαλύψτε την Κορινθία	183
Κόρινθος	185
Ιστορία της Αρχαίας Κορίνθου	186
Αρχαία Ιστορία	186
Βυζαντινή Περίοδος	192
Νεότερη Ιστορία	193
Η Διώρυγα της Κορίνθου	197
Το Θέατρο της Κορίνθου	197

ΕΝΟΤΗΤΑ Η': ΗΘΗ – ΕΘΙΜΑ – ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

Δευτέρα του Πάσχα	201
Χορός του Γιαρέντη	201
Αποκριές – Λοιδουράτ	207
Τραγούδια των Αποκριών	207
Γάμος στην Κόρινθο	213
Τραγούδια του Γάμου	214
Αρραβώνας	216
Τραγούδια του Αρραβώνα	216
Ορφάνια	217
Τραγούδια Καθημερινά και Γιορτινά	218
Έθιμα για τον Θάνατο	221
Πανηγύρια και Έθιμα των Πανηγυριών	223
Μουντάφσσα (Παραδοσιακή Στολή)	224
Περαχώρα Κορινθίας	227
Τραγούδια Μάχης Περαχώρας	228

Μύθοι της Κορινθίας	229
<i>Τα Στοιχειωμένα μελίτσια</i>	229
<i>Τα Δύο στοιχειά</i>	229
<i>Το Στοιχειό της Γκούρας</i>	229
<i>Το Στοιχειωμένο Σπίτι</i>	229
<i>Το Στοιχειωμένο Σπίτι</i>	230
<i>Το Στοιχειό της Κορίνθου</i>	230
<i>Ο Αράπης του Βρυσσαριού</i>	230
<i>Οι Λύκοι</i>	231
<i>Ο Δαίμονας ο Σκανταλιάρης</i>	232
<i>Ο Αντίλαλος</i>	232
<i>Το Χρυσό Χτένι της Νεράϊδας</i>	232
<i>Τα παιδιά της Νεράϊδας</i>	223
ΕΝΟΤΗΤΑ Θ': ΕΠΙΛΟΓΟΣ	235
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	240

Α' ΕΝΟΤΗΤΑ - ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να επισημάνει την αξία της παράδοσης σαν στοιχείο ανάπτυξης του τόπου μας, να την αξιολογήσει και προπαντός να ξεχωρίσει από τον κορμό της τα στοιχεία που είναι βιώσιμα και μπορούν να επεκταθούν στο παρόν και το μέλλον προσφέροντας θετική υπηρεσία στον πολιτιστικό μας χώρο και σφυρηλατώντας τις αξίες εκείνες που θα στερεώσουν την ιδιαιτερότητα του νεοελληνικού πολιτισμού μέσα στον ενιαίο κορμό του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Με τον όρο παράδοση πρέπει να νοήσουμε τις πολιτιστικές αξίες του παρελθόντος που έδωσαν το ιδιαίτερο χρώμα στην παρουσία του ελληνικού λαού στο χώρο του, στο χώρο των Βαλκανίων και γενικότερα τον Ευρωπαϊκό που διαμόρφωσαν τα διακριτικά στοιχεία του πολιτισμού του και των ηθικοπνευματικών του αξιών και που εξακολουθούν εφόσον λειτουργούν με βάση το νόμο της επιβίωσης, να αρδεύουν και το σημερινό πολιτιστικό μας χώρο προσθέτοντας στις πραγματώσεις του παρόντος το στοιχείο εκείνο από το παρελθόν που πηγάζει από τις εθνικές μας ρίζες.

Η παράδοση βέβαια δεν είναι μονοσήμαντη. Έχει πολλούς κλάδους που σαν παραπόταμοι αρδεύουν τον εθνικό μας πολιτισμό. Έτσι έχουμε την γλωσσική, την εθνική, την πνευματική μας παράδοση με όλο το πλέγμα των ηθικών και δημιουργικών αξιών (δημοτικό τραγούδι, ήθη, έθιμα, παροιμίες, μυθοπλασία, μουσική κλπ.), οικιστική παράδοση, την λαϊκή οικοτεχνία, την ενδυματολογία, τους χορούς και τόσους άλλους κλάδους που συνθέτουν τον παραδοσιακό θησαυρό του τόπου μας.

ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

Κάθε γενιά ανθρώπων με το δικό της τρόπο αισθάνεται τον κόσμο, προσπαθεί να τον γνωρίσει, στοχάζεται, επινοεί και πράττει την αίσθησή της του κόσμου, τη γνώση και τα έργα της τα παραδίδει στην επόμενη. Εκείνη, με

τη σειρά της, πάνω στη συγκομιδή που κληρονόμησε, προσθέτει τη δική της. Όλος αυτός ο πλούτος είναι η παράδοση. Η ιστορική εξέλιξη συντελείται με τη διαμάχη ανάμεσα στην παράδοση και στα νέα στοιχεία που έρχονται να τη σπάσουν. Από τη διαμάχη αυτή γεννιούνται κάθε φορά άλλες μορφές πολιτισμού, που είναι σύνθεση του παλιού με το καινούριο.

Οι γνώσεις, οι σκέψεις, τα αισθήματα και τα έργα των ανθρώπων συχνά παραδίδονται όχι μόνο με την υπογραφή, αλλά και με τη σφραγίδα μιας προσωπικότητας, και αναγνωρίζουμε σ' αυτά, εκτός από την προαιώνια πείρα, και το ιδίωμα ενός ατόμου με κάποιο ξεχωριστό χάρισμα - αισθητήριο, παιδεία ή ό,τι άλλο. Γνωστοί καλλιτέχνες, φιλόσοφοι, προφήτες, ποιητές ανήκουν στο είδος αυτό της παράδοσης, που λέγεται λόγια παράδοση. Το έργο της λόγιας παράδοσης διαποτίζεται βέβαια από τις ιστορικές πραγματικότητες και τις καλλιτεχνικές τάσεις της εποχής και του τόπου, εκφράζει όμως τον τρόπο που αισθάνεται και εξηγεί τον κόσμο το συγκεκριμένο άτομο, ο δημιουργός. Εκφράζει με άλλα λόγια εμπειρίες ατομικές.

Άλλο πράγμα είναι η λαϊκή παράδοση. Όχι γιατί και σε αυτήν δεν υπάρχει ο δημιουργός που πρώτος εμπνέεται το έργο, αλλά γιατί αυτός ταυτίζεται με την κοινωνία όπου ζει. Στο έργο του δεν εκφράζει τις προσωπικές του εμπειρίες, αλλά τη γενική αντίληψη που έχει για τον κόσμο η κοινωνική ομάδα όπου ανήκει. Δεν προσπαθεί να επινοήσει νέα θέματα, δεν έχει προσωπικό ύφος. Στα έργα της λαϊκής παράδοσης δεν επιδιώκεται η πρωτοτυπία, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως δεν υπάρχουν παραλλαγές στα κοινά θέματα.

Το έργο του λαϊκού πολιτισμού είναι ομαδικό, και γιατί εκφράζει από την αρχή κοινές αντιλήψεις αλλά και επειδή δε σφραγίζεται, δεν κλείνει μόλις φύγει από τα χέρια του δημιουργού του. Περνάει στη χρήση των πολλών που το κατεργάζονται και το προσαρμόζουν ακόμα περισσότερο στο κοινό αίσθημα. Έτσι, στο λαϊκό πολιτισμό, η ποίηση, οι τέχνες, η σοφία δεν είναι προνόμιο λίγων, αλλά κατόρθωμα και κτήμα όλων.

Η λόγια και η λαϊκή παράδοση συνδέονται πολύ στενά μεταξύ τους δεν είναι η μία πρόγονος της άλλης. Με μια αδιάκοπη ανταλλαγή, η λαϊκή παράδοση επηρεάζει τη λόγια, και αντίστροφα. Εκείνο που προσδιορίζει τότε υπερισχύει ο λαϊκός πολιτισμός και τότε διακρίνονται οι μεγαλοφυΐες είναι η

μορφή της κοινωνίας. Σε μια αγροτική κοινωνία, όπως είναι, για παράδειγμα, το ελληνικό χωριό την εποχή της Τουρκοκρατίας, δεν είναι εύκολο να αναδειχθούν μεγαλοφυΐες. Η μάθηση δεν έχει προχωρήσει, οι άνθρωποι ερμηνεύουν τον κόσμο με μύθους που όλοι τους πιστεύουν. Σε μια τέτοια κοινωνία ο λαϊκός πολιτισμός επικρατεί. Σε άλλες όμως εποχές, όταν έχουμε ανεπτυγμένη τεχνολογία και άλλες μορφές οικονομίας, τα πράγματα αλλάζουν. Η επιστήμη προοδεύει, διατυπώνονται πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους θεωρίες. οι άνθρωποι παύουν πια να ικανοποιούνται με τις παλιές, κοινές, μυθικές ερμηνείες. ο καθένας διαμορφώνει τη δική του αντίληψη για τον κόσμο και για τη ζωή, που βασίζεται περισσότερο στα προσωπικά του βιώματα και στην ιδιαίτερη λογική του. Τότε η ισορροπία ανατρέπεται, η λαϊκή πολιτιστική δημιουργία υποχωρεί, και επικρατεί η λόγια.

Η λαϊκή παράδοση όλων των λαών πηγάζει από παμπάλαια χρόνια. Οι ιδιαίτερες μορφές της καθορίζονται πάντα από τις ιστορικές περιπτώσεις της κάθε εθνότητας. Σε πολύ παλιά χρόνια φτάνει κανείς, όταν αναζητήσει και τις ρίζες της ελληνικής λαϊκής παράδοσης. Πανάρχαιοι φόβοι, μύθοι, δοξασίες, έθιμα διατηρούνται, παραλλάσσοντας ολοένα, από το μακρινό παρελθόν ως την εποχή μας. Όσο προχωρούμε σε παλαιότερες εποχές, τόσο πιο λίγα μαθαίνουμε, γιατί η λαϊκή παράδοση δεν έχει φιλοδοξίες, αν είναι λόγος δε γράφεται, αν είναι τέχνη, αποτυπώνεται σε αντικείμενα καθημερινά που σπάνια σώζονται.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Όπως κάθε άνθρωπος έχει το δικό του χαρακτήρα, έτσι και κάθε έθνος έχει κι αυτό το δικό του χαρακτήρα. Τον πιο ζωηρό-χαρακτήρα και τον πιο ιδιόρρυθμο τον έχει η πατρίδα μας, η Ελλάδα. Αυτή η Ελλάδα έχει μέσα της κάποια δύναμη δραστική, που δεν την έχει κανένα έθνος. κι αυτή η δύναμή της είναι δύναμη πνευματική. Δεν είναι μονάχα η εξυπνάδα, αλλά είναι προπάντων η φλόγα της καρδιάς και κάποια ιδιαίτερη σεμνή καρτερία της ψυχής, που δε βρίσκεται σε κανένα λαό.

Πολλά έθνη έχουν μεγάλη ιστορία. Μα όποιος διαβάζει την ιστορία της Ελλάδας νομίζει πως τον τραβά μια ανεξήγητη δύναμη, γλυκιά και ποιητική, σαν ένας μαγνήτης που δεν ξέρει πού είναι κρυμμένος. Απορεί, διαβάζοντας πολέμους και σκληρά βάσανα, πού βρίσκεται αυτή η μυστηριώδης πηγή απ' όπου αναβρύζει τόση ποίηση που τον μαγεύει και τον κάνει να την αγαπήσει. Αυτό το μυστήριο μάγεψε τον κόσμο όλο και τον έκανε να παραμιλά για την Ελλάδα. και το πιο μικρό επεισόδιο της ιστορίας μας, το πιο τιποτένιο περιστατικό, ένας απλός λόγος που είπε ο Μιλτιάδης, ή ο Επαμεινώνδας, ένα ρητό που είπε ο Χρηστός Φωκίωνας, μία χειρονομία που έκανε ο Αγησίλαος, μια απλή προσευχή που είπε ο Παλαιολόγος, παίρνουν τέτοια σημασία στις ψυχές όλων των ανθρώπων, που ζούνε σ' όλη τη ζωή τους μ' αυτά, σαν τα παιδιά που θυμούνται έως τα γηρατειά τους κάποια παραμύθια που γλυκάνανε τη φαντασία τους.

Τι είναι λοιπόν τούτη η μαγική ουσία που έχει μέσα της αυτή η Ελλάδα και κάνει τον κόσμο να νιώθει σαν δική του ιστορία την ιστορία της;

Είναι αυτό το άπιαστο πνεύμα που έχουμε μέσα μας όλοι οι Έλληνες, αυτό που έχετε κι εσείς, και που μπαίνει σε κάθε πράξη σας, σε κάθε σκέψη σας, σε κάθε αίσθημά σας, φυσικά κι αβίαστα, απροσπάθητα, χωρίς καν να το καταλάβετε. Αυτό το ήθος, αυτή η φυσική ουσία που μας δώρισε ο Θεός, είναι στολισμένη με κάποιες μυστηριώδεις χάρες, που αγιάζουν τον πόνο, ημερεύουν το θάνατο, νοστιμεύουν το καθετί που δημιουργούμε, μ' ένα λόγο «κάνουμε την έρημο ν' ανθίσει» κατά το λόγο του προφήτη Ησαΐα. Κι αυτά όλα μεταδίδονται από γενιά σε γενιά μέσ' από το αίμα, μα πιο πολύ με κάποια ιερή και καταπληκτική λειτουργία που λέγεται Ελληνική παράδοση.

Αυτή η παράδοση είναι το θησαυροφυλάκιο που κλείνει μέσα του και φυλάγει στον αιώνα την αθάνατη ψυχή μας, την αθάνατη καρδιά μας. Μ' αυτή ζούμε και κινούμαστε και υπάρχουμε. Αυτή έκανε τον τυφλό τον Όμηρο να δείξει στους ανθρώπους που είχανε μάτια τη μυστική ομορφιά του κόσμου, αυτή έκανε τον Αισχύλο να πετά απάνω από τη γη σαν αετός χρυσοπτέρουγος, αυτή έκανε τον Μέγα Αλέξανδρο να 'χει τον Όμηρο κατ' από το προσκέφαλό του και να ζήσει μια ζωή, τριάντα μονάχα χρονών σαν ένα εξαίσιο παραμύθι που βάσταζε αιώνες, αυτή έκανε τον Πολύκλειτο και τον Φειδία και τον Λύσιππο να μεταμορφώσουν σε ανθρώπους τα λιθάρια της Ελλάδας, αυτή έκανε τον Θουκυδίδη να κλαίγει από χαρά ακούγοντας τον

Ηρόδοτο να διαβάζει την ιστορία του, αυτή έκανε τον Κολοκοτρώνη να φορά την περικεφαλαία σαν αρχαίος Έλληνας και να πολεμά χαμογελώντας, αυτή έκανε τον Ρήγα να βγάζει φωτιά από το στήθος σαν τον αρχαίο Πίνδαρο, αυτή έκανε τον Νικηταρά, τον Διάκο, τον Ανδρούτσο, τον Τζαβέλα, τον Ησαΐα Σαλώνων να κλαίνε απάνω στα αρχαία λιθάρια, και να ποθούνε να πεθάνουνε αντρειωμένα πολεμώντας για το βασανισμένο και το ατίμητο χώμα που κληρονομήσανε.

Αυτή έκανε τους τσοπαναρέους να ταιριάζουμε πάλι κάποια τραγούδια αθάνατα τρεις χιλιάδες χρόνια ύστερ' από τον Όμηρο, και να θαμπώνεται ο κόσμος και ν' απορεί πώς τάχα εκείνοι οι βουνίσιοι είχανε τέτοια αισθήματα και τέτοια τέχνη. Γιατί τούτοι οι απλοί ποιητές ήταν οι κλειδοκράτορες αυτού του θησαυρού, που βρισκόταν χωμένος στα έγκατά τους και που κρατά φυλαγμένα προγονικά κειμήλια άφθαρτα. και δεν έφτασε πως η Ελλάδα τιμήθηκε με την ανθρώπινη δόξα και στάθηκε η χαρά και η ελπίδα της οικουμένης, αλλά σαν ήρθε ο Χριστός στον κόσμο τιμήθηκε και με θεϊκή δόξα, γιατί αυτή την αγαπημένη θυγατέρα του διάλεξε ο Θεός για να της παραδώσει το Ευαγγέλιό του και να της παραγγείλει να το κηρύξει σ' όλο τον κόσμο με τη δική της τη γλυκύτερη γλώσσα, που την άπλωσε ο Μέγα Αλέξανδρος κατά θεϊκή οικονομία, μέχρι την Ινδία και τη Βακτριανή.

Το Βυζάντιο στάθηκε το χρυσό παλάτι απ' όπου βγήκε η νέα λάμψη του Ελληνισμού. ο σκοτεινιασμένος και ξεραμένος κόσμος, πάλι ξανάνθισε σαν περιβόλι μοσχοβολημένο, κι ο σπόρος ήταν ο ένας κι ακατάλυτος σπόρος της ζωής, ο Ελληνικός. Αυτό έκανε το μεγάλο ποιητή της Ιταλίας Λεοπάρδη να πει κατάπληκτος, γράφοντας για το βυζαντινό φιλόσοφο Πλήθωνα: «Ακατάλυτη και τρμερή δύναμη Ελλάδα! Χωρίς το δικό σου πνεύμα, τίποτα δε γίνεται στον κόσμο. Όλα τα γονιμοποιείς εσύ. Για μια στιγμή φαίνεται πως πεθαίνεις, κι άξαφνα παρουσιάζεσαι πάλι ολοζώντανη και δροσερή εκεί που δε σε περίμενε κανείς!»

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ: ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Οι λέξεις ήθη και έθιμα αλληλοσυμπληρώνονται νοηματικά. Τα έθιμα είναι τα ήθη όταν παίρνουν μια ορισμένη σταθερά επαναλαμβανόμενη τελεστική μορφή η επανάληψη αυτή σχηματίζει και την παράδοσή τους.

Τα ήθη αποτελούν, από μια άποψη, ένα άμορφο υλικό συμπεριφοράς των μελών των κοινωνικών ομάδων. Είναι τα αισθήματα, οι αντιλήψεις, οι νοοτροπίες, οι κλίσεις κ.λ.π. που επικρατούν σε μια δεδομένη εποχή. Π.χ. τα ήθη ενός σύγχρονου αστού χαρακτηρίζει η καταναλωτική του τάση, η σχεδόν λατρευτική σχέση του με το αυτοκίνητο, η προτίμησή του σε πρακτικές λύσεις (τυποποιημένα προϊόντα διατροφής, ενδύματα).

Ήθος, λοιπόν, είναι η παραδοσιακή αντίληψη ενός λαού για την ηθική και κοινωνική συμπεριφορά.

Η απόκτηση του ήθους δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση ιδιαίτερα σήμερα που τα πάντα ανταλλάσσονται στην ιδέα του κέρδους, της κοινωνική αναρρίχησης αλλά και της ικανοποίησης κάθε είδους ματαιοδοξίας. Το ήθος απαιτεί σκληρούς αγώνες, οδυνηρές θυσίες, συνεχή εγρήγορση, αγρύπνια συνείδησης πράγμα που επεκτείνονται σε όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ζωής. Το ήθος σημαίνει πνευματική και ψυχική καλλιέργεια, γενναιότητα, συνέπεια λόγων και πράξης, διαρκή προσαρμογή της ανθρώπινης δράσης στους ηθικούς κανόνες. Δεν είναι επάγγελμα, δεν είναι όργανο αυτοπροβολής και επιτυχίας. Πρέπει κανείς να απαρνηθεί πολλά για να κερδίσει το ουσιαδέστερο. «Ήθος ανθρώπων δαίμων» έλεγε στην ερμηνευτική γλώσσα ο - Ηράκλειτος. Το ήθος του ανθρώπου δεν μπορεί να είναι άσχετο με αυτό που πιστεύει ως πραγματικά υπαρκτό, ως αληθινό και όχι απλώς ως χρήσιμο. Μέσα, λοιπόν, από το ήθος αυτόματα δημιουργείται το έθιμο.

Η λέξη έθιμο προέρχεται από το αρχαίο έθος που σημαίνει συνήθεια, έθιμο.

Έθιμο ονομάζεται κάθε συνήθεια καθολικού χαρακτήρα για μια κοινωνική ομάδα που προέρχεται από την παράδοση και τηρείται απ' όλα τα μέλη της. Το έθιμο αποτελεί πηγή δικαίου, είναι το άγραφο δίκαιο που υπήρξε προτύπο του νόμου. Διαφέρει από το νόμο ως προς το ότι ο νόμος επιβάλλεται με την ισχύ και τον καταναγκασμό ενώ το έθιμο επιβάλλεται από

την γενική κατακραυγή και την ηθική απόρριψη, κοινωνικές εκδηλώσεις που συνόδευσαν τον περιφρονητή των εθίμων. Το έθιμο λειτουργούσε στις πρωτόγονες ή αρχαϊκές κοινωνίες ως βασικός ρυθμιστικός παράγοντας σε τέτοιο σημείο που να μην χρειάζεται να τεθούν σε κίνηση οι μορφές κοινωνικού ελέγχου.

Σ' αυτές τις κοινωνίες υπήρχαν τυπικότητες αλλά ο τυπικός νόμος δεν είχε ακόμη διαμορφωθεί. Η αποτελεσματικότητα του εθίμου ήταν πολύ πιο ισχυρή απ' ό,τι είναι σήμερα του νόμου. Αυτό διότι η εσωτερίκευση του εθίμου δηλαδή ο τρόπος που γινόταν αποδεκτός ο κανόνας που είχε παγιωθεί σε έθιμο, η εσωτερική ταύτιση μαζί του ήταν τόσο απόλυτη ώστε δεν χρειαζόταν παρά μόνο ελάχιστα ιδιαίτερα εξωτερικά μέσα επιβολής. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως τα έθιμα είχαν εξαιρετική σημασία.

ΛΟΓΟΙ ΕΠΙΒΙΩΣΗΣ ΕΘΙΜΩΝ - ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΠΟΥΣΙΑ ΕΘΙΜΩΝ - ΦΟΛΚΛΟΡΙΣΜΟΣ

Οι σημαντικότεροι λόγοι της επιβίωσης των εθίμων ως σήμερα είναι οι εξής:

α) Διασώζουν την παράδοση, την ιδιαιτερότητα ενός τόπου ή και ενός έθνους ανάλογα με το αν έχουν τυπική ή γενική ισχύ.

β) Έχουν μια αμεσότητα, μια βιωματικότητα γιατί σχετίζονται με τις ανάγκες της καθημερινής ζωής.

γ) Είναι η ζωντανή ιστορία ενός τόπου.

Δεν πρέπει να γίνονται τροχοπέδη στην εξέλιξη και στην πρόοδο της κοινωνίας γιατί γίνονται φορείς συντηρητισμού. Να προσαρμόζονται στις ανάγκες της σύγχρονης πραγματικότητας. Να εφαρμόζονται ουσιαστικά και όχι μηχανιστικά.

Στα νεότερα χρόνια η σχέση των εθίμων διαταράχθηκε. Ήθη βέβαια πάντα έχει ένας λαός. Αλλά δεν δημιουργούνται τώρα έθιμα: τα ήθη δεν μορφοποιούνται σε έθιμα. Αυτό πρέπει να έχει σχέση με τη ρήξη της παραδοσιακής κλειστής ζωής στην αγροτική κοινότητα γενικά. Ειδικότερα

πρέπει να σημειωθεί η εκμηχάνιση - με την εντυπωσιακή βελτίωση και αύξηση της παραγωγής - που έκανε ν' ατονήσει η παλαιά «λατρεία του αγρού» εκφρασμένη μ' ένα πλούτο παραστατικών εθίμων που ήταν το αποτέλεσμα του φόβου, από την αδηλότητα του μέλλοντος φόβου μορφοποιού που πραγματοποιούσε προληπτικά και προκαθοριστικά στο επίπεδο των δρωμένων και των παραστάσεων ότι αποτελούσε βαθιά ευχή και επιθυμία. Ασφαλώς πρέπει να αναφέρουμε μεταξύ των κύριων λόγων της διακοπής στη διαδικασία δημιουργίας νέων εθίμων και τη μεταβολή της σχέσης του ανθρώπου με το χρόνο. Άλλοτε είχε πολύ περισσότερο ελεύθερο χρόνο καθώς επίσης χρόνο συλλογικό (οι συνδικαλιστικές και οι άλλες παρεμφερείς συσπειρώσεις έχουν περιστασιακό ή μερικό, δεν έχουν καθολικό χαρακτήρα γι' αυτό δεν παράγουν έθιμα).

Δεν δημιουργούνται νέα έθιμα αλλά και τα παλαιά φθίνουν αφού άλλαξαν τα παλαιά ήθη που τα είχαν δημιουργήσει. Φτάνουμε στο σημείο να πούμε πως ήρθε πια μια εποχή όπου τα ήθη στρέφονται εναντίον των εθίμων.

Η ίδια η πραγματικότητα έχει συγχίσει. Παρατηρήθηκε, ιδίως από την δεκαετία του '50, στις αναπτυσσόμενες χώρες το φαινόμενο του φολκλορισμού, της αναβίωσης δηλαδή των παλαιών μορφών ζωής, εκείνων κατεξοχήν που μπορούν να παρασταθούν σαν θέαμα και μάλιστα για τους αστούς. Η νοσταλγία των κατοίκων, παρακινούμενοι περισσότερο ή λιγότερο από εσωτερική ανάγκη ή μόδα, αυτό που έχασαν: τον κόσμο μιας προβιομηχανικής κοινωνίας όπου η χειρωνακτική εργασία ήταν η βάση ενώ τώρα το να παράγεται ένα έργο χωρίς τη μεσολάβηση του ανθρώπινου χεριού ανεβάζει την ποιότητά του π.χ. στη βιομηχανία τροφίμων. Αυτή η αχρηστία και η ατροφία εξιδανικεύεται μυθοποιώντας το παρελθόν.

Η ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΑΝΑΒΙΩΣΗΣ

Τίθεται το ερώτημα: τα παλαιά έθιμα, που επιζούν ή αναβιώνουν, διατηρούν ανέπαφη και την παλαιά σημασία τους; Γενικά αυτό δεν συμβαίνει ο σκοπός διαφεύγει από τους νεότερους χρήστες του εθίμου.

Όλες ωστόσο οι παρανοήσεις και αυθαίρετες ερμηνείες των εθίμων τείνουν προς την ανάδειξη μιας νέας λειτουργίας τους που σχετίζεται άμεσα με την ψυχαγωγία. Τα παλαιά έθιμα εξαιτίας της λήθης της αρχικής σημασίας και των λόγων της χρήσης της, επιζούν με τον εξωτισμό, τη τελετουργικότητα, τη γραφικότητά τους. Έχουν γίνει ένα είδος διακοσμητικών στοιχείων και όλα αυτά αρέσουν, ευχαριστούν, ψυχαγωγούν.

Τελικά τα παλαιά έθιμα δεν επιβιώνουν γιατί εκείνοι που τα συνεχίζουν παραμένουν προσκολλημένοι στη μαγική σκέψη αλλά γιατί μέσω αυτών πραγματώνεται μια επαφή των ανθρώπων με την ποίηση.

Η ΜΕΓΑΛΟΝΗΣΟΣ ΚΡΗΤΗ, ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ

Υστερα από μια προσπάθεια προσέγγισης της παράδοσης, των εθίμων και των ηθών ανάμεσα στους τρελούς ρυθμούς του 20ού αιώνα και στο κατώφλι του 21 ου θα αναφερθούμε στη νήσο Κρήτη ένα από τα μεγαλύτερα νησιά της Μεσογείου, από τα ομορφότερα στην Ελλάδα αλλά και από τα ξεχωριστά που κουβαλάει επάνω του την ιστορία αιώνων με παραδόσεις που εξασθενούν, με αξιοθέατα που γοητεύουν και με τόπους που μας προσκαλούν να τους εξερευνήσουμε, να ανακαλύψουμε και να θαυμάσουμε την ύπαρξη του ανθρώπου με την φύση μέσα από την πορεία του χρόνου.

«Κρήτη τις, για εστί μέσω ἐνὶ οἴοντι πόντῳ καλή
καὶ πείρα περίρρυκος, ἐν δ' δίνθρωποι πολλοί,
ἀπειρίοια καὶ ἐνήκοντα πόλεις».

Ομήρου Οδύσσεια, Α. 172-174

ΕΝΟΤΗΤΑ Β': ΚΡΗΤΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Λίγο άρωμα από την Κρήτη

Κρήτη, το νησί των Θεών και των Τιτάνων, του Μίνωα, του Θεοτοκόπουλου, του Καζαντζάκη, του Βενιζέλου και του Πρεβελάκη του μύθου, του θρύλου, της ιστορίας και της παράδοσης. Ξαπλωμένη σα γοργόνα τη σφιχταγκαλιάζουν τα καταγάλανα κύματα του ΚΡΗΤΙΚΟΥ και του ΛΙΒΥΚΟΥ πελάγους και αναπνέει το μυρωδάτο άρωμα του αγέρα τους.

Ευλογημένο νησί.

Πλημμυρισμένο και τους δώδεκα μήνες του χρόνου με ήλιο, φως, ζεστασιά, γοητεία, αγριάδα και ομορφιά. Τα θέλγητρα και η γοητεία της κατακτούν από την πρώτη κιόλας στιγμή τον κάθε επισκέπτη και του δημιουργούν συναισθήματα αγάπης και συγκίνησης που δεν ξεχνιούνται ποτέ. Οι άνθρωποί της αγνοί, ζεστοί, ανοιχτόκαρδοι, χαμογελαστοί, φιλότιμοι και μερακλήδες, από την φύση τους, δεν αργούν να σε κάνουν φίλο τους και ν' αποστάσουν την αγάπη και την εμπιστοσύνη σου. Ξέρουν να σου μεταδώσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους με λόγια μετρημένα και συγκροτημένα, με το τραγούδι και με το κλάμα, με την μαντινάδα και το μοιρολόι, με τον χορό και με τη λύρα, με το λαγούτο και το ριζίτικο, αλλά και με το τουφέκι και το μαχαίρι, όταν η κατάσταση το επιβάλλει και οι συνθήκες το απαιτούν. Φιλοσοφημένος και μετρημένος ο κρητικός, εκφράζεται με παροιμίες, με γνωμικά, με αλληγορικές ιστορίες αλλά και με ανέκδοτα που έχουν σημασία και βαθύ νόημα, γι αυτό και δεν είναι τυχαίο γίγαντες του πνεύματος, της τέχνης και της επιστήμης, που δικαιοματικά κατέχουν την πρώτη θέση στο παγκόσμιο Πνευματικό Στερέωμα.

Αλλά δεν είναι μόνο οι άνθρωποι που σε μαγεύουν και σε κατακτούν. Είναι και οι ξεχωριστές φυσικές ομορφιές που διαθέτει το νησί που σε κάνουν να πιστεύεις ότι, όταν την έπλαθε ο Θεός είχε περίσσια όρεξη και πλούσια καλλιτεχνική διάθεση και της χάρισε όλα τα στολίδια και τις ομορφιές που μπορεί να φανταστεί ο ανθρώπινος νους. Βουνοκορφές όμορφες. Ακρογιαλιές δαντελωτές. Ελαιώνες απέραντοι. Κήποι λεμονιάς και πορτοκαλιάς που

αναδύουν μεθυστικά αρώματα. Κοιλιάδες λουλουδιών που, από τα πανάρχαια χρόνια μέχρι σήμερα, χρησιμοποιούνται για την αντιμετώπιση πολλών νοσηρών καταστάσεων ή για την αντιμετώπιση του ανθρώπινου πόνου. Οι ρεματιές, τα δάση, οι υγρότοποι και τα βουνά της Κρήτης καλύπτονται με την πλούσια κρητική χλωρίδα, που λόγω των θεραπευτικών τους ιδιοτήτων από τα πολύ παλιά χρόνια είχε προκαλέσει το μεγάλο ενδιαφέρον των διαφόρων συγγραφέων, βοτανολόγων, ερευνητών και περιηγητών.

Η Κρήτη, σε γενικότερες γραμμές, είναι ο τόπος που με το αγκάλιασμό του σε ημερεύει, σε ξεκουράζει, σε αναζωογονεί, σε μεθά με τα αρώματα και τη μαγεία της και σε ξανακάνει παιδί. Όμως βασική προϋπόθεση για να ζήσεις αυτό το θαύμα είναι να την περπατήσεις απ' άκρη σ' άκρη, χωρίς βιασύνη. Να γνωρίσεις τις πόλεις, τις κωμοπόλεις και τα χωριά της. Να περπατήσεις τους δρόμους και τα σοκάκια της. Να περιπλανηθείς στα βουνά και τα φαράγγια της. Να δροσιστείς στα καταγάλανα νερά της και να απολαύσεις τον ζωογόνο ήλιο στα δαντελωτά ακρογιάλια της. Να ξαναβρείς τον εαυτό σου στη γαλήνη και τη φυσικότητα των μαγευτικών τοπίων του βουνού και της θάλασσας.

Να ξαναγεννηθείς στην Κνωσό, στη Φαιστό και στη Γόρτυνα. Να σεργιανίσεις στα κάστρα, στα ξωκλήσια και τα μοναστήρια της. Να φιλοξενηθείς από τους κατοίκους της. Να απολαύσεις τα μυρωδάτα εφτάζυμα παξιμάδια της, τα μοσχομυρισμένα κουλούρια της, το νόστιμο ελαιόλαδό της και τους λαχταριστούς μεζέδες της. Να γευθείς τα χυμώδη και εξωτικά φρούτα της, να πιεις την γλυκόπιτη τσικουδιά της και να μεθύσεις με τ' αθάνατα κρασιά της, αυτά που ο ίδιος ο Κρητογένης Δίας απολάμβανε στο Ιδαίον Άνδρου.

Όλα αυτά και άλλα πολλά περισσότερα, θα τα απολαύσεις πηγαίνοντας στο νησί των αντιθέσεων. Στο νησί που η ζωή παντρεύεται με το θάνατο. Στο νησί που η λεβεντιά πηγαίνει με την αντρείοσύνη αντάμα. Στο νησί που «μαντινάδα γίνεται το γέλιο και το κλάμα». Στο νησί του κρύου και της ζέστης, της γαλήνης και της πλημμύρας, του ήχου και των εικόνων, των χρωμάτων και του φωτός, των θέσεων και των αντιθέσεων, του θρύλου και της ιστορίας.

Όμως, και πάλι στο ξαναλέω: Μη βιαστείς «Σαν πιας στον πηγαιμό για... το νησί μας να εύχεσαι να' ναι μακρύς ο δρόμος σου».

Η ΚΡΗΤΗ ΜΑΣ

«Κρήτη μου, τσ' ομορφάδες σου και πώς να τσι παινέμω», αναφωνεί ο λαϊκός τραγουδιστής, εκφράζοντας την αδυναμία που αισθάνεται να εκφράσει με λόγια την ομορφιά της Κρήτης.

Και είναι πραγματικά δύσκολο μ' λόγια ανθρώπινα να υμνήσει κανείς τα χώματα τα χλιοποτισμένα με αίμα, τα βουνά και τα κάστρα που δε σκλαβώθηκαν ποτέ, τα λουλούδια που ανθίζουν σε άγριες και ψηλές κορφές, μόνο όταν δροσίζονται από της λευτεριάς τ' αγέρι. Τα πουλιά που σκίζουν το γαλανό αιθέρα και τραγουδούν πάντα το τραγούδι της λευτεριάς. Τα βοσκόπουλα και τις βοσκοπούλες του Ψηλορείτη, τους δουλευταράδες του κάμπου της Μεσαράς και του οροπεδίου του Λασιθίου. Είναι δύσκολο να βρεις λόγια ανθρώπινα, για να εκφράσεις το μεγαλείο της ψυχής των ανθρώπων που ποτέ δεν αισθάνονται πάνω τους «βαρύ το χέρι του φόβου», μα για πάντα μέσα στα τρίςβαθα της ψυχής τους μένουν ελεύθερα.

Τα αισθήματα των Κρητικών για το ιδανικό της ελευθερίας είναι γνωστά. Φιλελεύθερος στα φρονήματα, ανυπόταχτος στην ψυχή είναι ο Κρητικός. Τα αισθήματά του γλυκύτατα και η καρδιά του ανοιχτή για όλους...

Η κρητική φιλοξενία, που αποτελεί ένα σπουδαίο προτέρημα της ψυχής του, είναι μια εκδήλωση του ευγενικού και ζεστού χαρακτήρα του. Είναι ένα ευγενικό προγονικό κληροδότημα, που συναντάται σ' ολόκληρη σχεδόν την Ελλάδα. Γιατί όλοι οι Έλληνες είναι λαός συναισθηματικός, ευγενικός, φιλότιμος. Η κρητική φιλοξενία είναι μια αρετή της ψυχής, μια εκδήλωση της ανθρωπιάς και καλοσύνης του κρητικού λαού. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι αρχαίοι Έλληνες θέλουν την Κρήτη γενέτειρα τον Δία πάνω στα βουνά της Δίκτης κι ότι πάνω στα βουνά της Ίδης τον φιλοξένησαν οι Κουρήτες και τον έθρεψε η Αμάθεια. Η Κρήτη είναι η γη που φιλοξένησε την Ευρώπη, όταν την άρπαξε ο Δίας από τον πατέρα της Φοίνικα. Ο μύθος της αρπαγής της Ευρώπης από τον πατέρα των Ελλήνων Θεών και ανθρώπων έχει αλληγορικό χαρακτήρα και φανερώνει την επίδραση του μινωικού και γενικότερα του ελληνικού πολιτισμού στη δημιουργία του ευρωπαϊκού πνεύματος.

Ο Κρητικός όμως δε δέχεται να του θίξουν ορισμένα ιερά και όσια στα οποία πιστεύει με πάθος. Όταν τον θίξουν γίνεται θεριό ανήμερο και πάνω στο δίκιο του μπορεί να κάμει πράγματα που ίσως δεν αρμόζουν σε πολιτισμένο άνθρωπο. Ο απλός Κρητικός είναι πιστός στα ηθικά παραγγέλματα που κληροδότησε από τους προγόνους του. Πιστός στα θέσμια, στο άγραφο δίκαιο του νησιού του. Τα τηρεί με ευλάβεια θρησκευτική. Η ελεύθερη προσωπικότητα του Κρητικού, που τη δροσίζει ο αέρας του βουνού και η αύρα της θάλασσας, είναι καθαρή και θέλει ντόμπρες εξηγήσεις. Δεν ανέχεται την κοροϊδία και πολύ περισσότερο την απάτη. Θέλει μια τάξη στη ζωή, που θα υπακούει στο νόμο της συνείδησης.

Σ' αυτό το νόμο της συνείδησής υπακούει ο απλός Κρητικός σ' όλες της εκδηλώσεις της ζωής του. Όταν αναπνάζει στον αέρα το Αρκάδι. Όταν νικά τους Γερμανούς και κουρελιάζει μια πανίσχυρη αυτοκρατορία. Όταν παίρνει την οικογένειά του το βράδυ της Μεγάλης Παρασκευής και πηγαίνει στην εκκλησία, για να γίνει κοινωνός του Θείου πάθους. Όταν φορτώνεται το σκαλίδι του και σκάβει τα κακοτράχαλα βουνά, για να βλαστήσουν σε λίγο καρποί τίμιου ιδρώτα. Όταν θαλασσοδέρνεται σ' όλης της γης τα μέρη, για να παντρέψει την αδελφή του. Όταν, αλίμονο, αναγκάζεται να σκοτώσει για την τιμή και την υπόληψή του. Σ' όποια ενέργεια κι αν προβεί, δίκαιη ή δικαιοφανής Το κάνει γιατί του το υπαγορεύει η συνείδησή του.

Σ' αυτό το όμορφο νησί ας μείνουμε για λίγο κι ας προσπαθήσουμε να ζήσουμε με όλη τη δύναμη της ψυχής μας το μεγαλείο του νησιού αυτού, που πρώτο δίδαξε στον άνθρωπο την αξία του. Το Ηράκλειο είναι η μεγαλύτερη πόλη της Κρήτης. Ο Χάνδακας, όπως το έλεγαν οι Βυζαντινοί. Το Μεγάλο Κάστρο των έργων του Καζαντζάκη. Κτισμένο στο ακροθαλάσσι του Κρητικού Πελάγους, μοιάζει, καθώς το κοιτάζει κανείς από τα βάθη της θάλασσας, σαν ένα άπαρτο βυζαντινό φρούριο. Πόλη μεγάλη, με κίνηση, πλούτο, πνευματικότητα, κέντρο διεθνούς τουρισμού.

Το Αρχαιολογικό Μουσείο του Ηρακλείου περιέχει τη μεγαλειώδη συλλογή των μνημείων του μινωικού πολιτισμού, που ξαναείδε του ήλιου το φως, για να τον φωτίσει κι αυτός με το δικό του τρόπο ύστερα από τέσσερις χιλιάδες χρόνια. Τα μνημεία αυτά δείχνουν το τι μπορεί να πετύχει ο άνθρωπος πάνω σε ευγενή πεδία δράσης και προσφοράς στο κοινωνικό σύνολο. Δείχνουν ακόμη την αγωνιώδη προσπάθεια του ανθρώπου στα

πρώτα πνευματικά του βήματα να πετύχει το τέλειο, αξιοποιώντας τις δυνάμεις με τις οποίες τον προίκισε ο Θεός.

Ο μινωικός πολιτισμός ήταν πρόσχαρος, όμορφος, απλός, φυσικός, αγνός, έδωχνε το άγχος και διαλαλούσε την αγάπη του ανθρώπου για τη ζωή αυτή, τις χάρες και τις χαρές της. Μπορεί να ήταν το πρώτο βήμα του ευρωπαϊκού πολιτισμού, αλλά ήταν το καλύτερο και σταθερότερο, γιατί ήταν το πιο αγνό. Στο μινωικό πολιτισμό κυριαρχούσε η φυσικότητα, η απλότητα και η παράφορη αγάπη, ο έρωτας για τη ζωή αυτή. Γι' αυτό όλες οι τελευταίες θεωρίες και εικασίες για ανθρωποθυσίες και ανθρωποφαγίες στη μινωική Κρήτη απορρίπτονται από την ίδια τη φύση του πολιτισμού που ανέπτυξε ο λαός αυτός, στον οποίο αποδίδονται τέτοιες συνήθειες.

Αποκορύφωμα του μινωικού πολιτισμού είναι η Κνωσός, ενώ παρακλάδια του θα συναντήσουμε σε όλη την Κρήτη. Η Φαιστός, η πόλη του αδελφού του Μίνωα, Ραδάμανθους, που ήταν ένας από τους κριτές του Άδη. Οι άλλοι δυο ήταν ο Αιακός και ο Μίνωας. Η Αγία Τριάδα, η Ζάκρος. Τα Μάλια, η πόλη του άλλου αδελφού του Μίνωα, Σαρπηδόνα.

Το Ιστορικό Μουσείο του Ηρακλείου είναι η συνέχεια του αρχαιολογικού. Εδώ βλέπει κανείς την Κρήτη όλων των αιώνων, από την πρώτη μεταχριστιανική εποχή κι έπειτα. Εδώ θα γοητευτεί κι από τα δείγματα της κρητικής λαογραφικής κληρονομιάς, που είναι η κύρια έκφραση της κρητικής ψυχής. Δείγματα και ανάμνηση της βενετικής κυριαρχίας στο νησί είναι τα τείχη του Ηρακλείου, η κρήνη Μοροζίνη, η Λότζια, ο Κούλες, η Βασιλική του Αγίου Μάρκου.

Η εκκλησία του Αγίου Μηνά στο Ηράκλειο είναι μεγαλοπρεπέστατος χώρος λατρείας του Θεού. Μπαίνοντας κανείς στον Άη Μηνά, ταπεινώνεται χωρίς να τα καταλάβει. Του το επιβάλλει ο χώρος, ο διάκοσμος, η μηδαμινότητά του μπροστά στο μεγαλείο που αντικρίζει. Δίπλα στον Άη Μηνά, η σιναϊτική εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης. Απ' εδώ ξεκίνησε ο Γκρέκο με τα φτερά της αξίας του και της ελεύθερης ψυχής του και πήγε στην Ευρώπη, για να αναδειχτεί σε λίγο μεγάλος ζωγράφος. Από τη σχολή γραμμάτων και τεχνών αυτού του Μοναστηριού, ξεπήδησαν κι έλαμψαν σαν φωτεινά άστρα ο Κύριλλος Λούκαρης, ο Μελέτιος Πηγάς κι ίσως ο Γεώργιος Χορτάτζης κι ο Βισσέντζος Κορνάρος.

Πάνω στο φρούριο του Ηρακλείου, Μαρτινέγκο, αναπαύεται ένας σπουδαίος Κρητικός. Ο Νίκος Καζαντζάκης, ο άνθρωπος για τον οποίο τόσα αντιφατικά ειπώθηκαν. Για άλλους είναι ο μεγάλος συγγραφέας, ο στοχαστής, ο φιλόσοφος, αυτός που μπόρεσε να νιώσει την ουσία του δράματος που ζει ο άνθρωπος. Ο ανήσυχος νους που ψάχνει ακατάπαυστα να βρει την αλήθεια. Και αγωνίζεται και δεν ησυχάζει και δεν απογοητεύεται και παλεύει και ελπίζει. Για άλλους, υπήρξε ένας δυστυχισμένος άνθρωπος που αναμάρτησε τις θεωρίες γνωστών φιλόσοφων (Νίτσε, Μπέρξον κ.λ.π.) και προσπάθησε να βλάψει εσκεμμένα τη θρησκεία: Εμείς για τον Καζαντζάκη δεν μπορούμε να πούμε τίποτε άλλο παρά μονάχα τούτο. Το συγγραφέα τον καταξιώνει κυρίως η γνώμη του κόσμου, που κάνει κτήμα του τα πνευματικά δημιουργήματά του. Και ο Καζαντζάκης οπωσδήποτε έχει καταξιωθεί από τον κόσμο αυτό.

Ο Άγιος Νικόλαος, η Βενετία της Ελλάδας, είναι μικρή μαγική πολιτεία που γοητεύει την ψυχή. Είναι το κοσμοπολίτικο κέντρο, όπου συναντώνται απ' όλη τη γη άνθρωποι κι ανθρωπάκια, για να χαρούν την ομορφιά της, να νιώσουν το μεγαλείο της φύσης, να ψηθούν από την αλμύρα του πελάγου και τον ήλιο του ουρανού. Αλλά και η Ιεράπετρα με τη Σητεία δεν υστερούν σε ομορφιά. Η Κριτσά είναι το βουνίσιο αρχονεοχώρι του Λασιθίου, που κρατά ανόθευτα τα έθιμα και τις παραδόσεις του. Εδώ ανασαίνετε κάθε τόσο και ο γνήσιος κρητικός γάμος, με όλες ης χάρες και ης ομορφιές του.

Η ορεινή επαρχία της Βιάννου είναι γεμάτη μεγαλείο, απέραντη φυσική ομορφιά, άφθαστη δόξα. Γέννησε τον πατέρα του νεοελληνικού χρονογραφήματος, το Γιάννη Κονδυλάκη, το γνωστό «Διαβάτη». Οι νότιες ακτές της έχουν ημιτροπικό κλίμα. Τα χελιδόνια δεν τις εγκαταλείπουν ποτέ, οι τολμηροί δε διστάζουν το καταχείμωνο να λουστούν στα πεντακάθαρα νερά του Λιβυκού πελάγους. Στις δασωμένες πλαγιές της Δίκτης, η Σύμη πνιγμένη στο πράσινο και στα μύρα. Μαγεύεται η ψυχή, ακούγοντας τα κρητικό αηδόνια να τραγουδούν γλυκά τις ομορφιές και η δόξα της γύρω περιοχής.

Το Ρέθυμνο, η όμορφη και γραφική πολιτεία της δυτικής Κρήτης, έχει μια ιδιότυπη και χαρακτηριστική γραφικότητα. Έχει έντονα τα σημάδια της ενετικής κυριαρχίας που γνώρισε στο παρελθόν. Στενοί ενετικοί δρόμοι, παλιά αρχοντικά, ακρόπολη. Έχει εξάισια προκουμαία και εξαιρετικό δημοτικό κήπο.

Κοντά στο Ρέθυμνο, πάνω στις πλαγιές του Ψηλορείτη, βρίσκεται το Αρκάδι. Ο τόπος της θυσίας των Κρητικών στο βωμό της ελευθερίας και της

ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Ήταν το Αρκάδι η εκδήλωση της απόφασης των Κρητικών να νικήσουν ή να χαθούν. Το «Ελευθερία ή Θάνατος» με άλλα λόγια. Η φωτιά και η λάμψη του Αρκαδιού έφτασε σ' όλα τα πέρατα της γης, φώτισε τις ψυχές και θύμισε στους ανθρώπους την υποχρέωση απέναντι στο καθήκον, την εμμονή για την «πάση Θυσία» φύλαξη των πανανθρώπινων ιδανικών, των κάθε είδους Αρκαδιών. Εδώ, σ' αυτό τον ιερό τόπο καταξιώθηκε για άλλη μια φορά ο άνθρωπος. Εδώ υψώθηκε η ανθρώπινη ψυχή, εδώ εξαυλώθηκε και πλησίασε το τέλειο. Πράξεις σαν κι αυτές δίνουν νόημα στη ζωή και μας κάνουν να πιστέψουμε ότι ο άνθρωπος διαφέρει από τα ζώα, πως η ανθρώπινη ψυχή έχει ανώτερη προέλευση.

Δίπλα στο ολοκαύτωμα του Αρκαδιού, στέκουν ισάξια τα ολοκαυτώματα του Μελιδονιού και της Μιλάτου, των εξήντα δύο Μαρτύρων και των Βιαννιτών στα χρόνια της γερμανικής κατοχής.

Η πόλη των Χανίων, η ζηλεμένη χώρα της Κρήτης, είναι κτισμένη στα ερείπια της αρχαίας Κυδωνίας. Στενοί πολυδαίδαλοι δρόμοι, στοές, παλιά ενετικά κτίρια, είναι τα χαρακτηριστικά της παλιάς πόλης. Η νέα είναι μια από τις ωραιότερες πόλεις της σημερινής Ελλάδας. Στα νότια του νομού Χανίων, ένα στενό και βαθύ πέρασμα ανάμεσα στα πανύψηλα βουνά οδηγεί στη Θάλασσα του Λιβυκού πελάγου. Είναι το Θρυλικό φαράγγι της Σαμαριάς. Αγριο φυσικό μεγαλείο, δέντρα, λουλούδια, βότανα κι αγρίμια ελεύθερα συναντά ο περπατητής της Σαμαριάς. Το φαράγγι καταλήγει στην Αγία Ρουμέλη. Η ορεινή επαρχία των Σφακιών διατηρεί ανόθευτη την κριτική παράδοση. Απρόσιτη, άγρια, επιβλητική, απλησίαστη στον κόσμο είναι η περιοχή. Δεν υποτάχτηκε ποτέ σε ξένο κατακτητή. Εδώ συναντά κανείς τους γνήσιους απόγονους των αρχαίων Δωριέων. Τα Σφακιά είναι το άπαρτο κάστρο της λευτεριάς, η πανώρια ομορφιά της Κρήτης, η ακριτική ψυχή μας. Στ' άπαρτα κάστρα των Σφακιών φωλιάζει η λεβεντιά της Κρήτης. Της λευτεριάς η αύρα από τα σφακιανά βουνά ανεμίζει και σμίγει με την αύρα του πελάγου και διαλαλεί τη δόξα των κρητικών βουνών, που μόνο αετοί πάτησαν τις κορφές τους.

Πάνω στις πλαγιές της Ίδης τις δασωμένες, ο Γύπαρης και ο Αλέξης αγάπησαν την Πανώρια και την Ανθούσα κι εδώ το ρομαντικό τους ειδύλλιο βρήκε αίσιο τέλος. Εδώ η Αμάθεια έθρεψε το Δία και οι Κουρήτες τον διασκέδασαν. Εδώ ανατινάχτηκε και το Αρκάδι στον αέρα κι η λάμψη της

θυσίας αυτής τον Ψηλορείτη πρωτοφώτισε. Πάνω στα Λευκά όρη τ' αγρίμια ζουν σε απλησίαστες και ψηλές κορφές ανυπόταχτα, περήφανα σαν και τους ανθρώπους που ζουν τριγύρω.

Πάνω στα βουνά της Κρήτης, που τώρα αντιλαλούν οι κελαηδισμοί των αηδονιών, αντιλάλησαν μύριες φορές στο παρελθόν τα τουφέκια, όποτε η μοίρα το κάλεσε. Κι εδώ πάνω τα λούλουδα του Μάη, τα θυμάρια του φθινοπώρου και τα χιόνια του χειμώνα, βάφτηκαν με αίμα ζεστό τίμιων ανθρώπων, που ποτέ δε φοβήθηκαν το θάνατο. Πάνω σ' αυτά τα βουνά που κελαηδούν τα κρητικά πουλιά, που γνώρισαν τους έρωτες βοσκών με βοσκοπούλες, που ποτίστηκαν με αίμα, που άκουσαν τα τουφέκια ν' αντιλαλούν, που είδαν Αρκάδια να γίνονται ολοκαυτώματα, κατοικεί η λευτεριά.

Στα δοξασμένα χώματα της Κρήτης, γεννήθηκε και τράφηκε κι αυτός που προσφέρθηκε με όλη τη δύναμη της ψυχής του στο λαό, που η μοίρα τον έταξε να υπηρετήσει. Είναι ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο γιος του Ψηλορείτη. Σήμερα αναπαύεται στο Ακρωτήριο Χανίων, κάτω από τον καταγάλανο κρητικό ουρανό, με συντροφιά τη δόξα και τον απόηχο του φλοίσβου της γαλάζιας κρητικής Θάλασσας, ενωμένο με τις ιαχές της ευγνωμοσύνης του λαού, που τον αγάπησε με όλη της δύναμη της ψυχής του.

Όλες αυτές οι ομορφιές της Κρήτης, οι φυσικές της καλλονές, η δόξα της (παλιά και νέα), ο φιλόξενος λαός της, είναι τα κίνητρα δεκάδων χιλιάδων τουριστών, που κάθε χρόνο την επισκέπτονται. Την επισκέπτονται για να θαυμάσουν τις ομορφιές της, να χορτάσουν τον ήλιο της, να λουστούν στις ασπμένιες θάλασσες της, να προσκυνήσουν τα μνημεία της δόξας της. Όλοι όμως αυτοί οι ξένοι τουρίστες αποτελούν έναν παράγοντα επίδρασης πάνω στα γνήσια κρητικά ήθη. Μιας επίδρασης, που όσο δυνατή κι αν είναι η κρητική ψυχή, οπωσδήποτε επηρεάζεται απ' αυτήν. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν σήμερα οι βόρειες τουριστικά αξιοποιημένες περιοχές της Κρήτης, σε αντίθεση με τις νότιες, που είναι τουριστικά απρόσιτες και διατηρούν τη φυσικότητα, τη βαρύτητα, την επιβλητικότητα, την παραδοσιακή ομορφιά τους.

Στη βόρεια Κρήτη, αντίθετα, παρατηρείται μια διατάραξη τόσο του περιβάλλοντος, όσο και της νοοτροπίας. Το θέμα αυτό, όσο απλό κι αν φαίνεται, για μας τους Κρητικούς έχει ιδιαίτερη σημασία και χρειάζεται

ιδιαίτερη προσοχή. Πρέπει να παραμερίσουμε το σύμπλεγμα της κατωτερότητας που, δυστυχώς, αισθανόμαστε απέναντι στους ξένους. Να πολεμήσουμε την ξενομανία, που σαν ψυχική πληγή μας κατατρέχει. Να πιστέψουμε στον εαυτό μας. Είναι φοβερό να περπατάς στους δρόμους του Ηρακλείου, των Χανίων ή της Σητείας και να νομίζεις πως βρίσκεσαι σε κανένα προάστιο του Παρισιού ή του Λονδίνου, βλέποντας τις επιγραφές στα διάφορα καταστήματα και ξενοδοχεία γραμμένα στα γαλλικά ή τα αγγλικά. Αλλά αυτό είναι ίσως η πιο ασήμαντη εκδήλωση της ξενομανίας μας. Γιατί υπάρχουν άλλα σπουδαιότερα θέματα, που δείχνουν την ξενομανία των Νεοελλήνων.

Δε λέω να κλείσουμε τις πόρτες του νησιού μας στους ξένους τουρίστες. Και τις πόρτες μας ν' ανοίξουμε και τις καρδιές μας. Αλλά να κρατήσουμε την ιδιομορφία μας, τις ιδιαιτερότητές μας και να προσπαθήσουμε εμείς να επηρεάσουμε τους ξένους κι όχι οι ξένοι εμάς. Τα διάφορα ξενοδοχεία να κτίζονται σύμφωνα με τη λαϊκή αρχιτεκτονική του τόπου μας. Τα τουριστικά καταστήματα και ξενοδοχεία να έχουν γνήσια ελληνικά ονόματα από την αρχαία μυθολογία ή τη σύγχρονη ελληνική ιστορία (Δίκτυννα, Ραδάμανθους, Αριάδνη, Σαρπηδόνας, Αμάθεια κ.λ.π.). Να οργανώνονται εκδηλώσεις σαν κι αυτήν της γιορτής του κρασιού, που θα φέρνουν τους ξένους τουρίστες πιο κοντά στην παράδοση του τόπου μας. Θα ήταν ντροπή για τους κρητικούς να δουν μια μέρα το όμορφο, φυσικό, σοβαρό, παραδοσιακό, γνήσια ελληνικό νησί τους, να πάθει ό,τι έπαθε ήδη η Μύκονος.

Βέβαια, υπάρχουν ορισμένα πεδία μέσα στα οποία μπορούμε να μιμηθούμε ενεργητικά τους ξένους φίλους μας. Ένα απλό αλλά χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το παρακάτω. Οι περισσότεροι ξένοι τουρίστες, όπου κι αν βρεθούν, κρατούν στο χέρι τους και διαβάζουν κι από ένα βιβλίο. Είναι μια καλή και χρήσιμη συνήθεια, που σίγουρα θα μας ωφελήσει, αν τους μιμηθούμε. Θα έχουμε πετύχει, όταν φεύγει ο ξένος από την πατρίδα μας με την εντύπωση ότι επισκέφτηκε ένα λαό με προσωπικότητα, που πιστεύει στον εαυτό του, που μπορεί να σταθεί μόνος του και να γίνει παράδειγμα προς μίμηση. Από μας εξαρτάται αν οι ξένοι που επισκέπτονται την πατρίδα μας θα γίνουν φορείς των ηθών και εθίμων μας στις μακρινές πατρίδες τους και όχι «φθαρείς» τους.

Η αλλοίωση των ηθών ενός λαού γίνεται πιο εύκολα στην ειρήνη παρά στον πόλεμο. Πιο εύκολα με το καλό, παρά με το άσχημο. Έτσι, αν εφτακόσια χρόνια υποταγής στους Ενετούς και τους Τούρκους δε στάθηκαν ικανά να αλλοιώσουν την ψυχή της Κρήτης, πενήντα ίσως και λιγότερο χρόνια συνέχισης της σημερινής κατάστασης, όσον αφορά τον τουρισμό, μπορούν να αποβούν μοιραία για την κρητική παράδοση. Το χρήμα, που κουβαλούν μαζί με το χαμόγελό τους οι ξένοι, είναι ο χειρότερος εχθρός του ανθρώπου. Είναι ο εκπορθητής ψυχών και συνειδήσεων. Ας μη μας σαγηνέψει λοιπόν. Ας αντισταθούμε με όλη τη δύναμη της ψυχής μας, για να πετύχουμε μια πνευματική νίκη.

Την ομορφιά και τη γραφικότητα ενός λαού, του τη δίνουν οι ιδιαιτερότητες του, τα προτερήματα που έχει μόνο αυτός και στα οποία κάνει κοινωνούς τους άλλους. Δε δέχεται να τον θίξει κανείς πουθενά. Τότε ο λαός αυτός είναι πραγματικά περήφανος. Αυτό, δε σημαίνει όχι στην πρόοδο στην εξέλιξη. Σημαίνει να στη φυσιολογική, ομαλή πρόοδο της πνευματικότητας και των ηθών ενός λαού.

Ας ξεκινήσουμε, λοιπόν, τώρα με τη φιλοδοξία, όταν ο ξένος έρχεται στην Κρήτη, να φεύγει με την ψυχή του πλησιασμένη πιο κοντά στη δική μας. Η κρητική ψυχή φημίζεται για την πίστη της στην παράδοση. Οι πρόγονοι στην Κρήτη είναι αυτοί που δόξασαν το παρελθόν, οδηγούν μαζί με τους νέους το παρόν και χαράζουν μαζί τους το μέλλον. Ο Κρητικός, δεμένος με πάθος με τον τόπο που τον γέννησε, είναι πιστός σ' ό,τι ωραίο κι ευγενικό κληρονόμησε από τους πρόγόνους του. Ας ελπίσουμε πως όλοι οι κρητικοί θα δείξουμε ιδιαίτερη προσοχή και σ' αυτό το σπουδαίο θέμα της αλλοίωσης των γνήσιων ηθών και εθίμων του τόπου μας από τους ξένους τουρίστες και θα κερδίσουμε για άλλη μια φορά μια λαμπρή πνευματική νίκη.

Αυτή είναι η Κρήτη μας. Εμείς οι Κρητικοί είμαστε περήφανοι για το νησί μας. Μα αν ως Κρητικοί είμαστε περήφανοι μια φορά, ως Έλληνες είμαστε περήφανοι δέκα φορές. Γιατί πολλές Κρήτες μαζί, αρμονικά και αδιάσπαστα ενωμένες, συναποτελούν το πανανθρώπινο ιδανικό της Ελλάδας.

ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΚΡΗΤΗ

Σύμφωνα με τους Έλληνες μυθογράφους το όνομα Κρήτη προέρχεται από έναν πανάρχαιο βασιλιά της, τον Κρήτα που ήταν γιος του Δία και της νύμφης Ιδαίας. Κρήτη όμως ονομάζονταν και μια από τις Εσπερίδες νύμφες ή και η κόρη ενός από τους Κουρήτες που ήσαν ιερείς ή κατώτερες θεότητες και άνηκαν στην λατρεία του Διός Κούρου.

Στην αρχαιότητα η νήσος ονομάζονταν και Αερία, Χθόνια, Δολίχη από το μακρόστενο σχήμα της, Μάκαρις ή Μακαρόνησος, Κουρίτις και Τελχινία. Κρήτη αποκαλείται πρώτη φορά από τον Όμηρο και το όνομα αυτό άσχετα με τις υστερογενείς μυθολογικές ετυμολογίες, φαίνεται ότι πιθανώς έχει προελληνική την καταγωγή του. Οι γλωσσολόγοι και οι ιστορικοί έχουν δώσει ποικίλες ερμηνείες για το έτυμο της λέξεως και ασφαλώς δεν αξίζει να τις αναφέρουμε, διαιωνίζοντας έτσι την ασάφεια. Μερικοί όμως υποστηρίζουν ότι ίσως είναι πιθανότερη η προέλευση του ονόματος από τη προελληνική ρίζα, συγγενική με το σημαντικό κράτ ή κάρτ που σημαίνει ακρόπολη ή κεφαλή. Στην Παλαιά Διαθήκη οι Κρήτες ονομάζονται Κερετίμ ενώ ένα γνωστό φοινικικό έπος, το Ουγκαρίτ (Ρας Σάμπρα) έχει ως κεντρικό ήρωα που διατηρούσε σχέσεις με την Κρήτη, τον Κερέτ. Πιθανώς σε όλα αυτά να υπάρχει κάποια αλήθεια ως προς το πρόβλημα της καταγωγής της προελληνικής ονομασίας Κρήτη.

Η ΚΡΗΤΗ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ

Η Κρήτη είναι η μεγαλύτερη νήσος της Ελλάδας. Έχει επιφάνεια 8.258 τετραγωνικά χλμ. (8.331 τετραγ. χλμ. μαζί με τα γειτονικά της νησιά, την Γαύδο και τον Δία) και πληθυσμό 500.000 κατοίκους. Από άποψη εκτάσεως η Κρήτη είναι η πέμπτη νήσος της Μεσογείου. Μετά την Κρήτη ακολουθούν η Εύβοια και η Μαγιόρκα των Βαλεαρίδων.

Το σχήμα της Κρήτης είναι μακρόστενο και το μήκος της από το ακρωτήριο Γραμβούσα έως το ακρωτήριο Σίδερος φτάνει τα 260 χλμ. Εξάλλου το μεγαλύτερο πλάτος της από το ακρωτήριο Δίον έως το ακρωτήριο Λίθινο

φτάνει τα 60 χλμ. Στον καλούμενο Ισθμό της Ιεράπετρας που ονομάζεται έτσι από τον ομώνυμο όρμο έως τον κόλπο του Μιραμπέλου το πλάτος της Κρήτης στο σημείο εκείνο μόλις που φτάνει τα 12 χλμ.

Η Κρήτη βρίσκεται στο νότιο Αιγαίο το οποίο σ' αυτή την περιοχή ονομάζεται Κρητικό Πέλαγος και κείται ανάμεσα στις τρεις ηπείρους του παλαιού κόσμου, την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Η Κρήτη απέχει 100 χλμ. από την ηπειρωτική Ευρώπη. Από την Αφρική απέχει 300 χλμ. περίπου και από το ακρωτήριο Ντεβεμπουρνού της Χερσονήσου Ρεσαντιέ απέχει 175 χλμ. Η νότια εσχατιά της Κρήτης και ακόμα περισσότερο η νότια άκρη της νήσου Γαύδου είναι το νοτιότερο σημείο της Ευρώπης.

Αυτή η κεντρική της θέση ανάμεσα στις τρεις ηπείρους και ανάμεσα στα τρία πελάγη, το Ιόνιο, το Αιγαίο και το Λιβυκό έχουν καταστήσει την Κρήτη από αρχαιοτάτους χρόνους «σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών». Οι ίδιοι αυτοί σπουδαίοι παράγοντες έχουν συντελέσει να αναφανεί στην Κρήτη μια από τις πρωϊμώτερες πολιτιστικές δημιουργίες της ανθρώπινης ιστορίας. Και είναι αυτή που φέρει το όνομα του μυθικού Μίνωα, Μινωική Κρήτη και Μινωικός πολιτισμός κατά το 3500 έως το 1500 π.Χ.

Η Κρήτη χωρίζεται σε τέσσερις νομούς με πρωτεύουσα το Ηράκλειο. Ο νομός Ηρακλείου έχει πρωτεύουσα το Ηράκλειο. Είναι η μεγαλύτερη. Εξάλλου το μεγαλύτερο πλάτος της από το ακρωτήριο Δίον έως το ακρωτήριο Λίθινο φτάνει τα 60 χλμ. Στον καλούμενο Ισθμό της Ιεράπετρας που ονομάζεται έτσι από τον ομώνυμο όρμο έως τον κόλπο του Μιραμπέλου το πλάτος της Κρήτης στο σημείο εκείνο μόλις που φτάνει τα 12 χλμ.

Η Κρήτη βρίσκεται στο νότιο Αιγαίο το οποίο σ' αυτή την περιοχή ονομάζεται Κρητικό Πέλαγος και κείται ανάμεσα στις τρεις ηπείρους του Παλαιού κόσμου, την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Η Κρήτη απέχει 100 χλμ. από την ηπειρωτική Ευρώπη. Από την Αφρική απέχει 300 χλμ. περίπου και από το ακρωτήριο Ντεβεμπουρνού της χερσονήσου Ρεσαντιέ απέχει 175 χλμ. Η νότια εσχατιά της Κρήτης και ακόμα περισσότερο η νότια άκρη της νήσου Γαύδου είναι το νοτιότερο σημείο της Ευρώπης.

Αυτή η κεντρική της θέση ανάμεσα στις τρεις ηπείρους και ανάμεσα στα τρία πελάγη, το Ιόνιο, το Αιγαίο και το Λιβυκό έχουν καταστήσει την Κρήτη από αρχαιοτάτους χρόνους «σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών». Οι ίδιοι αυτοί σπουδαίοι παράγοντες έχουν συντελέσει να ξαναφανεί στην Κρήτη μια

από τις πρωιμώτερες πολιτιστικές δημιουργίες της ανθρώπινης ιστορίας. Και είναι αυτή που φέρει το όνομα του μυθικού Μίνωα, Μινωική Κρήτη και Μινωικός πολιτισμός κατά το 3500 έως το 1500 π.Χ.

Η Κρήτη χωρίζεται σε τέσσερις νομούς με πρωτεύουσα το Ηράκλειο. Ο νομός Ηρακλείου έχει πρωτεύουσα το Ηράκλειο. Είναι η μεγαλύτερη πόλη της Κρήτης με πληθυσμό 125.000, η πέμπτη ως προς τον αριθμό των κατοίκων της και το τρίτο σε μέγεθος λιμάνι της χώρας μετά τον Πειραιά και την Θεσσαλονίκη. Ο νομός Χανίων έχει πρωτεύουσα τα Χανιά με πληθυσμό 63.000, ο νομός Ρεθύμνου με πρωτεύουσα τα Χανιά με πληθυσμό 20.000 και ο νομός Λασιθίου με πρωτεύουσα τον Άγιο Νικόλαο και 45.000 κατοίκους.

ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η Κρήτη είχε κατοικηθεί πολλές χιλιάδες χρόνια προ Χριστού από νεολιθικούς ανθρώπους των οποίων δεν έχει εξακριβωθεί τελείως η φυλετική τους προέλευση. Φαίνεται ότι οι άνθρωποι εκείνοι είχαν έρθει από τη θάλασσα όταν θα είχε βυθιστεί η χερσαία γέφυρα που ένωνε κάποτε τη νήσο με την αντικρινή της Μικρά Ασία. Από νησί σε νησί, περνώντας από την Κάρπαθο και την Κάσο ή ίσως ξεκινώντας από τα παράλια της Λιβύης ή και από τις δυο αυτές κατευθύνσεις, οι πρώτοι εκείνοι κάτοικοι κατέφθασαν κάποτε και αποίκισαν αραιά την Κρήτη ζώντας κυρίως μέσα σε σπήλαια όπου και ανευρίσκονται σήμερα τα πανάρχαια ίχνη τους. Τέτοια σπήλαια με ίχνη ανθρώπινης ζωής νεολιθικών χρόνων είναι οι Νεραϊδοσπηλιοί της Αμνισούς, η Τράπεζα στο Λασιθί, η Μιαμού στη Μεσαρά, ο Κουμαρόσπηλος κ.ά.

Από την τέταρτη χιλιετηρίδα π.Χ. έφτασαν στην μεγαλόνησο άνθρωποι μελαχρινοί με λεπτό σκελετό, δολιχοκέφαλοι, μετρίου αναστήματος και άνηκαν στη Μεσογειακή φυλή στον τύπο του *Homo Mediterraneus* δηλαδή του Μεσογειακού ανθρώπου. Λίγο αργότερα κατέφθασε ο νέος τύπος ο αρμενοειδής που είναι λίγο ψηλότερος του μεσογειακού και βραχυκέφαλος. Αυτά τα δύο νέα φυλετικά κύματα που ήσαν φορείς του χαλκού, συγχωνεύθηκαν και μεταξύ τους και με τους νεολιθικούς κατοίκους για να αποτελέσουν τελικά τη φυλή η οποία ανέπτυξε ένα από τους μεγαλύτερους

πολιτισμούς της ανθρωπότητας, τον Μινωικό πολιτισμό. Αυτοί λοιπόν ήταν οι Μινωικοί Κρήτες.

Από τον 20^ο αιώνα άρχισε η κάθοδος στον ελληνικό χώρο των Ελλήνων. Και ένας από τους ισχυρότερους κλάδους τους οι Αχαιοί βρέθηκαν τον 14^ο π.Χ. μέσα στην Κρήτη για να δημιουργηθεί ένα νέο πολιτιστικό και εθνολογικό κράμα το Αχαιο-μινωικό. Έπειτα 3-4 αιώνες ένα νέο φυλετικό κύμα σκέπασε την Κρήτη, οι Δωριείς. Όλοι αυτοί οι νέοι επιδρομείς ανήκαν στην Ινδοευρωπαϊκή φυλή η οποία σε αντίθεση με την Μεσογειακή των Μινωικών χαρακτηρίζεται από το υψηλό ανάστημα, το ξανθό χρώμα, τη βραχυκεφαλία και την ευρωστία. Μάλιστα αναμείχθηκαν με ντόπιους αν και στην Ανατολική Κρήτη ορισμένες διακλαδώσεις των αυτοχθόνων διατηρήθηκαν ανεξάρτητες και αμιγείς όπως τέτοιες ήσαν οι Ετεοκρήτες οι γνήσιοι δηλαδή Κρήτες από το ετέος που σημαίνει γνήσιος, αληθινός, γηγενής.

Από τότε και στο εξής δεν σημειώθηκε καμιά άλλη αξιόλογη επιμειξία ούτε και φυλετική εισβολή στην Κρήτη. Οι κατά καιρούς επιδρομείς και κατακτητές ήταν ολιγάριθμοι και δεν μπόρεσαν να επιδράσουν φυλετικά πάνω στον πληθυσμό της Κρήτης ο οποίος παρέμενε όπως είχε διαμορφωθεί επικρατώντας το Αχαιϊκό και το Δωρικό στοιχείο δηλαδή το ελληνικό.

Ανθρωπολογικές συγκρίσεις που έγιναν τα τελευταία χρόνια μεταξύ σκελετικών νεολιθικών λειψάνων και σύγχρονων Κρητικών (έρευνες του καθηγητή Κ. Άρη Πουλιανου δείχνουν σημαντική ταυτότητα στα βασικά χαρακτηριστικά. Το γεγονός αυτό οδήγησε στη διατύπωση μιας νέας θεωρίας που υποστηρίζει ότι ο φυλετικός τύπος των σημερινών Κρητικών διαμορφώθηκε με κύρια βάση τους νεολιθικούς κατοίκους επειδή ακριβώς ήσαν περισσότεροι των κατά καιρούς εισβολέων τους αφομοίωναν κάθε φορά και έτσι κατόρθωναν να απορροφούν φυλετικά τον ένα μετά τον άλλο. Με αυτόν τον τρόπο πορείας για πολλές χιλιάδες ετών παρέμενε περίπου σταθερή στην Κρήτη μια ενιαία φυλετική μορφολογία. Οι ρίζες αυτής της μορφολογίας έφταναν στέρεες από την νεολιθική εποχή ενώ αντίστοιχα συνεχιστές της, μακρινοί χρονιά αλλά βέβαια παραμένουν οι σημερινοί Κρητικοί.

Το ανθρωπολογικό αυτό φαινόμενο είναι σύμφωνο με το αντίστοιχό του που υπό τους όρους αυτούς έχει συμβεί σ' ολόκληρη την Ελλάδα.

ΚΡΗΤΙΚΟ ΤΟΠΙΟ

Καθώς πλησιάζουμε το νησί από μακριά διακρίνονται οι χιονισμένες κορυφές των Λευκών Ορέων.

Το όνομα τους οφείλεται όχι μόνο στο γεγονός ότι τους περισσότερους μήνες του χρόνου είναι σκεπασμένα με χιόνι αλλά και στα χαρακτηριστικά ανοιχτά γκρι/λευκά ασβεστολιθικά τους πετρώματα. Αυτός ο επιβλητικός ορεινός όγκος σηκώνεται ομαλό από τις βόρειες ακτές της Κρήτης καταλήγει σε 57 κορυφές πάνω από τα 2000 μέτρα και γκρεμίζεται απότομα στις νότιες ακτές σχηματίζοντας επιβλητικά φαράγγια. Ελάχιστοι χωματόδρομοι έχουν βρει περάσματα και σκαρφαλώνουν προς την καρδιά του βουνού με εντυπωσιακότερο αυτόν που ανηφορίζει από το Θέρισσο και φτάνει στους πρόποδες της κορυφής Καλόρος.

Στον κυρίως ορεινό όγκο των Λευκών Ορέων υπάρχουν μόνο μονοπάτια που χρησιμοποιούν οι κτηνοτρόφοι και οι ορειβάτες. Υπάρχουν τέσσερα καταφύγια το καταφύγιο Καλέργη, Κατοιβέλι, Βολίκα και την Ταύρης. Ανήκουν όλα στο Ε.Ο.Σ. Χανίων (Ελληνικός Ορειβατικός Σύλλογος). Στις νότιες απόκρυμνες πλαγιές υπάρχουν τα πιο εντυπωσιακά φαράγγια της Κρήτης όπως το φημισμένο φαράγγι της Σαμαριάς ή Φάραγγας που σχηματίζεται ανάμεσα στις επαρχίες Σελίνου και Σφακιών. Άγριο και καταπληκτικό το φαράγγι της Σαμαριάς έχει μήκος 18 χλμ., βάθος 400-500μ. και πλάτος 20-40μ.

Ένα μικρό ρυάκι τους καλοκαιρινούς μήνες τρέχει στο βάθος που όμως τον χειμώνα μεταβάλλεται σε ένα πολύυδρο και ορμητικό χείμαρρο που τότε στα στενά περάσματα αποκτά βάθος πολλών μέτρων. Τα πέτρινα πλευρά του φαραγγιού σκεπάζονται κάπου-κάπου από πελώρια πεύκα και άγρια κυπαρίσσια.

Στη δυτική γωνιά των Λευκών Ορέων βρίσκεται το φημισμένο οροπέδιο του Ομαλού. Από τα 1000 μέτρα και πάνω δεν υπάρχουν καθόλου δέντρα και γι' αυτό οι ντόπιοι τ' αποκαλούν Μαδάρες (=γυμνά βουνά). Η μόνη βλάστηση είναι χαμηλοί θάμνοι και πολλά αγριολούλουδα. Μέσα στα φαράγγια όμως η βλάστηση και η άγρια ζωή οργιάζουν. Στον μοναδικό Εθνικό Δρυμό της Κρήτης έχει διασωθεί ένα μεγάλο μέρος της πλούσιας κρητικής πανίδας και

χλωρίδας. Πυκνές συστάδες από κυπαρίσσια, πρίνους και πεύκα, πηγές με πλούσια νερά, απότομα βράχια και δυσπρόσιτες πλαγιές συνθέτουν ένα βιότοπο όπου επιβιώνει ο μοναδικός στον κόσμο κρητικός αίγαγρος που οι ντόπιοι το λένε αγρίμι) και σημαντικοί πληθυσμοί από κουνάβια, ασβούς, όρνια κ.ά.

Συνεχίζοντας ανατολικότερα από το Οροπέδιο του Ασκύφου διασχίζουμε ένα ημιορεινό τοπίο με πολλές κορυφές και πολλές επίπεδες καλλιεργήσιμες εκτάσεις και βοσκοτόπια ανάμεσά τους. Σ' όλη αυτή την περιοχή υπάρχουν διάσπαρτα πολλά μικρά χωριά γεωργών και κτηνοτρόφων εντελώς ανεπηρέαστα από τον τουρισμό. Στα νότια υπάρχει το εντυπωσιακό φαράγγι του Κοτσουφού και το Κουρταλιώτικο φαράγγι μέσα από τα οποία στριμώχνονται οι δρόμοι που οδηγούν στην τουριστική παραλία του Πλακιά και στο ιστορικό μοναστήρι της Πρέβελης.

Από την παραλία του Πλακιά και μέχρι τον Άγιο Παύλο ένας μονοκόμματος ορεινός όγκος, ο Σιδέρωτας προφυλάσσει από τον τουρισμό μερικές από τις ωραιότερες παραλίες της Κρήτης που κρύβονται πίσω του και ο Κέδρος όπου ανάμεσα απ' τα δύο βουνά περνά ο κεντρικός δρόμος Ρεθύμνου - Ιεράπετρας. Η κοιλάδα του Αμορίου είναι καταπράσινη και προστατευμένη περιοχή που κατοικείται διαρκώς από τα μινωικά χρόνια.

Πιο πέρα συναντάμε τον Ψηλορείτη την ψηλότερη κορυφή της Κρήτης 2.456μ. Πάνω στην κορυφή δεσπόζει το μικρό ξωκλήσι του Τιμίου Σταυρού, σεμνή χριστιανική συνέχεια της πανάρχαιας μινωικής παράδοσης των Ιερών Κορυφής. Στα ανατολικά απλώνεται το εντυπωσιακό οροπέδιο της Νίδας στα 1.400 υψόμετρο περικλειστο από χιονισμένες κορυφές και γυμνές βουνοπλαγιές. Σε μια από αυτές βρίσκεται το Ιδαίο Άντρο, η σπηλιά όπου σύμφωνα με τη μυθολογία μεγάλωσε ο Δίας και λίγο πιο νότια ένα άλλο ιερό σπήλαιο των Μινωιτών, το σπήλαιο των Καμαρών. Εκτός από αυτά, στον Ψηλορείτη υπάρχουν εκατοντάδες εξερευνημένα και ανεξερευνητα σπήλαια ένας πραγματικός παράδεισος για τους σπηλαιολόγους. Ανάμεσα στα γραφικά χωριουδάκια και στη σκιά των απόκρυμνων πλαγιών υπάρχουν μονοπάτια που οδηγούν στις πλούσιες πηγές του Ζάρου και ένας χωματόδρομος που ανηφορίζει προς τα βόρεια και καταλήγει στο δάσος του Ρομβά.

Νότια από τον Ψηλορείτη ξεκινά και απλώνεται προς τα ανατολικά η κοιλάδα της Μεσάρας ο πιο μεγάλος και εύφορος κάμπος στο νησί. Έχει μήκος περίπου 40 χλμ. πλάτος από 5 έως 20 χλμ. και στο μεγαλύτερο μέρος της είναι σκεπασμένη με πλαστικά θερμοκήπια. Σχηματίστηκε με μια τευτονική καταβύθιση της γης η οποία άφησε να προεξέχουν ως ανεξάρτητα βουνά τα Αστερούσια Όρη.

Ανατολικά από τα Αστερούσια υψώνονται απότομα οι βουνοπλαγιές της Δίκτης, τα Λασιθιώτικα Βουνά όπως τα λένε οι ντόπιοι. Η ψηλότερη κορυφή είναι η Δίκη και ακολουθούν και άλλες πάνω από τα 1.500μ. Ανάμεσά τους σχηματίζονται λιγότερο γνωστά αλλά πολύ ωραιότερα οροπέδια από το τουριστόπληκτο οροπέδιο του Λασιθίου όπως το οροπέδιο του Αφέντη Χριστού, το οροπέδιο του Καθαρού και το οροπέδιο του Ομαλού στα νότια. Στη Δίκη σώζονται μέχρι σήμερα το πιο πυκνά δάση της Κρήτης μέσα από τα οποία περνάνε πολλές εντυπωσιακές ορεινές διαδρομές.

Ο τελευταίος ορεινός όγκος της Κρήτης στο ανατολικό άκρο της είναι η Θρύπη με κορυφή τον Αφέντη Εσταυρωμένο (1476μ.).

Η Κρήτη βρίσκεται στο κέντρο της Ανατολικής Μεσογείου σε ίση απόσταση από τις ακτές της Ιταλίας, της Μέσης Ανατολής, της Αφρικής και των Δαρδανελλίων. Είναι το σημείο όπου συναντιούνται τρεις πολιτισμοί, της Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής. Η θέση αυτή είναι στρατηγική που εδραιώνει την κυριαρχία στην Ανατολική Μεσόγειο και ελέγχει τους εμπορικούς δρόμους μεταξύ Ανατολής και Δύσης ενώ ήταν η κύρια αιτία για τις σκληρές και συνεχείς επιθέσεις που γνώρισε το νησί σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας του μέχρι σήμερα.

ΦΥΣΗ

Εθνικός Δρυμός Σαμαριάς

Το όνομα του Φαραγγιού οφείλεται σ' έναν μικρό οικισμό που βρίσκεται στο κέντρο του και προήλθε από το παλιό εκκλησάκι της «Οσίας Μαρίας», με σύμπτυξη των δύο λέξεων σε «Σα – Μαρία – Σαμαριά». Ένα μονοπάτι 16 χλμ. αρχίζει από το Ξυλόσκαλο σε υψόμετρο 1.200 μ. και κατηφορίζει μέχρι

την Αγία Ρούμελη, στο Λιβικό Πέλαγος. Ένα μονοπάτι μέσα από επιβλητικές χαράδρες, γραφικά ρέματα, πηγές και δάση από πεύκα, πρίνους και γιγαντιαία κυπαρίσσια, με περιφέρεια κορμού 6,5 μ. Εδώ ζει και ο μοναδικός στον κόσμο κρητικός αίγαγρος, το ονομαστό κρικρί (*Capra aegagrus Cretka*).

Το Φοινικόδασος στο Βαΐ

Ένα μοναδικό τοπίο στην ελληνική φύση. Έχει χαρακτηριστεί «διατηρητέο και προστατευμένο μνημείο της φύσης», γιατί αφθονούν εδώ οι «κρητικοί φοίνικες», οι μόνοι ΑΥΤΟΦΥΕΙΣ σ' ολόκληρη της Ελλάδα.

ΣΠΗΛΑΙΑ

Στην Κρήτη υπάρχουν πάνω από 3.000 σπήλαια, πολλά από τα οποία έχουν πέρα από τη φυσική τους ομορφιά, και επιστημονικό ενδιαφέρον, λόγω της ιστορικής τους σημασίας. Τα σπήλαια, ιδιαίτερα αυτά που βρίσκονται στις κορυφές των βουνών, ήταν ιερά και τόποι λατρείας. Στο Δικταίο Άντρο, που μάλλον τοποθετείται στο σπήλαιο ψυχρό στα όρη της Δίκτης, η μυθολογία λέει ότι η Ρέα γέννησε τον Δία. Ενώ στο Ιδαίον Άντρο, πάνω στον Ψηλορείτη, λένε πως ανατράφηκε ο Δίας. Η Αμάλθεια – μία αίγα (κατσίκα) – έδινε στο βρέφος να πίνει γάλα από το φημισμένο κέρατο, που δεν άδειαζε ποτέ. μικρά παιδιά, που ονομάζονταν Κουρήτες ή Κορύβαντες, έκαναν θόρυβο χτυπώντας κουτάρια σε μία χάλκινη ασπίδα, για να μην ακούγονται τα κλάματα του μικρού Δία και θυμώσει ο Κρόνος, ο Πατέρας.

Στο ιερό σπήλαιο του Αρκαλοχωρίου, βρέθηκαν καταπλακωμένοι πολλού χρυσοί διακοσμητικοί πέλεκυς – σύμβολα της Μινωικής Θρησκείας.

Ο ΒΥΘΟΣ

Ένα μεγάλο μέρος της Ανεξερεύνητης Κρήτης βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Για να διαβούμε αυτό το σύνορο και να γνωρίσετε τα πανέμορφα τοπία και τους κατοίκους τους βυθού είναι αρκετή μια μάσκα, ένας

αναπνευστήρας και ένα ζευγάρι βατραχοπέδηλα κολύμβησης. Υπάρχουν πολλά καταδυτικά κέντρα στην Κρήτη που οργανώνουν καταδυτικές εξορμήσεις και έχουν εκπαιδευτικά σεμινάρια.

Στους βυθούς της Κρήτης ζουν πάρα πολλά είδη ψαριών. Η αθερίνα, ο γάβρος και η σαρδέλα είναι μικρά αφρόψαρα που μετακινούνται κοπαδιαστά. Με μεγάλη παρατηρητικότητα θα δούμε στα μεσόνερα της ξέρας σε βάθη 5-15 μέτρα, μικρά ή μεγάλα κοπάδια από μελανούρια με το χαρακτηριστικό μαύρο δακτυλίδι γύρω από τη βάση της ουράς τους, να μοιάζουν ακίνητα και αδιάφορα για ότι γίνεται γύρω τους. Αν όμως εμφανιστεί από τα βαθιά κάποιο κοπάδι από συναγρίδες τότε εξαφανίζονται τρομαγμένα στα πλησιέστερα βράχια. Οι συναγρίδες είναι οι βασίλισσες του βυθού με εντυπωσιακά χρώματα, αρχοντική κατασκευή και κοφτερά δόντια. Σπανιότερα θα συναντήσουμε τα μαζιατικά μεταναστευτικά ψάρια με υδροδυναμική κατασκευή και αστραφτερό ασημένιο χρώμα που εμφανίζονται στις αρχές της άνοιξης και μένουν μέχρι το καλοκαίρι. Σε πολύ βαθύτερα νερά, στη μέση του πελάγους ζουν οι τόνοι και οι ξιφίες σε βάθος 50 μέτρων στους λεγόμενους πάγκους όπως ζουν τα φαγκριά και τα λιθρίνια. Άλλα είδη ψαριών που κατοικούν στον βυθό του Κρητικού πελάγους είναι ο ροφός, οι σαργοί, οι τσιπούρες, οι σηκιώνες και οι αστακοί. Έξω από τα βράχια συναντάμε χελούδες, πέρκες, σκορπιούς και πάμπολλα πολύχρωμα ψαράκια όπως οι καλόγριες εξαιτίας του κατάμαυρου χρώματος τους, τα μπαρμπούνια, οι σκάροι και οι μουρμούρες.

Δυστυχώς αυτός ο υποθαλάσσιος παράδεισος απειλείται διαρκώς από την αυξανόμενη ρύπανση που προκαλούν τα βιομηχανικά απόβλητα, τα πλοία, οι πετρελαιοκηλίδες, τα φυτοφάρμακα κ.ά. Απειλείται από την υπεραλίευση με τη χρήση καταστροφικών μέσων όπως τα συρόμενα δίκτυα βυθού. Ειδικά στην Ελλάδα πολύ μεγάλη ζημιά προκαλούν στη θαλάσσια πανίδα οι παράνομοι ψαράδες που χρησιμοποιούν δυναμίτη και οι παράνομοι ερασιτέχνες ψαράδες που ψαρεύουν με αυτόνομες συσκευές κατάδυσης ημέρα ή νύκτα. Σημαντική ζημιά δυστυχώς προκαλούν οι γραφικού Καλύμνιοι σφουγγαράδες οι οποίοι έμειναν χωρίς δουλειά από τότε που ανακαλύφτηκε το τεχνητό σφουγγάρι. Για λόγους κοινωνικής πρόνοιας το ελληνικό κράτος τους παραχώρησε επαγγελματικές άδειες αλιείας και από τότε αυτή η μικρή

τάξη έχει μετατραπεί σε εξολοθρευτές υποβρύχιας ζωής χρησιμοποιώντας συστήματα αυτόνομης κατάδυσης και ψαροντούφεκα.

Οι λιμενικές αρχές καταβάλλουν σκληρές προσπάθειες να επιβάλλουν το νόμο αλλά τα μέσα που διαθέτουν είναι περιορισμένα. Σχετικώς με το ψαροντούφεκο, η ελληνική νομοθεσία θέτει ορισμένους περιορισμούς και απαγορεύσεις. Απαγορεύεται αυστηρώς το ψαροντούφεκο: μετά τη δύση του ηλίου, με τη χρήση αυτόνομης καταδυτικής συσκευής, μέσα σε λιμάνια ή κοντά σε οργανωμένες πλαζ, με τη χρήση χημικών ουσιών και τον μήνα Μάιο που είναι ο μήνας αναπαραγωγής των ψαριών. Έχουν δικαίωμα να ψαρεύσουν μέχρι πέντε κιλά ψάρια την ημέρα ανά άτομο ή ένα μεγάλο ψάρι ανεξαρτήτως κιλών την ημέρα ανά άτομο.

Επικίνδυνα είδη θαλασσινών όντων μπορεί να θεωρηθούν οι σμέρνες, οι τσούχτρες, οι δράκαινες και οι αχινοί.

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ': ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η Κρήτη κατοικήθηκε από τα νεολιθικά χρόνια. Την εποχή που ονομάζουμε Μινωική περίοδο (3.000-1.100 π.Χ.) το νησί γνώρισε τη μεγαλύτερη άκρη του και κυριάρχησε σ' ολόκληρη τη Μεσόγειο.

Μετά τον Τρωικό πόλεμο, φτάνουν στην Κρήτη Δωριείς και κατοικούν σχεδόν σ' ολόκληρο τη νησί, περιορίζοντας τους Μινωίτες στην περιοχή της σημερινής επαρχίας Σητείας.

Στα Ελληνικά χρόνια, το νησί είναι χωρισμένο σε κρατίδια που μάχονται μεταξύ τους. Έτσι αδυνατισμένοι, οι Ρωμαίοι μπορούν να κατακτούν το 69 π.Χ. Μετά τους Ρωμαίους, περνούν από την Κρήτη οι Άραβες (800-900 μ.Χ.), οι Ενετοί (1.200-1.600 μ.Χ.) και τέλος, οι Τούρκοι που την κράτησαν ως το 1898.

Χρειάστηκαν αγώνες πολλών χρόνων για να βρει το νησί την ελευθερία του.

ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ (7.000/6.000 – 3.000/2.600 π.Χ.)

Τα πρώτα ανθρώπινα ίχνη που βρέθηκαν σήμερα στην Κρήτη ανάγονται στην Νεολιθική εποχή δηλαδή γύρω στην 7η χιλιετία π.Χ. Ο πολιτισμός αυτός χαρακτηρίζεται από την εισαγωγή και άσκηση της γεωργίας, την εξημέρωση και την συντήρηση ορισμένων ζώων, την κατασκευή πέτρινων εργαλείων και όπλων και την εμφάνιση της κεραμικής. Στην αρχή οι άνθρωποι κατοικούν σε σπηλιές ενώ αργότερα κατασκευάζουν υποτυπώδη κτίσματα από ακατέργαστες πέτρες, πλίνθους και κλάδους. Τα εργαλεία τους για την άμυνα γίνονται από σκληρές πέτρες ενώ τα μικρότερα από οψιανό ή κόκαλο.

Στην πλαστική κάνουν την εμφάνισή τους τα στεατοπυζικά ειδώλια που εικονίζουν παχύσαρκες γυναίκες που απαντώνται άλλωστε σ' όλη την Ανατολική Μεσόγειο. Τα αγαλματάκια φανερώνουν μια εκτεταμένη λατρεία σε μια γυναικεία θεότητα, προστάτιδα ίσως της γονιμότητας που στην εποχή του Μινωικού πολιτισμού αποβαίνει η σπουδαιότερη θεότητα.

ΜΙΝΩΙΚΗ ΕΠΟΧΗ (3.000/2.600-1.100 Π.Χ.)

Την εποχή του Χαλκού η Κρήτη γίνεται το κέντρο του τότε κόσμου παρουσιάζοντας μεγάλη ακμή στην ναυτική τέχνη, στις εμπορικές σχέσεις της με τους υπόλοιπους λαούς της Μεσογείου. Στην διάρκειά του, πάνω από 100 πόλεις έγιναν αξιόλογα κέντρα πολιτισμού. Οι πιο γνωστές είναι: Κνωσός, Φαιστός, Μάλια, Γόρτυς, Γουρνιά, Ζάκρος, Κυδωνία, Αγία Τριάδα, Κάνδανος, Φαλάσαρνα κ.ά. Οι περισσότερες από αυτές τις πόλεις καταστράφηκαν δύο ή και τρεις φορές από σεισμούς και ξαναχτίστηκαν λαμπρότερα από πριν. Πάντως, το 1.500 π.Χ., η έκρηξη από φοβερούς σεισμούς και τεράστια παλιρροϊκά κύματα, κατέστρεψε κυρίως τις παραθαλάσσιες πόλεις της Βόρειας Κρήτης.

Την ονομασία «Μινωική Εποχή» την οφείλει στον Άγγλο αρχαιολόγο και ανασκαφέα του ανακτόρου της Κνωσού.

ΠΡΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (3.000/2.600 – 2.000 Π.Χ.)

Στην περίοδο αυτή τα σπίτια είναι χτισμένα με γερούς τοίχους, κάλυψη με κονίαμα, πολλαπλά δωμάτια και πλακόστρωτες αυλές. Οι νεκροί θάβονται σε σπηλαιώδεις κοιλότητες, σε χτιστούς θολωτούς τάφους ή σε βράχο πάνω ή σε ταφικά περιφράγματα. Στην κεραμική παρατηρείται τάση για προτίμηση σε ορισμένα σχήματα αγγείων όπως τα κύπελλα, τα δίωτα σφαιροειδή κεραμικά σκεύη, η ραμφόστομη πρόχους, πλαστικά αγγεία σε σχήματα πουλιών ή ζώων, τα πέτρινα αγγεία (καμαραϊκός ρυθμός) και απεικονίσεις γυναικείων μορφών με τα χέρια σταυρωμένα στο στήθος. Για υλικά χρησιμοποιούν κομμάτια από χρυσό, ασήμι, χαλκό ή κασίτερο, ημιπολύτιμες πέτρες και γενικεύεται η χρήση σφραγίδων που κατασκευάζονται από κόκαλο, ελεφαντόδοτο και στεατίτη.

ΠΑΛΑΙΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (2.000/1.900 - 1700 Π.Χ.)

Με την περίοδο αυτή είναι συνδεδεμένη η ανάπτυξη της ιερογλυφικής γραφής και παράλληλα η πρώτη εμφάνιση της Γραμμικής γραφής αρκετά δείγματα της οποίας βρέθηκαν στο ανάκτορο της Φαιστού. Παλαιά ανάκτορα παρουσιάζουν δείγματα εξελιγμένης αρχιτεκτονικής όπως η διάταξη των διαμερισμάτων γύρω από μια κεντρική αυλή, τα μικρά ιερά, τις πολλές αποθήκες, σειρά δωματίων σε διάφορα επίπεδα, πρόπυλα και μνημειώδεις εισόδους.

Οι νεκροί θάβονται εν μέρει σε θολωτούς τάφους, οστεοφυλάκια, λάρνακες και πύθους όταν πρόκειται για ατομικές ταφές και εμφανίζονται για πρώτη φορά οι θαλαμοειδείς τάφοι.

Στην κεραμική επικρατεί αρχικά ο ρυθμός Μπαρμποτίνε που χαρακτηρίζεται από πολλές διακοσμητικές προεξοχές της επιφάνειας του αγγείου και αργότερα ο καθαρά ζωγραφικός (καμαραϊκός) ρυθμός.

Η πλαστική χαρακτηρίζεται από πήλινα αναθηματικά είδωλα από τα οποία αντλούνται πολλές πληροφορίες για τον τρόπο που ντύνονταν οι Μινωίτες.

Εντελώς ξαφνικά τα ανάκτορα ισοπεδώνονται από κάποια τρομερή καταστροφή, γεγονός που αποδόθηκε σε σεισμό ή εισβολή νέων πληθυσμιακών στοιχείων στα 1.700 π.Χ.

ΝΕΟΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1.700/1.400/1.380 Π.Χ.)

Παρά την φοβερή θεομηνία νέα παλάτια χτίζονται πάνω στα ερείπια των παλαιών. Είναι πολυδαίδαλα, μεγαλόπρεπα και πολυτελή. Τέτοια ανάκτορα σαν και αυτό της Κνωσού που φαίνεται ότι είχε πάνω από 1500 δωμάτια δημιούργησαν στη φαντασία των ανθρώπων το μύθο του «λαβύρινθου» και του τρομερού Μινώταυρου.

Η Μινωική κοινωνία διαρθρώνεται σε πυραμίδα με βάση τους γεωργούς και ανώτατη κορυφή το βασιλιά κάθε ανακτόρου που είναι συγχρόνως και ο θρησκευτικός αρχηγός. Πιστεύεται ότι πρέπει να

επικρατούσε κάποιο σύστημα ιεράρχησης ανάμεσα στα διάφορα μινωικά κέντρα με κυρίαρχο ενδεχομένως τον ηγεμόνα της Κνωσού. Το σύστημα αυτό για την μεν Κρήτη ονομάζεται «μινωική ειρήνη» έξω δε από την Κρήτη σε μινωική θαλασσοκρατία.

Στην κεραμική επικρατούν διάφοροι φυσιοκρατικοί ρυθμοί: ο θαλάσσιος, ο ρυθμός της χλωρίδας και ο ανακτορικός με τεκτονικά σχήματα οργανωμένα σε ζώνες.

Στην πλαστική επικρατούν μικρές μορφές ειδωλίων από πηλό, ελεφαντόδοντο, χρυσό, φαγεντιανή και υαλόμαζα. Στα αντικείμενα της πλαστικής τέχνης ανήκουν και τα πέτρινα σπονδικά αγγεία, τα ρυτά όπως λέγονται πολλά από τα οποία παίρνουν σχήμα κεφαλής κάποιου ζώου, συνήθως ταύρου, αίλουρου ή θαλάσσιου τρίτωνα.

Η μεταλλοτεχνία γνωρίζει μεγάλη άνθηση όπως δείχνουν χάλκινα σκεύη, όπλα και εργαλεία κάθε είδους. Οι νεοανακτορικές σφραγίδες είναι φακόσχημες ή αμυγδαλωτόσχημες με παραστάσεις από το ζωικό βασίλειο ή το λατρευτικό κύκλο.

Η γραφή εξελίσσεται πια στο γραμμικό σύστημα Α στο οποίο έχουν διασωθεί κείμενα γραμμένα σε πήλινες πινακίδες που βρέθηκαν στα αρχεία των ανακτόρων ή των επαύλεων.

Οι νεκροί αυτής της περιόδου θάβονται μέσα σε λαξευτούς θαλαμοειδής τάφους με διώροφες κατασκευές όπου συνδυάζεται και το ιερό για τη λατρεία των νεκρών ή της θεότητας.

Εντελώς ξαφνικά στο απόγειο της ακμής τους όλα τα μινωικά κέντρα καταστρέφονται γύρω στα 1450 π.Χ. από αιτία που αποδόθηκε στην έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας. Τα μινωικά κέντρα εγκαταλείπονται εκτός από την Κνωσό όπου η ζωή επαναλαμβάνεται με κάποια μεταβολή στα έθιμα. Ο Έβανς χαρακτήρισε σε αυτή την μεταβολή «δυναστική» στηριγμένος στην εμφάνιση της Γραμμικής Β που θεωρήθηκε πρώιμη μορφή της ελληνικής. Η τελική καταστροφή και εγκατάλειψη, τοποθετείται γύρω στα 1400 ή λίγο αργότερα, του ανακτόρου της Κνωσού.

ΜΕΤΑΑΝΑΚΤΟΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1.400/1.380 – 1.100 Π.Χ.)

Με την τελική καταστροφή του ανακτόρου περιορίστηκε και η ακτινοβολία του νησιού. Ωστόσο απλά μυκηναϊκά μέγαρα χτίστηκαν από τους Αχαιούς πάνω στα ερείπια μινωικών αγροικιών και αναπτύχθηκε περισσότερο η Δυτική πλευρά του νησιού με οικισμούς όπως οι: Πολυρρηγεία, Κίσσαμος, Πέργαμος, Κυδωνία που άκμασαν κυρίως στους Ιστορικούς - Ελληνικούς Χρόνους.

Στην κεραμική επικρατεί η «μυκηναϊκή κοινή» δηλαδή μια ομοιομορφία όπου τα σχέδια γίνονται απλές γραμμικές ή κυματοειδής παραστάσεις. Στην κοσμηματοποιία επικρατούν τα περιδέραια από ψήφους φτιαγμένες με χρυσό έλασμα, υαλόμαζα και σάρδιο ενώ η σφραγιδογλυφία υστερεί σημαντικά σε δημιουργική δύναμη αλλά σε περιγραφικότητα των λεπτομερειών που αποδίδονται σχηματικά και με έντονη ακαμψία. Οι τάφοι συνεχίζουν με κάθετο όρυγμα, χριστοί, λαξευτοί, θαλαμοειδής όπου τοποθετούνται λάρνακες σε σχήμα λουτήρα ή κυβωτιόσχημοι.

Τελικά οι παλαιοί κάτοικοι - το μινωικό-αχαιικό στοιχείο - είτε αφομοιώθηκε με τους ισχυρούς επήλυδες, είτε κατέφυγε σε απομονωμένες, απόκρημνες περιοχές, διατηρώντας ότι κατάλοιπα μπόρεσε να συγκρατήσει από τον ήδη εκφυλισμένο μινωικό/μυκηναϊκό πολιτισμό του. Στην «υπό μινωική» ή «πρωτογεωμετρική» φάση (1100 – 1000/970 π.Χ.) που δίνει την εντύπωση της γενικής παρακμής προετοιμάζεται ο αυστηρός τρόπος ζωής των δωρικών πόλεων που θα οδηγήσει αργά και σταθερά στο ελληνικό θαύμα.

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΖΟΥΣΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (900-600 Π.Χ.)

Στην περίοδο αυτή οργανώνονται οι δωρικές πόλεις σύμφωνα με το αριστοκρατικό πολίτευμα. Την εκλεκτότερη τάξη την αποτελούν οι ιππείς από τους οποίους κάθε χρόνο εκλέγονται οι δέκα κόσμοι που είναι οι ανώτεροι άρχοντες, με πολιτικά, στρατιωτικά, θρησκευτικά και δικαστικά δικαιώματα με απόλυτη δηλαδή εξουσία. Οι παλαιοί κόσμοι εισέρχονται μετά το πέρας της

θητείας τους στη Βουλή ή τη Γερουσία. Παράλληλα λειτουργεί και η Εκκλησία του Δήμου σώμα χωρίς ουσιαστικές δικαιοδοσίες όπου μετείχαν όλοι οι ελεύθεροι πολίτες δηλαδή οι ίδιοι, οι νέοι κατακτητές. Οι παλαιότεροι κάτοικοι διαιρέθηκαν στους περίοικους αγρότες που διατήρησαν τα κτήματά τους έναντι καταβολής ανάλογου βαρύ φόρου, τους Μινωίτες που ήταν δούλοι στα δημόσια κτήματα και τους Κλαρώτες ή Αφαμιώτες δούλους στα ιδιωτικά κτήματα.

Οι Δωριείς πολίτες ζούσαν από μικροί αυστηρή στρατιωτική ζωή, ανάλογη της Σπάρτης, οργανωμένοι στις αγέλες όπου γυμνάζονταν και σκληραγωγούνταν ομαδικά ώσπου να γίνουν άντρες και άριστοι πολεμιστές. Οι Δωριείς της Κρήτης ήταν ιδιαίτερα προηγμένοι σε θέματα νομοθεσίας.

Στην τέχνη της περιόδου αυτής εμφανίζονται μυθολογικές σκηνές στην αγγειογραφία, στη μεταλλοτεχνία και στην πλαστική όπου παρατηρούνται αιγυπτιακές επιδράσεις, κάνει την εμφάνισή της η μεγάλη δαιδαλική τέχνη της Κρητικής Σχολής.

ΑΡΧΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (650 - 500 Π.Χ.)

Ιδιαίτερη ακμή γνώρισε η δαιδαλική τέχνη με έργα όπως οι πέτρινες θεές από την Ελεύθερνα, οι καθιστικές θεές από τον αρχαϊκό ναό στον Πρινιά και διάφορες ελληνικές θεότητες που αποδίδονται σε ανάγλυφες πλάκες ή πέτρινα, πήλινα ή χάλκινα σφυρήλατα αγάλματα. Η μεταλλοτεχνία παρουσιάζει μυθολογικές σκηνές σε ελάσματα και σειρές όπλων. Όμως με τους συνεχείς εμφυλίους πολέμους οι τεχνίτες σκόρπισαν και στην Κλασσική Περίοδο η Κρήτη φαίνεται αποκομμένη από τον υπόλοιπο κόσμο.

ΚΛΑΣΙΚΗ - ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (500-69 Π.Χ.)

Στην κλασική περίοδο η Κρήτη απομονώθηκε από την υπόλοιπη Ελλάδα. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των πόλεων, των οργανωμένων σε ανεξάρτητες διοικήσεις και οι συνασπισμοί ανάμεσα στις πιο ισχυρές από

αυτές δεν άφηναν περιθώρια για εξωτερικές πολεμικές επιχειρήσεις και επεμβάσεις αλλά ούτε και για αξιόλογες δημιουργίες στον τομέα της καλλιτεχνίας εκτός από το εμπόριο που συμβάλλει σε κάποια ευημερία.

Στα επόμενα 250 χρόνια οι κρητικές πόλεις πότε συνάπτουν και πότε διαλύουν συμμαχίες με διάφορες δυνάμεις όπως η Σπάρτη, η Μακεδονία, η Αίγυπτος και η Ρόδος. Η Κρήτη στα ελληνιστικά χρόνια γίνεται τόπος και καταφύγιο πειρατών και μισθοφόρων.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (69 Π.Χ.- 395 Μ.Χ.)

Ο ύπατος Κόιντος Καικίλιος Μέτελος κατόρθωσε ύστερα από τριετείς σκληρούς αγώνες να κατακτήσει όλο το νησί. Η Κρήτη έγινε ρωμαϊκή επαρχία με έδρα τη Γόρτυνα που έφερε και τη μικρότερη αντίσταση. Αργότερα ενώθηκε σε μια επαρχία με την Κυρηναϊκή.

Κάτω από την ρωμαϊκή διοίκηση, οι πόλεις και ιδιαίτερα η Γόρτυνα στολίστηκαν με πολλά και ωραία οικοδομήματα και καλλιτεχνήματα και γλυπτικές απομιμήσεις των κλασικών έργων του Πολύκλειτου, του Πραξιτέλη, του Φειδία και προσωπογραφίες Ρωμαίων αυτοκρατόρων και αναγλύφων. Από την Κρήτη πιστεύεται ότι πέρασε το 60 μ.Χ. ο Απόστολος Παύλος όπου και έχρισε μαθητή του τον Τίτο πρώτο επίσκοπο Γόρτυνας.

Α' ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (395-824 Μ.Χ.)

Ύστερα από τη διαίρεση του ρωμαϊκού κράτους σε Ανατολικό και Δυτικό από το Μέγα Θεοδόσιο η Κρήτη αποτέλεσε επαρχία του Ανατολικού κράτους και αργότερα έγινε θέμα υπό Βυζαντινό στρατηγό. Εμπεδώθηκε ο χριστιανισμός και χτίστηκαν πολλές παλαιοχριστιανικές βασιλικές εκκλησίες μεταξύ των οποίων η επιβλητική εκκλησία του Αποστόλου Τίτου στη Γόρτυνα η οποία έγινε και η Μητρόπολη της Εκκλησίας της Κρήτης.

Το νησί έμεινε έξω από την σφαίρα των πολιτικό-οικονομικών επιρροών και έγινε στόχος βαρβαρικών επιδρομών με αποκορύφωμα τον 7^ο αιώνα τις αραβικές επιθέσεις.

ΑΡΑΒΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (824-961 Μ.Χ.)

Οι Άραβες Σαρακηνοί που είχαν εκδιωχθεί από την Ισπανία και την Αλεξάνδρεια με αρχηγό τον Αμπού Χάης Ομάρ αποβιβάζονται στην Κρήτη, το νησί που «ρέει μέλι και γάλα». Καταστρέφουν την Γόρτυνα, καταλαμβάνουν σε λίγο το νησί και χτίζουν στη θέση του σημερινού Ηρακλείου την πρωτεύουσά τους, τον Χάντακα που τον οχυρώνουν με τείχη και βαθιές τάφρους. Η Κρήτη γίνεται ορμητήριο πειρατών και ληστρικών επιδρομών επί ενάμιση αιώνα στη διάρκεια του οποίου αποτυγχάνουν όλες οι προσπάθειες των Βυζαντινών να την επανακτήσουν.

Β' ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1204-1669 Μ.Χ.)

Οι Άραβες εξοντώθηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν και η ανάκτηση της Κρήτης έγινε από τον βυζαντινό στρατηγό Νικηφόρο Φωκά. Οι προσπάθειές του συγκεντρώθηκαν στην αναζωογόνηση και ενίσχυση του ντόπιου πληθυσμού είτε με τους στρατιώτες του στους οποίους μοιράσθηκαν οι αραβικές περιουσίες είτε με τον επαναπατρισμό ξενιτεμένων Κρητικών και άλλων Χριστιανών από τις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας. Προς το τέλος του 12^{ου} αιώνα στάλθηκαν στην Κρήτη καινούργιοι άποικοι με αρχηγούς 12 βυζαντινά αρχοντόπουλα όπου οι οικογένειες αυτές δημιούργησαν τη νέα κρητική αριστοκρατία.

ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ (1024-1669 Μ.Χ.)

Το 1.204 και έπειτα από την κατάλυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από τους Φράγκους, η Κρήτη περιήλθε στην εξουσία του Βονιφατίου του Μομφερατικού ο οποίος όμως αντί 1000 αργυρών μάρκων την πούλησε αργότερα στη Βενετία. Έτσι εγκαθιδρύθηκε στη Κρήτη το Ενετική καθεστώς που είχε διάρκεια τεσσαρισήμισι αιώνες.

Οι Ενετοί αναγνώρισαν την Ορθόδοξη θρησκεία των Κρητών, διατήρησαν τον Χάνδακα σαν πρωτεύουσά τους που τον περιέβαλαν με το ισχυρότερο τείχος της εποχής. Επίσης έχτισαν πολλά φρούρια στα οποία εγκατέστησαν φρουρές με διοικητές τους «καστελάνους» δηλαδή αυτούς που κυβερνούσαν το καστέλο, το κάστρο. Ο διοικητής όλου του νησιού ονομαζόταν Δούκας και τη νέα αριστοκρατία δεν την αποτελούσαν μόνο Βενετοί άποικοι αλλά και πολλοί Έλληνες ευγενείς στους οποίους είχαν αφήσει άθικτες τις μεγάλες γεωργικές ιδιοκτησίες τους.

Η ενετική διοίκηση ήταν απομυζητική και καταπιεστική. Οι Κρητικοί αναγκάστηκαν πολλές φορές να ξεσηκωθούν καταλήγοντας σε αιματηρή αποτυχία.

Με τον καιρό κατακτητές και πολιορκημένοι μπόρεσαν να συνυπάρχουν. Η τελευταία περίοδος της Βενετοκρατίας υπήρξε εποχή Αναγέννησης για την Κρήτη, αφήνοντας μνημεία, εκκλησίες, αγιογραφίες, Λογοτεχνικά κείμενα.

Στο μεταξύ ο μεγάλος εχθρός, οι Τούρκοι, πλησίαζε και οι δύο ως τώρα αντίπαλες παρατάξεις ενώθηκαν. Αφού έπεσαν τα Χανιά και το Ρέθυμνο, δύο χρόνια αργότερα έπεσε και ο Χάντακας ενώ όλος ο Δυτικός κόσμος παρακολουθούσε τον αγώνα. Τα δύο τελευταία χρόνια της πολιορκίας, την άμυνα είχε αναλάβει ο Φραγκίσκος Μοροζίνι που τελικά αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει.

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ (1669-1898 Μ.Χ.)

Οι Τούρκοι επέτρεψαν στους πολιορκημένους να φύγουν κρατώντας όσοι Βενετοί απόμειναν ελάχιστα κάστρα. Πολλοί Κρητικοί έγιναν κρυπτοχριστιανοί ή κατέφυγαν στα βενετσιάνικα κάστρα αρχίζοντας την αντίσταση ενάντια στον εχθρό.

Το νησί διαιρέθηκε σε πασαλίκια, επιβλήθηκαν εξοντωτικές φορολογίες, χαράτσια και δημεύσεις δημοσίων και ιδιωτικών περιουσιών που λύγισαν πραγματικά τους Κρητικούς και τους αφαίρεσαν κάθε κίνητρο για δουλειά και καλυτέρευση.

Με την Ελληνική Επανάσταση του 1821 ξεσηκώθηκε και η Κρήτη που ήταν έτοιμη από καιρό. Όταν όμως υπογράφηκε στο Λονδίνο το πρωτόκολλο που κήρυττε την Ελλάδα ανεξάρτητη η Κρήτη έμεινε έξω από τον διακανονισμό και το 1832 παραδόθηκε - στην κυριολεξία πουλήθηκε - με την ανεκτική πολιτική των μεγάλων δυνάμεων από τον σουλτάνο στον Μεχμέτ Αλί της Αιγύπτου. Οι Αιγύπτιοι την κράτησαν ως το 1840 αλλά από το 1841 το νησί ξαναπέρασε στην κυριαρχία των Τούρκων. Ακολούθησαν, μεγάλοι αγώνες με αποκορύφωμα την εξέγερση του 1866 που κράτησε τρία χρόνια καταλήγοντας στο ηρωικό ολοκαύτωμα του Αρκαδίου. Το 1878 η Σύμβαση της Χαλέπας αναγνώριζε την αυτοδιοίκηση του χριστιανικού πληθυσμού που όμως καταπατήθηκε σύντομα από τους Τούρκους.

Τέλος, το 1898 ύστερα από ένα συμβάν που στοίχισε την ζωή του Αγγλου πρόξενου και Άγγλων στρατιωτών στο Ηράκλειο επεμβαίνουν οι μεγάλες δυνάμεις και αναγκάζουν τους Τούρκους να αποσύρουν τα στρατεύματά τους από το νησί.

ΚΡΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ (1898-1913)

Το 1898 ο πρίγκιπας Γεώργιος της Ελλάδας γίνεται ο πρώτος ύπατος αρμοστής της Κρήτης κάτω από την προστασία των τριών μεγάλων δυνάμεων της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας. Η Κρητική Πολιτεία αποκτά σε λίγο σύνταγμα, εκλεγμένη κυβέρνηση και εσωτερική οργάνωση.

Το θέμα για ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα έρχεται και ξανάρχεται στις αποφάσεις των Συνελεύσεων ώσπου το 1905 καταλήγει στο επαναστατικό κίνημα του Ε. Βενιζέλου - τον μετέπειτα πρωθυπουργό της Ελλάδας - ενάντια στην ισχύουσα κυβέρνηση του πρίγκιπα Γεωργίου και την «προστασία» των μεγάλων δυνάμεων. Η επανάσταση αποτυγχάνει, όμως ήδη έχει χαρακτηί ο δρόμος για την ένωση με την Ελλάδα που πραγματοποιείται το 1913. Στην Κρήτη στέλνεται ως γενικός διοικητής ο Σ. Δραγούμης ενώ στη Βουλή των Ελλήνων εισέρχονται επίσημα πια οι αντιπρόσωποι που κρητικού λαού.

ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ (1913 - ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ)

Με την ανταλλαγή των πληθυσμών ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία, το 1923, 30.000 Τούρκοι εγκατέλειψαν το νησί και περίπου 13.000 Έλληνες από τη Μικρά Ασία ήρθαν και οργανώθηκαν σε οικισμούς γύρω από τις κύριες πόλεις και κωμοπόλεις της Κρήτης.

Η γεωργία, το εμπόριο και ο τουρισμός άρχισαν να αναπτύσσονται. Το 1941 έγινε η κατάκτηση του νησιού από αέρος από τους Γερμανούς αλεξιπτωτιστές του Γ' Ράιχ. Χιλιάδες Βρετανοί στρατιώτες που είχαν κατέβει στο νησί πιεζόμενοι από τους εισβολείς διέφυγαν μέσω των βουνών, στη νότια ακτή της Κρήτης από όπου και φυγαδεύτηκαν στην Αίγυπτο. Οι Κρητικοί γνώρισαν επί 4 χρόνια νέο κύκλο κατοχής κάτω από συνθήκες βίας, στερήσεων παντός είδους και εξοντωτικών αντιποίνων στους πληθυσμούς των χωριών τους από τα οποία πολλά κάηκαν. Η αντίσταση οργανώθηκε πεισματικά. Ένα από τα αξιομνημόνευτα γεγονότα της Κατοχής ήταν και η απαγωγή του Γερμανού διοικητή Κράιπε από τους αντάρτες.

Με την ανάκτηση της ελευθερίας άρχισε η ανασυγκρότηση του νησιού κυρίως μετά το 1960 όπου παρατηρήθηκε ένα κλίμα «τουριστικής έκρηξης» στη χώρα μας.

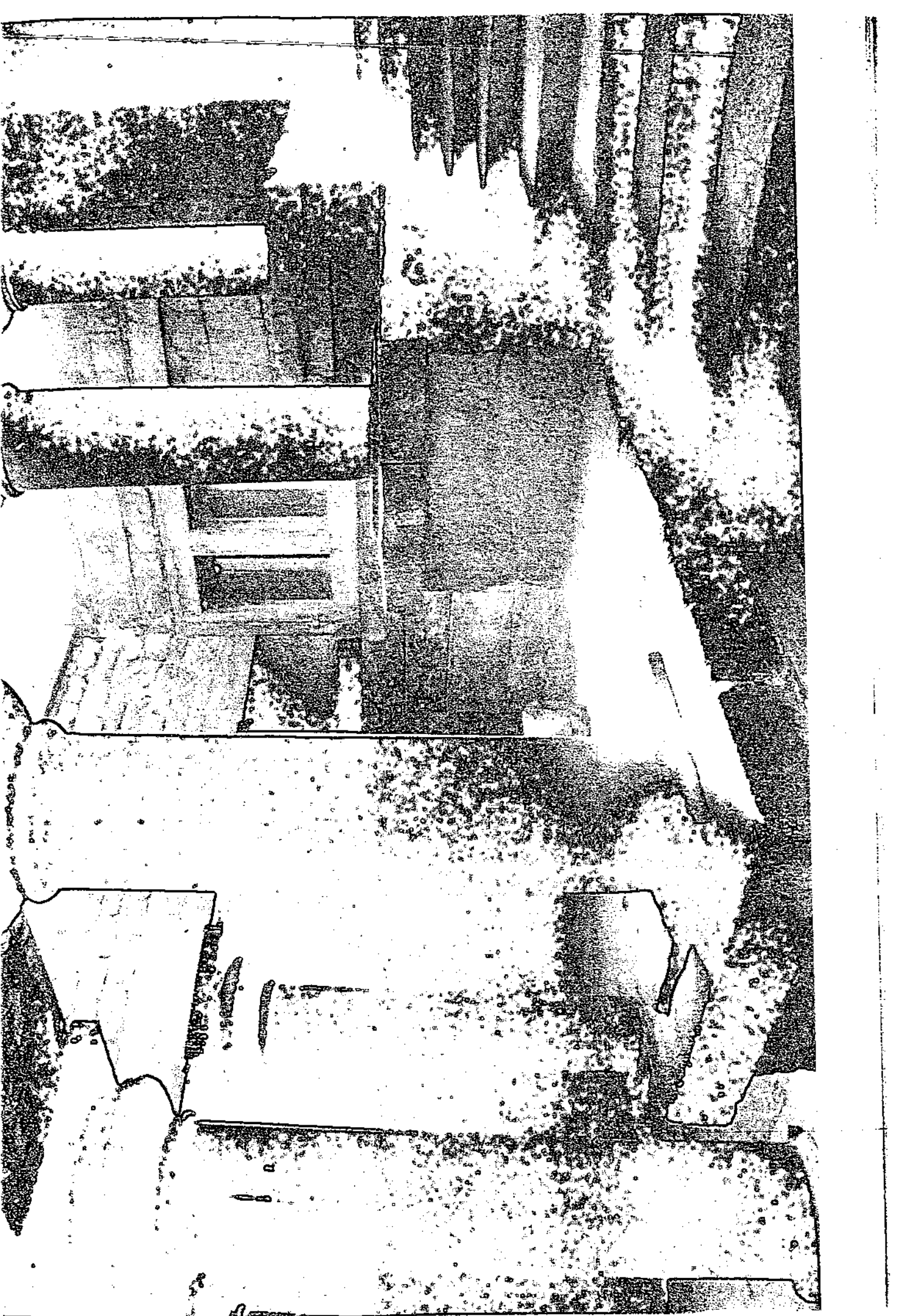
Η ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ

Στην Κρήτη έχουμε την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη και την περιπέτεια της γραφής.

Η πρώτη γραφή ήταν σίγουρα τα ιερογλυφικά. Εικόνες δηλ. ζώων ή αντικειμένων, που αντιπροσώπευαν λέξεις ή φράσεις. Καθώς περνούν τα χρόνια, οι εικόνες γίνονται απλά περιγράμματα και αυτά με τη σειρά τους εξελίσσονται σε γράμματα.

Το σπουδαιότερο δείγμα ιερογλυφικής γραφής είναι σίγουρα ο δίσκος της Φαιστού. Τα σχέδια αποτυπώθηκαν ένα-ένα στον υγρό πηλό με σφραγίδες, σχηματίζοντας μια σπείρα. Ξεχωρίζουμε ανθρώπους, πουλιά, ψάρια, καράβια κ.λ.π. Ακόμα δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί τα ιερογλυφικά, πάντως οι αρχαιολόγοι πιστεύουν ότι πρόκειται για έναν ύμνο στη Θεότητα.

Η Γραμμική Α, είναι η γραφή που διαδέχτηκε τα ιερογλυφικά. Η Γραμμική Β είναι η εξελιγμένη γραφή που προήλθε από τη Γραμμική Α. Είναι ένα σύστημα συλλαβικής γραφής -δηλαδή κάθε σύμβολο δεν είναι ένα γράμμα αλλά μία συλλαβή ή και αριθμός- που επικράτησε σ' όλη την τότε γνωστή Ελλάδα. Πινακίδες με Γραμμική Β έχουν βρεθεί, εκτός από την Κρήτη, στις Μυκήνες, στην Πήλο, στη Θήβα. Στην αποκρυπτογράφιση της Γραμμικής Β βοήθησε πολύ ένας αρχιτέκτονας ο Μάικλ Βέντρις (Ventris), με τη συμβολή του καθηγητή Τζον Τσάντγουικ (Chadwick).

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ': ΗΘΗ – ΕΘΙΜΑ – ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η ΓΕΝΝΗΣΗ

Τα παιδιά ήταν - και είναι στις περισσότερες περιπτώσεις - η προϋπόθεση του γάμου. Οι άνθρωποι παντρεύονται για να κάνουν παιδιά. Τα συναισθήματα, τουλάχιστον αυτά που προηγούνται του γάμου δεν γνώρισαν ποτέ, ως κίνητρο, την καθολικότητα που γνώρισε η σκοπιμότητα της τεκνοποίησης. Είναι γνωστά έθιμα και θεσμοί αποπομπής της στείρας γυναίκας ή της πρόσληψης από τον άντρα μιας δεύτερης που θα του εξασφάλιζε παιδιά.

Η αναγκαιότητα - και ο ψυχαναγκασμός- της τεκνοποίησης οδηγούσε σε ακραίες συμπεριφορές; σε ορισμένα μέρη ο παπάς δεν δεχόταν το «πρόσφορο» των άτεκνων για την λειτουργία του. Ή οι γυναίκες δεν δανείζονταν προζύμι από τη στείρα γυναίκα. Η γυναίκα πλήρωνε, προπάντων, το τίμημα της ατεκνίας σε μια ανδροκρατικά δομημένη κοινωνία όπου εξάλλου ούτε η σκέψη μπορούσε να γίνει για επιστημονικό ιατρικό έλεγχο αυτών των θεμάτων.

Είναι λοιπόν, ευεξήγητο ότι το μαγικό πλαίσιο των εθίμων της γέννησης άργησε να αχρηστευτεί. Κατά πολλούς εξακολουθεί να υφίσταται σε διάφορους βαθμούς ως σήμερα. Δεν είναι απαραίτητο να πάμε πολύ πίσω στο παρελθόν για να βρούμε π.χ. ζωντανή πίστη στο «ζήλεμα»: κάτι που επιθύμησε να φάει η έγκυος και δεν μπόρεσε αποτυπώνεται σε κάποιο σημείο του δέρματος του παιδιού που θα γεννηθεί. Άγνωστη δεν είναι και σήμερα η χρήση του «κρατητήρα» (ανεβασταχτήρα), κόκκινης πέτρας ή αβγού την οποία φορούσε η έγκυος για να κρατήσει το παιδί, να μην αποβάλει. Ή η χρήση βοτάνων και διάφορων συνταγών τεκτογονίας ή ειδικά αρρενογονίας. Ακόμα συνήθειες και δοξασίες που δεν έχουν ολοκληρωτικά αχρηστευτεί, το φόβο της νύκτας και των νύκτιων δυνάμεων, τα ταμπού των σαράντα πρώτων ημερών, επικίνδυνων για το νεογέννητο και για τη λεχώνα που επίσης είναι επικίνδυνη, την πίστη στις Μοίρες που μέσα στις πρώτες μέρες προκαθορίζουν την τύχη του νέου πλάσματος.

Αναφέρουμε π.χ. τη - μαγική κατά βάση - τελετή του πρώτου μπάνιου του νεογέννητου ή την παρασκευή τελετουργικού εδέσματος όπως είναι το «πιλάβι του πιδιού» ή ακόμα το τελετουργικό της ονοματοθεσίας όπου στοιχεία καθαρά αρχαϊκά. Η δύναμη του ονόματος ανακαλεί και ενεργοποιεί το ονομαζόμενο πρόσωπο ή πράγμα. Η αντικατάσταση της λέξεως «βαφτίζω» με τη λέξη «ανασταίνω» όταν πρόκειται να δώσουν στο εγγόνι το όνομα του πεθαμένου παππού αυτό δεν σημαίνει πως πιστεύουν στην ανάσταση του νεκρού. Είναι μια αισιόδοξη ψυχολογική εκδοχή της αφθαρσίας, της συνέχειας της ανθρωπίνης και κυρίως της οικογενειακής ρίζας.

Τίποτα από αυτά δεν αναιρεί βέβαια τον κανόνα ότι οι μαγικές πρακτικές υποχωρούν εκεί όπου εισάγεται η επιστήμη. Ο μακροχρόνιος εθισμός σε ένα τρόπο ζωής με τις πρακτικές γιάτρισσες και τις μάγισσες δημιούργησε αντιστάσεις στην επιστημονική διαφωτιστική εκστρατεία αφού μάλιστα αυτή για πολύ καιρό δεν διεξανόταν οργανωμένα από την πολιτεία αλλά συνήθως αφηνόταν στην καλή διάθεση μεμονωμένων ατόμων και φορέων. Ας σημειωθεί ότι και σήμερα πολλές κοινότητες δεν έχουν γιατρό.

Νανούρισμα

*Ύπνε που παίρνεις τα μωρά έλα πάρε και τούτο,
μικρό – μικρό σου το' δωσα, μεγάλο φέρε μου το.*

*Μεγάλο σαν ψηλό δεντρί, ίσιο σαν κυπαρίσσι
και οι κλώνοι του να' πλώνονται σ' ανατολή και δύση.*

*Έλα ύπνε και πάρε το, γλυκά να το κοιμήσεις
και με χαρά και με δροσιά πάλι να το ξυπνήσεις.*

*Κοιμήσου εσύ παιδάκι μου, που να' χεις την ευχή μου
που να σε δει ως πεθυμά κι ως θέλει η ψυχή μου.*

*Κοιμήσου μέρα όμορφη, νύχτα με τα' αστρουλάκια
μπαζέ μου με τα λούλουδα και με τα γιασεμάκια.*

*Κοιμάται το παιδάκι μου κυ επέψαν αρραβώνα
μα' γω απηλοήθηκα «πολλά μικρό' ναι ακόμα».*

*Κοιμάται το παιδάκι μου κι εγώ το νανουρίζω
Κι εγώ την κούνια του κουνώ κι εγώ τα' αποκοιμίζω.*

*Κοιμάται κι ονειρεύεται ωσάν το αγγελούδι
κι είναι το προσωπάκι του σαν ρόδο, σα λουλούδι.*

Μ' αυτά, αλλά κι άλλα πολλά χαριτωμένα νανουρίσματα, γεμάτα τρυφερότητα και ζεστασιά εκφραζόταν η απαλή και βαθιά στοργή της μητρικής καρδιάς.

Μ' αυτά τα γεμάτα αγάπη λόγια έδειχνε η μάνα τη λαχτάρα και την ενδόψυχη επιθυμία της για το μέγαλωμα του παιδιού της και για τη μελλοντική ευτυχία του. Η μάνα δεν ήταν μόνο η τροφός και ο φορέας της ζωής του παιδιού της αλλά και η τραγουδίστρια και η «αιιδός» της υγείας και της προκοπής του. Το μητρικό φίλτρο μετατρέπεται σε γέλιο, σε ευχή, σε νανούρισμα, σε μαντινάδα αλλά και σε μοιρολόι, όταν «η κακή ώρα» το επέβαλλε.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΜΗΣ

Η μαμή αποτελούσε σημαντικό πρόσωπο της κοινωνίας του χωριού γεγονός που γνώρισε και την εθιμική αποτύπωση του και τελετουργική ανύψωση του στη τελούμενη ως τις μέρες μας «ημέρα της μαμής» (8 Ιανουαρίου). Μια παλαιότερη καταγραφή της εισόδου της μαμής από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας είναι χαρακτηριστική για τους κανόνες υγιεινής που τηρούνται:

«Άμα αρχίσουν οι πόννοι, τρέχει ένας- ένας από το σπίτι για τη μαμή που θα είναι γριά. Η μαμή δεν πηναίνει στην λεχώνα αλλά σε άλλη κάμαρα. Της δίνουν και παίρνει στο στόμα της νερό, το οποίο το ξαπολάει πάνω στον κόρφο της λεχώνας και λέει: «Καλή ξελευτεριά». Άμα πέσει το παιδί, θα το αφαλοκόψει η μαμή, θα κόψει το λουρί με ψαλίδι και θα ρίξει επάνω

σκρούμπο (καμένο ύφασμα). Ύστερα πλένει το παιδάκι με χλιονερό, το αλατίζει (όχι στο πρόσωπο), το σπαργανώνει με τα κωλόπανα, το φασκιώνει αφήνοντάς το δίπλα στη λεχώνα. Τότε καίει στη φωτιά λιβάνι, σκρούμπο, παλιόπετσα για να φύγει το κακό. Δέκα μέρες πρέπει να ρίχνουν κάρβουνο σε όποιον μπει στη λεχώνα και σαράντα μέρες να καίει παλιοτσάρουχο. Την τρίτη μέρα η μαμή θα ξεπλύνει το βυζαρούδι απ' το αλάτι. Ο άντρας της λεχώνας χαρίζει στη μαμή δώρα, παπούτσια, χρήματα».

ΘΝΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

Όπως είναι ευνόητο τέτοιες στοιχειώδεις φροντίδες απολύμανσης δεν επαρκούσαν ώστε ν' αποτρέπεται η μεγάλη θνησιμότητα των βρεφών, αλλά και των μητέρων που προσβάλλονταν συχνά από επιλόχειο πυρετό. Ο υψηλότερος δείκτης θνησιμότητας προπάντων των παιδιών απαγρίωνε τον άνθρωπο όπως έβαζαν ένα παιδί στο φούρνο κρυφά από τη μητέρα του και κάθε τόσο άνοιγαν τον φούρνο και το ρωτούσαν: «Θα τρώς τ' αδέρφια σου;».

Ένας άλλος τρόπος αντιμετώπισης της θνησιμότητας ήταν η πολυτεκνία. Όμως οι ορθολογιστικές τάσεις δεν έλειπαν ούτε στα παλαιά χρόνια. Οι φτωχοί που έβλεπαν ν' αυξάνει η οικογένειά τους παρά την άσκημη οικονομική τους κατάσταση επιχειρούσαν να τον περιορίσουν αφιμώντας τις αυστηρές απαγορεύσεις και κυρώσεις της εκκλησίας. Οι γυναίκες έπαιρναν «άτεκνο», «στερφοβότανο», «γυναικόχορτο» και ας κινδύνευαν να μπουν σε κανόνα (έμεναν τρία και επτά χρόνια ακοινώνητες με εξοντωτικές νηστείες). Ο χήρος ξαναπαντρευόταν. Τα ετεροθαλή αδέρφια αποτελούσαν στο παρελθόν πολύ οξύτερο ψυχολογικό πρόβλημα.

*Να' χεν ο Χάρος δυο παιδιά να του' παιρνα το ένα,
να κάψω την καρδούλα του ως έκαψε κι εμένα.*

*Εμίσεψες παιδάκι μου, μα κάτεχε στο μήνα
να σ' ακλουθήξω θέλω γω στ' αραχνιασμένο μνήμα.*

*Παιδάκι μου την πόρτα σου μην την καλοσμαλίζεις
γιατί θε να'ρθω γρήγορα και θέλω να μ' ανοίξεις.*

*Το όνομά σου ολημερίς κι οληνυχτίς θα λέω
και όντε ξυπνώ και δε σε δω για σένα θα χτυπιούμαι.*

Μ' αυτά, αλλά και με άλλα πολλά μοιρολόγια κατευόδωνε η άμοιρη μάνα το παιδί της που το ζήλευε ο Χάρος και το έπαιρνε για πάντα κοντά του. Με όση τρυφερότητα και με όσο λυρισμό και συναισθηματισμό χαιρετούσαν «οι παλιές μανάδες» το ξεκίνημα της ζωής με τα νανουρίσματα στο βρεφικό λίκνο, με άλλη τόση έξαρση πόνου και ολοφυρμού τα αποχαιρετούσαν με θρήνους και μοιρολόγια στον τάφο. Το δάκρυ της μάνας κάνει και τις πιο σκληρές καρδιές να δακρύζουν, γιατί βγαίνει από μια καρδιά που καίγεται και δεν προσποιείται ούτε κατ' ελάχιστον.

ΥΙΟΘΕΣΙΑ

Η ατεκνία αντιμετωπιζονταν και με την υιοθεσία. «Κείνος που ήθελε να υιοθετήσει παιδί, το περνούσε από τη μανίκα του. Έκανε φόρεμα με ένα πλατύ μανίκι, έπαιρνε το παιδί και το περνούσε τρεις φορές από την άκρη του μανικιού προς το στήθος». Πρόκειται για κίνηση συμβολικής γέννας που θα ταίριαζε στη γυναίκα. Αυτό το φαινόμενο ονομάστηκε «αρρενολοχεία». Ένα άλλο γεγονός είναι πως κατά τη διάρκεια της γέννας έβαζαν στην κοιλιά της γυναίκας ένα ρούχο του άντρα της για να μην πιάσει μάτι το παιδί ή του φορούσαν ένα παλιό πουκάμισο του πατέρα του για να τον σέβεται όταν θα μεγαλώσει.

ΕΚΘΕΣΗ

Ένας άλλος τρόπος αντιμετώπισης των βρεφικών θανάτων είναι ο εξής ένα άρρωστο π.χ: παιδί το πουλούσαν, εικονικά. Το παιδί πήγαινε από την μια στην άλλη οικογένεια γλιτώνοντας από την οργή του κακού δαίμονα. Η

πώληση αυτή γίνονταν με την μορφή έκθεσης του παιδιού βγαίνοντας στο δρόμο και λέγοντας «πουλάω ένα παιδάκι» ή και την ώρα της βάπτισης ώστε ο πρώτος που θα βαπτίσει το παιδί χωρίς καν να τον διαλέξουν να σώζει το παιδί. Η έκθεση του παιδιού πραγματοποιούνταν σε πανηγύρια κυρίως σε εορτασμούς αγίων όπου ο νεωκόρος περιέφερε το παιδί φωνάζοντας: «ο τάδε σκλαβάκι της Παναγιάς». Όποιος το αγόραζε το αφιέρωνε στην Παναγία δίνοντας κιόλας ένα ποσό στο ταμείο της εκκλησίας. Ο Πουλημένος αργότερα πήγαινε να εξαγοραστεί από την εκκλησία δίνοντας πάλι ένα ποσό.

ΒΑΠΤΙΣΗ

Ακόμα και η Βάπτιση θεωρήθηκε ως μια θωράκιση των νηπίων εναντίον του θανάτου. Πεθαίνοντας αβάπτιστο θα γίνονταν «τελώνιο» στον άλλο κόσμο και θα βασανίζονταν αιωνίως. Ισχύει μια εξαίρεση, το αεροβάπτισμα όταν το μικρό κινδυνεύει ο πρώτος που θα τύχει να είναι εκεί κοντά να μην πεθάνει αβάπτιστο το παιδί, πράγμα που θεωρείται αμάρτημα μπορεί να του δώσει ένα όνομα, αφού κάνει το σημείο του σταυρού, πει το «πιστεύω» και σηκώσει ψηλά το παιδί τρεις φορές λέγοντας «Βαπτίζεται ο δούλος του Θεού τάδε». Αν αρνότερα το παιδί ζήσει θα πρέπει να βαφτιστεί κανονικά στην εκκλησία.

Μια άλλη συνήθεια σχετική με την βάπτιση είναι μοιράζουν μαρτυριάρικα σταυρουδάκια που τα καρφισώνουν πάνω τους οι καλεσμένοι. Παλιά αντί για αυτά έδιναν νομίσματα. Η προσφορά αυτή έχει το νόημά της. Σημαίνει πως ο νονός που μας τα δίνει μας θέλει για μάρτυρες του Μυστηρίου που παραβρεθήκαμε.

Πραγματικά, ο νονός ή η νονά όχι μόνο έδινε τα' όνομά του στο παιδί αλλά αναλάμβανε και ηθικές υποχρεώσεις απέναντί του τόσες ώστε να θεωρείται πνευματικός πατέρας ή μητέρα. Ως πρόσφατα μάλιστα που ήταν βαπτισμένα από τον ίδιο νονό θεωρούνταν πνευματικά αδέρφια το «λαδοαδέρφια» και δεν μπορούσαν να παντρευτούν μεταξύ τους.

Ας δούμε δύο τρόπους που παλιά κανείς έπαιρνε το όνομά του: Όταν σε μια οικογένεια γεννιόταν ένα τρίτο αγόρι ήταν να το βαφτίζουν με το όνομα

του πατέρα της μητέρας του αλλά και το επώνυμό του και αυτό για να διατηρηθεί το γένος της μητέρας.

Ο δεύτερος τρόπος αφορά τις κόρες και δείχνει τη σκληρή και άδικη εταχείρισή τους σε σχέση με τους γιούς των οικογενειών. Αν γεννιόνταν δίδυμα κορίτσια σε μια οικογένεια η δεύτερη κόρη εθεωρήτο βαριά κατάρρα. Τη μια θα τη βόλευαν μα τη δεύτερη τι να την έκαναν; Όσο και αν φαίνεται παράξενο το όνομά της πίστευαν πως θα βοηθούσε σ' αυτό. Την έβγαζαν Ξένη για να χαθεί, για να ξενιτευτεί.

ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Το 1926 ο Δημήτριος Λουκόπουλος δημοσίευσε μια συλλογή «Ποια παιχνίδια παίζουν τα ελληνόπουλα» με την περιγραφή 109 παιχνιδιών απ' όλη την Ελλάδα. Κατέταξε το υλικό στις εξής κατηγορίες: 1. Διάφορα παιδικά συνήθια σχετικά με το παιχνίδι. 2. Τα πιο συνηθισμένα λαχνίσματα για να καθορίζεται η σειρά στο παίξιμο. 3. Παιχνίδια – τρεχάματο. 4. Παιχνίδια ριξίματα με το τόπι. 5. Παιχνίδια - ριξίματα με βώλους. 6. Παιχνίδια - ριξίματα με πέτρες ή ξύλα. 7. Με κόκαλα και νομίσματα. 8. Ανταγωνιστικά παιχνίδια με ριξίματα ξύλων. 9. Ανταγωνιστικά παιχνίδια σε λάκκους ή σε σχήματα. 10. Παιχνίδια με κινήσεις. 11. Με μίμηση. 12. Με μαντέματα.

Αν τα παιδικά παιχνίδια αποτελούν ένα είδος αντανάκλασης των ενεργειών και των συνηθειών των ενηλίκων αυτό εξηγεί και τη σχεδόν ολοσχερή μεταβολή αυτή, η υποχώρηση της λέξης «παιδιά» που σημαίνει παίξιμο, η αφομοίωσή της από την λέξη παιχνίδι που κυρίως σήμαινε το όργανο με το οποίο γίνεται το παίξιμο. Αυτή η εξέλιξη μπορεί να σημαίνει την ενδοστρέφεια του παιξίματος, την τέλεσή του κατά μονάδα στα διαμερίσματα των πολυκατοικιών όπου συχνότατα ο μόνος συμπαίκτης του παιδιού είναι το ίδιο το παιχνίδι. Εδώ έχουμε την υπερεξουσία του πράγματος επάνω στον άνθρωπο. Το παιδί έγινε ο παθητικός χρήστης υποταγμένο στη γοητεία που μπορεί να προσφέρει η βιομηχανία των παιχνιδιών.

Όταν η πολιτεία αποφάσισε - για τα ελληνικά δεδομένα - να συγκεντρώσει ξανά τα παιδιά που είχαν απομονωθεί γιατί χάθηκαν οι

γειτονίες και οι πλατείες οι χώροι που είχε προτείνει ήταν τα γήπεδα. Όμως ο αθλητισμός άσχετα από κάθε αξιολόγηση είναι μια άλλη ποιότητα ομαδικής ζωής. Το παραδοσιακό παιχνίδι ήταν προϊόν του δρόμου, της γειτονιάς και της πλατείας. Παρατηρούμε πως στο καθρέπτισμα των παιδικών παιχνιδιών σχηματίζονταν είδωλα συμπεριφορών που ήδη είχαν εγκαταλειφθεί από την κοινωνία των μεγάλων.

Ένα πανελλήνια γνωστό παιχνίδι με το όνομα «γκέο-γκέο» είχε το ενδιαφέρον της γυναίκας για το γάμο. Πολλά κορίτσια πιασμένα χέρι-χέρι σχημάτιζαν κύκλο. Δύο άλλα που έκαναν τη «μάννα» πιασμένα με τα δυο τους χέρια σταυρωτά προχωρούσαν προς την ομάδα τραγουδώντας:

*Ένα λεπτό κρεμμύδι, γκέο-γκέο!
Ένα λεπτό κρεμμύδι, φράνσε-φρανσέο!*

Κι ενώ με τον πρώτο στίχο έκαναν βήματα προς τα εμπρός με το δεύτερο βημάτιζαν προς τα πίσω. Τα κορίτσια απαντούσαν τραγουδιστά:

*Και ποια' ναι που παντρεύετε, γκέο-γκέο!
Και ποια' ναι που παντρεύετε, φράνσε-φρανσέο!*

Παντρεύομε την (τάδε)...

Ύστερα τα δύο κορίτσια έπαιρναν το κορίτσι που πάντρευαν και το έφερναν στο δικό τους μέρος. Οι κινήσεις επαναλαμβάνονταν ώσπου να παντρευτούν όλα τα κορίτσια.

ΠΡΟΞΕΝΙΑ , ΣΥΝΟΙΚΕΣΙΟ, ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ, ΓΑΜΟΣ

Από τα πρώτα που έπρεπε να συζητηθούν και να λυθούν στα «μιλήματα» των προξενειών ήταν η προίκα. Εφόσον τα πράγματα εξελίσσονταν θετικά γίνονταν μια επιβεβαίωση της συμφωνίας με καταβολή

ενός χρηματικού ποσού (καπάρο). Η συνήθως επικύρωση ήταν τα δώρα (σημάδια) που ο γαμπρός έστελνε με την προξενήτρα στη νύφη.

Ο προξενητής όταν άλλαζε όταν άλλαζε το φεγγάρι έβαζε πλώρη για τη διεκπεραίωση της «διπλωματικής του αποστολής». Έκανε τον σταυρό του και ξεκινούσε. Όταν έφθανε στο σπίτι χαιρετούσε τους παρευρισκόμενους της οικογένειας και ό,τι ήθελε να του πει, το παρουσίαζε σαν «δική του σκέψη». Στην περίπτωση που το αποτέλεσμα θα ήταν αρνητικό δεν επιτρεπόταν να διασύρει πρόσωπο και να εκθέσει υπολήψεις.

Επαινούσε και εγκωμίαζε πολύ, το πρόσωπο για το οποίο ενδιαφερόταν, χωρίς να υποτιμά και να παραγνωρίζει τα θετικά προσόντα τα άλλου μέρους. «Η κοπελιά είναι νέα, πολύ καλή, καλαναθρεμμένη, φρόνιμη, νοικοκυρά, δουλευταρού, όμορφη, έχει και την προίκα της» και άλλα παρόμοια.

Στο σπίτι της νέας έλεγε παρόμοια. «Ο νέος είναι από καλό σόι, είναι δουλευτής, πέρα από τη δουλειά του και την οικογένειά του δεν ξέρει τίποτ' άλλο. Μια γυναίκα στα χέρια του θα ζήσει σαν αρχόντισσα. Ο νέος βέβαια δεν ξέρει τίποτ' απ' αυτά που σας λέω, δε κατέχει είντα κουβεντιάζουμε εμείς, μα αν θεωρείτε πως σαν ταιριάζει, άλλη ευκαιρία δε θέτε μα σα δε είναι τυχερό να γένει, δε θέλω να' κουστεί αθιβολή».

Στην περίπτωση κατά την οποία η πρόταση δε τους ενδιέφερε καθόλου, έλεγαν «ευχαριστώ» στον προξενητή, προέβαλαν και μια κάποια δικαιολογία και το θέμα σταματούσε εκεί.

Στην αντίθετη περίπτωση, όμως που η πρόταση του προξενητή δεν άφηνε αδιάφορους τους ενδιαφερόμενους, αλλά τους προβλημάτιζε το όλο θέμα, τότε με λειπτότητα και ευγενικό τρόπο απαντούσαν στον προξενητή: «Σ' ευχαριστούμε για την προτίμηση και την τιμή που μας έκανες με την πρότασή σου, μας λίγο περιθώριο χρόνου να το σκεφτούμε λιγάκι κι εμείς θα σου απαντήσουμε σήμερα οχτώ», (δηλαδή σε οχτώ μέρες από σήμερα). Την προκαθορισμένη μέρα, πήγαινε πάλι ο προξενητής για να πάρει την απάντηση θετική ή αρνητική.

Σήμερα δεν έχει ατονήσει αυτό το έθιμο αφού συνεχώς παρουσιάζονται γραφεία συνοικεσίων και νέοι που ζητούν γνώριμία μέσω της αλληλογραφίας με σκοπό το γάμο.

Η περίοδος των αρραβώνων, ως χρόνου αφιερωμένου στην καλύτερη γνωριμία των υποψηφίων συζύγων, καθορίζονταν επίσης από τους γονείς με ποικιλία εφαρμογών. Πολλές φορές οι νέοι γνωρίζονταν πρώτη φορά στην ημέρα του αρραβώνα. Από εκεί και ύστερα έως την ημέρα του νάμου η νύφη δεν επιτρεπόταν να δει τον γαμπρό. Αντίθετα οι γονείς των δύο οικογενειών βρίσκονταν συχνά, συνήθως οι άντρες, σε διάφορα γλέντια και γιορτές.

Το χρονικό διάστημα των αρραβώνων μπορούσε να εξελιχθεί και σε περίοδο ψυχικής και ηθικής δοκιμασίας ιδίως για την κοινωνικά μειονεκτικότερη γυναίκα που έπρεπε να εξουδετερώσει εχθρούς και αντίζηλους. Το άγχος αυτό δεν λείπει από την έγγαμη ζωή, όμως παρουσιάζεται πιο εξασφαλισμένη με τη δεδομένη δυσκολία του διαζυγίου στις κλειστές συντηρητικές κοινωνίες.

Ο γάμος ήταν ένα πολυήμερο γλέντι. Ορισμένα πρόσωπα αναλάμβαναν συγκεκριμένους ρόλους. Ήταν οι παράνυμφοι, οι παραγαμπροί, οι προσωπικοί φίλοι του γαμπρού, οι καλεστές κ.ά. Οι προετοιμασίες ήταν οι εξής: α) τα καλέσματα β) η παρασκευή ψωμιών και άλλων ζυμαρικών γ) η έκθεση της προίκας δ) τα δώρα του γαμπρού στη νύφη ε) το σφακτά και τ' άλλα ειδικά φαγητά και γλυκίσματα στ) τα δώρα των καλεσμένων ζ) η προικοπαράδοση.

Η μέρα του γάμου ξεκινά με το τελετουργικό ξύρισμα του γαμπρού και το ντύσιμό του στο σπίτι του, την ίδια ώρα που γινόταν το στόλισμα της νύφης στο δικό της σπίτι. Καθώς πλησίαζε η ώρα οι πράξεις φορτίζονταν ολοένα μανικά. Το στόλισμα της νύφης π.χ. δεν αποσκοπούσε μόνο στον καλλωπισμό της απ' ότι προείχε η θωράκισή της με το ντύσιμο για τις κακές τις γλώσσες. Η γαμήλια πομπή ήταν επίσημη και μεγαλοπρεπή. Προτού πάει ο γαμπρός με τη συνοδεία του να πάρει τη νύφη για τη στέψη έπαιρνε το κουμπάρο για να ξεκινήσουν όλοι μαζί. Το γεγονός αυτό είχε μια σειρά: άφιξη στο σπίτι, είσοδος του γαμπρού και της συνοδείας του, συνάντηση με τη νύφη και νυφόπαρμα, ξεκίνημα για την εκκλησία.

Μετά τη στέψη η πομπή κατευθυνόταν στο σπίτι των νιόπαντρων όπου εκεί η νύφη για πρώτη ίσως φορά γνώριζε την πεθερά και την νέα της ζωή.

Μια άλλη πτυχή του γάμου είναι η πρώτη νύκτα όπου εκεί ελέγχονταν η άγνεια της γυναίκας και η τιμή της δηλαδή η παρθενιά. Η προστατευόμενη παρθενιά της κόρης ήταν το πιστοποιητικό της εντιμότητας και της αξίας που

έχει ένα αχρησιμοποίητο αντικείμενο για τον ιδιοκτήτη χρήστη του. Έτσι αν ο έλεγχος της άγνειας ήταν αρνητικός αυτόματα ο γάμος ακυρώνονταν εκτός και αν ο γαμπρός έπαιρνε ένα είδος αποζημίωσης, ένα «πανωπροίκι».

Σήμερα εκτός από τον θρησκευτικό γάμο υπάρχει και ο πολιτικός γάμος. Παρόλ' αυτά είναι λίγοι εκείνοι που παντρεύονται με πολιτικό γάμο και αυτό γιατί δεν διαθέτει τελετουργικό μέρος. Οι Έλληνες πιστεύουν πως ο γάμος είναι μια ξεχωριστή στιγμή της ζωής τους και θα πρέπει να την τιμήσουν με μεγαλοπρέπεια. Απ' την άλλη οι γονείς των παιδιών θέλουν να τελεστεί ο γάμος σύμφωνα με το έθιμο.

Μαντινάδες του γάμου

*«Σαν μπει η αγάπη στη γκαρδιά τη γκοπελιά πληγώνει
και κάνει τον ντελικανή, θεριό που δε μερώνει».*

«Ένα ανέφαλο περνά, βαστά νερό και χιόνια
και ρίχνει καλορίζικα στις νύφης τα σεντόνια».

«Ω Παναγιά Δέσποινα που'σαι στη γειτονιά τση έλα
και δώσε την ευχή στα γυροσέντονά τση».

«Ρύζι να τση πετάξετε απάνω στα προικιά τση
για να ριζοβλαστώσουνε και στα παιδόγγονά τση».

«Ως και τα πετσετάκια τζης κυ εκείνα ξομπλοστά' ναι
από' κενά καταλάβετε ίντα νοικοκερά' ναι».

«Χέρια και πόδια φίλησε, νύφη μου τση μαμά σου,
γιατί σου παραστάθηκε και καμες τα προικιά σου».

Μαντινάδα για τη νύφη

«Σαράντα να τα μοιραστούν τση νύφης μας τα κάλλη,
όλες θα γίνουν όμορφες κυ όμορφη θα' ναι πάλι».

«Νύφη μου κερά νύφη μου, μέσα στο νυφοστόλι,
σήμερα σε στολίζουμε οι δώδεκα Αποστόλοι».

«Νύφη μου, το φουστάνι σου αγγέλοι σου το ράψαν,
και μέγα στο γυρόποδο το τυχερό σου γράψαν».

«Νύφη μου πλούσια να γενείς και πλούσια σε θέλω
να κάνεις κι έξυπνα παιδιά ωσάν το Βενιζέλο».

«Όμορφη είναι νύφη μας και μορφοστολισμένη
κι η Παναγιά και ο Χριστός σ' έχουν ζωγραφισμένη».

Μαντινάδα για το γαμπρό

«Πρίμα τον έχεις τον καιρό, γαμπρέ και ξεκινάτε,
μόνο τιμόνευγε καλά μεσ' τη χαρά να πάτε».

«Γαμπρέ μου να την χაίρεσαι τη νύφη άπου πήρες,
γιατί με χάρες κι ομορφιές την μοίραναν οι μοίρες».

«Χαράς τη μοίρα σου γαμπρέ που σκέφτηκες ωραία,
κυ επήρες τήνε του χωριού την ωραία νέα».

«Γαμπρέ μου, πάντα ήσουνα θάρρος στη γειτονιά μας
κυ όλοι σ' αγαπούσαμε ωσάν και τα παιδιά μας».

«Άνοιξε πόρτα τα' εκκλησιάς, πόρτα του παραδείσου
να κατεβούν οι άγγελοι το ζεύγος να βλοήσουν».

«Πρόβαλε Παναγιά μου με τον μονογενή σου
στ' ανδρόγυνο που γίνεται να δώσεις την ευχή σου».

«Πρόβαλε Παναγιά μου και δώσε την ευχή σου
που βγαίνει μεσ' απ' την καρδιά και μεσ' απ' την ψυχή σου».

«Ήλιε ζηλιάρη θα σε πω, γιατί όντε ξημερώνει,
τ' ονειρού τση γλυκιές στιγμές, έρχεσαι και σκοτώνεις».

«Σα δε μπορώ τον πόνο μου στα φανερά να λέω,
μπροστά στους άλλους θα γελώ και στα κρυφά θα κλαίω».

«Φεγγάρι δεν επέρασες από τη γειτονιά μου,
κυ απόμεινε η παραγγελιά που' χα για την κερά μου».

«Θλιμμένος κι ασυντόφιαστος γυρίζω στα σκοτάδια,
γιατί ποτέ δε γνώρισα του έρωτα τα χάδια».

«Σκύλα πώς εκατόντησες τον πιο καλό μου φίλο,
κυ έχασα μπλιο τα νειάτα μου κουράγιο να του δίνω».

«Φεγγάρι σε παρακαλώ στάσου να σου μιλήσω,
γιατί από σ' ένα μυστικά δε θέλω να κρατήσω».

«Παραγγελιά του φεγγαριού θα δώσω να σου φέρει
να' ρθεις και πάλι να σε δω αληθινό μου ταίρι».

«Πάει καιρός που σ' αγαπώ κι άνθρωπος δεν το ξέρει
πως μ' έχει κάνει μισερή τσ' αγάπης το μαχαίρι».

«Του φεγγαριού θα ακλουθώ, να ξοριστώ στα ξένα,
να πάψει ο κόσμος να ρωτά, για σένα και για μένα».

«Τ' άκουσες Αρετούσα μου, τα θλιβερά μαντάτα;
Ο κύρης σου μ' εξόρισε, στις ξενιτιάς τη στράτα.
«Και πώς να σ' αποχωριστώ και πώς να σου μακρύνω
Και πως θα ζήσω δίχως σου τον χωρισμόν εκείνο;».

«Σε τούτο δα τ' αρχοντικό Ειρήνη και γαλήνη
κι ας είναι καλορίζικο τ' ανδρόγυνο που' γίνη».

«Χίλια καλώς ορίσετε νύφη στ' αρχοντικό σου
και του καιρού σα σήμερα να' ρθούμε στον υγιό σου».

«Όμορφη είναι νύφη μας σαν το χρυσό παγώνι
κι εχάρισέ σου τη λαλιά του δάσους τ' αηδόνι».

«Τρία πουλάκια κάθονται στον μπάστο ταίρι – ταίρι
να ζήσει η νύφη κυ ο γαμπρός κι όλοι οι συμπεθέροι».

*«Τρία πουλάκια κάθονται εις τα παράθυρά σας,
και λένε καλορίζικα, να' ναι τα στέφανά σας».*

*«Όσες χιλιάδες έρχονται στην Κρήτη χελιδόνια
να ζήσει η νύφη κι ο γαμπρός ευτυχισμένα χρόνια».*

ΝΕΚΡΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

Αν ο θάνατος δεν είναι ξαφνικός, αν δηλαδή τον περιμένουν να πεθάνει τότε μαζεύονται στο σπίτι του ετοιμοθάνατου οι συγγενείς και τον περιμένουν, μόλις ξεψυχήσει, χτυπάνε οι καμπάνες και το νέο μαθεύεται στο χωριό. Όλοι τότε οι χωριανοί μαζεύονται στο σπίτι του νεκρού να τον κλάψουν, να μοιρολογήσουν, να παρηγορήσουν τους δικούς του. Δεν υπάρχει ορισμένη σειρά που θα ειπωθούν τα μοιρολόγια ούτε και αμοιβή σ' αυτούς που μοιρολογούν. Σαν κέρασμα προσφέρουν τυρί, καφέ, ρακί, καρύδια και άλλους ξηρούς καρπούς. Αφού ψάλουν τον νεκρό στην εκκλησία τον συνοδεύουν στο νεκροταφείο στην τελευταία του κατοικία. Επί πολλές ημέρες οι φίλοι πηγαίνουν φαγητό στην οικογένεια που πενθεί.

Όταν κάποιου η επιθανάτια αγωνία παρατεινόταν, πίστευαν πως αυτό γινόταν γιατί είχε αδικήσει στη ζωή του. Του έβαζαν ένα καντάρι (ζυγαριά) μπροστά στο στήθος του γιατί έτσι θα τον βοηθούσαν να ζυγιστούν οι αμαρτίες του. Συχνά γίνονταν αυτό για τις υφάντριες, πίστευαν πως δεν μπορούσαν να ξεψυχήσουν γιατί έκλεβαν ζώντας μαλλιά. Σύμφωνα με μια παλαιότερη πληροφορία όποιος ξεστραλικώνει (βγάζει στραλίκια, πέτρες που χωρίζουν τα σύνορα) δεν ξεψυχά. Για να ξεψυχήσει του βάζουν κάτω από το μαξιλάρι ένα κομμάτι στραλίκι και ξεψυχά.

Η ίδια ψύχραιμη κατάσταση χαρακτήριζε ευνόητο όλες τις φάσεις της κηδείας και της ταφής. Όταν έκλειναν τα μάτια και το στόμα του πεθαμένου, όταν σχημάτιζαν το λείψανο, όταν τον νεκροστόλιζαν κ.α. Στην Ανατολική Κρήτη σαλιώνουν τα δυο μεγάλα δάκτυλα, σκύβουν χάμω στη γη, τα τρίβουν στο χώμα και λεν τουτ' η γης που σ' έθρεψε, τούτη θα σε φάει. Κατόπιν μ' εκείνα τα δάκτυλα τον καλύβουν (του κλείνουν τα μάτια). Αυτό θυμίζει τους

λόγους της νεκρώσιμης ακολουθίας («χους ει και εις χουν απελεύσει») που εδώ παριστάνεται.

Η ψυχραιμία κορυφώνεται ως το σημείο ν' αποκτήσει και τόνους διασκέδασης στα κοινά γεύματα μετά την ταφή.

Μοιρολόγια

«Την τελευταία μου στιγμή, εσένα θα ζητήσω,
να δεις με τι παράπνοο, τα μάτια μου θα κλείσω».

«Ο πεθαμένος δεν μιλεί, γιατί δεν έχει στόμα,
γιατί τον εσκεπάσανε με πλάκες και με χώμα».

«Άμε παιδί μου στο καλό και στην καλή την ώρα,
και να γεμίσει η στράτα σου τριαντάφυλλα και ρόδα».

«Σήκω παληκαράκι μου, χαιρέτα το νονό σου,
απού' ρθε δα για να σε δει στον απομισεμό σου».

«Δεν είναι κρίμα κι άδικο παραλογιά μεγάλη,
να στέκουν τα παλιόδεντρα σαρακοφαγωμένα,
να πέφτουνε τα νιόδεντρα με τ' άνθη φορτωμένα;».

«Ας πω πως είμαστε πουλιά κι είμαστε ταιριασμένα (ζευγαρωμένα)
κι επέρασέ ένας κυνηγός κυ εσκότωσε το ένα».

«Ανάθεμά σε κυνηγέ και να μην κάμεις ταίρι,
γιατί με ξεζευγάρωσες και πήρε το Λευτέρη».

«Ήλιες μου γιάντα βιάστηκε και πας να βασιλέψεις,
το σπίτι αφήνεις σκοτεινό και πας αλλού να φέξεις».

«Πρέπει να κάνω υπομονή, ώστε να βρω το δρόμο,
να' ρθω κοντά σου να σε βρω να γιατρευτεί ο πόνος».

*«Θεέ μου μεγαλοδύναμε πέψε το Χάρο πάλι,
δεν τον αντέχω τον καημό και θέλω να με πάρει».*

ΠΑΡΑΤΗΡΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΓΑΜΟ

Εδώ θα αναφέρουμε μερικά παρατηρήματα που καταγράψαμε στα χωριά της Κρήτης και αφορούν το γάμο. Πολλά από αυτά επηρεάζουν τη συμπεριφορά των ανθρώπων ακόμη και σήμερα.

- Το Σάββατο της Τυρινής δεν γίνονται γάμοι, γιατί το αντρόγυνο θα περάσει βασανισμένη ζωή.
- Τα αντρόγυνα δεν πρέπει να κοιμούνται μαζί τη νύκτα της παραμονής του Ευαγγελισμού και του γάμου.
- Ο πιο τυχερός γάμος είναι αυτός που γίνεται Φλεβάρη μήνα και προπάντων να τύχει γέμωση φεγγαριού και μέρα Πέμπτη.
- Τον πρώτο χρόνο του γάμου, το αντρόγυνο δεν πρέπει ν' αναθρέψει ούτε σκύλο ούτε γατί ούτε να φυτέψει λουλούδια σε γλάστρα. «Μουδέ σκυλί, μουδέ γατί μουδέ γαστρί».
- Δεν πρέπει να γίνονται την ίδια ημέρα, στην ίδια εκκλησία δύο γάμοι, εκτός και αν οι νεόνυμφοι μπουν από διαφορετικές πόρτες της εκκλησίας.
- Το δίσεκτο χρόνο και το μήνα Μάη δεν κάνουν ποτέ γάμους.
- Η νύφη τη μέρα του γάμου μπορεί να χορεύει αλλά δεν πρέπει να τραγουδεί.
- Για να μην πιάσουν το αντρόγυνο δεσίματα που τυχόν τους κάνουν, πρέπει να έχει ο καθένας στην τσέπη του ένα ψαλιδάκι ή μια λυγισμένη βελόνα με άσπρη κλωστή.
- Μέσα στο ίδιο σπίτι, δεν πρέπει να γίνονται δύο γάμοι τον ίδιο χρόνο, γιατί το ένα ζευγάρι θα αποτύχει.
- Τη μέρα του γάμου ο γαμπρός και η νύφη, για να μην τους πιάσει μάτι, πρέπει να βάζουν πάνω τους ένα παλιό ρούχο (φυσικά εσωτερικά) ή ένα καινούργιο ανάποδα.

ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΡΗΤΙΚΩΝ

Στην νεολιθική εποχή οι άνθρωποι που έμεναν σ' αυτό το νησί (δεν μπορούμε να τους πούμε Κρητικούς) ζούσαν κυρίως σε σπήλαια και σε μικρούς οικισμούς χτισμένους σε χαμηλούς λόφους. Οι επαγγελματικοί τους ορίζοντες ήταν πολύ περιορισμένοι: ήταν κυνηγοί, μικροκτηνοτρόφοι, μικροκαλλιεργητές και ψαράδες. Ο νεολιθικός άνθρωπος παρήγαγε μόνος του όλα όσα ήθελε για να ζήσει.

Στην προανακτορική εποχή υπήρξε ραγδαία εξέλιξη προφανώς με την επίδραση των νέων αποίκων από το παράλια της Μικράς Ασίας. Χώρια από τα προηγούμενα επαγγέλματα εμφανίστηκαν νέες τέχνες όπως η κοσμηματοποιία και η υφαντική. Την πλεονάζουσα παραγωγή την πουλούσαν στο Αιγαίο και στους Αιγύπτιους και έτσι εμφανίστηκαν δειλά - δειλά οι πρώτοι επαγγελματίες εμπόροι.

Στην εποχή των μινωικών ανακτόρων τα παλιά επαγγέλματα γνωρίζουν μεγάλη ανάπτυξη όπως μεταλλουργοί, σφραγιδογλύφοι, αρωματοποιοί, ξυλουργοί, υποδηματοποιοί κ.α.

Οι γεωργικές ασχολίες και εκμεταλλεύσεις στην Κρήτη έγιναν πάντοτες παραδοσιακά λόγω της φυσικής διαμόρφωσης του εδάφους, με τις λίγες πεδινές εκτάσεις, αποκλειστικό σχεδόν μέσο για όργωμα υπήρξε ως τα τελευταία χρόνια το ξύλινο αλέτρι με σιδερένιο υνί.

Ο αλωνισμός επίσης γινόταν με παραδοσιακό τρόπο με το βλοσυρό δρεπάνι όπου υπάρχουν κατάλληλα προσαρμοσμένες μυτερές πέτρες ή κομμάτια κοφτερού μετάλλου για να κομματιάζονται το στάχυα. Τόσο για το όργωμα όσο και για τον αλωνισμό χρησιμοποιούνται βούνια (βόδια) που αποτελούσαν το βασικό περιουσιακό στοιχείο για κάθε γεωργό. Με παραδοσιακό τρόπο γινόταν και το λίνισμα (τελικός διαχωρισμός του καρπού από τα κομμένα στάχυα με τη βοήθεια του ανέμου).

Ειδικοί εθιμοί κανόνες δικαίου καθόριζαν ή εξακολουθούν να καθορίζουν τις συνεργατικές σχέσεις μεταξύ των γεωργών καθώς και τις σχέσεις μεταξύ κατόχου της γης και καλλιεργητή (μίσθωση χωραφιών κλπ).

Από τις βασικές ασχολίες στην Κρήτη είναι η ελαιοκομία που συνεχίζει παράδοση αιώνων στο νησί όπως δείχνουν διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα

(εγκαταστάσεις ελλαιοπιεστηρίων). Το λάδι στην Κρήτη δεν είναι μόνο το βασικό είδος διατροφής αλλά και είδος νομισματικής και ανταλλακτικής μονάδας (αμοιβές εργατών, προσφορές για κοινοφελείς σκοπούς, αγορές ακινήτων κ.α.). Ο σύγχρονος πολιτισμός εξασφαλίζει βέβαια όλα τα στοιχεία εκείνα που αποτελούν την λαϊκή οικονομία και παρατηρούμε ο τενεκές να έχει αντικαταστήσει το πιθάρι για το λάδι.

Παράλληλα με την ελλαιοκομία βρίσκεται σε πολύ μεγάλη ανάπτυξη και η αμπελουργία από πολύ παλιά. Είναι χαρακτηριστικό ότι επί βενετοκρατίας το κρασί αποτελούσε το κύριο εξαγωγικό προϊόν του νησιού με εξαιρετικά συμφέρουσες τιμές ώστε να απαιτηθεί η θέσπιση ειδικών νόμων για να μην παρατηρηθεί σιτοδεία από την ολοένα επεκτεινόμενη μετατροπή των χωραφιών σε αμπελώνες.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΣΒΗΣΕ Ο ΧΡΟΝΟΣ **ΚΑΙ ΑΦΑΝΙΣΕ Η ΕΞΕΛΙΞΗ**

Ο Αγωγιάτης

Ο Αγωγιάτης για τα παλιά χρόνια ήταν ό,τι είναι σήμερα ο φορτηγατζής. Επειδή παλαιότερα το οδικό δίκτυο της περιοχής ήταν πολύ περιορισμένο έως ανύπαρκτο, τις μεταφορές των προϊόντων από και προς την πόλη τις έκαναν με ζώα και στην πιο ιδανική περίπτωση -όπου η μορφολογία του εδάφους το επέτρεπε- τις έκαναν με κάρα.

Ο Αγωγιάτης, από τα βαθιά χαράματα, φόρτωνε στο μουλάρι του το λάδι, τα χαρούπια, τις πατάτες, τα σταφύλια, τις μπανάνες τα πορτοκάλια -και γενικά ό,τι προϊόν έπρεπε να μεταφερθεί από τον τόπο παραγωγής στον τόπο κατανάλωσης- και με παρέα το όπλο και το σκύλο του ξεκινούσε για τη «στρατιά» όπως έλεγε. Το όπλο και το σκύλο τα είχε για συντροφιά, αλλά και για θάρρος στην «κακή ώρα». Φορτωμένο λοιπόν το ζώο και πίσω ο αγωγιάτης με «τη βίτσα» στο χέρι, έβιαζε το ζώο χτυπώντας το ελαφρά για να φθάσουν το γρηγορότερο στον προορισμό τους.

Η πεζοπορία, μπορούσε να κρατήσει από τρεις έως και δώδεκα ώρες συνεχώς, γυ αυτό αναγκαζόταν να μη σταματά καθόλου, προκειμένου να

καλύψει μακρινές αποστάσεις. Φαγητό (πάντα ξηρά τροφή) και ο αγωγιότης και το ζώο έτρωγαν σε καμιά πηγή που συναντούσαν στο δρόμο τους ή στην καλύτερη περίπτωση και εφ' όσον ο χρόνος το επέτρεπε, σε κανένα χάνι. Πολλές φορές που υπήρχαν αρκετά φορτία για μεταφορά, οι αγωγιότητες σχημάτιζαν ολόκληρο караβάνι και έτσι η πεζοπορία και η κούραση γινόταν πιο ευχάριστες και πιο ανεκτές. Εκτός της μεταφοράς των φορτίων οι αγωγιότητες ήταν και μεταφορείς ειδήσεων και πληροφοριών. Έφερναν νέα και μετέδιδαν νέα. Έτσι, λόγω επαγγέλματος αποκτούσαν συμπάθειες και κοινωνικότητα. Ο Αγωγιότης έτρεφε ιδιαίτερη αγάπη και μεγάλη συμπάθεια στο ζώο του, διότι αυτό χρησιμοποιούσε για να βγάξει «το ψωμί» της οικογενείας του. Και ο κόσμος τον πλήρωνε καλά. Και αυτός μπροστά στο κέρδος δε χαλούσε κανενός χατίρι. Δικαιολογημένα λοιπόν ο λαός μας έλεγε και εξακολουθεί να λειπει την παροιμία «το διάφορο (=κέρδος) ξυπνά τον αγωγιότη».

Ο Χανιατζής

Το Χάνι ή Πανδοχείο, όπως λεγόταν και όπως υπήρχε την παλιά εποχή, δεν υπάρχει σήμερα. Το Χάνι δεν ήταν μόνο κατάλυμα για ύπνο ή φαγητό και ξεκούραση. Το χάνι στην κυριολεξία ήταν σταθμός εξυπηρέτησης και ανεφοδιασμού του αγωγιότη και του αλόγου του. Συνήθως βρισκόταν σε διασταυρώσεις μακρινών αρτηριών και παρείχε φαγητό στον αγωγιότη και στο ζώο διανυκτέρευση και στους δύο καθώς και ό,τι άλλο μπορούσαν να χρειαστούν, μέχρι να φθάσουν στον προορισμό τους. Πολλές φορές λόγω καιρικών συνθηκών αναγκάζονταν οι αγωγιότητες, να παραμείνουν αρκετές μέρες μέχρι να αποκατασταθεί η καλοκαιρία και να μπορέσουν να συνεχίσουν την πορεία τους. Από το χάνι διέρχονταν κάθε λογής άνθρωποι, έμποροι, υπάλληλοι, περιηγητές (=τουρίστες) και άλλοι. Έτρωγαν ό,τι φαγητό είχε φτιάξει ο «Χανιατζής» στέγνωσαν τα ρούχα τους αν ήταν βρεγμένοι, και κοιμόνταν εκεί άλλοτε στην καρέκλα και άλλοτε ξαπλωτοί δίπλα από το ζώο τους. Αντάλλασσαν πληροφορίες και απόψεις «επίπαντός επιστητού» διεκπεραίωναν παραγγελίες μεταξύ τους και όταν τελειωναν οι δουλειές, το χιόνι και η βροχή συνέχιζαν την πορεία τους. Οι χανιατζήδες ήταν στην πλειονότητά τους καλοσυνάτοι και εξυπηρετικοί άνθρωποι. Οι διερχόμενοι τους αγαπούσαν και συζητούσαν μαζί τους πολλά θέματα. Οικονομικά,

πολιτικά, θρησκευτικά ακόμα και διεθνή. Λόγω αυτής της ποικιλοτροπίας των υπηρεσιών που παρείχε το χάνι, πολλά απ' αυτά έχουν περάσει στην ιστορία με χίλιες δύο διηγήσεις, παραδόσεις και ωραίους θρύλους. Δυστυχώς, όπως και τόσα άλλα «όμορφα και ωραία» δεν τα σεβάστηκε ο σύγχρονος πολιτισμός και τα θυσίασε στο βωμό του εκσυγχρονισμού και της εξέλιξης. Έτσι χάνια και Χανιατζήδες πέθαναν και θάφτηκαν κάτω από την λησμονιά και την εγκατάλειψη.

Ο Σαμαράς (ή Σωμαράς)

Ο Σαμαράς ή Σωμαράς ή Σαγματοποιός, ήταν ο άνθρωπος που είχε σαν επάγγελμα την κατασκευή «των κουστουμιών» που χρησιμοποιούσαν για τα μουλάρια και τα γαϊδούρια, ώστε αφ' ενός να μην κρυώνουν τα ίδια τα ζώα και αφετέρου να τα φορτώνουν με διάφορα φορτία οι άνθρωποι που τα έτρεφαν. Προκειμένου να κατασκευαστεί ένα σαμάρι απαιτούνταν ο ειδικός τεχνίτης με τα ειδικά εργαλεία: Ειδική καρέκλα που αντί για μπροστινά πόδια είχε ένα κομμάτι από κορμό δέντρου μήκους εξήντα με εβδομήντα εκατοστά, ώστε πάνω σ' αυτό τον κορμό να πελεκά ο Σωμαράς τα διάφορα ξύλα για την κατασκευή του σαμαριού. Άλλα απαραίτητα εργαλεία για τον Σαμαρά ήταν το σκεπάρνι, το σφυρί, το καλέμι, η πλάνη, το πριόνι, ο ξυλοφάς, το ψαλίδι, η βελόνα, η καλοκερωμένη κλωστή, το σκαρπέλο και άλλα.

Τα υλικά που χρησιμοποιούσε ήταν ξύλα διάφορα, τα οποία ο ίδιος πελεκούσε και τους έδινε το σχήμα που ήθελε. Έφτιαχνε το μπροστινό μέρος (=μπροστινή ψαλίδα) την πισινή ψαλίδα, τα πλαϊνά που τα έλεγαν «σπάθες» τα «σκαρβέλια» που ήταν κάτι σαν γάντζοι για να μπορούν να φορτώνουν ή να κρεμούν διάφορα αντικείμενα και κατόπιν τα συναρμολογούσε και τα κάρφωνε με καρφιά. Κατόπιν έφτιαχνε ένα σάκο από τσουβάλι, το λεγόμενο σαμαροσκούτι, το οποίο το γέμιζε με αποξηραμένο χόρτο ή στην ανάγκη με χοντρό άχυρο. Το έραβε με την «σωμαροβελόνα» του έδινε το ανάλογο σχήμα και το προσάρμοζε στον ξύλινο σκελετό. Στη συνέχεια τού έκανε μια επένδυση με χονδρό και μαλακό ύφασμα τον λεγόμενο «κετσέ» και από την εξωτερική πλευρά τού έκανε μια άλλη επένδυση από σκληρό δέρμα ζώου. Στη συνέχεια τοποθετούσε με καρφιά δερμάτινες λωρίδες, σχετικά φαρδιές, τις προσάρμοζε ως προς το μήκος τους ανάλογα με το μήκος του ζώου και με αυτές τις δερμάτινες λωρίδες το σαμάρι κρατιόταν σε σταθερή θέση πάνω

στην ράχη του ζώου. Το λουρί που κρατούσε το σαμάρι από πίσω για να μην φεύγει μπροστά, όταν το ζώο βάδιζε στον κατήφορο, το λέγανε εμπιατιά. Το άλλο λουρί που έμπαινε και αυτό πίσω από το σαμάρι και κάτω ακριβώς από την βάση της ουράς το έλεγαν «καπουλοδέτη». Το άλλο λουρί που έμπαινε μπροστά και κάτω από το λαιμό του ζώου και στερεώνονταν με καρφιά και με ειδικό γάντζο στο μπροστινό και αριστερό μέρος του σαμαριού για να μη φεύγει όταν το ζώο ανέβαινε ανήφορο το έλεγαν «μπροστελίνα». Η άλλη δερμάτινη ζώνη που περνούσε κάτω από την κοιλιά του ζώου και δενόταν περίπου στο μέσον του σαμαριού λεγόταν «ζίγλα».

Όταν τέλειωνε αυτές τις βασικές εργασίες ο Σωμαράς, εστόλιζε και επιλοτεχνούσε το σαμάρι με διακοσμητικές μπρόκες, με διάφορα ανάγλυφα σχέδια, που έκανε μ' ένα ειδικό εργαλείο που έμοιαζε με καλέμι και το χτυπούσε με το σφυρί, το έβαφε κίχλας σε διάφορα σημεία με κόκκινη και με ασημί μπογιά και έμαχνε στην κυριολεξία ένα πολύ όμορφο «κουστούμι». Κατόπιν κρεμούσε με δύο δερμάτινες λωρίδες τις σκάλες, στις οποίες πατούσε ο αναβάτης προκειμένου να καβαλήσει το ζώο και τέλος φιλοτεχνούσε το χαλινάρι με χάντρες, μπροστά στο κούτελο του ζώου, κόκκινες, μπλέ και γαλάζιες. Όλα αυτά τα στολίδια δημιουργούσαν μια ωραία εικόνα για το ζώο, αλλά και μια ευχάριστη αίσθηση στον αναβάτη.

Τέλος, του κούρευε την χαίτη και την ουρά, του έτριβε το τρίχωμα όλο με μια ειδική ξύστρα, ώστε να στρώσει το τρίχωμα του ζώου και να γίνει ομοιόμορφο και λείο και στο τέλος σαν σύνολον ζώο και σαμάρι ήταν έργο άξιο θαυμασμού. Προκειμένου μάλιστα να αποφύγουν το κακό μάτι, κρεμούσαν στο λαιμό ή στο κούτελο του ζώου ένα ματόχαντρο.

Δυστυχώς και αυτό το επάγγελμα του «μοντελίστα» των ζώων εξαφανίζεται κάθε μέρα, όπως εξαφανίζονται και τα αθώα τετράποδα που τα στόλιζαν και τα έντυναν με πάθος, τέχνη και μεράκι. Εις πείσμα των καιρών και της ανθρωπότητας όμως, εξακολουθούν να κυκλοφορούν κάτι άλλα «ζώα δίποδα», που ούτε αθώα και υπομονετικά είναι, ούτε σαμάρι δέχονται στη ράχη τους.

Ο Πεταλωτής (ή Αλμπάνης)

Ο πεταλωτής ήταν ο καλλιτέχνης που εφρόντιζε το «μανικιούρ» και «τα παπούτσια» των ζώων. Ο ιδιοκτήτης του ζώου το οδηγούσε στον «οίκο ομορφιάς» και το έδενε από το χαλινάρι σ' ένα πάσαλο ή σ' ένα γάντζο.

Ερχόταν ο πεταλωτής με τα εργαλεία του και άρχιζε το καλλιτεχνικό του έργο. Ο ιδιοκτήτης έπιανε το ζώο από το ένα μπροστινό πόδι, το δίπλωνε και το κρατούσε στερεωμένο στο γόνατό του. Ο πεταλωτής με μια ντανάλια στα χέρια έβγαζε τα παλιά καρφιά και τα παλιά πέταλα που από την χρήση ήταν μισοφαγωμένα και κατεστραμμένα. Κατόπιν έπιανε ένα εργαλείο με μακρύ χέρι και στην κάτω μεριά πεπλατισμένη και καλοακονισμένη λάμα σε σχήμα μισοφέγγαρου και έκοβε τα νύχια του ζώου. Κατόπιν έπαιρνε τη λίμα, τη λεγόμενη «ράσπα» και έκανε πραγματικό μανικιούρ στο νύχι του ζώου. Όταν τέλος ήταν έτοιμη η οπλή του αλόγου, έπαιρνε το πέταλο που είχε το κατάλληλο νούμερο (=μέγεθος) το προσάρμοζε ακριβώς πάνω στην οπλή και το κάρφωνε πλάγια και προς τα έξω με καρφιά που είχαν χοντρό και πολυγωνικό κεφάλι, για να μην γλυστράει το ζώο. Κατόπιν, στράβωνε προς τα κάτω τις μύτες των καρφιών και με μια κοψτερή τανάλια έκοβε το μέρος του καρφιού που περίσσευε. Μετά έπιανε πάλι την ράσπα (=λίμα) και λιμάριζε το νύχι και τα καρφιά, ώστε να γίνουν καλαίσθητα και να μη δημιουργούν και προβλήματα στο βάδισμα του ζώου. Την ίδια δουλειά και με την ίδια τεχνική και την ίδια επιμέλεια, έκανε και στα υπόλοιπα τρία πόδια. Καμιά φορά βέβαια συνέβαινε και κανένα ατύχημα και κάποιο καρφί δεν πήγαινε σωστά στη θέση του και δημιουργούσε πόνο και δυσκολία στο περπάτημα του ζώου. Ο πεταλωτής όμως, ήταν πάντα πρόθυμος και δεξιοτέχνης και διόρθωνε αμέσως κάθε ατέλεια. Το πετάλωμα στα μουλάρια, τα άλογα και τα γαϊδούρια ήταν απαραίτητο για να μπορούν να περπατούν, χωρίς να δυσκολεύονται στο περπάτημά τους. Ορισμένοι φτωχοί όμως που δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν αυτή την δαπάνη, όσο μικρή και αν ήταν υποχρεώνονταν να αφήνουν απετάλωτα τα ζώα τους με τις γνωστές συνέπειες, που επακολουθούσαν. Πολλές φορές πάλι, που το άλογο ή το μουλάρι ήταν άγριο και ατίθασο και γινόταν επικίνδυνο στο πετάλωμά του, ο πεταλωτής το οδηγούσε σ' ένα αυτοσχέδιο «μάγγανο» που το εμπόδιζε να κλωτσάει και να δυσκολεύει τον πεταλωτή στο έργο του. Έτσι ο πεταλωτής κατόρθωνε και έκανε τη δουλειά του μια χαρά, παρά την διαφορετική άποψη που είχε το ζώο

και τα προβλήματα που επίτηδες του δημιουργούσε. Για αυτό και ο λαός μας του ανεγνώριζε την δεξιοτεχνία και την καλλιτεχνία και, όταν θέλει να πεί ότι κάποιος είναι επιδέξιος και κατορθώνει σπουδαία πράγματα, λέει «αυτός πεταλώνει τον ψύλλο». Άσχετα αν ο ψύλλος είναι τόσο μικρός που καλά-καλά «δεν είναι ορατός δια γυμνού οφθαλμού», όχι και να τον πεταλώσεις κιόλας. Φαίνεται όμως ότι ο καλός μας ο πεταλωτής το κατόρθωνε και αυτό.

Ο Μυλωνάς

Το επάγγελμα του μυλωνά είναι ένα από τα παλαιότερα επαγγέλματα που άσκησε ο άνθρωπος και πολλές ιστορίες και αρκετές παροιμίες έχουν διασωθεί μέχρι των ημερών μας για τους μυλωνάδες και τις μυλωνούδες. Οι μύλοι, ανάλογα με το είδος της κινητήριας δύναμης που χρησιμοποιούσαν, εχτίζονταν και στο αντίστοιχο μέρος. Οι νερόμυλοι σε χαμηλά μέρη που περνούσε νερό από ποταμό ή από πηγή. Το νερό έπεφτε στο πηγάδι του μύλου, που ήταν συνήθως δέκα με δώδεκα μέτρα πιο ψηλά από το σημείο που βρισκόταν η φτερωτή του μύλου. Το πηγάδι αυτό σε αντίθεση με τα γνωστά μας πηγάδια που είναι κάτω από την επιφάνεια της γης, ήταν υδατοστεγές και κτισμένο με πέτρες, και πάνω από το σπίτι που σκέπαζε το όλο συγκρότημα του αλευρόμυλου. Ήταν σχετικά στενό και στο κάτω μέρος του είχε μια μικρή τρύπα, το λεγόμενο «ζουργιό» από την οποία πεταγόταν το νερό με αρκετή δύναμη. Το νερό αυτό λοιπόν πεταγόταν πάνω στα φτερά της φτερωτής, η οποία άρχιζε αμέσως να γυρίζει. Γυρνώντας η φτερωτή, που δεν ήταν τίποτ' άλλο παρά ένας μεγάλος ακτινωτός τροχός από ξύλο ή σίδηρο, με ακτίνες πλάτους οκτώ με δέκα εκατοστών, με την βοήθεια «κοχλίων», έθετε σε κίνηση το ένα από τα δύο λιθάρια (=μυλόπετρες), για να αρχίσει να γυρίζει και να αλέθει τους διάφορους καρπούς (σιτάρι, κριθάρι, ρεβύθια, φάβα και άλλα). Οι μυλόπετρες ήταν πολύ βαριές και μεγάλες, σε σχήμα τροχού και στη μέση είχαν μια τρύπα, όπου έμπαινε ο άξονας γύρω από τον οποίο περιστρεφόταν η πέτρα που ήταν από πάνω. Η πέτρα που ήταν από κάτω παρέμενε ακίνητη και καλά στερεωμένη. Ο καρπός έπεφτε λίγος-λίγος και σταθερά στο στόμιο που είχε στη μέση η από πάνω μυλόπετρα και με την περιστροφή που έκανε τον άλεθε και τον έκανε να βγαίνει φιλοκομμένος, χοντροκομμένος ή σε μορφή αλεύρου, ανάλογα με την θέληση του μυλωνά και τη χρήση που ήθελαν να κάνουν στους καρπούς που άλεθαν. Αυτό το επιτύγχανε ο

μυλωνάς με ένα μοχλό που αυξομοίωνε ανάλογα με την επιθυμία του πελάτου την απόσταση μεταξύ των δύο λιθαριών και έτσι έβγαζε αλεύρι για ψωμί ή πλιγούρι για τραχανά.

Οι μυλωνάδες ήταν συνήθως καλοσυνάτοι και ευγενικοί άνθρωποι. Το ίδιο και οι μυλωνούδες. Ο λαός έχει συνδέσει, τα πρόσωπά των με πολλές και ποικίλες ιστορίες κωμικές, τραγικές και θρύλους με νεράιδες και με φαντάσματα. Ο μύλος ήταν πρακτορείο ειδήσεων και πληροφοριών για όλα τα πρόσωπα των γειτονικών χωριών. Οι πελάτες πήγαιναν στο γαϊδουράκι ή στο μουλάρι το άλεσμα και συνήθως περίμεναν εκεί μέχρι να αλεστεί να πάρουν το αλεύρι τους και να φύγουν. Στο μεσοδιάστημα αυτό ο μυλωνάς ή η μυλωνού έφθιαχναν πίτες διάφορες, φαγητά, μεζεδάκια νοστιμότατα και ό,τι άλλο μπορούσαν. Έβαζαν και καλό κρασί κι έτσι, ώσπου να αλέσουν το σιτάρι ή το κριθάρι τους, έκαναν και μια καλή παρέα με το μυλωνά και την μυλωνού. Άλλες φορές πάλι που ο μύλος είχε ν' αλέσει πολλά αλέσματα, ο πελάτης άφηνε το άλεσμα του στον μύλο και ο μυλωνάς ανάλογα με την δουλειά που είχε του προσδιόριζε ποια μέρα να πάει να πάρει το αλεύρι του. Ανάλογα με την ημέρα και την ώρα που ερχόταν ο κάθε πελάτης, αποκτούσε και προτεραιότητα. Δεν γίνονταν ούτε ζαβολιές ούτε ιδιαίτερες προτιμήσεις, γυ αυτό και πολύ σωστά έλεγαν: «Όποιος πρωτοπάει στο Μύλο, αλέθει» καθώς επίσης και το «Αν είσαι και παπάς, με την αράδα σου (=σειρά σου) θα πας».

Ο μυλωνάς έριχνε μέσα σ' ένα ξύλινο μεγάλο δοχείο σχήματος ανεστραμμένης πυραμίδας το άλεσμα και το άφηνε να τρέχει λίγο-λίγο μέσα στην στρογγυλή τρύπα που είχε η επάνω μυλόπετρα του μύλου. Πολλές φορές επέβλεπε την σωστή λειτουργία του συγκροτήματος, άλλες φορές πάλι τον νανούριζε και τον αποκοίμιζε ο σωστός και ομοιογενής θόρυβος της φτερωτής και της πέτρας που γύριζε.

Αν συνέβαινε κάτι το ξαφνικό, ο μυλωνάς πεταγόταν και διόρθωνε το πρόβλημα που είχε προκύψει. Όταν τελειωνε το άλεσμα της κάθε παρτίδας, ο μυλωνάς μ' ένα ξύλινο στρογγυλό δοχείο, το λεγόμενο «ξάι», που συνήθως χωρούσε δύο οκάδες, μετρουσε και έπαιρνε τα «αλεστικά», δηλαδή την αμοιβή του. Η αμοιβή του συνήθως ήταν στις δέκα οκάδες η μία δικιά του, δηλ. το 10%. Άλλες φορές πάλι, μπορούσε να πληρωθεί και με χρήματα.

Εκτός από τους νερόμυλους που ήδη περιγράψαμε είχαμε και τους ανεμόμυλους, που για κινητήριο δύναμη είχαν τον αέρα. Αυτοί χτίζονταν

συνήθως σε υψώματα για να μπορεί να γυρίζει η πτερωτή τους στο ρεύμα του αέρα και η κίνηση αυτή να μεταδίδεται από τη πτερωτή στον κεντρικό άξονα, για να γυρίσει αυτός με την σειρά του την βαρειά πέτρα του μύλου.

Στην εποχή μας, που την χαρακτηρίζει η πρόοδος και η εξέλιξη, όλα αυτά πέρασαν στην ιστορία. Οι μύλοι με τα πηγάδια και τις φτερωτές χάλασαν, οι ανεμόμυλοι με τα άσπρα πανιά και τον τεράστιο τροχό τους εγκαταλείφθηκαν και οι μυλωνάδες, με τα κάτασπρα μαλλιά τους από το αλεύρι που άλεθαν, πέθαναν και σχεδόν οι περισσότεροι απ' αυτούς ξεχαστήκανε. Με την επιστροφή όμως του ανθρώπου στη φύση και την υγιεινή διατροφή, ο κόσμος τους ξαναθυμήθηκε ξαφνικά και κάθε μέρα και περισσότεροι ζητούν να αγοράσουν «ψωμί χωριάτικο» με πίτουρο και ψημένο σε φούρνο με ξύλα. Έστω και αργά αναγνωρίσαμε το λάθος μας. Ευτυχώς που και τώρα ακόμα υπάρχει καιρός, αν θέλουμε να αναβιώσουμε τον γραφικό και καλοσυνάτο μυλωνά και τη φιλόξενη και ευγενικιά μυλωνού, που λόγω επαγγέλματος συνέβαλαν σημαντικά στην υγιεινή διατροφή και τη φυσιολογική ανάπτυξη των προηγούμενων γενεών που παρέμειναν στην μνήμη μας, εκτός των άλλων, για την καλή τους υγεία, την μακροβιότητά τους και την υγιεινή διατροφή τους.

Ο Καλαθοποιός (ή Καλαθάς)

Η ανάγκη του ανθρώπου να μεταφέρει διάφορα προϊόντα και ορισμένα άλλα μικροπράγματα, από τον τόπο εργασίας του στον τόπο διαμονής του ή από τον τόπο διαμονής του σε άλλα μέρη που οι ανάγκες του το επέβαλαν, υπήρξε αφορμή να γεννηθεί το επάγγελμα του Καλαθοποιού ή του Καλαθά, όπως τον έλεγε ο λαός μας. Η μυθολογία λέει ότι ο Καλαθάς εμπνεύστηκε την τέχνη του από τα ζώα και πολύ περισσότερο από τον τρόπο που τα πουλιά έψαχναν της φωλιές τους με ξύλα. Τα εργαλεία του καλαθά είναι ένα κοψτερό, μαχαίρι, ένα ψαλίδι κι ένα πριόνι. Η πρώτη ύλη που χρησιμοποιεί είναι βέργες από σχίνους, λυγαριές και μυρτιές καθώς και καλάμια τα οποία τα σκίζει σε λωρίδες. Για την κατασκευή των έργων του καλαθά χρειάζεται ειδική τεχνική και γνώση του αντικειμένου. Για να μπορούν να δουλεύουν οι βέργες, καθώς και το καλάμι, δεν πρέπει να είναι πολύ ξερές διότι γίνονται δύσκαμπτες, δεν δουλεύονται εύκολα και σπάνε κιόλας. Γι αυτό ο καλαθάς τις έβαζε στο νερό να μαλακώσουν από την προηγούμενη. Στη βάση ο καλαθάς

έδενε σταυρωτά τις πρώτες βέργες. Στη συνέχεια τις έπλεκε μεταξύ τους και έβαζε κυ άλλες βέργες. Όταν τέλειωνε η βάση του καλάθιού ή του κοφινιού που έπλεκε τότε λύγιζε προς τα πάνω τις βέργες και από οριζόντιες που ήταν γίνονταν κάθετες. Ανάλογα με το ύψος που τους έδινε κανόνιζε και το ύψος του καλάθιού. Η πλοκή του καλάθιού συνεχίζεται σε κάθετες βέργες και με την πάροδο της εργασίας παίζουν ό,τι ρόλο παίζει το σιμόνι για το πανί. Στο πάνω μέρος των καλάθιων και των κοφινιών ο καλάθας χρησιμοποιεί σκληρές βέργες και πλέκει μ' αυτές ένα στεφάνι γύρω-γύρω από το στόμιο του καλάθιού. Μερικές βέργες που εξακολουθούν ακόμα να είναι κάθετες θα πλεχτούν κατάλληλα μεταξύ τους και θα μαχθεί μ' αυτές το χερούλι για το καλάθι ή τα δυο μικρά χερούλια που έχουν τα κοφίνια πάνω στο στεφάνι του στομίου τους. Με τα καλάθια κουβαλούσαν διάφορους καρπούς ή μέσα σ' αυτά φύλασσαν ψωμί, τυρί, φρούτα, ακόμα και φαγητά που έπρεπε να αερίζονται. Πολλές φορές μάλιστα για να κόβουν την όρεξη των ποντικών έφθιαχναν και σκέπασμα από τα ίδια υλικά και έτσι τα ποντίκια δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις ορέξεις τους. Εκτός τα κοφίνια και τα καλάθια, οι καλάθδες έφθιαχναν και μεγάλα κοφίνια που τα έλεγαν «κοφινίδες» και μέσα σ' αυτές έβαζαν τα σταψύλια προκειμένου να τα μεταφέρουν στο πατητήρι για κρασί ή στην αγορά προς πώληση για επιτραπέζια. Στα κοφίνια οι νοικοκυρές φύλασσαν τα ρούχα που φορούσε η οικογένεια και με κοφίνια έστελναν και έπαιρναν τρόφιμα από την πόλη στο χωριό και από το χωριό στην πόλη. Και σήμερα οι οικονομολόγοι μιλούν για το περίφημο «καλάθι της νοικοκυράς». Ομοίως, σε κοφίνια έβαζαν την μπουγάδα τους «στο λεγόμενο μπουγαδοκόφινο» και με τα «πετροκόφινα» κουβαλούσαν τις πέτρες όταν έχτιζαν το σπίτι τους. Επίσης, σε όμορφα καλαμένια «πανέρια» έβαζαν τα ρούχα του γαμπρού και της νύφης για να τους τα προσφέρουν, καθώς επίσης σε καλαμένια πανέρια, αληθινά κομψοτεχνήματα, έβαζαν τους άρτους για να προσφέρουν τις ευχαριστίες τους στην Παναγία και τους Αγίους. Δυστυχώς και αυτό το επάγγελμα καθώς και τα προϊόντα του τα εξαφάνισε ο χρόνος και η εξέλιξη. Απαρνηθήκαμε τη λυγαριά, το σχίνο, τη μυρτιά, το καλάμι με το φυσικό τους άρωμα και τον οικολογικό ιστό τους και υιοθετήσαμε τα βιομηχανοποιημένα «παράγωγα του μαύρου χρυσού» τα άτεχνα, τα κακόγουστα και τα αποκρουστικά πλαστικά που και καρκινογόνα είναι και τεχνική αξία δεν αντιπροσωπεύουν.

Ο Τσαγκάρης (ή Μπαλωματής)

Ο Τσαγκάρης ήταν ο άνθρωπος που φρόντιζε για το σωστό και «άνετο» περπάτημα, άρα και για την υγεία, αλλά και την καλή εμφάνιση του ανθρώπου. Έφτιαχνε παπούτσια, υποδήματα, παντούφλες, παιδικά παπουτσάκια, γυναικεία παπούτσια, σανδάλια και άλλα είδη. Καλοκαιρινά και χειμωνιάτικα, ανδρικά και γυναικεία. Ό,τι επιθυμούσε η καρδιά σου. Πλάκα, με λίγο τακούνι, με ψηλό τακούνι, όπως το ήθελε η κάθε πελάτισσα. Ήξερε να ικανοποιεί όλα τα γούστα. Βασικό του εργαλείο ο πάγκος με τα πολλά και διάφορα εργαλεία του. Ο πάγκος ήταν ένα χαμηλό τετράγωνο τραπέζι που είχε χωρισμένες με πηχάκια διάφορες θέσεις για να μπαίνουν τα διάφορα είδη κάρφων που χρησιμοποιούσε ο τσαγκάρης. Ξυλόμπροκες, μπρόκες, βιδόμπροκες και άλλες. Βασικό του εργαλείο ήταν το σουβλί. Το ίδιο και το στραβό, που το χρησιμοποιούσε για να ράβει τα μπαλώματα των παλαιών παπουτσιών.

Το σφυρί, η φαλτσέτα (=λάμα πολύ ακονισμένη), ο κατσαμπρόκος (=το μικρό σουβλί) οι ντανάλιες και η λίμα για να ακονίζει την φαλτσέτα. Βασικό του εργαλείο επίσης ήταν τα καλαπόδια, τα οποία χρησιμοποιούσε σαν καλούπι για να δώσει στο παπούτσι το σχήμα που ήθελε. Για το φτιάξιμο των παπουτσιών χρησιμοποιούσε δέρμα από κατσίκια ή πρόβατα. Ενώ για τα υποδήματα (=στιβάνια) χρησιμοποιούσε δέρμα από βόδι που ήταν ανθετικό και σκληρό.

Στην πατούσα χρησιμοποιούσε πετσί πολύ σκληρό σα λάστιχο χονδρό. Το πετσί το αγόραζε από το βυρσοδεψείο και ήταν τόσο σκληρό που δεν κοβότανε, εάν δεν το έβαζε μέσα σε νερό (στο λεγόμενο μαστέλο) να μαλακώσει.

Κατόπιν το προσάρμοζε στην πατούσα του καλαποδιού και το έραβε πρώτα και ύστερα το κάρφωνε με το ψιλό πετσί και τα φόντια (=το επάνω δερμάτινο μέρος του παπουτσιού μαζί. Το έραβε με οργιά που είχε κερώσει πολύ καλά. Περνούσε τη βελόνα μια από πάνω, μια από κάτω και έτσι έραβε δυνατά τη σόλα με το πετσί, πάνω στο δέρμα του παπουτσιού. Σε λίγο το παπούτσι ήταν έτοιμο. Για να μη φθείρεται εύκολα το παπούτσι μπροστά στη μύτη και πίσω στη φτέρνα, τους κάρφωναν σιδερένια πεταλάκια, στις δε αρβύλες και στα υποδήματα έβαζαν μπρόκες με χονδρό στρογγυλό κεφάλι. Οι ενισχύσεις αυτές κατά το περπάτημα εδημιουργούσαν τέτοιο θόρυβο που

νόμιζες ότι έκανε παρέλαση «καμιά ίλη ιππικού». Εκτός αυτού πάνω στο τσιμέντο ή στους βράχους γλιστρούσαν πάρα πολύ που λες και πατούσες βρεγμένο σαπούνι.

Εκτός όμως από τα καινούργια παπούτσια που έφτιαχνε ο τσαγκάρης επιδιόρθωνε και τα παλιά. Έβαζε καινούργιες σόλες, καινούργια ντακούνια, μπαλώματα στις μύτες και στα πλευρά και ό,τι άλλο ήθελε το παπούτσι, προκειμένου να το χρησιμοποιεί ο κάτοχός του ως το τέλος, που θα χαλούσε τελείως.

Εύκολα μπορεί να αντιληφθεί κανείς ότι τα παπούτσια αυτά, όση προσπάθεια και αν κατέβαλε ο κατημένος ο τσαγκάρης, δεν ήταν ούτε άνετα ούτε βολικά αλλά ούτε και κομψά. Όμως μέχρι εκεί έψτανε τότε η τεχνολογία της εποχής. Σήμερα η πρόοδος της τεχνολογίας και η εξέλιξη, εδημιούργησε τα μεγάλα εργοστάσια υποδηματοποιίας που κατασκευάζουν χιλιάδες ζευγάρια παπούτσια ημερησίως και μάλιστα είναι άνετα, κομψά, υγιεινά και όπως τα επιθυμεί η καρδιά του καθ' ενός μας. Η «άνεση επί ποδός» η ποικιλία σχεδίων και χρωμάτων καθώς και το σχετικά χαμηλό κόστος, μας έκανε να ξεχάσουμε γρήγορα το πτωχό βιοπαλαιστή, τον τσαγκάρη ή μπαλωματή, που όσα λίγα χρήματα και αν έβγαζε δεν άφησε ποτέ κανένα «ξυπόλυτο να περπατά στ'αγκάθια», όπως λέει και η παροιμία.

Ο Καζανάρης

Σε πολλά μέρη της χώρα μας οι αγρότες από τα παλαιότερα χρόνια έβγαζαν το κρασί και την τσικουδιά (=ρακή) της χρονιάς τους. Το κρασί το έβγαζαν από τα σταφύλια και την ρακή από τα τσίπουρα των σταφυλιών με την μέθοδο της απόσταξης. Το βασικότερο εργαλείο για την απόσταξη ήταν το καζάνι και κατόπιν οι γνώσεις που έπρεπε να έχει ο Καζανάρης. Το καζάνι το τοποθετούσαν σ' ένα δωμάτιο απ' όλα που διέθετε το σπίτι, πάνω σε μια χτιστή χωματένια παραστιά. Μέσα στο Καζάνι έβαζαν τα τσίπουρα και κατόπιν σκέπαζαν το καζάνι με το καπάκι του «αεροστεγώς». Και λέω αεροστεγώς, γιατί γύρω-γύρω από το στόμιο του Καζανιού έβαζαν ζυμάρη ή λάσπη, ώστε να εμποδίζεται η απώλεια υδρατμών, άρα οιοπνεύματος. Το καπάκι του καζανιού κατέληγε σε μια σωληνωτή μύτη. Η μύτη αυτή εφάρμοζε ακριβώς στο σωλήνα (ή λουλά) μέσα στον οποίο γινόταν τελικά η υγραποίηση των ατμών, δηλαδή η απόσταξη, καθώς ο σωλήνας διαπερνούσε ένα πιθάρι

που ήταν γεμάτο κρύο νερό. Με την ψύξη των υδρατμών άρχιζε να τρέχει από την άκρη του λουλά ζεστή-ζεστή η ρακή. Για να είναι μάλιστα δυνατή ή πολύ δυνατή η ρακή οι καζανάρηδες της έκαναν διπλή και τριπλή απόσταση.

Όταν γινόταν διπλή και τριπλή απόσταση η ρακή που έβγαινε ήταν πραγματικός δυναμίτης. Για αυτό όταν ήθελε ο κόσμος τότε να χαρακτηρίσει κάποιον ξύπνιο, δραστήριο και με ιδιαίτερη αντίληψη, έλεγε «αυτός είναι μεταβγαλμένη ρακή».

Το κάθε καζάνι για να λειτουργήσει σωστά χρειαζόταν σινήθως τέσσερα άτομα. Δύο την ημέρα και δύο την νύχτα. Δεν επιτρεπόταν διαλείμματα και διακοπές στη λειτουργία του. Επειδή μάλιστα το οινόπνευμα προστατευόταν από το Ελληνικό Μονοπώλιο και απαγορευόταν η παραγωγή του από ιδιώτες, οι καζανάρηδες έπρεπε να έχουν ειδική άδεια από την αστυνομία. Η διαδικασία της απόσταξης και της παραγωγής της ρακής ήταν μια πραγματική ιεροτελεστία. Σ' αυτήν συμμετείχε όλο το χωριό όχι μόνο για να βγάλει ο καθ' ένας τη ρακή του, αλλά για να γραδάρουν (=να δοκιμάσουν) την παραγωγή των υπολοίπων και να διασκεδάσουν.

Ο Σιδηρουργός (ή Χαρκιάς)

Ο Σιδηρουργός όπως το λει και η ίδια η λέξη, ήταν ο άνθρωπος που στην κυριολεξία πάλευε με τα σίδερα από το πρωί ως το βράδυ. Στα περισσότερα χωριά τον Σιδηρουργό τον έλεγαν «Χαρκιάς». Ο Χαρκιάς ήταν ο άνθρωπος που με την τέχνη του και τα ειδικά εργαλεία του έδινε στο σίδερο την μορφή και το σχήμα που ήθελε. Κατασκεύαζε σκαπέτια (=σκαλιστήρια), τσάπες, γκασμάδες, μπαλντάδες για το κόψιμο των ξύλων, φθιάρια, κλειδιά, κλειδαριές, κάγκελα' διαφόρων σχεδίων, δρεπάνια για τον θερισμό, σιδερένια αλέτρια για το όργωμα των χωραφιών και ό,τι άλλο είχε ανάγκη η αγροτική οικογένεια για να καλύπτει τις ανάγκες της. Βασικό εργαλείο του Χαρκιάς ήταν το αμόνι (=άκμων). Το αμόνι ήταν ένα βαρύ, χοντρό και δυνατό σίδερο, επίπεδο στην πάνω μεριά και στην από κάτω είχε μια μακριά χοντρή σιδερένια απόφυση που ήταν σφυχτά καρφωμένη σ' ένα κομμάτι ξύλο χοντρό και στρογγυλό από κορμό δένδρου. Πάνω στο αμόνι ο χαρκιάς σφυρηλατούσε το σίδερο με ένα βαρύ σφυρί και του έδινε το σχήμα που ήθελε. Τόσο σκληρό ήταν το αμόνι, που πολλές φορές ο κόσμος εξέφραζε την ευχή και την

επιθυμία μαζί να γίνονται και οι ανθρώπινες καρδιές τόσο δυνατές όσο ήταν και του Χαρκιά το αμόνι.

*«Θεέ μου και κάνε τση καρδιές, μεγάλες σαν τ' αλώνι,
και σιδερένιες και γερές, σαν του χαρκιά τ' αμόνι».*

Ένα άλλο εξάρτημα απαραίτητο για τον χαρκιά ήταν το πυρομάχι. Το πυρομάχι ήταν μια χαμηλή στρογγυλή κολώνα. περίπου σαν βωμός, και εκεί επάνω υπήρχαν κάρβουνα για να πυρακτιώνει τα σίδερα. Ένα εξίσου απαραίτητο εργαλείο για τον χαρκιά ήταν και το φουσερό. Το φουσερό ήταν κάτι που λειτουργούσε όπως το ακορντεόν (η πάνω και η κάτω του επιφάνειά από σανίδες και τα πλαϊνά του από δέρμα που έκανε αναδυπλώσεις). Από πίσω είχε δεμένο ένα σχοινί και η άλλη άκρη του σχοινιού ήταν δεμένη σ' ένα μακρύ ξύλο. Από την άλλη άκρη, το ξύλο είχε ένα σχοινάκι και από 'κεί το τραβούσε ο χαρκιάς μια πάνω-μια κάτω. Όταν το σχοινάκι ανέβαινε προς τα πάνω, το φουσερό έπαιρνε αέρα στο πίσω του μέρος που είχε το δέρμά. Μόλις ο Χαρκιάς τραβούσε το σχοινάκι προς τα κάτω, το δέρμα έφερνε τα σανίδια το ένα κοντά στο άλλο, έτσι ο αέρας που υπήρχε μέσα σ' αυτή την κυλότητα πιεζόταν και αναζητούσε διέξοδο από την φυσούνα (=σωλήνα, αεραγωγός), οπότε έβγανε από το στόμιο της και φυσούσε τα κάρβουνα. Όταν φυσούσε, η δίοδος του αέρα άνοιγε, ενώ όταν τραβούσε αέρα, η δίοδος έκλεινε με μια βαλβίδα από μπροστά για να μην ρουφά τα κάρβουνα. Άλλο εργαλείο ήταν «το μαστέλο» δηλαδή μια γούρνα ή ένα δοχείο ή ένα μικρό πιθαράκι (κιούπι γεμάτο νερό. Στο δοχείο αυτό ο χαρκιάς βουτούσε το πυρακτωμένο σίδερο, αφού του είχε δώσει το σχήμα που ήθελε, για να «πάρει τη βαφή του». Η βαφή έπαιζε σπουδαίο ρόλο για την αντοχή του εργαλείου. Άλλα εργαλεία του χαρκιά ήταν η μέγγενη (=σφυγκτήρας), όπου σταθεροποιούσε τα σίδερα προκειμένου να τα δουλέψει, τα σφυριά του, οι ντανάλιες, οι λίμες για να λιμάρει τα σίδερα, τα κοπίδια και ό,τι άλλο του χρειαζόταν για την δουλειά του.

Τώρα δυστυχώς όλα αυτά περιήλθαν σε «αχρησία» και κατ' ακολουθία σε αχρηστία, καθ' ότι η εξέλιξη της τεχνολογίας επέβαλε τις βαρείες βιομηχανίες, τις πρέσες, τα χυτήρια και τις μαζικές παραγωγές των σιδηρών αντικειμένων. Έτσι, ο φουκαράς ο χαρκιάς με τα μυώδη και δυνατά σαν σίδερα χέρια, το πλατύ χαμόγελο και την καλή διάθεση για εξυπηρέτηση χάθηκε και έσβησε επαγγελματικά. Μαζί του χορτάρισε και το «Χαρκιδεϊό» του και αργότερα χάλασε. Όσα από τα εργαλεία του δεν τ' θάψαν οι πέτρες

και τα χρώματα κατέληξαν στις παγωμένες και άχαρες αίθουσες των «Μουσείων Λαϊκής Τέχνης». Πολλά όμως από τα πραγματικά έργα τέχνης που είχε φτιάξει θα φέρνουν για πάντα την σφραγίδα του, θα μαρτυρούν την καλλιτεχνική του επιδεξιότητα και θα αντιστέκονται πεισματικά στον χρόνο και την κακόγουστη βιομηχανοποιημένη σύγχρονη τεχνολογία.

Ο Ράφτης

Ένα ακόμα από τα επαγγέλματα που κάθε μέρα σβήνουν είναι και το επάγγελμα του ράφτη. Παλαιότερα υπήρχαν ράφτες που έραβαν τις παραδοσιακές φορεσιές ανδρικές και γυναικείες. Με την πάροδο όμως του χρόνου που ο κόσμος άρχισε να εξευρωπαϊζεται και να φοράει παντελόνια αντί για βράκες ή φουστανέλες, οι ράφτες αυτοί έμειναν χωρίς δουλειά και χάθηκαν. Τη θέση τους πήραν νέοι άνθρωποι που έραβαν μοντέρνα και ωραία ρούχα, όπως τα ήθελε η μόδα και επειδή η μόδα ήρθε από τους Γάλλους τους λεγόμενους φράγκους, τους ράφτες που έραβαν μοντέρνα, ευρωπαϊκά ρούχα εμπνευσμένα από τους Φράγκους τους έλεγαν «φραγκοράφτες», και εκείνους που φορούσαν παντελόνια τους έλεγαν «ψαλιδόκωλους» γιατί τα μπατζάκια του παντελονιού τα παρομοίαζαν με ψαλίδι που ανοιγοκλείνει. Βασικά εργαλεία του ράφτη ήταν ένας πάγκος στενόμακρος για να κόβει τα υφάσματα και να τα σιδερώνει κιάλας, ένα μεγάλο και κοψτερό ψαλίδι, μια μεζούρα (=μέτρο), μια δακτυλίθρα, καρφίτσες βελόνες, σαπούνη ή κιμωλία για να σημειώνει τα υφάσματα και ένα βαρύ μεγάλο σίδερο. Όμως το πιο βασικό του εργαλείο ήταν η μηχανή με την οποία γάζωνε τα υφάσματα που έραβε. Εκτός όμως από τον ράφτη που έραβε τα ανδρικά ρούχα, υπήρχε και η μοδίστρα η οποία έκανε κυ αυτή την ίδια δουλειά για τα γυναικεία ρούχα. Έραβε τις γυναίκες και τις έντυνε με διάφορα «μοντελάκια» που τα έκοβε με την βοήθεια του «πατρών» (=χάρτινος οδηγός για το κόψιμο των υφασμάτων) που τις έκανε πραγματικές «παριζιάνες». Φορέματα με πιέτες, «φούστες κλώς», «φούστες πλισσέ», «φορέματα με φουρώ», ζακέτες, παλτά, μπλούζες πουκάμισα και ότι άλλο απαιτούσε η γυναικεία μόδα η καλή μας μοδίστρα τα έψαχνε χωρίς καθυστέρηση, γυ αυτό και όλες οι γυναίκες και οι κοπέλες του χωριού την αγαπούσαν και την πρόσεχαν αναλόγως.

Σήμερα, με την πρόοδο της τεχνολογίας ο ράφτης και η μοδίστρα έμειναν σχεδόν χωρίς δουλειά. Μόνο για καμία μικροεπισκευή ή για κανένα φιλοδιόρθωμα τους θυμόμαστε. Οι Βιοτεχνίες και οι Βιομηχανίες ενδυμάτων με την βελτιωμένη ποιότητα που παρουσιάζουν με το χαμηλότερο κόστος, αλλά και την ποικιλία των σχ δίων και των συνδυασμών που επιτυγχάνουν, ικανοποιούν όλα τα γούστα και τις ορέξεις ακόμα και του πιο δύστροπου πελάτη. Γιατί λοιπόν να αναζητήσει τον ράφτη ή την μοδίστρα; Την δουλειά του την κάνει τώρα, καλύτερα, γρηγορότερα και προπάντων φθηνότερα.

Ο Ταχυδρόμος

Τα παλιά τα χρόνια, αλλά ακόμα και σ'ήμερα σε πολλά ορεινά χωριά. Τήν διεκπεραίωση της αλληλογραφίας την έκανε ο ταχυδρόμος.

Ανεξαρτήτως καιρού, κάθε πρωί ξεκινούσε από το ταχυδρομικό γραφείο της περιοχής, φορτωμένος με την μεγάλη και βαριά δερμάτινη τσάντα του, φορούσε και το καπέλο του, κρεμούσε και στο λαιμό του τη σάλπιγγα και έπαιρνε το δρόμο για τα χωριά. Φορτωμένος με όλη την αλληλογραφία της περιοχής, βάδιζε με τα πόδια σε βουνά και σε λαγκάδια και επιτέλους έφθανε στο πρώτο χωριό. Στην είσοδο του χωριού βαρούσε την σάλπιγγα συνθηματικά τρεις φορές και συνέχιζε το δρόμο του για το κεντρικό καφενείο ή την πλατεία. Η μάνα που περίμενε γράμμα από τον στρατιώτη γιό της ή το ξενιτεμένο παιδί της, ο απόμαχος της ζωής που περίμενε μια κάποια σύνταξη, η αδελφή που περίμενε κανένα δολάριο από τον ξενιτεμένο αδελφό της έτρεχαν πρώτοι-πρώτοι. Έρχονταν φορτωμένοι με ελπίδες και με έντονο ενθουσιασμό. Αν ο συμπαθέστατος ταχυδρόμος τούς έφερνε γράμμα και αν επιβεβαίωνε τις ελπίδες τους, τότε έφευγαν ευχαριστημένοι και απόλυτα ικανοποιημένοι. Γύριζαν στο σπιτάκι τους, διάβαζαν και ξαναδιάβαζαν το γράμμα και την ίδια μέρα, έπαιρναν μολύβι και χαρτί και έγραφαν απάντηση. Έδιναν και έπαιρναν χαρές, αγάπη, ελπίδες αλλά και παρηγοριά όταν χρειαζόταν. Αν δεν έπαιρναν γράμμα ο ταχυδρόμος δεν τους απογοήτευε «Μη στεναχωριέσαι κυρία Μαρία. Την άλλη φορά θα έχεις γράμμα. Ίσως τώρα να είχε κάποια καθυστέρηση». Με τον καλό του λόγο και με την ευγένεια που τον διέκρινε τους ικανοποιούσε και τους χόρταινε όλους. Αφού τέλειωνε φορτωνόταν πάλι την τσάντα, φόραγε το καπέλο του, σάλπιγγε πάλι δύο φορές αποχαιρετώντας με τον τρόπο του και έφευγε. Ανοιγε πανιά για το άλλο

χωριό. Ανέβαινε και κατέβαινε τις βουνοκορφές σαν ζαρκάδι, περνούσε δάση και ποτάμια, με κρύο με ζέστη, με ήλιο και με βροχή, με λάσπη και με σκόνη. Δεν υπήρχε καιρός ακατάλληλος για τον ταχυδρόμο. Το χαθήκον υπεράνω όλων. Έπρεπε να πάει και να πάρει ελπίδες απ' όλους. Έπρεπε να μοιραστεί τις χαρές και τις λύπες μαζί με τους ξωμάχους του κάθε χωριού. Έπρεπε να χαρεί με τις χαρές τους και να κλάψει με τις συμφορές τους. Είτε είχε να δώσει γράμμα, είτε δεν είχε να πάρει γράμμα από κανένα, το δρομολόγιο ήταν δρομολόγιο και δεν το παραβίαζε ποτέ και με τίποτα. Μόνο το πλήρωμα του χρόνου τον ανάγκασε να το σταματήσει οριστικά. Πήρε σύνταξη και έτσι έπαψε το πήγαινε-έλα. Δεν μπόρεσε να τον αντικαταστήσει κανένας. Η υπηρεσία φρόντισε και έκανε περισσότερα περιφερειακά γραφεία και έτσι και το κονό εξυπηρετείται και ο ταχυδρόμος πια δεν ταλαιπωρείται. Κι αν χρειαστεί να πάει την αλληλογραφία σε κανένα διπλανό χωριό, ανεβαίνει στο αυτοκινητάκι του, πατάει γκάζι και σε λίγα λεπτά η υπηρεσία του έχει χιόλας τελειώσει. Η εξέλιξη λιγόστεψε τις αποστάσεις, λιγόστεψε την κούραση από τους διανομείς αλλά έσβησε στην κυριολεξία τον συναισθηματισμό και την ζεστασιά που υπήρχε μεταξύ ταχυδρόμου και χωριανών. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια κάποιου φίλου παλιού ταχυδρόμου. Τι γίνεσαι αγαπητέ Απόστολε; Σε χάσαμε πως πάει η δουλειά; Τον ρώτησε ένας από το διπλανό χωριό που είχε καιρό να τον δει. Και ο ηλικιωμένος πια, αλλά ακούραστος ταχυδρόμος του είπε με φωνή πνιγμένη και γεμάτη παράπονο: «Από υγεία ευτυχώς είμαστε καλά, αλλά από δουλειά τίποτα. Από τότε που πληθύνανε τα τηλέφωνα, ελιγάνανε ολότελα τα γράμματα.».

Μ' αυτό το παράπονο έκλεισε τα μάτια του ο μακαρίτης ο μπαρμπα-Αποστόλης. Όσο σκληρή κι αν ήταν η δουλειά του, την αγαπούσε και την πονούσε και γυ αυτό ήθελε την προκοπή της και την εξακολουθητική της διάρκεια.

Ο Αλετρογουδιάρης (ή Φαυπρικήρης)

Από την εποχή των Μινωικών χρόνων η παραγωγή και η συγκομιδή του ελαιοκάρπου αποτελούσε κύρια απασχόληση των Κρητών και σημαντικότερη πλουτοπαραγωγική πηγή για το νησί ολόκληρο. Ένα αρκετά μεγάλο μέρος του πληθυσμού του ασχολούταν άμεσα ή έμμεσα με την ελαιοκομία. Ελαιοπαραγωγοί, μαζώχτρες, ραβδιστές, ελαιουργοί, λαδέμποροι,

πυρηνεργοστάσια, σαπυνοποσίες και λοιπές επιχειρήσεις ήταν επαγγέλματα που δημιουργήσε η καλλιέργεια και η συγκομιδή της ελιάς. Το φύτεμα και η περιποίηση των ελαιοδένδρων, καθώς και η συγκομιδή της ελιάς μπορεί να είναι δύσκολες και κοπιαστικές εργασίες, αλλά το λάδι από την φύση του αποτελούσε πάντα ένα σταθερό εισόδημα και αποζημίωνε πάντα τους καλλιεργητές. Σ' όλα τα χωριά υπήρχαν λιοτρίβια. Και επειδή τότε δεν υπήρχε η ηλεκτρική ενέργεια στην ύπαιθρο, κινητήριος δύναμη των ελαιοτριβείων ήταν ο άνθρωπος και το άλογο. Όμως για να καταλάβομε την όλη διαδικασία της παραγωγής του ελαιολάδου, καθώς και το ρόλο που έπαιζε ο κάθε άνθρωπος, θα πρέπει να παρακολουθήσουμε από την αρχή ως το τέλος την όλη πορεία που ακολουθούσε ο καρπός της ελιάς.

Οι παραγωγοί ράβδιζαν τις ελιές με την βοήθεια των εργατών (=ραβδιστάδων) και των κοριτσιών που άλλες απ' αυτές ράβδιζαν όπως και οι άνδρες, και άλλες μάζευαν τις ελιές που έπεφταν κάτω. Τις ελιές τις ράβδιζαν πάνω σε πανιά ή λινάτσες. Το βράδυ τις καθάριζαν από τα κλαδιά που έσπαγαν από το δένδρο (τις λιοκλάδιζαν όπως έλεγαν) και κατόπιν τις λιχνούσαν. Για το λίχνισμα έστρωναν τα πανιά κατά μήκος και κάλυπταν μια απόσταση δεκαπέντε με είκοσι μέτρα περίπου. Κατόπιν πήγαιναν κόντρα του αέρα και μ' ένα σιδερένιο ή αλουμινένιο πιάτο, πετούσαν μπροστά τις ελιές. Τα φύλλα που ήταν ελαφρά με κόντρα τον αέρα έμεναν κοντά στον άνθρωπο που λιχνούσε. Τα ξερά κλαδιά και οι ρόζοι της ελιάς κι αυτοί λόγω μικρού βάρους έμεναν κι αυτά κοντά στον λιχνιστή. Οι ελιές που ήταν βαριές, πήγαιναν πιο μακριά καθαρές και απαλλαγμένες από ξένα αντικείμενα. Όταν τέλειωνε το λίχνισμα τις έβαζαν σε τσουβάλια, τις φόρτωναν στα μουλάρια και στα γαϊδούρια και τις πήγαιναν στο σπίτι. Εκεί τις αποθήκευαν σε μια γωνιά σε σχήμα σωρού, μέχρι να μαζέψουν πολλές και να τις μεταφέρουν στο λιοτρίβι να τις αλέσουν. Εάν παρέμεναν στο σωρό αυτό για πολλές μέρες άρχιζε η ζύμωση, «οι ελιές άναβαν» όπως έλεγαν και το λάδι που έβγαζαν ήταν πολλών βαθμών (=οξέων) και επομένως κατωτέρας ποιότητας. Όταν ο παραγωγός ήθελε να τις αλέσει, ειδοποιούσε τον ιδιοκτήτη του ελαιοτριβείου και εκείνος ανάλογα με την σειρά προτεραιότητας, έστελνε τους αλετρογουδιάρηδες (=αγωγιάτες, μεταφορείς) με τα ανάλογα μουλάρια και με άδεια τσουβάλια να βάλουν μέσα τις ελιές και να τις μεταφέρουν στο λιοτρίβι να τις αλέσουν. Τον καρπό της ελιάς τον έβαζαν σε μια κυκλική τσιμεντένια

γούρνα που είχε διάμετρο περίπου έξι με επτά μέτρα και τα χείλη της είχαν περίπου τριάντα με σαράντα εκατοστά ύψος. Μέσα σ' αυτή την τσιμεντένια γούρνα, με την βοήθεια ενός αλόγου ή μουλαριού περιστρέφονταν δύο μυλόπετρες μεγάλες και βαριές. Οι δύο μυλόπετρες σε όρθια θέση, συνδέονταν μεταξύ τους με ένα άξονα. Από τον άξονα αυτόν ξεκινούσε ένας άλλος άξονας (οριζόντιος) το λεγόμενο «κουπί» που το έσερνε το άλογο και έτσι τα λιθάρια (=οι μυλόπετρες) άρχιζαν να γυρίζουν.

Κάποιος από το προσωπικό, κατά διαστήματα, με ένα φτυάρι έβαζε τις ελιές στην τροχιά που άφηναν οι μυλόπετρες ώστε με το πέρασμά τους να τις σπάνε, να τις συνθλίβουν και να βγαίνει το λάδι. Με το συχνό πέρασμα των πέτρινων τροχών πάνω από τον ελαιόκαρπο και λόγω του μεγάλου βάρους τους, ο ελαιόκαρπος σε λίγο μεταβαλλόταν σε πολτώδη μορφή. Αυτό τον πολτό τον έπαιρναν μετά με γουβάδες και τους άδειαζαν έναν-ένα σε κάθε ένα μποξά. Ο μποξάς ήταν ένα χοντρό και τετράγωνο ειδικό πανί σαν τσέπη περίπου (διαστάσεων ογδόντα επί ογδόντα εκατοστά περίπου) και μέσα εκεί έστρωναν τον ελαιοπολτό ομοιόμορφα με την παλάμη του χεριού τους. Όταν γέμιζαν δεκαπέντε με είκοσι μποξάδες, τους τοποθετούσαν πάνω σε μια σιδερένια πλάκα τον έναν πάνω στον άλλον. Κατόπιν κατέβαινε μια άλλη σιδερένια πλάκα με την βοήθεια ενός κοχλία (=εργάτη), όπως τον έλεγαν. Ο εργάτης ήταν ένα ειδικό ξύλο που γύριζε όταν έσπρωχναν οι εργάτες το μακρύ ξύλο για να γυρίσει τη σφήνα που έσπρωχνε την πρέσσα. Η σφήνα χτυπούσε γρήγορα και ρυθμικά σε κάθε κίνηση των εργατών προς τα πίσω. Με την πίεση που δεχότανε ο ελαιοπολτός ανάμεσα στις δύο πλάκες, άρχιζε να αποβάλλει και το πρώτο λάδι, πρασινωπό, ζεστό και πηχτό. Το λάδι αυτό με κατάλληλες διασωληνώσεις έτρεχε μέσα σε ελαιοδεξαμενές σαν μεγάλες σκάφες με διαμερίσματα από λαμαρίνα. Μόλις η στάθμη του υγρού ανέβαινε, το λάδι ως πιο ελαφρύ λόγω ειδικού βάρους, περνούσε από ένα ειδικό πόρο και έπευτε καθαρό πλέον και απαλλαγμένο από ζουμιά και νερά, σε μια άλλη ελαιοδεξαμενή. Από την ελαιοδεξαμενή αυτή γέμιζαν τα ασκιά (=τουλούμια από δέρμα κατσίκας) τα φόρτωναν στα μουλάρια και τα μετέφεραν στο σπίτι του παραγωγού. Καθ' όλο το διάστημα που οι ελιές αλέθονταν, ο παραγωγός συχνά-πυκνά κερνούσε το προσωπικό της φάμπρικας (=ελαιοτριβείο) με κονιάκ, ξηρούς καρπούς, σταφίδες, κουλουράκια του τηγανιού, μυζηθρόπιτες, τηγανίτες με το μέλι και ό,τι άλλο είχε την καλοσύνη. Έτσι και ο νοικοκύρης

ήταν ευχαριστημένος με την σοδειά του και το προσωπικό ήταν ικανοποιημένο από την περιποίηση του νοικοκύρη. Όλοι μας θα' χουμε ακούσει πολλές και ωραίες ιστορίες που συνέβαιναν στα λιοτρίβια μέρα και νύχτα που άλεθαν και που οι άνθρωποι εκτός από φαγητό είχαν ανάγκη και από ψυχαγωγία.

Το πέρασμα του χρόνου όμως τα πήρε μαζί του όλα αυτά. Τα ιπήλατα και χειροκίνητα λιοτρίβια αντικαταστάθηκαν με μηχανοκίνητα εργοστάσια.

Τα λιόπανα αντικαταστάθηκαν από νάιλον και από δίχτυα. Οι μεταφορές του ελαιοκάρπου γίνονται με φορτηγά τέσσερα επί τέσσερα. Το λύχνισμα με το φύσημα πολύστροφης τουρπίνας. Το πλύσιμο των ελιών σε πλυντήριο. Ο διαχωρισμός του λαδιού από τις άλλες προσμίξεις, γίνεται με φυγοκεντρικούς διαχειριστήρες. Το λάδι εμφιαλώνεται σε διαφανείς φιάλες με χίλιες δύο παραπλανητικές και διαφημιστικές επικέτες και προωθείται στις ντόπιες και ξένες αγορές. Τα πήλινα πιθάρια δυστυχώς, παραχώρησαν την θέση τους στα άχαρα πλαστικά και κάθε τι νόστιμο, υγιεινό και παραδοσιακό θυσιάστηκε στο βωμό της εξέλιξης και της βιομηχανοποίησης. Ας ευχηθούμε και ας ελπίζουμε ότι όλες αυτές οι εκσυγχρονιστικές ανακαλύψεις θα είναι για το καλό μας και για το καλό των παιδιών μας.

Ο Σαπουνοποιός

Η εφεύρεση και η χρήση του σαπουνιού από τους ανθρώπους δεν είναι παλιά ανακάλυψη. Για την καθαριότητά τους οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν διάφορα άλλα μέσα όπως είναι το λεγόμενο «σαπουνόχορτο» ή διάφορα άλλα φυτά και βότανα των οποίων ο χυμός και τα υγρά τους γενικώς είχαν καθαριστικές ιδιότητες. Για τον καθαρισμό και το πλύσιμο των ρούχων ο άνθρωπος από τις παλιές εποχές χρησιμοποιούσε την αλουσιά ή αλυσίβα όπως την έλεγαν. Οι νοικοκυρές, προκειμένου να κάνουν την μπουγάδα τους, έβαζαν αρκετό νερό σ' ένα καζάνι και μέσα σ' αυτό έριχναν μια ποσότητα στάχτης. Έβραζαν το νερό μαζί με την στάχτη για κάμποση ώρα και κατόπιν έπαιρναν το θολό αυτό νερό, που ήταν θολό λόγω του βρασμού του με την στάχτη, και μ' αυτό έπλεναν τα ρούχα τους. Το νερό αυτό λόγω του ότι περιείχε ποτάσα είχε την ιδιότητα να διαλύει τα λίπη να καθαρίζει τα ρούχα και να διατηρεί αναλλοίωτα τα χρώματά τους. Κατόπιν τα ξέπλεναν με άφθονο κρύο νερό και τα άπλωναν στον ήλιο για να στεγνώσουν.

Με την πάροδο του χρόνου και την εισβολή των απορρυπαντικών στην ζωή του ανθρώπου, ο τρόπος αυτός καθαρισμού των ρούχων σταμάτησε δυστυχώς και οι νοικοκυρές σήμερα πλένουν σε πλυντήρια με χημικά κατασκευάσματα που δεν καθαρίζουν καλά, φθείρουν τα ρούχα και σε πολλούς ανθρώπινους οργανισμούς δημιουργούν αλλεργικές δερματικές παθήσεις. Αυτά για τον καθαρισμό των ρούχων.

Τώρα ας προχωρήσουμε στον καθαρισμό και το πλύσιμο των χεριών, του προσώπου και γενικά το σώματος. Το πρόβλημα αυτό τους απασχολούσε σοβαρά και για λόγους αισθητικής και για λόγους υγείας, γυ αυτό κάτι έπρεπε να κάνουν. Αντιγράφοντας άλλους λαούς που ήξεραν από καθαριότητα, ανακάλυψαν το σαπούνι και τον τρόπο κατασκευής του.

Στην Κρήτη προκειμένου να κατασκευάσουν σαπούνι, έπαιρναν ό,τι ελαιόλαδα παλιά, θολά και μη βρώσιμα είχαν και τα έβαζαν σ' ένα καζάνι να βράσουν καλά. Παράλληλα έπαιρναν και μια τσαντίλα (=αραιούφασμένο ύφασμα που το χρησιμοποιούσαν για την απόσταξη της στάχτης) τη γέμιζαν με στάχτη και κατόπιν έριχναν νερό μέσα στην τσαντίλα. Το νερό διαπτόριζε όλη τη στάχτη, τη διαπερνούσε και έτρεχε κατόπιν από την κάτω μεριά της τσαντίλας σε ένα άδειο δοχείο. Το απόσταγμα αυτό που έβγαινε, είχε χρώμα κοκκινωπό και ήταν καυστικό πολύ. Αυτό λοιπόν το υγρό που δεν ήταν τίποτ' άλλο από το «καυστικό νάτριο» ή την ποτάσα που ξέρουμε, την έριχναν μέσα στο καζάνι που έβραζε το λάδι. Μ' ένα μακρύ ξύλο ανακάτευαν συνεχώς αυτό το μείγμα μέχρι να πήξει και να γίνει σαν κρέμα. Συγχρόνως έριχναν και αρκετό αλάτι το οποίο έπαιζε ρόλο συντηρητικού για να μην χαλάει το σαπούνι. Όταν το μείγμα γινόταν σκληρό πλέον, τότε το σαπούνι ήταν έτοιμο. Το απομάκρυναν από την φωτιά, το έχυναν μέσα σε τετράγωνες λαμαρίνες ή ξύλινα καλούπια και το άφηναν να κρυώσει. Κατόπιν το έκοβαν με ένα κοφτερό μαχαίρι ή μ' ένα πριόνι σε στενόμακρες πλάκες 10 εκατ. Χ 5 εκατ. και ύψους 3 εκατοστών και το φύλαγαν σε κάποιο δροσερό μέρος του σπιτιού να μην το λιώνει η ζέστη, αλλά και να μην το περάσουν τα παιδιά για τυρί ή άλλο φαγώσιμο και πάθουν όλα τα δυσάρεστα επακόλουθα.

Πολλές φορές για να κάνουν το σαπούνι αρωματικό ή να του δώσουν το χρώμα που ήθελαν χρησιμοποιούσαν λεμόνι ή μυρτιά κατά την ώρα του βρασμού και τα ανακάτευαν συνεχώς. Το σαπούνι αυτό είχε πολλές ιδιότητες γυ αυτό εκτός από καθαριστικό το χρησιμοποιούσαν και για ιατρικούς και

θεραπευτικούς σκοπούς. Ξέσματα σαπουνιού χρησιμοποιούσαν για την καταπολέμηση της δυσκοιλιότητας, για την αποθεραπεία οιδημάτων (=πρηξιμάτων), για την αντιμετώπιση των δοθιήνων (=δερματικό εξάνθημα, καλόγηρος) και άλλα. Επιπροσθέτως ένα μεγάλο πλεονέκτημα αυτού του σαπουνιού ήταν το ότι δε δημιουργούσε πιτυρίδα ή τριχόπτωση. Για μας τα παιδιά όμως, που δεν καταλαβαίναμε απ' αυτά, το σαπούνι αποτελούσε δοκιμασία. Λόγω της ποτάσας που περιείχε, μας έτσουζε τα μάτια και πολλές φορές μας έπιαναν τα κλάματα κατά το λούσιμο. Δεν ήταν λίγες οι φορές που αποφεύγαμε πεισματικά το λούσιμο και μάλιστα το βάζαμε «στα πόδια», πολλές φορές προκειμένου να γλυτωσουμε το λούσιμο και τις συνέπειές του.

Σήμερα υπάρχουν χιλιάδες είδη σαπουνιών για ξηρές, για λιπαρές, για ευαίσθητες επιδερμίδες και δεν ξέρω τι άλλο. Υπάρχουν «Σαμπουάν χωρίς Δάκρυα», υπάρχουν άφθονα κρεμοσάπουνια, μοσχοσάπουνια που δεν ερεθίζουν «τις ευαίσθητες επιδερμίδες». Το μόνο που ερεθίζουν είναι οι τσέπες των καταναλωτών και οι αισθήσεις των τηλεθεατών με τις ερεθιστικές και προκλητικές διαφημίσεις που κάνουν για τα μοσχοσάπουνια και τα κρεμοσάπουνια η ... Κλεοπάτρα και οι υπόλοιπες σταρ του κινηματογράφου. Όσο όμως και αν είναι δελεαστικές και προκλητικές αυτές, εις πείσμα των καιρών πάντα θα υπάρχουν «εραστές» και «λάτρεις» του αγνού σαπουνιού που θα το αναζητούν, θα το προτιμούν και θα το αγοράζουν.

Ο Καρβουνιάρης

Είναι και αυτό ένα από τα επαγγέλματα που η πρόοδος της τεχνολογίας το εξαφάνισε. Ποιός δεν θυμάται ότι τα τραίνα (ο λεγόμενος Μουντζούρης) έκαιγαν κάρβουνο; Ποιός δεν ξέρει ότι τα ατμόπλοια σαν κινητήριο δύναμή τους χρησιμοποιούσαν τον ατμό, από τα νερά που νύχτα μέρα έβραζαν στα καζάνια τους, ενώ οι θερμαστές όλη μέρα φθιάριζαν κάρβουνα στους φούρνους τους; Πόσα εργοστάσια της βαρειάς βιομηχανίας τότε έκαιγαν κάρβουνο, το λεγόμενο κώκ; Στα ξενοδοχεία και στα σπίτια για το ζέσταμα του νερού, καθώς και για την θέρμανση τους, δεν έκαιγαν πάλι κάρβουνο; Το κάρβουνο το συναντάμε είτε σαν ορυκτό με τις εξορύξεις στα έγκατα της γης και το λέμε φυσικό κάρβουνο ή πετροκάρβουνο, που έχει και τις περισσότερες θερμίδες ή το κατασκευάζει ο ίδιος ο άνθρωπος ακολουθώντας μια σκληρή και δύσκολη διαδικασία δια της μεθόδου της

«ατελούς καύσεως». Το κάρβουνο αυτό παράγεται από τεμαχισμένους κορμούς ξύλων που τους συγκεντρώνουν στο λεγόμενο ξυλοκάμινο. Στην αρχή τοποθετούσαν διάφορα προσανάματα από θάμνους και ξερά κλαδιά. Εν συνεχεία έχτιζαν με τρόπο τους κορμούς των δένδρων τεμαχισμένους και με τάξη όπως ακριβώς κάνουν και όταν πρόκειται να στεγάσουν ένα σπίτι. Το ίδιο πράγμα έκαναν για τρεις-τέσσερις και πέντε φορές ανάλογα με το πάχος που ήθελαν να δώσουν στο καμίνι. Στο κέντρο έβαζαν πάντοτε τα πιο χοντρά και τα πιο μεγάλα ξύλα. Το έχτιζαν σε σχήμα απλωτού κώνου που είχε διάμετρο βάσης περίπου τέσσερα μέτρα, και ύψος περίπου δύο μέτρα. Βασικό τους μέλημα για την επιτυχία του καμινιού ήταν να μην αφήνουν κενά.

Τα κενά περιείχαν αέρα με οξυγόνο που δημιουργούσε φλόγα και τότε αλίμονο στη μοίρα τους. Τα ξύλα καιγόταν αμέσως και γινόταν στάχτη. Αφού λοιπόν τέλειωναν το χτίσιμο των ξύλων και το έφθναν στο ύψος που ήθελαν, το σκέπαζαν με τα λεγόμενα «φουντώματα» δηλαδή χλωρά κλαδιά σχίνου και κλαδιά από πικροδάφνες. Πάνω από τα φουντώματα έριχναν χώμα και το σκέπαζαν γύρω-γύρω. Στην κορφή άφηναν λίγο μέρος ανοικτό και έβαζαν το προσάναμα. Από τη κορφή αυτή έβαζαν φωτιά η οποία σιγά-σιγά μεταδιδόταν σ' όλα τα ξύλα του καμινιού. Περιφερειακά της βάσης και κατά διαστήματα άφηναν τους λεγόμενους «καπνοδόχους». Από τις τρύπες αυτές έπαιρνε το καμίνι αέρα και σιγο-καίγονται τα ξύλα. Όταν έβγαινε φωτιά από τον καπνοδόχο τον κλείνανε αμέσως και όταν έκλειναν όλους τους καπνοδόχους, έλεγαν ότι το «κρούβανε», το πλαντούσανε και έτσι έσβηνε η φωτιά.

Εάν κατά το διάστημα που καίει το καμίνι δημιουργηθεί κάποια τρύπα στην περιφέρειά του, αυτό δείχνει ότι τα ξύλα στο σημείο αυτό κάηκαν και αμέσως τρέχουν και βουλώνουν την τρύπα με άλλα ξύλα, ώστε να κλείσει εντελώς. Τότε λένε πως το «ταίζουν». Αφού το καμίνι κρυφοκαίει για δύο τρία μερόνυχτα τού κλείνουν τελείως όλες τις τρύπες. Έτσι η φωτιά λόγω ελλείψεως οξυγόνου σβήνει και το καμίνι σιγά-σιγά αρχίζει και κρυώνει. Όταν πια έχει κρυώσει τελείως, βγάζουν το χώμα από πάνω τού και αρχίζουν να «ξεκαμινιάζουν». Τα κάρβουνα τα έβαζαν μέσα σε τσουβάλια κι από κει στην αποθήκη τους, για να τα προωθήσουν αργότερα στο εμπόριο. Ένα καμίνι μπορούσε να βγάλει και είκοσι τόνους μαύρο κάρβουνο, αν ήταν μεγάλο. Η εκτίμηση των καμινιάρηδων ήταν τρεις οκάδες χλωρά ξύλα, μια οκά κάρβουνο

ή δυο οκάδες ξερά ξύλα, πάλι μια οκά κάρβουνα. Τα καλύτερα κάρβουνα τα έκαναν από βελανιδιές, πουρνάρια, και σχίνα. Οι φουκαράδες που έκαναν αυτή την δουλειά, εκτός του ότι κατάπιναν δια της εισπνοής μεγάλες ποσότητες καρβουνόσκονης, γίνονταν και κατάμαυροι και τελείως αγνώριστοι.

Η εξάπλωση του ηλεκτρισμού, με τα καλοριφέρ και τους θερμοσυσσωρευτές, μπορεί να τους στερήσει πολύτιμα κέρδη, αλλά αναμφισβήτητα τους απάλλαξε από τη μουτζούρα και την καπνιά.

Η χρησιμότητα του κάρβουνου σήμερα έχει περιορισθεί αρκετά και μόνο στις ψησταριές μέχρι την ώρα το χρησιμοποιούν καθώς και ελάχιστοι φτωχοί άνθρωποι, απόμαχοι της ζωής και ξεχασμένοι από θεούς και ανθρώπους, που στην προσπάθειά τους να ζεστάνουν λίγο το γερασμένο και παγωμένο σώμα τους, μετατρέπονται σε «λαμπάδες» ή πεθαίνουν από ασφυξία, εξαιτίας του μαγκαλιού που άναψαν.

Ο Βαρελοποιός (ή Βαγενάς)

Το επάγγελμα αυτό λίγοι το ήξεραν από παλιά. Σήμερα και αυτοί οι λίγοι δυστυχώς ή πέθαναν ή ξέχασαν να το εξασκούν, επειδή τα πλαστικά βαρέλια αντικατέστησαν τα ξύλινα που ξέραμε όλοι. Τα κρασιά, η ρακή, και το ξύδι, αντί να αποθηκεύονται όπως θυμόμαστε σε δρύινα ή καρυδένια βαρέλια, σήμερα αποθηκεύονται σε πλαστικά δοχεία μικρά ή μεγάλα τα οποία εκτός των άλλων τους προξενούν και ποιοτική και γευστική αλλοίωση.

Τα περασμένα χρόνια ο Βαρελάς για να φτιάξει ένα βαρέλι έκοβε κορμούς δέντρων καρυδιάς ή βελανιδιάς, τους έσχιζε και τους έκανε σανίδες πλάτους 15 εκατοστών και πάχους 3 εκατοστών την κάθε μια. Αφού ξεραινόταν για πολλές μέρες στον ήλιο, κατόπιν άναβε φωτιά και στη φλόγα της επάνω τις «έψηνε» για λίγο, ώσπου να μαλακώσουν και να τους δώσει την απαιτούμενη κυρτότητα που απαιτούσε η κατασκευή του βαρελιού. Κατόπιν έπιανε ένα κοψτερό σκερπάνι και τις πελεκούσε ώστε να τους δώσει την κυρτότητα αλλά και το σχήμα που ήθελε. Έπειτα έπιανε ένα κορδόνι που είχε τόσο μήκος όση ήταν και η ακτίνα του κυκλικού πάτου του βαρελιού που επρόκειτο να κατασκευάσει και σε κάθε άκρη έδενε ένα καρφί. Κρατώντας σταθερό το ένα καρφί και περιφέροντας γύρω-γύρω το άλλο σχεδίαζε ένα κύκλο, δηλαδή το περίγραμμα του πάτου του βαρελιού.

Από το μέγεθος του κύκλου και από το μήκος της ακτίνας του υπολόγιζε εκ των προτέρων πόσες οκάδες κρασί θα χωρούσε το βαρέλι. Αφού λοιπόν έκοβε τις σανίδες των δύο πάτων και αφού οι σανίδες για τα πλαϊνά του βαρελιού είχαν πάρει την κυρτότητα που ήθελε, χάραζε με το σκαρπέλο ένα ομόκεντρο κύκλο προς τον κύκλο του πάτου, αλλά με μικρότερη ακτίνα. Στον κύκλο αυτό μέσα τοποθετούσε τη μια σανίδα δίπλα στην άλλη και ανάμεσά τους έβαζε ψάθινο χόρτο, απ' αυτό που χρησιμοποιούσαν οι καρεκλάδες για τις ψάθες των καρεκλών που έφτιαχναν. Τις κτυπούσε μ' ένα ξύλινο σφυρί να έρθουν στη θέση τους και να δέσουν μεταξύ τους. Κατόπιν τοποθετούσε το πρώτο στεφάνι (σιδερένιο τσέρκι σε σχήμα τροχού, το κτυπούσε με το σφυρί και με τη σφήνα: (=ξύλινος τάκος) και όταν το έφερνε στη θέση του να σφίξουν καλά τα σανίδια, τοποθετούσε και το δεύτερο, το τρίτο και το τέταρτο στεφάνι, κάνοντας πάντα την ίδια διαδικασία. Όταν έφθανε στην κορυφή τοποθετούσε και το δεύτερο κυκλικό πάτο, έβαζε και το τελευταίο στεφάνι, το χτυπούσε δυνατά μέχρι να σφίξουν όλες οι σανίδες και το βαρέλι ήταν ήδη έτοιμο. Με το σκαρπέλο έκανε μια τρύπα στρογγυλή στο κάτω μέρος του πάτου και τοποθετούσε την κάνουλα (=βρύση). Πάνω από την κάνουλα στην αντίστοιχη θέση άνοιγε μια άλλη μικρότερη τρύπα, τον λεγόμενο πύρο, που από κει δοκίμαζαν το κρασί αν ήταν έτοιμο ή όχι. Σε μια από τις σανίδες των πλευρών και στη μέση περίπου του βαρελιού, άνοιγε πάλι μια άλλη τρύπα, από την οποία γέμιζε το βαρέλι. Κατόπιν το γέμιζαν με νερό για να διαπιστώσουν την στεγανότητά του, αλλά και για να το πλύνουν κιόλας και το βαρέλι ήταν έτοιμο για χρήση.

Σήμερα, η εξέλιξη της επιστήμης και της χημείας καθιέρωσαν τα πλαστικά και τα σιδερένια βαρέλια. Μάταια ορισμένοι μερακλήδες οινοπαραγωγοί αναζητούν δρύινα ή καρυδένια βαρέλια. Όσοι τα κληρονόμησαν από τους παλαιότερους, τα διαφυλάσσουν «σαν κόρη οφθαλμού» γιατί γνωρίζουν ότι τα ξύλινα βαρέλια κάνουν το καλύτερο κρασί και όταν το πίνουν ευφραίνεται η καρδιά τους.

«Την κόρη της πλύατρας θα πάρεις;» και άλλα πολλά που ούτε στην πραγματικότητα ανταποκρίνονται, αλλά ούτε και τους ίδιους που τα λένε τους τιμούν. Κακιές και αναξιοπρεπείς εργασίες δεν υπάρχουν. Υπάρχουν μόνο άνθρωποι αναξιοπρεπείς και αντικοινωνικοί, που δεν κάνουν σωστά την εργασία τους.

Μαζί με τις πλύστρες έσβησαν και χάθηκαν οριστικά και οι όμορφες εικόνες που δημιουργούσαν, καθώς και τα πολλά και ποικίλα τραγούδια που τραγουδούσαν οι ίδιες ή οι ερωτευμένοι νεαροί για χατίρι τους, όταν τις έβλεπαν να πλένουν.

*Αγάπη μου στον ποταμό, πουλάκι μου στη βρύση,
Πάρε το μαντηλάκι μου, να μου το σαπουνίσεις.
Μη μου τ'απλώσεις στα κλαδιά, ούτε στα χορταράκια
Μόνο στον άσπρο σου λαιμό και στ' άσπρα σου στηθάκια».*

Ο Αγγειοπλάστης (ή Κεραμοποιός)

Οι ιστορικές πηγές, καθώς και οι διάφορες ανασκαφές μας μαρτυρούν ότι το επάγγελμα αυτό είναι ένα από τα πρώτα που άσκησε ο άνθρωπος. Στην προσπάθειά του να μεταφέρει, αλλά και να αποθηκεύσει διάφορα υγρά, ο άνθρωπος, επινόησε την κατασκευή διαφόρων αγγείων και δοχείων από δέρματα ζώων ή από φλοιούς δένδρων ή από λαξευμένη πέτρα. Έτσι έδωσε μια προσωρινή λύση στο πρόβλημά του. Με τον χρόνο αντελήφθηκε όμως ότι δεν ήταν τόσο ικανοποιητική και απόλυτα χρηστική, γι' αυτό και κατέφυγε στην αναζήτηση άλλου υλικού πιο εύκολου στην κατεργασία και πιο εύχρηστου στην χρήση του. Έτσι ανακάλυψε τον πηλό.

Τα πρώτα του κατασκευάσματα ήταν χονδρά και άκομψα. Στη συνέχεια όμως, βελτίωσε την τεχνική του, τροποποίησε τα αγγεία του σύμφωνα με τις ανάγκες του και σιγά-σιγά παρουσίασε ένα άριστο αποτέλεσμα και από πλευράς εμφάνισης και από άποψη χρηστικότητας. Έφτιαξε πιθάρια μικρά και μεγάλα για λάδι και για κρασί. Έφτιαξε στάμνες, αμφορείς, και πληθώρα άλλων δοχείων διαφόρων σχημάτων και ποικίλης χωρητικότητας. Στην αρχή τα έφτιαχνε σκέτα, χωρίς διακόσμηση. Αργότερα σαν φιλότεχνος και καλλιτεχνικός τύπος που ήταν, τα στόλισε με διάφορα διακοσμητικά σχήματα, παραστάσεις από τις δραστηριότητες του καθημερινού του βίου, παραστάσεις από μάχες, εορτές και θυσίες και άλλα διάφορα. Τελειοποιώντας την τέχνη του κατασκεύασε, μελανόμορφα, ερυθρόμορφα και χρωματιστά αγγεία που σήμερα στολίζουν τις αίθουσες πολλών μουσείων του κόσμου.

Το χώμα το συνέλεγαν από ειδικούς χώρους, το καθάριζαν από τις πέτρες και τις ξένες προσμείξεις, το έβαζαν σε σάκους και το μετέφεραν στα

εργαστήριά τους. Εκεί ειδικοί τεχνίτες το ζύμωναν με τις τσάπες και με τα πόδια τους και το έκαναν μαλακό σαν ζυμάρι. Κατόπιν ειδικοί τεχνίτες έπερναν την ανάλογη ποσότητα λάσπης και με τα χέρια τους έφτιαχναν το είδος που ήθελαν. Αργότερα που ανακάλυψαν τον τροχό, η τέχνη του αγγειοπλάστη γνώρισε μεγάλες δόξες. Για την προσωρινή ξήρανση του πηλού τα άφηναν στον ήλιο μερικές μέρες. Αργότερα τα έβαζαν στο ειδικό καμίνι και τα έψηναν σε πολύ υψηλές θερμοκρασίες. Κατόπιν τα έβαφαν με μεταλλικά χρώματα ειδικά που τα έκαναν στεγανά και δεν άφηναν τα υγρά να χύνονται. Κατόπιν, τα φόρτωναν σε ζώα και τα μετέφεραν στα διάφορα χωριά προς αναζήτηση αγοραστών. Δεν υπήρχε σπίτι που να μην έχει μέσα πήλινα αντικείμενα: πιάτα, ποτήρια, λεκάνες, λεκανάκια, τσουκάλια μικρά και μεγάλα, ταψιά (=νταβάδες) πιθάρια, κιούπια, κιουπάκια, γλάστρες και άλλα πολλά. Αλλά αυτό που δεν έλειπε από κανένα σπίτι ήταν το σταμνί (=στάμνα). Για να έχουν νερό στο σπίτι να πιούν, να πλυθούν, αλλά και για κάθε χρήση, έπρεπε να το μεταφέρουν από τις δημόσιες βρύσες του χωριού. Πολλές φορές μάλιστα, λόγω βάρους ή λόγω τυχαίου και απρόβλεπτου περιστατικού το σταμνί έσπαζε και η στεναχώρια των ιδιοκτητών ήταν αρκετά μεγάλη. Μάλιστα διασκεδαστικά έλεγαν «Πάει και πάει το σταμνί στην βρύση και μια από τις πολλές δε θα γυρίσει».

Άλλες φορές πάλι, επέρριπταν ευθύνες προς τον κατασκευαστή και αναθεμάτιζαν την τέχνη του.

*«Ανάθεμα την τέχνη σου γαϊδουροθραψανιώτη,
που κάνεις τα σταμνιά βαριά και καταλούν τη νιότη»*

Το Θραψανό είναι ένα χωριό του νομού Ηρακλείου που φημίζεται για τα κεραμικά του.

Αλλά δεν ήταν μόνο στο Θραψανό. Παντού υπήρχαν κεραμοποιοί που έφτιαχναν αριστουργήματα και μετέτρεπαν τον πηλό σε έργο τέχνης και μάλιστα ο πρώτος κεραμοποιός ξέρετε ποιος ήταν; Ο ίδιος ο Θεός μας. Ναι ο Θεός ο μεγαλοδύναμος. Αυτός δεν εμάλαξε πηλό και έφτιαξε ένα ομοίωμα ανθρώπου και το φύσηξε και του έδωσε ζωή από την ζωή του και το ονόμασε Αδάμ; Αυτό μας το διαβιβεύνει η Παλαιά Διαθήκη, αλλά και ο σοφός Κρητικός ριμαδόρος:

«Αξία έχει η καρδιά
κι όχι η ομορφιά στο σώμα,
γιατί εμάλαξε ο θιός,
και τό 'πλασε με χώμα»

Και αν αυτή την μαντινάδα την ξέρουν μόνο Κρητικοί, ποιος στ' αλήθεια εκτός Κρήτης δεν τραγούδησε το ωραιότατο τραγούδι του «Μπαρμπα-Γιάννη του Κανατά;».

Σήμερα τα πράγματα άλλαξαν. Απλουστεύτηκαν πολύ. Τη θέση του πηλού την κατέλαβε το νάυλο, το γυαλί, το πλαστικό και ο τσίγκος (=ψευδάργυρος). Οι κεραμοποιοί έσβησαν και μόνο οι διάφορες βιοτεχνίες εξακολουθούν να δουλεύουν τον πηλό και φτιάχνουν γλάστρες και κεραμίδια για τις στέγες των σπιτιών πουκατασκευάζονται έτσι ή από καλλιτεχνική διάθεση του ιδιοκτήτη ή από επιβολή του Γ.Ο.Κ. (Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός) που απαγορεύει την τοποθέτηση του τσιμέντου.

Ο Αλωνάρης

Σε όλες τις αγροτικές περιοχές πριν βγουν οι αλωνιστικές μηχανές, οι αγρότες για να πάρουν τους καρπούς των δημητριακών τους καθαρούς από άλλες ουσίες και άλλα αντικείμενα, τους αλώνιζαν και τους λυχνούσαν στ' αλώνια της περιοχής τους. Τ' αλώνια ήταν επίπεδες κυκλικές επιφάνειες διαμέτρου δέκα έως δεκαπέντε μέτρων. Συνήθως τα κατασκεύαζαν σε κορυφές λόφων ή άλλα μέρη που να υπάρχουν ρεύματα αέρος, ώστε με το φύσηγμα του να γίνεται εύκολα ο διαχωρισμός των καρπών από τ' άχυρα. Περιφερειακά στο αλώνι έχτιζαν με πλάκες όρθιες ένα τοιχείο ύψους περίπου πενήντα έως εξήντα εκατοστών για να μην φεύγουν έξω τα στάχυα και ο καρπός.

Πολλά αλώνια για να μην βγάζουν χώματα τα έστρωναν με πλάκες. Όμως, στην περίπτωση αυτή με τα συχνά πατήματα των ζώων ο καρπός συνθλιβόταν και καταστρεφόταν. Για τον λόγο αυτό τ' αλώνια τα έστρωναν με χώμα ανακατεμένο με άχυρο, το κατάβρεχαν πολλές φορές το κοπανούσαν μ' ένα ξύλινο κόπανο και τ' αλώνι αποκτούσε μια επίπεδη και αρκετά ανθεκτική, στο πάτημα των ζώων, επιφάνεια. Πάνω σ' αυτή την επιφάνεια έστρωναν τα

στάχια που ήθελαν να αλωνίσουν τα οποία τα έπαιρναν από τις θημωνιές που τα είχαν στοιβάξει δεμάτια-δεμάτια.

Όσα στάχια χωρούσε η χούφτα του θεριστή αποτελούσαν ένα χειρόβολο. Πολλά χειρόβολα μαζί, δέκα έως δεκαπέντε αποτελούσαν μια αγκαλιά και δεκαπέντε αγκαλιές μαζί έφτιαχναν ένα δεμάτι. Πολλά δεμάτια μαζί στοιβαγμένα το ένα πάνω στο άλλο, αποτελούσαν την «Θημωνιά».

Ο Θερισμός των σταχυών γινότανε τον Ιούνιο που λεγότανε και «θεριστής και το αλώνισμά των γινότανε τον Ιούλιο, γι' αυτό τον έλεγαν και «Αλωνάρη».

Αφού λοιπόν έπαιρναν τα δεμάτια με τα στάχια από την Θημωνιά, έκοβαν το δεματικό (=χορτόσχοινο από Σχοίνο ή Σπάρτο) που το είχαν δεμένο και σκορπούσαν τα στάχια μέσα στ' αλώνι. Όταν έκαναν ένα στρώμα πάχους τριάντα εκατοστών περίπου, έβαζαν μέσα στ' αλώνι τα δύο ζώα μουλάρια ή γαϊδούρια ή αγελάδες, τα έβαζαν το ένα δίπλα στο άλλο και τα έζεφναν στο ζυγό. Με ένα μακρύ ξύλο το λεγόμενο «σταβάρι» ή με δερμάτινες λωρίδες συνέδεαν τον ζυγό με τον βωλόσυρο. Ο βωλόσυρος ήταν μια παχιά σανίδα πλάτους εξήντα εκατοστών και μήκους ενάμισι μέτρου. Στην από κάτω μεριά της σανίδας τοποθετούσαν σκληρές κοφτερές πέτρες (καρφωτές μέσα σε αυλακούς) ή έβαζαν σιδερένια πριονάκια. Οι κοφτερές πέτρες ή τα πριονάκια με το συχνό τους πέραςμα πάνω απο τα στάχια, τα έκοβαν σε μικρά κομμάτια, τα λεγόμενα άχυρα και επί πλέον έσπαζαν και το περίβλημα του καρπού. Για να το πετύχουν αυτό οι γεωργοί έβαζαν τα ζώα στ' αλώνι μόλις ανέβαινε ο ήλιος, ώστε τα στάχια να μην έχουν υγρασία και καθ' όλη την διάρκεια της ημέρας, ένα άτομο πότε καθισμένο και πότε όρθιο πάνω στον βωλόσυρο, τα κεντρούσε και τα παρακινούσε να διαγράφουν στριφογυρίζοντας ένα κύκλο μέσα στο αλώνι. Όταν τα στάχια μετατρέπονταν πλέον σε άχυρα, έριχναν πάλι άλλα δεμάτια μέσα στ' αλώνι, μέχρι να τελειώσει και το τελευταίο δεμάτι. Για μας τα παιδιά το αλώνεμα ήταν μια ψυχαγωγία και ένα παιχνίδι. Για τους μεγάλους όμως και για τα κακόμοιρα τα ζώα που όλη την ημέρα διέγραφαν ομόκεντρους κύκλους κάτω από τον καυτό ήλιο, ήταν μια αληθινή δοκιμασία. Και δεν αρκούσε αυτό, αλλά στα ζώα έβαζαν και φίμωτρα για να μην τρώνε τα στάχια και λιγοστεύουν την παραγωγή. Όταν τελειωνε το αλώνισμα μ' ένα ξύλινο εργαλείο που έμοιαζε με μεγάλο πυρούνη άρχιζαν το λύχνισμα. Το εργαλείο αυτό το έλεγαν χαχάλι ή

πυρούνα ή δίκρανο Με το δίκρανο λοιπόν πυρούνιζαν τ' άχυρα με τον καρπό και τα πετούσαν γύρω στα δύο μέτρα ψηλά. Με το αεράκι που φυσούσε τα άχυρα πήγαιναν δεξιά ή αριστερά από τον άνθρωπο που λυχνούσε, ενώ ο καρπός το κριθάρι, το σιτάρι, η ταγή (=βρώμη) και άλλα λόγω της βαρύτητας, έπεφταν ακριβώς μπροστά από τον λυχνιστή. Αυτό γινόταν μέχρι που έφευγαν σχεδόν όλα τ' άχυρα. Κατόπιν ο γεωργός έπιανε ένα άλλο εργαλείο πεπλατυσμένο σαν φτυάρι, αλλά με δόντια φαρδιά που άφηναν κενό μεταξύ τους και πέταγε πάλι τον καρπό ψηλά για να φύγουν και τα τελευταία άχυρα, τα πιο χονδρά, τα λεγόμενα «κοντύλια ή κόντυλοι». Με το δεύτερο πέταγμα λοιπόν, χώριζαν πλέον τα άχυρα από τον καρπό. Για να καθαρίσει όμως τελείως και να φύγουν τα χοντροκομένα στάχυα και τα σκύβαλα, έπιαναν το κόσκινο και κοσκίνιζαν αυτό το μείγμα.

Το κόσκινο με τις λεπτές τρύπες, επέτρεπε στον καρπό να περάσει, ενώ τα σκύβαλα και τα χοντρά στάχυα ή οι πέτρες που τυχόν υπήρχαν δεν περνούσαν λόγω όγκου και παρέμεναν στο κόσκινο, το οποίο κατά διαστήματα το άδειαζαν. Αυτό γινόταν μέχρι να ξεκαθαρίσουν τα άχυρα από τον καρπό και τα σκύβαλα. Κατόπιν έβαζαν τον καρπό μέσα σε τσουβάλια χρησιμοποιώντας την μονάδα μέτρησης το κόσκινο. Το κόσκινο χωρούσε γύρω στις τριάντα οκάδες καρπό. Τ' άχυρα τα έβαζαν σε πολύ μεγάλους σάκους και τα κουβαλούσαν στις αποθήκες τους για, να ταΐζουν μ' αυτά τα ζώα τους τον χειμώνα. Τους καρπούς τους πήγαιναν στα σπítια τους και απ' αυτούς άλλους πουλούσαν και άλλους αφού τους έπλεναν για να φύγει η σκόνη και οι πέτρες, πήγαιναν στον μύλο και τους άλεθαν, τους έκαναν αλεύρι και ζύμωναν, μ' αυτό με τον ιδρώτα του, το ψωμί, τα κουλούρια και τις πίτες της χρονιάς τους.

Το αλώνισμα, αλλά και ο θερισμός δεν ήταν μόνο δουλειά και κούραση. Ήταν και ψυχαγωγία. Ολόκληρα χωριά μετακόμιζαν από τις πρώτες μέρες του θεριστή (=Ιουνίου) μέχρι και τα τέλη του αλωνάρη (=Ιουλίου). Διέμεναν στα σπιτάκια ή τις καλύβες που είχαν φτιάξει για τον σκοπό αυτό δίπλα από το αλώνι. Εκεί μαγεύρευαν, εκεί έτρωγαν, εκεί κοιμόντανε. Εκεί είχαν και τα παιδιά τους και τα ζώα τους, που τους βοηθούσαν σ' όλες τις γεωργικές δουλειές. Οι βουνοκορφές, οι πλαγιές αλλά και οι κάμπτοι γέμιζαν ζωή και χαρούμενες φωνές. Τα βράδια με το φως του λαδοφάναρου μαζευόταν στα καλύβια τους, έκαναν ωραίες αποσπερίδες με διάφορες ιστορίες, έτρωγαν τα ωραία και αγνά

φαγητά τους, έπιναν τα κρασάκια τους και η βραδυνή βεγγέρα, εξελισσόταν σε ολονύχτιο γλέντι.

Πάντα απ' την παραβολή με βάνεις και θερίζω,
για να με δέρνει ο άνεμος κι' ο ήλιος να μαυρίζω.

Να ' ξερα πού θερίζουνε τα δυό σου μαύρα μάτια,
να' ρθω να δίδω τσ' αγκαλιές, να δένεις τα δεμάτια.

Εγώ τρυγώ και 'γω πατώ κι εγώ αλωνοθερίζω,
είμαι ζευγάς, είμαι ψαράς και τη ζωήμου ρίζω (=ορίζω).

Όταν θα 'ποθερίσομε, στ'αλώνι θα σε φέρνω
να είσαι στο βωλόσυρο κι εγώ να σου συμπαινώ
(=να βάζω στάχια στη τροχιά του βωλόσυρου)
Ο νιόπαντρος το μάλαμα (=τον καρπο) σ'ένα σωρό μαζεύει
κι ένα κοπέλι στην κοιλιά τση νιόπαντρης, σαλεύει.

Βιβλία δεν υπάρχουνε, ούτε σχολειά ατ' όρη,
μα οι γεωργοί ατον έρωτα είναι καλοί μαστόροι.

Δωσ' μου δυό πούλους (=φάσκελα) του στραβού,
που σέβρηκα στ' αλώνι
και δε σ' εσφιχταγκάλιασα να με θυμάσαι ακόμη.

Όταν θα σ' αναστορηθώ το αίμα μου μαργώνει (=παγώνει)
κι ο νους μου διασκορπίζεται σαν τ' άχυρα στ' αλώνι.

Την κουζουλή μου κεφαλή κριθάρι θα τη σπείρω
να βάλω το βωλόσυρο, να τηνε βωλοσύρω

Κάθε βραδιά σ' αναζητώ στην κλίνη που κοιμούμαι
Καλά θα 'τανε να 'ρχόσουνα στ' αλώνι να τα πούμε.

Αλήθεια πόσες αγάπες και πόσοι έρωτες δεν θεμελιώθηκαν στ' αλώνια.
Πόσες κοπέλες δεν ξελογιαστήκανε και δεν παραδοθήκανε για πρώτη φορά

στην αγκάλη του νέου που αγάπησαν και αγαπηθήκανε. Πόσα μυστικά δεν κράτησαν για πάντα τα στάχυα και τ' άχυρα, στα διάφορα αλώνια;

Σήμερα τ' αλώνια, ξεχαστήκανε. Χορταριάσανε, ερημώσανε, χαλάσανε. Τη θέση τους πήραν οι πολυθόρυβες αλωνιστικές μηχανές. Ούτε σταχομαζώχτρες, ούτε ζώα, ούτε βεγγέρες, ούτε γλέντια και μαντινάδες. Μόνο καμένη βενζίνη, πολύς θόρυβος και αρκετή σκόνη μας προσφέρουν απλόχερα τα προϊόντα της τεχνολογίας και του πολιτισμού, που λέγονται «θεριζοαλωνιστικές μηχανές».

Ο Ζευγάς

Ανάμεσα στα επαγγέλματα που έσβησε η τεχνολογία είναι και το επάγγελμα του καλλιεργητή της γης, με το αλέτρι και τα ζώα. Μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του εξήντα οι γεωργοί για να οργώσουν τα χωράφια τους χρησιμοποιούσαν τα ξύλινα αλέτρια (=άρωτρα).

Η κατασκευή τους ήταν αρκετά κοπιαστική και συγχρόνως δύσκολη. Ο πρώτος που μιλά για ξύλινο άρωτρο ήταν ο Ησίοδος. Το ξύλο από το οποίο έκαναν το αλέτρι έπρεπε να είναι σκληρό, για να αντέχει τις δυνάμεις που εξασκούσαν επάνω του. Για τον λόγο αυτό προτιμούσαν ξύλο από πρινάρια, αγριελιά, ή χαρουπιά. Πελεκούσαν με το σκερπάνι το κάθε εξάρτημα του, την «έχερη, το ποδάρι, τα παρούτια, το σταβάρι, τη σπάθα», και ό,τι άλλο απαιτούσε το αλέτρι και τα συναρμολογούσαν απόλυτα μεταξύ τους ώστε να μην σπάζουν και να μην αποσυναρμολογούνται εύκολα, και τους δημιουργούν προβλήματα. Το μόνο σιδερένιο μέρος του αλετριού ήταν το υνί το οποίο το κατασκεύαζε ο σιδεράς να είναι μυτερό για να σχίζει το χώμα. Ήταν τοποθετημένο μπροστά-μπροστά στο ποδάρι το οποίο όσο πίεζαν με το πόδι τους προς τα κάτω ή όσο πατούσαν πιο δυνατά την έχερη, τόσο το υνί έμπαινε πιο βαθιά στο χωράφι. Αυτό, αλλά και άλλα. πολλά τα γνώριζαν πολύ καλά οι γεωργοί, γι' αυτό και έλεγαν:

*«Όσο πατείς την έχερη τ' αλέτρι χαμηλώνει,
κι' όσο φιλείς την κοπελιά, τόσο κοντά σιμώνεις (=πλησιάζεις)».*

Λόγω των συχνών ζημιών που πάθαιναν τα ξύλινα αλέτρια ο άνθρωπος αναγκάστηκε να επινοήσει το σιδερένιο αλέτρι που πραγματικά τον

έκανε να ανασάνει πια και να απαλλαγεί από μεγάλη ταλαιπωρία. Αλέτρια είχαμε δύο ειδών μονόφτερα και δίφτερα. Τα μονόφτερα τα χρησιμοποιούσαν για βαθιά άρωση σε αφράτα και αμμουδερά χωράφια, ενώ τα δίφτερα τα χρησιμοποιούσαν για όλα τα υπόλοιπα χωράφια, για ανώμαλες και επικλινείς επιφάνειες και για την σπορά δημητριακών.

Το αλέτρι το τραβούσαν συνήθως δύο βόδια ζεμένα στον ζυγό. Ο ζυγός ήταν ένα μεγάλο, γύρω στο ένα μέτρο και ογδόντα εκατοστά (1.80 εκατ.), πεπλατυσμένο ξύλο, με δύο θηλιές για να μπαίνουν οι ζεύγες που είχαν περάσει στον λαιμό των δύο βοδιών. Στην μέση του ζυγού σε μια ειδική εγκοπή έμπαιναν τα λούρα (=κρίκοι) που συνέδεαν το ζυγό με το αλέτρι. Στην περίπτωση που δεν υπήρχαν βόδια, έβαζαν στον ζυγό δύο γαϊδουράκια ή δύο μουλάρια. Προκειμένου ο ζευγάς να κατευθύνει τα ζώα όπως ήθελε ή προκειμένου να τα κάνει να γυρίσουν πίσω πέρνωντας στροφή, τους τραβούσε το ανάλογο σχοινί που άρχιζε από τον λαιμό ή το χαλινάρι του ζώου και κατέληγε μπροστά ακριβώς στον ζευγά, στο επάνω μέρος της έχερης. Μ' ένα τράβηγμα του αριστερού σχοινοῦ το ζώο καταλάβαινε κι' έστριβε αριστερά, παρασύροντας μαζί του και το άλλο ζώο. Το ίδιο έκανε και με το δεξιό σχοινί, όταν ήθελε τα ζώα να στρίψουν δεξιά. Επειδή στα χωριά δεν είχαν όλοι ζευγάρια (=ζώα) για να ζευγαρίζουν, γι' αυτό πολλές φορές χρησιμοποιούσαν αυτούς που τα είχαν και τους πλήρωναν το μεροκάματό τους και το μεροκάματο των ζώων τους ή τους βάζανε «τρίτάρηδες. Δηλαδή ο ζευγάς όργωνε το χωράφι και έβαζε μόνο τον κόπο του και τίποτ' άλλο. Όμως από την σοδιά που έβγαζε το χωράφι αυτό, ο ζευγάς έπαιρνε για τη πάρτη του στην μοιρασιά το ένα τρίτο της παραγωγής, γι' αυτό και τον έλεγαν «τρίτάρη». Στην περίπτωση πάλι που ο γεωργός είχε μονάχα ένα ζώο δηλαδή ένα βόδι ή ένα γαϊδουράκι, τότε έβρισκε ένα συγχωριανό του που είχε κι' αυτός ένα ζώο και ήθελε να οργώσει κι' αυτός, έζευναν μαζί τα ζώα τους και έκαναν την δουλειά τους. Τότε οι δύο αυτοί γεωργοί λεγότανε «συζευτάδες».

Από τον Οκτώβριο μήνα, που η γη είχε χορτάσει νερό, και τα χώματα ήταν βρεγμένα, άρχιζαν το όργωμα. Οι σπορές του Οκτωβρίου εθεωρούντο πιο αποδοτικές γι' αυτό όλοι φρόντιζαν να σπείρουν τους καρπούς τους τότε. Στις 21 Νοεμβρίου που γιορτάζει η εκκλησία μας τα Εισόδεια της Θεοτόκου, οι γεωργοί έλεγαν ότι έπρεπε να έχουν σπείρει τουλάχιστον τα μισά χωράφια τους, γι' αυτό και εόρταζαν τότε την «Παναγία την Μεσοσπορίτισσα». Η

σπορά των δημητριακών κρατούσε μέχρι και τον Δεκέμβριο και έλεγαν ότι ήταν «όψιμη αυτή η σπορά, σε αντίθεση με την σπορά του Οκτωβρίου που λεγόταν «πρώιμη». Η παραγωγή σε σπόρο, όταν δεν συνέβαινε κάτι απρόοπτο ή όταν δεν ήταν ανομβρία, απέδιδε μια προς οκτώ δηλ. μια οκά σπόρος απέδιδε οκτώ οκάδες, όταν τον θερίζανε. Το οικογενειακό εισόδημα κάθε φορά, εξαρτώνταν από την απόδοση των καλλιεργειών. Άλλες φορές η απόδοση ήταν αρκετά καλή και γέμιζαν τις αποθήκες τους και ήταν ευχαριστημένοι, αλλά και άλλες φορές δεν τους έμενε παρά μόνο ο κόπος τους. Και όταν λέμε κόπο εννοούμε αρκετή κούραση, καθ' ότι από το πρωί ως το βράδυ ακολουθούσαν από πίσω τα βόδια κεντρίζοντάς τα και παρακινώντας τα.

Κι' αυτή η δουλειά κρατούσε τρεις και τέσσερις μήνες. Σήμερα αυτά δε συμβαίνουν. Βγήκαν τα μικρά τρακτέρ και οι φρέζες και έτσι το όργωμα και η σπορά έγινε παιχνιδάκι σε σχέση με τον παλιό καιρό. Σπέρνουν πολύ περισσότερες εκτάσεις σε πολύ λιγότερο χρόνο, θερίζουν και αλωνίζουν γρηγορότερα και ανετότερα και όποιος έχει προϊόντα που θέλει να τα προωθήσει στην αγορά, με τις νταλίκες και τα φορτηγά τα μεταφέρει σ' ελάχιστο χρόνο στον τόπο κατανάλωσης, ή ακόμα και στις αγορές του εξωτερικού.

Η ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΚΡΗΤΙΚΩΝ

Το παραδοσιακό αντρικό ένδυμα στην Κρήτη αν και παραλλαγή της γνωστής και σε άλλα νησιά βράκας (ο πληθυντικός: οι βράκες είναι όρος που δηλώνει το σύνολο της αντρικής ενδυμασίας) που όπως πιστεύεται καθιερώθηκε στην Κρήτη τον 16^ο αιώνα. Ως τότε η τοπική φορεσιά (όπως εικονίζεται σε τοιχογραφίες ή περιγράφεται σε κείμενα) είχε γνωρίσει διάφορες μεταλλαγές, ακολουθώντας τον γενικότερο τρόπο ένδυσης κάθε εποχής ή προσαρμοζόμενη σε διατάξεις και απαγορεύσεις των κατακτητών.

Αντίθετα με την καθορισμένη αντρική φορεσιά, η παραδοσιακή γυναικεία ενδυμασία παρουσίαζε ποικιλία από εποχή σε εποχή και από περιοχή σε περιοχή π.χ. τάριζα στο Σφακιά, κούδα στην Κρίτσα Λασιθίου. Για

τις μέσης ηλικίας και ηλικιωμένες γυναίκες ένας σταθερός τύπος ένδυσης ήταν το λεγόμενο σακοφούστανο από ένα είδος επένδυσης στο πανωκόρμι και από φούστα χρώματος μαύρου ή καφέ. Καθημερινό μέρος της ενδυμασίας για τις γυναίκες ήταν επίσης το μαντήλι. Κυρίως σκουρόχρωμο αλλά και εμπριμέ με διάφορα φρουριά κολλημένα γύρω - γύρω από το μαντήλι, τα οποία φορούσαν οι νεαρές κοπέλες σε γιορτές και πανηγύρια.

Από τα χαρακτηριστικά εξαρτήματα της ανδρικής εν μέρει και της χωρικής γυναικείας ενδυμασίας ήταν το στιβάνια, ψηλές και ανθεκτικές μποχές.

Υποδειγματική είναι η μελέτη της Ε. Σακελλαράκη για την τυπολογική κατάταξη και εξέλιξη των ανδρικών ενδυμασιών όλης της μινωϊκής περιόδου, ιδιαίτερα του περιζώματος που είναι συνδυασμός ζώνης και αιδοιοθύλακος. Το μινωϊκό περιζώμα έχει σταυροειδή διακόσμηση, σπείρες, έλικες και διάφορα φυτικά και ψαλιδωτά θέματα. Την καταγωγή του περιζώματος αναζητείται όχι σε ένα πρότυπα αλλά στη διαρκή εξέλιξη του ενδύματος ακόμη από τους νεολιθικούς χρόνους. Την εξέλιξη αυτή παρακολουθούμε σταδιακά μέχρι τέλους και της Υστερομινωϊκής εποχής. Η μινωϊκή μόδα επηρεάζει το Αιγαίο και την υιοθετούν οι Μυκηναίοι και οι άλλοι λαοί της ανατολικής Μεσογείου.

Στα ορεινά, παρατηρούμε, οι κάτοικοι ντύνονται πιο ζεστά. Ακόμη και οι βράκες είναι φτιαγμένες από κετσέ. Συνήθως φορούσαν μάλλινα λόγω του κλίματος που επικρατεί ακόμα και σήμερα. Από μαλλί είναι η βούρια που σηκώνουν στον ώμο τους οι κάτοικοι των ορεινών χωριών. Εξάρτημα της ανδρικής φορεσιάς ήταν και η πέτσα ύφασμα υφαντό σε σχήμα παραλληλόγραμμο και διακοσμημένο με κεντήματα που το ρίχνουν στο λαιμό τους οι νέοι και οι γαμπροί.

Ένα άλλο εξάρτημα στο οποίο δεν έχουμε αναφερθεί ως τώρα είναι το όπλο. Οι περιπέτειες του κρητικού λαού όλους αυτούς τους αιώνες άφησαν ανεξίτηλα σημάδια στην κρητική ψυχοσύνθεση. Ένα χαρακτηριστικό απομεινάρι είναι η ιδιαίτερη αγάπη των Κρητικών για τα όπλα. Πολλοί Κρητικοί από 14 χρονών και άνω, όχι μόνο έχουν το δικό του όπλο αλλά το κουβαλάνε μαζί τους όπου και αν πάνε περασμένο στη ζώνη του παντελονιού τους, κάτω από το πουκάμισο. Οι περισσότεροι έχουν δύο, τρία ή και

παραπάνω όπλα στην κατοχή τους και κανένας νόμος δεν μπορεί να τους το αφαιρέσει παρά τις σποραδικές απόπειρες που έγιναν.

Όπως έχουμε αναφέρει χρησιμοποιείται σε γάμους, βαφτίσια, γιορτές και σε άλλου είδους εκδηλώσεις πυροβολώντας στον αέρα αμέτρητες φορές ή ακόμα διοργανώνουν αγώνες σκοποβολής πυροβολώντας κατά προτίμηση τις πινακίδες που λένε «απαγορεύεται το κυνήγι». Ακόμα αν υπάρχει κάποια βεντέτα που πρέπει να φυλαχτούν ή αν υπάρξει κάποια ζωοκλοπή. Οι σημερινοί κρητικοί μοιάζουν πιο πολύ ως φανατικοί συλλέκτες όπλων και δεν επιτίθενται με χρήση τουλάχιστον όπλου. Παρόλ' αυτά η Κρήτη φημίζεται για

την μεγάλη διακίνηση παράνομων και λαθραίων πολεμικών εξοπλισμών με κυκλώματα που έχουν εξαπλωθεί τα τελευταία χρόνια.

Οι σημερινοί κρητικοί δεν κλέβουν για να ζήσουν ή για να εκδικηθούν, κλέβουν για την καπετανιά ή αλλιώς το αντριλίκι. Καμιά φορά το παρακάνουν και τότε τα πνεύματα οξύνονται και «μιλάνε τα πιστόλια».

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΚΟΥΖΙΝΑ

Σίγουρα από πολλούς αιώνες η Κρήτη έχει να παρουσιάσει μια γαστρονομική παιδεία και μια σειρά από εδέσματα τα οποία διέσχισαν σχεδόν απaráλλακτα τους αιώνες και ήρθαν μέχρι τις μέρες μας. Αν και ο τόπος υπήρξε ένα χωνευτήρι όλων των λαών της Μεσογείου, φαίνεται ότι η Κρητική κουζίνα σε πείσμα του διεθνικού έμενε αυστηρά κρητική και ελάχιστα επηρεάστηκε από τους κατακτητές της, άλλωστε ως υπήρξε κάποια επιμειξία στους ανθρώπους αυτό έγινε βίαιο και όχι ειρηνικά.

Ο Κρητικός λαός για να τραφεί βασίστηκε στα προϊόντα της γης του. Έχει τις δικές του σαλάτες, γαλακτοκομικά προϊόντα, σπεςιαλιτέ, γλυκά, όσπρια. Μερικές από τις σαλάτες είναι: παπούλες, σταμναγκάθι, ροδίκι, οβριές, κορφοκούκια, βλαστάρια ή βρυωνίες. Ωμές σαλάτες, πάντα δροσερές με μπόλικο λάδι, ξύδι, λεμόνι και χοντρό αλάτι.

Από τα δημητριακά καλλιεργήθηκε πολύ το κριθάρι και λιγότερο το στάρι μέχρι σήμερα έχει φτάσει σε μας η περίφημη κριθαροκουλούρα η οποία μαλακωμένη στο νερό, ποτισμένη με λάδι, ξύδι, αλάτι και ύστερα με ρίγανη και ντομάτα αποτελεί το εθνικό μας έδεσμα τον περίφημο «τάκο», νοστιμότατο και πολύ βοηθητικό στην πέψη.

Η Κρήτη βοσκήθηκε από τα πολύ παλιά χρόνια έως σήμερα σχεδόν αποκλειστικά από αιγοπρόβατα τα οποία αποτελούν τον κορμό της κρητικής κτηνοτροφίας. Το κρέας τους είναι νόστιμο και μαγειρεύεται μ' όλων των ειδών τα χορταρικά. Δεν είναι μακριά τα χρόνια που σε κάθε χωριό «ο χασάπης» έσφαζε ένα πρόβατο ή κατσίκι αφού στο μιλητό είχε εξασφαλίσει την πώληση γιατί έτσι και του έμενε ή θα χάλαγε ή θα ήταν υποχρεωμένος να το φάει εκείνος.

Προβατίνα πρωτόγεννη ή δευτερογενή, αρνί ή αίγα ή ριφάκι μαγειρεμένα με μάραθο, με πεντανόστιμες ντόπιες αγκινάρες με άγρια χορταρικά ή με ρύζι ονομαζόμενο ως μοπιλαφου τα οποία είναι δύσκολο να βρεθούν αν δεν υπάρχει φιλική πρόσβαση σε κριτική οικογένεια η οποία με τη σειρά της να έχει ένα γνωστό φίλο ή συγγενή βοσκό.

Μερικά από τα γαλακτοκομικά προϊόντα είναι οι καταπληκτικές μυρωδάτες μυζήθρες, το ανθότυρο, τα σπιτικά τυροζούλια και την ολόπαχη πρόβεια γραβιέρα κατοχυρωμένη διεθνώς ως τυρί με ονομασία προέλευσης. Ελαφρώς κίτρινη, αλατισμένη, λίνο πιπεράτη με όλα της τα λιπαρά, πικάντικη με εντελώς χαρακτηριστική γεύση.

Επανερχόμενοι στα κρεατικά θα αναφερθούμε στο κουνέλι που έσωσε την Κρήτη από τους λοιμούς που προκάλεσαν κατά καιρούς διάφοροι κατακτητές. Το κουνέλι μαγειρεύεται σπιφάδο, τηγανιτό, στο φούρνο με πατάτες και είναι νόστιμο και υγιεινό.

Άλλο ένα καθημερινό πιάτο είναι τα σαλιγκάρια τα οποία μαγειρεύονται ζεματιστά στο αλατόνερο για μεζέ στη ρακί με κρεμμύδια και σάλτσα από φρέσκια ντομάτα. Οι κοχλιοί μπουμπουριστοί είναι τηγανητά σβησμένα στο ξύδι και αρωματισμένα με δενδρολίβανο.

Από τα όσπρια διακρίνουμε τα κουκιά τα ματσαριστά που στην ουσία είναι κουκιά βραστά με πατάτες λειωμένα στο γουδί με λάδι και ξύδι. Είναι βαριά, δυναμωτικά, πρωτεϊνούχα.

Η αλιεία είναι από τις βασικές δραστηριότητες των Κρητικών γι' αυτό παρατηρούμε μεγάλη ποικιλία από ψάρια που ξεχωρίζει το σκάρο ο πρίγκιπας των κρητικών υδάτων, η κακαβιά και η ακοσαλάτια.

Ως επιδόρπιο το καλιτσουνάκι σε σχήμα λύχνου, το γλυκό αστέρι της Κρήτης, δυστυχώς διαθέσιμο μόνο ορισμένες εποχές του έτους, κυρίως όταν τα πρόβεια γάλατα είναι παχειά και άφθονα. Είναι ένα πιταράκι με γέμισμα φρέσκιας μυζήθρας με αυγά, δυόσμο, σουσάμι και λίγη κανελίτσα. Πιο συχνά συναντάμε τραγανιστά ξεροτήγανα, τηγανιτές ζυμαρένιες τυλιχτές κορδές ποτισμένες με μελοσίροπο και ασπασισμένες με τριμμένη καρυδόψιχα.

Σπάνιο γαλακτοκομικό είναι η τούρτα δηλαδή πίτα γεμιστή με πρόβειο κρέας και διάφορα ντόπια τυριά.

Εκτός από τη ρακή ή τσικουδιά το παραδοσιακό κρητικό κρασί υπάρχει ένα χωνευτικό, το λεγόμενο δίκταμο οι κρητικοί όμως το αποκαλούν Έρωντα

ίσως γιατί πρέπει να έχει αληθινό έρωτα για να το αναζητήσει στις κακοτράχαλες πλαγιές του Ψηλορείτη όπου φυτρώνει Σήμερα καλλιεργείται και έχει χάσει την αγριάδα του.

ΚΡΗΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΧΟΡΟΣ

Οι κρητικοί από την απώτατη αρχαιότητα μέχρι τις ημέρες μας συνδέουν κάθε στιγμή του κοινωνικού τους βίου με την μουσική και το χορό. Στην συγκομιδή, στην ανάπαυλα, στις ιερές τελετουργίες και γιορτές, στο γάμο, στη γέννηση, στο θάνατο και στο μοιρολόι, με κάθε ευκαιρία οι κρητικοί τραγουδάνε και χορεύουν τις χαρές, τις λύπες, την κακοτυχία, το σεβντά, την ανδρεία.

Τα τραγούδια της Κρήτης διαφέρουν από νομό σε νομό, από επαρχία σε επαρχία, ακόμα και ανάμεσα σε γειτονικά χωριά. Το ίδιο συμβαίνει και με τα μουσικά όργανα τα οποία επικράτησαν στην κάθε περιοχή αναλόγως με τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες.

Τα μουσικά όργανα χρησιμοποιούνται ανάλογα με τις περιστάσεις. Στα μεγάλα γλέντια, πανηγύρια και γάμους παίζεται η λύρα ή το βιολί και συνοδευτικά το λαούτο ή η κιθάρα. Στην ανατολική Κρήτη χρησιμοποιείται ως συνοδευτικό όργανο το νταουλάκι και τα γεροκούδουνα (μικρά κουδουνάκια στερεωμένα στο δοξάρι της λύρας).

Κύριο μουσικό όργανο στην Κρήτη είναι η λύρα, η οποία πρωτοπαρουσιάστηκε στο νησί τον 17^ο ή αρχές του 18^{ου} αιώνα και έχει τρεις βασικές μορφές: Το αλλαδόσχημο λυράκι με μικρό ρηχό σκάφος και οξύ ήχο, η αχλαδόσχημη βροντόλυρα με μεγάλο βαθύ σκάφος και έντονο βαρύ ήχο. Σήμερα υπάρχουν επαγγελματίες κατασκευαστές λυρών που τις εμπορεύονται όχι μόνο στην Κρήτη και στην υπόλοιπη Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό).

Για τις μικρότερες καθιστικές παρέες ή για τα κλειστά οικογενειακά γλέντια εκτός από τη λύρα, το βιολί και το λαούτο ή το νταουλάκι μπορεί να παίξουν και το μαντολίνο ή μαντόλα. Με τα όργανα αυτά τραγουδάνε τις περίφημες μαντινάδες, αυτοσχέδια δίστιχα κυρίως ερωτικά, σατυρικά,

πειρακτικά και άλλα. Οι λυράρηδες είναι οι καλύτεροι στιχοπλόκοι αλλά και όλοι οι Κρητικοί διακρίνονται για την ευκολία που έχουν να συνθέσουν μαντινάδες της στιγμής.

Το πιο διαδεδομένο μουσικό όργανο στην Κρήτη από την εποχή του Ερωτόκριτου έως σήμερα - με ορισμένες παραλλαγές - πρέπει να θεωρηθεί το λαούτο. Ο ίδιος ο Ερωτόκριτος έγραψε:

*«ήπαιρνε το λάγουτο του και σιγοπνοπερπάτει
κι εγτύπος το γλυκά - γλυκά αγάδια στο παλάτι
ήταν η χέρα -ζάχαρη, φωγή 'χε σαν τ' αηδόνι
κάθε καρδιά να του γρικά κλαίει και αναδακρυώνει»*

Ένα ποιμενικό αρχαιότατο όργανο το οποίο παρά τη μακρά του ιστορική πορεία στα κρητικά μουσικά πράγματα σήμερα τείνει να εξαφανιστεί, είναι η ασκομαντούρα (ο αρχαίος άσκαυλος). Το ίδιο συμβαίνει με τα θαϊμπόλια ή σφυροχάμπιολα (ποιμενικοί αυλοί). Ο προσκυνητής του μοναστηρίου του Αγίου Φανουρίου στο Βαλαμόνερο Ηρακλείου μπορεί να δει σε αγιογραφία του 15^{ου} αιώνα μ.Χ. τον Άγιο Φανούριο να παίζει ασκομαντούρα.

Στην Κρήτη συναντάμε δύο είδη μουσικής. Τους χορευτικούς σκοπούς που υπάρχουν σ' όλο το νησί και τα ριζίτικα τραγούδια που είναι κάτι ανάλογο με τα κλέφτικα τραγούδια της τάβλας της ηπειρωτικής Ελλάδας. Το σημαντικότερο τοπικό αφηγηματικό τραγούδι που έχει χαρακτήρα έπους με μεγάλη ιστορική αξία, είναι το τραγούδι του Δασκαλογιάννη, του ήρωα της Ανώπολης που ήταν αρχηγός στην πρώτη επανάσταση, των Σφαικανών κατά των Τούρκων το 1770. Το τραγούδι από 1034 στίχους - το φτιαξε και το υπαγόρευσε σ' έναν γραμματισμένο, ο τσοπάνος μπάρμπα - Παντζελιός από την Ανώπολη, δέκα επτά χρόνια μετά τα γεγονότα που εξιστορεί δηλαδή το 1787.

Στην ανατολική Κρήτη τη θέση των τραγουδιών της τάβλας έχουν οι κοντολιές μια σειρά από επαναλαμβανόμενα μουσικά μοτίβα πάνω στα οποία τραγουδούνται μαντινάδες.

Το τραγούδι από' ένα σημείο και έπειτα δεν μπορεί να εκφράσει τις ψυχικές εντάσεις του γλεντιού και τότε ο κώδικας αλλάζει. Μιλάει ο χορός. Οι

πιο δεξιότητες πιάνονται σε κύκλο με διάφορους τρόπους και δημιουργούν τσαμπάκια ανάλογα με το χορό και τα κέφια. Χορεύουν τις κοντολιές σε σιγανό χορό και έπειτα παραγγέλνουν όρτσες, το γρήγορο πεντοζάλη. Ηρεμούν με το μερακλίθδικο συρτό και καταλήγουν στην ένταση με το Καστηνό, Σητειανό ή Ρουμαθιανό πηδηκτό ή με τις Ανωγειακές όρτσες. Αν υπάρχουν γυναίκες στον χορό χορεύουν τις σούστες σε ζευγάρια όπου φουντώνουν οι αναμολόγητοι σεβντάδες. Οι περίφημες μπαλωθιές είναι πυροβολισμοί στον αέρα που πέφτουν σε κάθε πανηγύρι ή γιορτή. Αν τύχει να βρεθείτε σε κρητικό γλέντι θα νομίσετε ότι γίνεται πόλεμος. Πολύ συχνά όταν είναι μόνοι τους στα βουνά εξασκούνται στο σημάδι ή διοργανώνουν πρόχειρους αγώνες σκοποβολής πυροβολώντας ότι βρουν μπροστά τους, συνήθως πινακίδες.

Από την εποχή των κρητικών επαναστάσεων και με τις αλλεπάλληλες επισκέψεις των συμμαχικών στόλων στην Κρήτη εμφανίστηκε ένας καινούργιος χορός που χορεύεται μέχρι σήμερα, η πόλκα.

Τα Ανώγεια είναι μεγάλη Κωμόπολη της επαρχίας Μυλοποτάμου του νομού Ρεθύμνου. Ο γάμος στ' Ανώγεια γίνεται μέχρι σήμερα με όλους τους τύπους της παλιάς συνήθειας. Οι γυναίκες καταγίνονται με την υφαντική. Είναι πολύ γνωστά τα Ανωγειανά μάλλινα υφαντά με τα θαυμάσια λαϊκά και μοτίβα και την ποικιλία σε χρώματα και σχήματα. Σήμερα τα Ανώγεια έχουν αποκτήσει μεγάλη φήμη για τους καλούς μουσικούς και άριστους χορευτές τους. Ο Ανωγειανός πηδηκτός χορεύεται μόνο στ' Ανώγεια, λίγοι είναι αυτοί που τον χορεύουν ακόμα. Στο χωριό Αρμένια της επαρχίας Σητείας του νομού Λασιθίου οι κάτοικοι του γνωστοί γλεντζέδες με κάθε ευκαιρία στήνουν το χορό.

Η Κρύα - Βρύση χωριό της επαρχίας Αγίου Βασιλείου βρίσκεται στην νοτιοανατολική πλευρά του νομού Ρεθύμνης. Οι κάτοικοι είναι ελαιοπαραγωγοί και κτηνοτρόφοι. Επειδή το χωριό είναι ορεινό, τα περιβόλια και τα αμπέλια είναι λιγοστά. Για να τα προφυλάξουν την άνοιξη από τους σκαντζόχοιρους και τους ασβούς που βγαίνουν την νύκτα και τα καταστρέφουν ανακατεύοντας το φρεσκοσκαμένο χώμα έφτιαξαν την μουγκρινάρα. Ένα όργανο που με το δυνατό ήχο που βγάζει διώχνει τα βλαβερά ζώα.

Αν κάποιος ενδιαφέρεται πραγματικά να γνωρίσει τον πλούτο και το βάθος της κρητικής ψυχής θα πρέπει να πάει σε μη τουριστικές περιόδους και σε μη τουριστικά μέρη. Μόνο με την ευλάβεια του προσκυνητή και το πάθος του συλλέκτη θησαυρών θα μπορέσετε να ανακαλύψετε την άγνωστη ζωή και τις μακραίωνες παραδόσεις των χωριών της Κρήτης.

Υπάρχουν πάρα πολλά πανηγύρια στην Κρήτη. Μερικά απ' αυτά είναι τα παρακάτω:

Πανηγύρια στην Κρήτη

Ημερομηνία	Όνομασία	Περιοχή
11/1	Αγίου Αγτωνίου	Καστέλι Πεδιάδας Ηρακλείου
18/1	Αγίου Κυρίλλου	Καιλογέρι Ρεθύμγου
2/2	Υπαπαντής	Σκούβρουλα Ηρακλείου
10/2	Αγίου Χαραλάμπους	Ξυδά Ηρακλείου
11/2	Αγίου Βλασίου	Μαχαιρσί Χαγίωγ
25/3	Ευαγγελισμός	Παλαιοχώρα Χαγίωγ, Τζερμιάδα Λασιθίου, Πρασάς Ηρακλείου
23/4		Αγίου Γεωργίου Σεληνάρι Μεραμπέλλου, Ασή Γωγιά Χ.
8/5	Αγ. Ιωάννου Θεολόγου	Στόλος Χαγίωγ, Μαρμακέτο Λασιθίου
12/5	Αγ. Φωτεινής	Αβδού Ηρακλείου
21/5	Αγ. Κων/γου και Μογή Ελένης	Αρκαδίου, Αρκαλοχώρι Ηρακλείου
30/5	Αγίου Μελετίου	Χώρα Σφακίωγ
	Αγίου Πνεύματος	Μορόγι Καινούργιου Ηρακλείου Καλό χωριό Ηρακλείου
24/6	Αγίου Ιωάννη	Ρέθυμγο
30/6	Αγίωγ Απόστολωγ	Απόστολοι Ρεθύμγου
15/7	Αγίου Κυρίκου	Λαμπιώτες Ρεθύμγου
17/7	Αγίας Μαρίας	Χανιά Ηρακλείου

ΚΡΗΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

*Για δέστε πως ψορεύουνε της Κρήτης τα κοράσια
με περηφάνια αληθινή, δεμγά και τιμημέγα
πως χόρευας τη, Κρήτης μας τα τέκνα αγδριωμένα*

*Κοίταξε Κρήτη τον χορό που μάθουν τα παιδιά σου.
Που ξέρουν οι προγόνου σου κ' χαίρεται η καρδιά σου
κοίταξε χάρη, ομορφιά, τιμή, λεβεγτοσύγη
όπου χει τούτος ο χορός και τις χαρές αφήνει*

ΚΑΝΤΑΔΟΡΙΚΕΣ ΜΑΝΤΙΝΑΔΕΣ

Είναι γνωστές οι κρητικές καντάδες. Γνωστή και η πρωτοτυπία τους, η συναισθηματική ομορφιά τους, η ρομαντική τους διάθεση, ο σκοπός τους.

Συνήθως οργανώνονταν από κάποιον ερωτευμένο Κρητικό, που είχε σκοπό να συγκινήσει την αγαπημένη του ή να της κάνει γνωστό τον έρωτα του.

Γίνονταν όμως καντάδες κι από ολόκληρες παρέες σε φίλους γνωστούς και συγγενείς που δεν είχαν, βέβαια, ερωτικό περιεχόμενο και σκοπό.

Δυστυχώς, στις μέρες μας, σπάνια γίνονται καντάδες στα περισσότερα κρητικά χωριά. Υπάρχουν όμως και μερικά, που κρατούν την παράδοση και τις καλές συνήθειες του παρελθόντος.

Στη συνέχεια θα αναφέρουμε μερικές κανταδόρικες μαντινάδες, πολλές από τις οποίες δεν ακούγονται πια:

- Οποιοσ δεγ επερπάτησε τη νύχτα με φεγγάρι και την αυγή με τη δροσιά, αγάπη δεν έχαρη.
- Η νύχτα είγαι βάσανο γι' αυτούς που αγαπούγε, γιατί τα μάτια δε θωρούγ καρδιές που λαχταρούγε.
- Άνοιξε το παράθυρο να σ' αποκαμαρώσω, γιατί δεν έχω την εξά αλλού ν' ανταμώσω.

- Ω μεροκλίνα κοπελιά, βγες απ' την κάμαρή σου, να δεις τα μάτια π' αγαπάς, για να χαρεί η ψυχή σου.
- Το φεγγαράκι ρώτηξε και τ' άνθη να σου πούγε, πώς τρέχουγ τα ματάκια μου, όντε σε θυμηθούνε.
- Ρεθεμνιανή μου κοπελιά, π' άνθισες στην καρδιά μου, πρόβαλε στο μπαλκόνι σου να δεις την συντροφιά μου.
- Ω Καστρινή μου άνοιξη, π' άνοιξες την καρδιά μου, και γιάγα δεν τα ρέγεςσαι τα κάλλη τα δικά μου.
- Χαγιώτισσα μου κοπελιά, Χανιώτισσά μου βάγια, σήκω να δεις τον έρωτα απού σου κάνει νάζια.
- Ρεθεμνιανή μου κήπερη, δάφνη μου μυρισμένη, η νιότη μου στα χέρια σου, είναι παραδομένη.
- Το φεγγαράκι ρώτηξε και τ' άνθη να σου πούγε, πώς τρέχουγ τα μοτάκια μου, όγτε σε θυμηθούνε.
- Ξύπγα, αγγελικό κορμί και μη βαροκοιμάσαι, γιατί ο ύπνος ο πολός μαραίνει και χαλά σε.
- Ξύπγα, αγγελικό κορμί, ξύπνα και ξημερώνει, ξύπνα κι εφάγαγέ με μπλιο οι γ' εδικοί σου πόνοι.
- Πρόβαλε στο μπαλκόνι σου, να δω το πρόσωπό σου, να δροσερέψω να γεγώ σαν το βασιλικό σου.
- Ξύπνα κι ο έρωτας περνά από τη γειτονιά σου, χρυσές κορδέλες σου βαστά να δένεις τα μαλλιά σου.
- Ξύπνησε, πετροπέρδικα, απού θωρείς τον πρίνο κι εσίμωσε το τέρμεγο που φεύγω και σ' αφήνω.
- Σ' αφήνω στην καλή νυχτιά, μηλιά μου με τσι κλώνους, πάω κι εγώ να κοιμηθώ με βάσανα και πόρους.
- Πάντα τα ξημερώματα μ' αρέσει να γλεντίζω, για να περνούνε οι κοπελιές να τσι καλημερίζω.
- Μάνα μου, πώς τα ρέγογται τα δέντρα όγτεγ ανθούγε και τω μαγάδω τα παιδιά, όγτε μογομερούγε.
- Να 'χα γυαλένια κάμερα, κλουβί μαλαματένιο, να βάζω την παρέα μου που δεν τηνε χορταίνω.
- Σαράγα λύρες ογγλικές θα πέψω στον Περαία να τη φωτογραφίσουνε ετούτη την παρέα.

- Ως είγαι τα γαρίφαλα σειρά-σειρά στον κλώγο, ετσά 'ναι κι η παρέα μας ξεδιαλεχτή στον κόσμο.
- Να 'χα γυαλένια κάμερα και ροδαρά στη μέση, να βάλω την παρέα μας απού πολύ μ' αρέσει.
- Ρέγομαι την παρέα σας, σαν την καρνάδα βιόλια, σαν το χανιώτικο μπαζέ που 'ναι γεμάτος ρόδα.
- Ρέγομαι την παρέα σας, τη συναναστροφή σας, όχι και να 'ταν μπορετό να 'μουν πάντα μαζί σας.
- Μικρό 'ναι το σπιτάκι μας, μα η όρεξη 'ναι τόση που βάζει την παρέα μας αν είναι κι άλλη τόση.

Τα ριζίτικα τραγούδια της Δυτικής Κρήτης ονομάζονται έτσι γιατί ως αρχικός τόπος δημιουργίας θεωρούνται τα χωριά που είναι κτισμένα στις ρίζες (υπώρειες) των Λευκών Ορέων.

Αρκετά από τα τραγούδια αυτά προέρχονται από τους βυζαντινούς χρόνους ενώ άλλα, με στοιχεία περισσότερο ρεαλιστικά, από τους χρόνους της βενετοκρατίας. Στα ριζίτικα επίσης μπορεί να διακριθεί ένα τρίτο στρώμα από την εποχή της τουρκοκρατίας, ενώ ένα τέταρτο περιλαμβάνει τραγούδια που αναφέρονται σε νεώτερα ιατρικά γεγονότα (Μάχη Κρήτης κ.α.).

Τα ριζίτικα διακρίνονται σε τραγούδια της τάβλας (=του τραπεζιού) και σε τραγούδια της στράτας (=του δρόμου). Τα πρώτα τραγουδιούνται στο τραπέζι του συμποσίου, σε βάφτιση, αρραβώνα, γάμο, ονομαστική εορτή και σε άλλα χαρούμενα γεγονότα. Εκτελούνται χωρίς την συνοδεία μουσικών οργάνων, χορωδιακά, αντιφωνικά από δύο αντρικές ομάδες τραγουδιών. Τα δεύτερα τραγουδιούνται καθ' οδών κυρίως κατά την παραλαβή της νύφης από το άλλο χωριό με τη συνοδεία μουσικών οργάνων.

Στην κατηγορία των τραγουδιών που είναι διαδεδομένα στην Κρήτη οι λεγόμενες ρύμες, πολύστιχα σε ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους ομοιοκατάληκτα ποιήματα με μορφή αφηγηματική και περιεχόμενο συνήθως, κοινωνικό, ερωτικό, θρησκευτικό κ.α. Παγκρήτια διάδοση έχουν και οι μαντινάδες δίστιχα σε ομοιοκατάληκτους και μεικτά σε ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους με περιεχόμενο ερωτικό, γνωμικό, σατυρικό κ.α. Μουσικοί φορείς τους είναι οι λαϊκοί οργανοπαίκτες και καθώς κ' άλλα άτομα που συνηθίζουν να τραγουδούν με εξαιρετική ευχέρεια στα γλέντια και

σε άλλες χαρούμενες περιστάσεις διάφορα δίστιχα άλλοτε παραδοσιακά και άλλοτε αυτοσχέδια ανάλογα με την περίπτωση. Οι μαντινάδες τραγουδιούνται πάνω σε διάφορους μελωδικούς σκοπούς από τους οποίους άλλα είναι χορευτικοί και άλλοι εξυπηρετούν καθαρά και μόνο το τραγούδι.

Ας σημειωθεί σχετικά ότι αποσπάσματα από τον Ερωτόκριτο, την Ερωφίλη και από άλλες μεγάλες δημιουργίες της κρητικής λογοτεχνίας είχαν πάρει χαρακτήρα δημοφιλών τραγουδιών και ακούγονταν συχνά ιδιαίτερα στις αποσπερίδες (νυκτερινές συγκεντρώσεις συγγενών και φίλων).

Μια αξιοπρόσεκτη κατηγορία λυρικού λόγου αποτελούν τα μοιρολόγια. Το μοιρολόγημα του νεκρού στην Κρήτη είναι συνήθεια παλαιότατη και ευρύτατα απλωμένη ιδιαίτερα στις ορεινές περιοχές και μάλιστα στα Σφακιά. Ήδη το 1356 επί Βενετοκρατίας με νομοθετικό διάταγμα οριζόταν ποινή αφορισμού για τους παραβάτες: «μηδείς τίνος ή Έλλην τολμά να προσκαλή εις τα δείας ούτε να δέχεται μοιρολόγη τρίας» .

Από τους χορούς πιο διαδεδομένος είναι ο συρτός (χανιώτικος συρτός), ο καστρινός (ηρακλειώτικος), ο πηδηκτός, η σούστα και ο πεντοζάλης (σιγανός και γρήγορος). Υπάρχουν και άλλοι χοροί με τοπικό χαρακτήρα όπως ο αγκαλιαστός, ο ζερβόδεξος, ο μικρός – μικράκι.

Οι μελωδίες των χορών αποτελούνται από μικρές και αυτόνομες μελωδικές φράσεις τις λεγόμενες κοντυλιές που επιδέχονται καλλωπισμούς με τη μέθοδο του περιορισμένου αυτοσχεδιασμού που μπορούν να συνδυαστούν κατά ποικίλους τρόπους ανάλογα με την περίπτωση και τις ικανότητες του οργανοπαίκτη και των τραγουδιστών.

Ο αυτοσχεδιασμός γίνεται και στους χορούς. Οι χορευτές και μάλιστα οι πρωτοχορευτές ακολουθώντας τους τυπικούς βηματισμούς κάθε χορού προσθέτουν δικές τους εκφραστικές κινήσεις αντιπροσωπευτικές της χορευτικής τους ικανότητας.

Ο Πόντιος λαογράφος Π. Ακρίτας παραδέχεται ότι η ποντιακή λύρα (Κεμεντζές) που παίζεται σήμερα στον Καύκασο έχει κρητική καταγωγή. Οι κρητικοί χοροί είναι γρήγοροι, ζωντανοί και απαιτούν δεξιότητα όσο σπάνια σε άλλο μέρος της Ελλάδας. Στη διάρκεια του χορού κάνουν τσαλίμια (χτυπούν το ένα πόδι με τα' άλλο, πηδούν με χάρη και κάνουν δύο - τρία χορευτικά βήματα στον τοίχο ανάλογα με την δυνατότητα του χορευτή που θυμίζουν αρχαίες παραστάσεις και πολεμικούς χορούς. Γι' αυτό ο καλός

χορευτής χαίρει μεγάλης εκτίμησης στο χωριό του και σ' όλη την περιφέρεια. Στις πόλεις σήμερα χορεύουν «Ευρωπαϊκά». Μια και στα χωριά άρχισαν τα τελευταία χρόνια να χορεύουν τους πιο εύκολους «μοντέρνους» χορούς και έτσι σβήνει σιγά - σιγά μια μεγαλοπρεπή παράδοση.

«Φεγγάρι δεν επέρασες από τη γειτονιά μου,
κυ απόμεινε η παραγγελιά που' χα για την κερά μου».

«Θλιμμένος κι ασυντρόφιαστος γυρίζω στα σκοτάδια
γιατί ποτέ δεν γνώρισα του έρωτα τα χάδια».

«Φεγγάρι σε παρακαλώ στάσου να σου μιλήσω
γιατί από σ' ένα μουσικά δε θέλω να κρατήσω.

«Παραγγελιά του φεγγαριού θα δώσω να σου φέρει
να' ρθεις και πάλι να σε δω αληθινό μου ταίρι».

«Πάει καιρός που σ' αγαπώ κι άνθρωπος δεν το ξέρει
πως μ' έχει κάνει μισερή τσ' αγάπης το μαχαίρι».

«Του φεγγαριού θα ακλουθώ, να ξοριστώ στα ξένα,
να πάψει ο κόσμος να ρωτά, για σένα και για μένα».

«Μια πέτρα χτίζω, δυο χαλούν, μα γω θα συνεχίσω,
μισοχτισμένη μια φωλιά, δεν θα την παρατήσω».

«Όλα τα δικαστήρια που' ναι στο Βερολίνο
όλα να με δικάσουνε μικρή μου δεν σ' αφήνω».

ΚΡΗΤΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

Τώρα ν' αρχίσουν
βιγλάτορας στις ντόπιες της λευτεριάς
στο Αρκάδι Κρητικός σκοτωμένος
τότε θα ξυπνούσαν οι λύρες της λεβεντιάς
κι οι κοπελίτσες σαν αγραπιδιές του γκρεμού
στολισμένες.

ΔΗΜΑΚΗΣ (Κρητικός Ποιητής)

Δεν ήταν βράχια άγρια σπηλιές και γλαροφωλιές
με την αμάχη της ακροθάλασσας στη μαυροκόκκινη
σιδερόπετρα

Δε ήταν ερημότοπος θαλασσινό κοιμητήρι
ήταν αμμουδιά πλατιά σαν απέραντη
με εκβολές από τα ποτάμια της Ενδοχώρας
κιάλας από τις πρώτες στέγνες του καλοκαιριού
μισοξεραμένα.

Με φυτά της αρμύρας θίνες πυκνές σταχτοπράσινες
λόφοι μικροί με καλάμινες της αμμουδιάς
να σφυρίζουν στο δροσερό μελέμι
τραγούδι θαλασσινό.

Εκεί κοπάδια να ξαποστάζουν ντ' άλα μεσημέρι
σαν αφρισμένα κύματα πετρωμένα στην άμμο
εκεί κοράκια να ψάχνουν βραχνιασμένα
για ψοφίμι παραχωμένο.

Σμήνη θαλασσοπούλια να βόσκουν στα νερά,
εκεί ο δικός μας ο γαλάζιος παράδεισος,
ο παιδικός, ο θαλασσινός,
ο έρωτας ο μυστικός ο δικός μας
με το νερό το χοχλαδί τα φύκια
ύπνος σαν τα νερά σαν την αφή στον άυλο αιθέρα

εκεί γράψαμε τ' όνομά μας στην άμμο
τ' αξιθεύοντας όνειρα σ' ένα' κάτασπρο φτερό γλάρου
δεν ήταν κάστρο που βροντά
μετερίζει που στράφτει
για να δεχτεί τόσους σκοτωμένους
να φυτρώνουν στην Ειρηνική αμμουδιά
ξεσιάζοντας το πρώτο φως της αυγής
με πολύχρωμα βεγγαλικά
σκεπάζοντας τον άνεμο
με φτερά ατσαλένια
και να κατεβαίνουν απ' τον ουρανό
σε τούτα τα περήφανα χώματα τα ματοβαμμένα
τόσον όμοιοι στη στολή και στο πρόσωπο
για να ησυχάσουν παντοτινά
ίσοι προς ίσους
κάτω από ένα ξύλινο σταυρό χωρίς όνομα χωρίς δάκρυα:
«Ενθάδε αναπαύεται ένας άγνωστος στρατιώτης
ένας λαός σκοτωμένοι
για το δικό μας το θάνατο
άγνωστοι με τον άμμο αγκαλιασμένοι
άγνωστοι με το κύμα αγκαλιασμένοι
δεν ήταν ερημότοπος θαλασσινό κοιμητήρι
να γιομίσει ξύλινους σταυρούς
ξαφνικά με το τέλος της Άνοιξης
με την εποχή τη μεγάλη της θάλασσας
να γιομήσει ξανθούς εφήβους άγνωστους σκοτωμένους
που δεν ήξεραν ποιος θα κλαίει τελευταίος
για να τραγουδούν με τόση σιγουριά:
θα γυρίσουμε νικητές στην πατρίδα
ένα – δύο
εν – δυό
ειν' η γη πέρα ως πέρα δική μας
ένα – δύο
εν – δυό

και τώρα μήτε γη μήτε πατρίδα
ποια μάνα απ' το Βορρά
και ποια αγαπητικιά απ' τη Δύση
αύριο θα κλάψει τ' όνειρο του γυρισμού σας
και πώς να ξέρει να' ρθει εδώ στον άμμο
να σκάψει με τα χέρια της
να σας ξεπλύνει
τα αίματα απ' τις πληγές
να σας ξαλλάξει
τα φονικά σας χέρια να σταυρώσει
και να φιλήσει για στερνή φορά τα δυο σας μάτια
που ήρθατ' εδώ το δίκαιο θάνατο να βρείτε
από αντρειωμένα χέρια που άλλες μάνες
μεσ' από χαλασμούς φωπές και δάκρυα
αναστήσαν της λευτεριάς Ακρίτες.

ΑΡΗΣ ΔΙΚΤΑΙΟΣ

Νησί που με κλεις, μικρογραφία του κόσμου,
ειρκτή θαλασσίων κιγκλιδωμάτων,
πολιτεία των άρρωστων πνευμάτων,
τη φθαρτή ύλη κράτα, μα τη σκέψη δος μου.

Ταραχές των ανέμων, περιστέρι
ταχυδρομικό, έμοιασα, που έχουν πληγώσει.
Πόλη, εσύ, τη δύναμη ποιος σου έδωσε, την τόση,
να με πνίγεις μες στο βαρύ, μοιραίο σου χέρι;

Ωρες μεσονυχτίων τεφρών, στο Μοροζίνη
την Κρήνη, φριχτά μ' αφήνετε δεμένο
στους λέοντες. Στο σταυροδρόμι αυτό του τρόμου, δένω
τα όνειρά μου, στον ήχο σας που σβήνει...

Κλάψει! μου λες. Να κλαίω δε θέλω πια!
Για πρώτη φοράν, άντρας λογιάζομαι κι ανατριχιάζω.
Το ξέρω, ω πόλη: από φτηνό πηλό είσαι βάζο
Και πνίγεις, άνθος, την παράδοση αυτή νιότη...

«ΕΛΟΥΣΟΒΑ»

Πατέρες Ατλαντες,
 Πατέρες Μίνωες,
σε ποια γωνιά λουφάζετε της καρδιάς μου;
Πατέρες Έλληνες
 Πατέρες Ασιάτες,
σε ποια γωνιά φωνάζετε το νου μου;
Ρωμαίοι Πατέρες,
 Βυζαντινοί Πατέρες,
Ποιες γωνιές μοιράζεστε της ψυχής μου;
Πατέρες Βενετσιάνοι
 Πατέρες Τούρκοι,
σε ποια γωνιά κάθεστε της αίσθησής μου;
και σεις ποιο κοντινοί, ποιο αγαπητοί;
 Πατέρες Νέγροι,
Πώς ξορκίζεστε τον άγριο άνεμο στην αφρικάνικη
 Καρδιά μου,
Που παίζετε τα πολεμικά σας τύμπανα στην καρδιά μου
ώ αγαπητοί πρόγονοι,
 Που το αίμα σας καίει στις φλέβες μου,
για να περάσω αγωνιόντας τους μεγάλους δρόμους,
γιομάτους από καταστροφές και γεγονότα,
και να μη σταματάω πουθενά,
σαν το λουλούδι του ζόχου στον άνεμο,
πάρε με παγκόσμιο ρίγος στον παλμό σου,
ματωμένο, τυραγνισμένο, διαλυμένο,
πάρτε με ωδίνες της γέννησης κι αναγεννήσετέ με,
που να μπορώ να τραγουδήσω

Και να πω:

Τούτη η φωνή μου είναι οι πατεράδες μου κι εγώ,
Τούτη η φωνή μου είναι ο άνθρωπος,
Τούτη η φωνή μου είναι η Ελούσοβα,
Που φτάνει μεσ' από τ' άγνωστα μυστήρια της δημιουργίας.

«ΔΙΚΤΑΙΟΣ»

«Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΙΤΡΙΝΗ ΑΜΜΟΥΔΙΑ» (απόσπασμα)

Εδώ' ναι το ακρογιάλι που άκουσα τις χίλιες φωνές του πελάγους.
Τους βόγκους των χαμένων ψαράδων και τα καΐκια δίχως ξάρτια,
Εδώ αγκάλιασαν μιας προϊστορικής ανθρωπότητας τα χέρια,
Κόμες πνιγμένων κοριτσιών ως χτες ακόμη αρμένιζαν στην άφρη,
Των πράσινων βυθών, που φωσφορίζουν οι αστερίες και τα καβούρια,
Και βιαστικοί ίσκοι τα σκυλόψαρα διαβαίνουν πλάι σε σφουγγάρια,
Και σε όστρακα που κλείνουν τις χίλιες φωνές του πελάγους.
Ντριν – νταν – ντρίν – ντάν οι σημαντήρες φωνάζουν στη βαριά νύχτα.
Κι ο δίοπος αμφιβάλλει αν τάχα ανάμεσα' ναι Κρήτης κι Αίγυπτο.

Οι πειρατές απ' το Μεγάλο Χάντακα μου' χαν φορέσει σκουλαρίκια,
Χοιρινά κρέατα ξεψαχνίζοντας και μικρά ορνιά από τα βαρέλια,
Χύνονταν τα κρασιά και χόρευα στο ξέφωτο ξεφρενιασμένος
Και τραγουδούσεν ο αφρικάνικος ήλιος της καρδιάς μου,
Τον Κρητικό παράφρονο ήλιο που ζει στο πετσί μου.
Πόσα νερά φιλήσανε το σώμα μας πλάι στ' ακρογιάλι, τότε
Που ο ένας στον άλλον πρόσφεραν οι άνθρωποι την καρδιά τους;
Τώρα; Μα γιατί τώρα; Μπορεί και να μη ζούμε αλήθεια, τώρα...

«ΔΙΚΤΑΙΟΣ»

Μέρες πολλές σε συναντώ στην ταβέρνα τούτη
που άκουσε όλο το βίο των θαλασσινών
κι ευωδιάζει αστακούς ψημένους και γαρίδες.
Όταν μεθαύριο χαθούμε

δε θα ξέρω ούτε από πού' ρθες ούτε πού πας,
δε θα ξέρεις τη φύτρα μου και τη φυγή μου:
η πείρα μιας ηλιοψημένης εικόνας θα μου μείνει
κι ακόμη καθημερινά πως έφτανες την ίδιαν ώρα.
Υστερα θα χαθούμε.
Θα χαθούμε πάνω σε μία κηλίδα χαμένου κρασιού,
σε μισό λεμόνι και σε ψημένες γαρίδες:
σε μια σύνθεση πεθαμένης φύσης ενός κυβιστή
Θα χαθούμε.

Η Κρήτη με την ποίησή της, και την πιο παλιά, και τη σημερινή, καταλύει την ωκεάνια μοναξιά της και, χωρίς να χάνει τίποτε από τη μεγαλοπρέπειά της τη φυσική και τα γστορικά δοξαστικά» της που βυθίζονται πίσω στους αιώνες, δένεται με το παρόν του σύγχρονου ανθρώπου.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Όσον αφορά την κοινωνική ζωή της Κρήτης, στην παραδοσιακή της μορφή είναι απλή και τα ήθη αυστηρά. Η οικογένεια αποτελεί την ύψιστη ηθική αξία και η προσβολή της μπορούσε να έχει σοβαρότατες συνέπειες π.χ. ο βιασμός της μητέρας ή της αδελφής τους, οι προσβλητικοί υπαινιγμοί γι' αυτές οδηγούσαν σε μια αλυσιδωτή σειρά σκοτωμών τη λεγόμενη βεντέτα. Οι πιο κοντινοί συγγενείς του σκοτωμένου δεν ησυχάζουν μέχρι να σκοτώσουν το φονιά και το αντίστροφο συμβαίνει για την οικογένεια του φονιά αφού έχει φονευθεί πρώτα. Ακόμα και σήμερα αν τελικά η αστυνομία καταφέρει να επέμβει αποτελεσματικά, η διαφορά δεν λύνεται απλά κουκουλώνεται ώσπου να βγει ο ένοχος από τη φυλακή να συνεχιστεί η ίδια ιστορία. Η ζωκλοπή είναι ένα γεγονός που υπάρχει ακόμα και σήμερα ως συνήθεια της εκδίκησης και της αντεκδίκησης για τους παρακάτω λόγους.

Στο σύστημα των ηθικών αξιών υψηλή θέση έχει και η φιλία με ανώτατη μορφή της παλαιότερα την αδελφοποιία (αδελφοσύνη, αδερφωσά, αδερφοχτοσύνη) που γίνονταν με χρήση αίματος ή και με ιερολογία.

Ως προς τις κοινωνικές τάξεις συχνά υπήρχε διάκριση μεταξύ ατόμων που προέρχονται από οικογένειες πλούσιες και ιστορικές και από οικογένειες φτωχές και άσημες. Στα Σφακιά λ.χ. όπου διακρίνονται οι καλόσειροι οι κακόσειροι (από καλή και από κακή σειρά) ήταν ανεπίτρεπτοι οι γάμοι μεταξύ οικογενειών που άνηκαν σε διαφορετικές τάξεις.

Οι οικογένειες ήταν πατριαρχικές. Το πρώτο και τον τελευταίο λόγο τον είχε ο άντρας ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την επιβίωση της οικογένειας του. Στην περίπτωση που δεν υπήρχε πατέρας τον ρόλο αυτό τον αναλάμβανε ο μεγαλύτερος αδελφός που έπρεπε να παντρέψει τις αδελφές του και να διαφυλάξει την τιμή της οικογένειας. Οι γυναίκες εργάζονται σκληρά σε αγροτικές εργασίες και έπρεπε να υπακούν. Πολύ σπάνια μια κοπέλα παντρευόταν τον άντρα της επιλογής της. Συνήθως οι γάμοι γίνονταν με συνοικέσια αφού πρώτα οι άντρες των δύο οικογενειών είχαν κανονίσει τα περιουσιακά ζητήματα πάνω στο θέμα της προίικας.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Μέσα στο πέρασμα των αιώνων οι Κρητικοί δεν έχουν αποδείξει μόνο πόσο άξιοι πολεμιστές ήταν αλλά και το πόσο ένθερμοι πιστοί του Χριστιανισμού όπως άλλωστε και ολόκληρος ο Ελληνικός λαός.

Οι Χριστιανοί κυνηγήθηκαν από τους εκάστοτε κατακτητές δεχόμενοι άγρια βασανιστήρια όπως μας μαρτυρούν ιστορικά γεγονότα. Κατά την Αραβική Περίοδο ο χριστιανισμός επιβιώνει παρά τούτα, μέσα από τις διώξεις από τα γκρεμίσματά των εκκλησιών ή την μετατροπή τους σε τζαμιά και αναπόφευκτα την αναγκαστική αλλαξοπιστία μέρους του ντόπιου στοιχείου. Στο τέλος του 12^{ου} αιώνα στάλθηκαν στην Κρήτη καινούργιοι άποικοι με αρχηγούς «12 βυζαντινά αργοντόπουλα» που δημιούργησαν τη νέα κρητική αριστοκρατία και διακρίθηκαν στους αγώνες ενάντια στους Βενετσιάνους κατακτητές αφού πριν ο Νικηφόρος Φωκάς επανέφερε τον πληθυσμό της Κρήτης στον Χριστιανισμό. Κατά την ενετοκρατία οι ενετοί αναγνώρισαν την ορθόδοξη θρησκεία των Κρητών διατηρώντας την ουσία την ελληνικότητα στο ύφος και στην παράδοση. Το 1645 πέφτουν τα Χανιά, το 1646 το Ρέθυμνο.

Δύο χρόνια αργότερα αρχίζει η πολιορκία του Χάντακα/ Κάντιας ή του «Μεγάλου Κάστρου». Ολόκληρη η Ευρώπη παρακολουθούσε με αγωνία το ψυχορράγημα του τελευταίου προπύργιου του Χριστιανισμού και για το οποίο ο πάπας απεύθυνε έκκληση σωτηρίας.

Ο μεγαλύτερος όμως εχθρός του Χριστιανισμού αλλά και του ελληνισμού υπήρξε πάντα ο τουρκικός ζυγός.

Οι Τούρκοι από την πρώτη στιγμή επέβαλαν στην Κρήτη σκληρότατο καθεστώς. Εκτός από τα δημόσια κτήματα που τα μοιράσθηκαν μεταξύ τους το βασιλικό θησαυροφυλάκιο, τα τζαμιά και τα κοινωφελή ιδρύματα, όλη η υπόλοιπη γη των ιδιωτών διανεμήθηκε στους πασάδες, τους ανώτερους αξιωματούχους, τους μπέκδες και τους αγάθες. Οι χριστιανοί κάτοικοι θεωρήθηκαν δουλοπάροικοι ή «φαμέλιοι» και όφειλαν να καταβάλλον δικαίωμα επικαρπίας στους κυρίους τους που ήταν ίσο προς το 1/3 της ακαθάριστης παραγωγής τους.

Όλα αυτά τα μέτρα που πάρθηκαν καθώς και άλλα ισοδυναμούσαν με ουσιαστική εξόντωση των Χριστιανών. Η καταπίεση ήταν τόσο τρομερή ώστε αναγκάστηκαν να εξιλαμισθούν ενώ πολλοί άλλοι ζητούσαν από το Οικουμενικό Πατριαρχείο την άδεια ν' αποσπασθούν τυπικά στον Χριστιανισμό παραμένοντας όμως κρυπτοχριστιανοί. Το Πατριαρχείο αρνήθηκε να δώσει παρόμοια άδεια γιατί όπως αποδείχθηκε αργότερα ο αρχικός και τυπικός εξισλαμισμός δεν αρκούσε να φέρει κάποτε και τον ουσιαστικό. Ολόκληρα χωριά τότε της Κρήτης προσχώρησαν ομαδικά στον ισλαμισμό με σκοπό να διατηρήσουν κρυφή την πίστη τους που βαθμιαία οι περισσότερες απ' αυτές τις οικογένειες απέβαλαν τις Χριστιανικές παραδόσεις και συγχωνεύτηκαν με το στρώμα των πραγματικών Τουρκοκρητικών.

Σημαντικό ρόλο μέσα σ' αυτούς τους αγώνες έπαιξε ο Δασκαλονιάννης ο οποίος ήταν επικεφαλής των ενόπλων ανδρών των Σφακιών χωρίς να ήταν καθ' αυτού αμαρτωλός και έχει μείνει γνωστός από τον νομισματοκοπείο που εγκατέστησε σε μια σπηλιά κοντά στη χώρα των Σφακιών ως η «σπηλιά του Δασκαλονιάννη».

Ένα άλλο εξίσου σημαντικό πρόσωπο ήταν ο Οσμάν ο Πνιγάρης ο οποίος συνεργάστηκε με τους Έλληνες για να εξοντώσει τους γενίτσαρους. Η συνεργασία αυτή δεν απέβηκε σε καλό του. Διαδόθηκε από τους Τουρκοκρητικούς ότι ο Οσμάν πασάς ήταν Χριστιανός και μάλιστα

ιερομόναχος με το όνομα Βασίλειος ή ότι ήταν μυστικός πρωτοσύγκελος των Πατριαρχείων. Διέδιδαν ακόμη ότι τόσο στο Ρέθυμνο όσο και στα Χανιά ο Οσμάν πασάς είχε καλέσει αρκετές φορές κρυφά Έλληνες ιερωμένους και είχαν κάνει μυστικές λειτουργίες και ότι μεταλάμβανε από τα Άχραντα Μυστήρια. Στο μεταξύ η νήσος Κρήτη είχε αναπνεύσει από τους γενίτσαρους και οι Χριστιανοί τον αποκαλούσαν «Σωτήρα». Ο σουλτάνος Μαχμούτ β' ανακάλεσε τον Οσμάν πασά από την Κρήτη και τον εξόρισε στην Προύσα όπου διέταξε να τον κρεμάσουν και να δημεύσουν την περιουσία του. Τελικά δεν διαπιστώθηκε αν υπήρξε κρυπτοχριστιανός ή όχι και πλήρωσε την συκοφαντική δυσφήμιση από τον ευκολόπιστο αφέντη του.

Υπήρξαν και σπουδαίοι ηγούμενοι που προστάτευσαν την Χριστιανοσύνη και υπηρέτησαν την πατρίδα δίνοντας κουράγιο στον αγωνιζόμενο κρητικό λαό και μετέτρεψαν τα μοναστήρια σε κρησφύγετα των κυνηγημένων ορθοδόξων και σε κρυφά σχολεία ώστε τα Ελληνόπουλα να γνωρίζουν την ιστορία του πολιτισμού μας, να διατηρήσουν την παράδοση και να μάχονται για τη σωτηρία της πατρίδας μας.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Η μονή του Αρκαδίου και μονολεκτικά το Αρκάδι έχει αναδείξει μια σειρά από σπουδαίους ηγούμενους και καλόγερους που άφησαν εποχή στην ιστορία όχι μονάχα του μοναστηρίου αλλά και όλου του νησιού. Ο Νεόφυτος έπεισε τον Βεζύρη Κιοπρουλού, αφού είχε κυριεύσει την Κρήτη όχι μόνο να αφήσει άθικτο το Αρκάδι αλλά και να του χορηγήσει το δικαίωμα να χτυπούν ελεύθερα οι καμπάνες της εκκλησίας του και από τότε η μονή ονομάστηκε «κωδωνοφόρος» ή τούρκικα «τσουλή - μοναστήρ». Ονομαστός υπήρξε ο ηγούμενος του μοναστηρίου Γεράσιμος ή Τουρνάκης ή Τουρνοπατέρας ο οποίος αν και μικροσκοπικός ήταν ατρόμητος. Κάποτε ήρθε στα χέρια μ' έναν γενίτσαρο και την στιγμή που ο ίδιος είχε βάλει τον γενίτσαρο κάτω και ύψωνε το μαχαίρι να του δώσει το τελειωτικό χτύπημα ο γενίτσαρος του λέει: «Μην με σκοτώσεις Τουρκοπατέρα, γιατί δεν ξαναλειτουργάς. - Και αν με σκοτώσεις εσύ, θα ξαναλειτουργήσω;» απάντησε εκείνος και βύθισε το μαχαίρι

του Διασημότερος όμως ηγούμενος της μονής ήταν ο Γαβριήλ ο επιλεγόμενος Μάνεσης. Αυτός ήταν ο θρυλικός προκαθήμενος του μοναστηρίου κατά το ολοκαύτωμα του 1866. Ήταν τότε περίπου ηλικίας 40 ετών πολέμαρχος ατρόμητος έχοντας κάνει έμβλημα του και συνείδησή του την Κρητική απόφαση «ελευθερία ή θάνατος».

Βέβαια δεν ήταν μόνο η μονή του Αρκαδίου που ήταν επίκεντρο μαχών μεταξύ Κρητικών και Τούρκων. Ήταν ο προφήτης Ηλίας στα Χανιά και άλλα μικρότερα μοναστήρια και εκκλησίες που στήριξαν τον αγώνα και διετέλεσαν έργο και κοινωνική προσφορά στο όνομα της ελευθερίας, της δημοκρατίας και του Χριστιανισμού.

Αυτή η ιστορική αναδρομή πάνω στην θρησκεία μας βοηθά να καταλάβουμε το μέγιστο ρόλο που έπαιξε για την διαιώνιση της παράδοσης και Του πολιτισμού χωρίς την αλλοίωσή τους.

Στη θρησκευτική συμπεριφορά δεν είναι δύσκολη η επισήμανση επιβίωσης προχριστιανικών στοιχείων. Π.χ. σε περίπτωση αρρώστιας γίνεται ο περισχοινισμός (ζώσιμο) των εκκλησιών ή ολόκληρων οικισμών, ευλογούνται τα πρώτα σταφύλια της χρονιάς στην εκκλησία και επιβιώνει η πίστη στον δικουρό όφι.

Οι θρησκευτικές παραδόσεις συχνά επίσης αποτελούν συμφυρμό Χριστιανικών και προχριστιανικών μοτίβων και δοξασιών. Για τον απόστολο Παύλο λ.χ. λέγεται ότι «ελύτρωσε την Κρήτη από αρκούδες, λύκους, και όλα τ' άλλα θηρία μα ούτε φίδια φαρμακερά άφησε, όταν ήρθε στην Κρήτη τον δάγκωσε ένα φίδι που αν και ήταν φαρμακερό δεν τον πείραξε και από τότε όλα τα φίδια στην Κρήτη δεν είναι φαρμακερά. Στην παράδοση αυτή γνωστή με διάφορες παραλλαγές και σε άλλα αιγαιοπελαγίτικα νησιά - είναι προφανής ο συμφυρμός μεταξύ της διέλευσης του Αποστόλου Παύλου από την Κρήτη το έτος 60 και του δαγκώματος του στην Μελίτη από φίδι με τον αρχαίο μύθο ότι ο Ηρακλής «καθαράν εποίησε την νήσον (Κρήτη) των θηρίων...».

Αλλά και πολλές παραδόσεις σχετίζονται με την ελληνική αρχαιότητα και τους μετέπειτα χρόνους. Σχετικά π.χ. με τον Αία ο οποίος σύμφωνα με πανελλήνια πίστη γεννήθηκε στην Κρήτη λέγεται ότι «στα ριζοβούνια του Γιουχτά, κοντά στο χωριό Αρχάντες, είναι μια θέση που λέγεται «στου Δία το μνήμα» γιατί λένε πως εκεί ήταν ο τάφος του».

Αξιοπρόσεχτες για την παλαιότητά τους είναι και οι παραδόσεις για τους Σαραντάπηχους, μυθολογικούς κατοίκους του νησιού που αφανίστηκαν ύστερα από μεγάλο κατακλυσμό καθώς και για τον Διγενή («Έζησε δύο γενιές») τον πιο δυνατό από όλους του Σαραντάπηχους με τον οποίο συνδέονται και πολλά τοπωνύμια (Σέλλα του Διγενή. Του Διγενή η πατέ = πατημασιά κ.α.).

Παραδόσεις αρχαϊκού τύπου υπάρχουν και για Τριαμάτηδες (ή Τριομάτες) άγρια και ανθρωπόμορφα όντα με τρία μάτια που είναι παραλλαγή του ομηρικού μύθου για τον Πολύφημο. Είδος δαιμονικών όντων θεωρούνται οι Ανασκελάδες και οι Καταχανάδες (βρικόλακες), επίσης οι Σαρακηνοί στην δαιμονοποίηση των οποίων απηχούνται τα δεινά που οι αλλόθρησκοι Άραβες προξενούσαν στον πληθυσμό της Κρήτης ως κατακτητές ή πειρατές. Αξιοπρόσεκτο για την αρχαιότητά του είναι το τοπωνυμικό Ελληνικό ή Λενικό σε διάφορα μέρη του νησιού στα οποία κατά την παράδοση κατοικούσαν αρχαίοι Έλληνες.

Ένας τραγουδιστής σ' ένα δημοτικό τραγούδι παραπτονιέται:

«Ποτέ μου δεν εχόρευσα γιατί δεν είχα πέτσα»

Η πέτσα συνδέεται πρώτα με το βυζαντινό λώρο, μια «λωρίδα υφάσματος» που είναι εξάρτημα της φορεσιάς, κατά δεύτερον συνδέεται με τις κλασσικές λωρίδες υφάσματος που συνήθως σχηματίζουν κόμπο και είναι γαμήλιο δώρο ή σύμβολο έρωτα και τέλος με τη μινωική . εποχή όπου τη θεωρεί σαν ένα από τα κυριότερα θρησκευτικά σύμβολα σύμφωνα με την Ρ. Κούμαρη - Σταθάκη. Η Σταθάκη θεωρεί ότι η λωρίδα υφάσματος με τον κόμπο συμβολίζει τον ομφάλιο λώρο. Το λώρο που συνδέει με τη μητέρα γη και τη γονιμοποίηση. Ο λώρος αυτός πρέπει να κοπεί όταν γεννηθεί το παιδί και να δεθεί κόμπος - κόμπος ιερός. Η συγγραφέας παραθέτει την πληροφορία στην Ανατολική Κρήτη όπου οι μητέρας φυλάνε τον ομφάλιο λώρο στο εικονοστάσι και κατά διαστήματα τον δείχνουν στο παιδί τους «για να παίρνει δύναμη» και του το παραδίδουν τελικά στο γάμο που όταν ανοίγει καινούργιο σπιτικό.

Το μυστήριο του γάμου διατηρεί όλα τα προχριστιανικά του στοιχεία. Με φύλλα και άνθη μυρτιάς και λεμονιάς ραίνουν τους νεόνυμφους. Οι γιορτές

του γάμου στην εποχή του Παπαδάκη (19^{ος} αιώνας) κρατούσαν οκτώ έως είκοσι μέρες. Αλλά και σήμερα ακόμα κάνουν μεγάλο τσιμπούσι.

Οι παλαιοί βοσκοί για να προστατέψουν τα κοπάδια τους φρόντιζαν να κάνουν πολλές κουμπαριές δηλαδή να κάνει νονούς στα βαφτίσια των παιδιών του όσους περισσότερους βοσκούς μπορούσε. Και αν οι βοσκοί ήταν περισσότεροι από τα παιδιά του τότε έβαζε δύο και τρεις και καμία φορά περισσότερους νονού σε κάθε παιδί. Έτσι οι περισσότεροι κρητικοί ήταν συγγενείς μεταξύ τους δηλαδή κουμπάροι ή σύντεκνοι όπως αυτοαποκαλούνται και βέβαια απόφευγαν να κλέβονται μεταξύ τους.

Μορφή ιδιότυπης καλλιτεχνικής έκφρασης που απορρέει από θρησκευτικές και κοινωνικές συνήθειες αλλά και από μανικές δεισιδαιμονικές αντιλήψεις αποτελούν τα πλουμιστά ψωμιά που γίνονται με εθιμική τελετουργία σε διάφορες περιστάσεις (λογεία, βάφτιση, γάμο, μεγάλες εορτές).

Η επιφάνειά τους είναι γεμάτη συνδυασμούς από πουλιά, άνθη (κατά προτίμηση λεμονανθούς), φίδια κλπ θέματα που εκφράζουν ποικίλους συμβολισμούς κατά περίπτωση. Ιδιαίτερα ονομαστά είναι τα γαμήλια ψωμιά καθώς και τα ψωμιά της βάπτισης (για τον σύντεκτο = κουμπάρο) που γίνονται στ' Ανώγεια του Μυλοποτάμου, στις βόρειες υπώρειες της Ίδης. Ας σημειωθεί ότι οι απομιμήσεις αυτών των πλουμιστών ψωμιών άρχισαν τα τελευταία χρόνια να παράγονται βιοτεχνικά και να πωλούνται ως τουριστικά είδη.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

Άγιος Γεώργιος: Ο προστάτης της στάνης και των βοσκών.

Λέγει χαρακτηριστικά μια γυναίκα από την Κρήτη για κάποια ερειπωμένη εκκλησία του Αγίου Γεωργίου: "Ο Άγιος είναι ζωντανός. Μια βραδιά, περασμένα μεσάνυχτα, αποσπερίζαμε όξω στο σοκάκι. Άξαφνα ακούσαμε μοσκομυρωδιά... Σίμωσα στο χάλασμα. Προσκυνώ τη χάρη του. Έβγαινε από κει η μυρωδιά. Θα' ταν η ώρα που ο Άγιος γύριζε πίσω στην εκκλησία του.

Άγιος Φανούριος:

Τον Άγιο Φανούριο έκανε αρκετά δημοφιλή η παρήχηση του ονόματός του προς το -φαίνω- φανερώνω. Είναι ο Άγιος που φανερώνει τα χαμένα ζώα ή πράγματα και την τύχη. Γυ αυτό στις εικόνες παριστάνεται να κρατά στο χέρι αναμμένο κερί και στη πίστη του λαού έχει θέση μάντη. Εννοείται ότι το αίτημα συνοδεύεται και με ορισμένο τάμα. Οι γυναίκες της Κρήτης όταν έχουν πράγμα χαμένο τάζουν:

Άγιε μου Φανούριε φανέρωσέ μου το... και θα σου κάνω μια πίτα για την ψυχή της μάνας σου! (Η μάνα του Αγίου είχε πολλές αμαρτίες).

Ύστερα ονειρεύονται αυτό που έχασαν και το βρίσκουν. Τότε κάνουν μια πίτα και τη μοιράζουν στα μικρά παιδιά λέγοντας: «Πάρτε να σ' χωρέσετε», (δηλ. τη μάνα του Αγίου). Πίτα κάνουν και οι ανύπαντρες για να τους βρει γαμπρό ο Άγιος.

Παραμονή Χριστουγέννων

Για να πάει καλά ο χρόνος που έρχεται, τη νύχτα της παραμονής των Χριστουγέννων, πριν ξημερώσει, βάζουν ένα βόδι μέσα στο σπίτι, για να κάμει ποδαρικό, όπως λένε, και το αφήνουν εκεί μέχρι ότου κατουρήσει.

Πρωτοχρονιά στην Κρήτη:

Ο ξένος που θα μπει πρώτος στο σπίτι βαστά μια πέτρα και τη βάζει στη μέσου του σπιτιού, καθίζει επάνω και λέει:

«Καλημέρα στην αφεδιά σας, καλή αγία αρχιμενιά.

Κλού, κλού στ' αρνίθια σας,

στ' αρνιά σας και στα ρίφια σας.

Να κλώσησ' η γι-όρνιθά σας,

να γεννήσει κ' η αϊλιά σας

να γαστρωθεί η γαιδάρα σας,

να κάμει ένα πουλάρι.

Αρνιά και ρίφια θηλυκά,

και κοπέλια ασιρνικά.

Όσο βάρος έχει τουτηκέ η πέτρα,

τόσο χρυσάφι να μπαίνει στο σπίτι σας!

Ύστερα τότε κερνούνε και φεύγει».

Την Πρωτοχρονιά τιμάται και η μνήμη των νεκρών

«Την Αρχιχρονιά γεμίζουμε ένα πιάτο κουλουράκια ή λουκουμάδες κι ένα μπουκάλι ρακί και τα πάμε στην εκκλησία και πίνουμε μια μακαριά».

«Πήγα και φέτο ένα κερί, εις του Χριστού τη γέννα,
να μ' αξιώσει η Παναγιά να παντρευτώ με σενα».

«Δώρο σου κάνω την καρδιά, με τον καινούργιο χρόνο,
απόδειξη πως αγαπώ στον κόσμο εσένα μόνο».

Πρωτοχρονιάτικα Κάλαντα

Αρχιμηνά κι αρχιχρονιά,
ψιλή μου δενδρολιβανιά,
κι αρχή καλός μας χρόνος,
εκκλησιά μ' τ' άγιο θρόνο.
Αρχή που βγήκε ο Χριστός,
Άγιος και πνευματικός,
στη γη να περπατήσει,
και να μας καλοκαρδίσει.
Άγιος Βασίλης έρχεται,
άρχοντες το κατέχετε,

από την Καισαρεία,
σ' είσαι αρχόντισσα κυρία.
Βαστά εικόνα και χαρτί,
ζαχαροκάντιο ζυμωτή,
χαρτί και καλαμάρι,
δες κι εμέ το παλικάρι.
Το καλαμάρι έγγραφε
η μοίρα μου τι μ' έγγραφες!
Και το χαρτί ομίλιε
άστρε μου χρυσέ μου ήλιε.

Φώτα στην Κρήτη...

Την παραμονή των Φώτων ψήνουνε τα παλικάρια για τα βούγια, δηλαδή μείγμα από αρακά, κουκιά, ρεβίθια, σιτάρι και από όλα τα όσπρια και τα δίνουν σα βούγια να τα φάνε. Το πρωί έπαιρναν από τα πολυσπόρια αυτά και, ενώ τα εσκορπούσαν εις το δώμα, έλεγαν:

«Φάτε πουλιά κι ασκορδαλοί,
μη φάτε τη σοδειά μου»

Σε πολλά μέρη η νοικοκυρά χύνει το βράδυ της παραμονής το νερό από τα λαγήνια, για να πάρει το πρωί καινούργιο, αγιασμένο. Συνήθεια είναι και να μαζεύουν τη στάχτη από την παρασιτιά και το πρωί, πριν πάνε στην εκκλησία, να τη ρίχνουν ολόγυρα στις τέσσερις γωνίες του σπιτιού, επειδή,

όπως πιστεύουν, η στάχτη του Δωδεκαημέρου έχει δύναμη αποτρεπτική και προφυλάγει το σπίτι από τα μαμούδια και άλλα κακά. Οι γεωργοί τη στάχτη αυτή τη βαστούν και την ανακατεύουν στο σπόρο, για να μην βγάζουν τα γεννήματα δαυλό.

Κάλαντα των Φώτων

Ἦρθανε τα Φώτα και οι φωτισμοί
κι οι καλές οι μέρες κι οι αγιασμοί.
Ἦρθε κι η κερά μας η Μαγδαληνή,
Σπάγγαλον εβάστη και βαγί κερι
Ἦρθε να βαφτίσει Θεού παιδί
Να βαφτιστούν τα βαφτιστά να μυρωθούν τα μύρα.
Κάτω στα Ιεροσόλυμα εις του Χριστού τον τάφο
Εκεί δεντρί, δεν ήτονε, δεντρί εφανερώθη.
Στη μέση κάθετ' ο Χριστός, στην άκρη η Παναγία
Και σπ' αποκλωναράκια του αγγέλοι κι αρχαγγέλοι.
Εκειά που πάει ο δίκαιος είναι καλά στρωμένα
Ανθη και τριαντάφυλλά είναι ξεφουντωμένα,
Μα' κεια που πάει ο αμαρτωλός όφηδες και λιακόνια.
Σαν τ' άκουσεν ο αμαρτωλός, έδερνεν το κορμί ντου
Με πέτρες και με σίντερα, ώστε να βγει η ψυχή του.
Η Παναγία η Δέσποινα αυτήν τον παρηγόρα:
Μη δέρνεσαι αμαρτωλέ μη δέρνεις το κορμί σου,
Μα' γω' χω για εσπλαχνικό να σώσει την ψυχή σου.

Υπαπαντή

Η Υπαπαντή γιορτάζεται σε ανάμνηση της συνάντησης του Συμεών με τον μικρό Ιησού (Λουκ. 2,25 κ.ε.), αλλά στη γλώσσα του λαού έγινε Αποπαντή και τέλος Πακουή ή Πακού, δηλαδή η αγία που ακούει, η Παναγία. Λέγεται και Παναγία η Μυλιαργούσα, επειδή οι μύλοι αργούν: «και να τους βάλεις μπροστά, σταματούν και δεν αλέθουν».

Στην Δυτική Κρήτη λένε:

«Οντόν είναι καλή μέρα της Υπαπαντής,
έχει πολύ Χειμώνα πίσω».

Αποκριές

Μια καλή ευκαιρία για να ανταμώσουν, να διασκεδάσουν και να απολαύσουν τις χαρές της ζωής οι άνθρωποι του χωριού, ήταν και οι Αποκριές. Για ένα τριήμερο οι δουλειές σταματούσαν, τα σχολεία έκλειναν και όλοι μικροί και μεγάλοι τις μέρες αυτές έμπαιναν «στου κουζουλού το περβόλι» όπως χαρακτηριστικά λέγανε. Αρνιά, ρίφια, πετεινοί, κουνέλια και όρνιθες πέφτανε θύματα της εορτής της Αποκριάς. Κρέατα, ψητά, βραστά, στα κάρβουνα, όπου θέλεις και όπως επιθυμείς. Γάλατα, μυζήθρες, μυζηρόπιτες, μακαρόνια με ολόπαχο ανθότυρο και όλα του κόσμου τα καλά, συγκεντρωμένα σε κάθε σπίτι. Πολλοί απ' αυτούς ντύνονται και μασκαράδες. Βάζουν διάφορες αστείες και «παλιομοδίτικες» φορεσιές, βάφονται με μπογιές ή καλύπτουν με μπολίδες και τσεμπέρια τα πρόσωπά τους και με κουδούνια και γουδιά στο χέρι πηγαίνουν από σπίτι σε σπίτι σ' όλο το χωριό. Τόσο είναι το κέφι και το ξεφάντωμα, που για να «αποποινικοποιήσουν» κάθε πράξη τους επικαλούνται το ελαφρωτικό της τρέλας λέγοντας το γνωστό: «τις μεγάλες αποκρές,, κουζουλένονται κυ οι γρες».

*«Ήρθανε οι αποκριές κυ όλοι κουζουλάθηκαν,
κυ οι γρ'δες κυ οι μαμπόγριες σαν κοπελιές ντυθήκαν».*

*«Ήρθανε οι αποκριές με λύρες και μαντούρες,
μασκάρες εντυθήκαμε να φύγουν οι σκοτούρες».*

Καθαρή Δευτέρα

Το απόγευμα της Καθαρής Δευτέρας γίνεται η κηδεία του Καρνάβαλου. Όλοι οι κάτοικοι μουντζουρωμένοι μαζεύονται στο Μεσοχώρι. Ένας απ' αυτούς ξαπλώνεται επάνω σε μια σανίδα σα νεκρός. Τον κηδεύει η Σαρακοστή: άντρας ντυμένος σα γυναίκα, αδύνατη, ψηλή και στα κατάμαυρα ντυμένη. Οι καμπάνες των εκκλησιών θα κτυπήσουν πένθιμα και παιδιά μουντζουρωμένα θα κρατούν τα στεφάνια. Ακολουθούν οι συγγενείς: όλοι οι μασκαράδες, και μοιρολογούν.

*Ελάτε και στο ξόδι του, κάμετε το σταυρό σας
Έως τα χτες γλεντάγατε με τούτου στο πλευρό σας κ.τ.λ.*

Ο λεγόμενος παπάς παρωδώντας τα της κηδείας ψάλλει:

*Εμείς ετούτον κλαίομεν, εμάς ποιος θα μας κλάψει;
Όπου το σκορφοκρέμμυδο τ' άντερα θα μας κόψει;
Η πομπή αφού γυρίσει όλο το χωριό, καταλήγει στο
περίβολο της εκκλησίας όπου τελειώνει η παράσταση.*

Σε άλλες περιοχές της Κρήτης της Καθαρής Δευτέρας βάνουν σ' ένα βγόδωμα (σκεύος) μακαρόνια, τυρί, κρέας και ό,τι άλλο πασχαλινό και, ενώ κλαίνε, πάνε και τα θάφτουν. Βαστούν ακόμη και τα λούρα και τα θυμιάζουν και λένε συγχρόνως πως ήρθε ο Λουμπούνης κι εξόρισε τον Μακαρούνη και τον Πασκάλη:

*Ο Λαζανάς ψυχομαχεί κι ο Μακαρούνης κλαίει,
Κι ο κρόμμυδος σουρσουραδεί απάνω στο τραπέζι.*

*«Περάσανε οι Αποκριές με λύρες και μαντούρες
κι ήρθεν η Σαρακοστή μ' ελιές κι με παπούλες».*

*«Ετέλειωσ' η Αποκριά με γέλια και τραγούδια
και ήρθε η Σαρακοστή μ' ελιές και με λουμπούνια».*

Σάββατο του Λαζάρου στην Κρήτη:

Κάνουν ένα σταυρό με καλάμια και τον στολίζουν με κολαίνες (ορμαθούς) από λεμονανθούς και μαχαίρι (αγριόχορτο με κόκκινο λουλούδι). Αυτός είναι ο Λάζαρος και το πρωί του Σαββάτου τα παιδιά πάνε από σπίτι σε σπίτι και λένε το Λάζαρο.

Μεγάλη Πέμπτη

Σε πολλά χωριά της Κρήτης, την ώρα που ο παπάς λέει στην εκκλησία «εν καλάμω» κάνουν σταυρούς από καλάμι, για να διώξουνε τους ποντικούς αφού τα κουκιά.

Μεγάλη Παρασκευή

Παρασκευή νέας ζύμης:

Στην Ανατολική κυρίως Κρήτη: Την ώρα που λέει ο παπάς το πρώτο ευαγγέλιο της Μ. Παρασκευής, η παπαδιά βαστά λίγο αλεύρι και νερό και κάνει προζύμι με τις ευχές του Ευαγγελίου και το προζύμι ανεβαίνει. Το καινούργιωμα της ζύμης γίνεται και με τα άνθη του επιταφίου ως εξής: το Μεγάλο Σάββατο, αυτό θ' απολειτρονήσει ο παπάς, παίρνουμε τα μυρωδικά κάτω από το σώμα του Χριστού από τον επιτάφιο και τα βράζουμε με νερό και ζυμώνουν το προζύμι και το ζυμώνουμε με ζεστό νερό και κατόπιν το σκεπάζουμε με μυρωδικά κι ανεβαίνει. Έτσι, καινούργιόνουμε το προζύμι.

Ανάσταση

Τη νύχτα της Λαμπρής σε πολλά χωριά της Κρήτης:

- Άμα έχουμε κανένα οζό που δε γεννά, πάνε με το φως της Ανάστασης και του κάνουνε το Χριστός Ανέστη και γαστρώνεται ύστερα.
- Ότινα μη κάνει το δέντρο καρπό, πάνε τη Λαμπρή και του κάνουνε το Χριστός Ανέστη. Του λένε τρεις φορές το Χριστός Ανέστη και κατόπιν το πετρώνουμε, του βάνουμε δηλ. μια πέτρα στη ρίζα και κάνει καρπό.

*«Έμαθαν το πώς σ' αγαπώ του κήπου σου οι βιόλες,
κι όταν περνώ στη γειτονιά μοσχομυρίζουν όλες».*

*«Βασιλικός μυρίζει εδώ, η αγάπη μου διαβαίνει,
αφήστε με να την εδώ γιατί η ψυχή μου βγαίνει».*

*«Τ' άσπρο κερί τ' Ανάστασης, οφέτος σαν τ' ανάψω
θα' ρθω μπροστά στην πόρτα σου το Σ' ΑΓΑΠΩ να γράψω».*

Ο ΚΛΗΔΟΝΑΣ

Ένα από τα πολλά και ωραία έθιμα που γιορτάζανε τα περασμένα χρόνια στην Κρήτη ήταν και το έθιμο της εορτής του Κλήδονα. Ο Κλήδονας

είναι ένα παραμύθι που συνδυάζει τον λόγο και την πράξη· ένα παραμύθι που υπεραπλουστεύει την ζωή. Προέρχεται από τα βάθη των αιώνων. με τρόπο μυστηριακό, καθώς και με μαντινάδες προφητικές, προσπαθούσαν τα μέλη της παρέας να προφητέψουν το μέλλον τους και να προμαντέψουν ποιος θα ήταν ο μελλοντικός τους σύντροφος. Την εορτή, την έκαναν κάθε χρόνο στις 23 προς 24 του Ιουνίου, ημέρα του γενεθλίου του Ιωάννου του Προδρόμου. Η όλη διαδικασία του κλήδονα τις περισσότερες φορές -ή σχεδόν πάντα- έπαιρνε ένα σατιρικό και συγχρόνως γραφικό χαρακτήρα. Η όλη τελετουργία - που γινόταν τραβώντας το «ριζικάρι» του κάθε ενός, μήλο, κυδώνι, αχλάδι, βερύκοκο και άλλα, μέσα από την στάμνα με το «αμίλητο νερό» και η απαγγελία ή το τραγούδι μιας μαντινάδας σχετικής με την περίπτωση- δημιουργούσε μια ευχάριστη διάθεση και μια παραμυθένια ατμόσφαιρα σ' όλη την παρέα. Νέες και νέοι καθισμένοι στην λουλουδιασμένη αυλή κάποιου χωριάτικου σπιτιού με αγωνία και με έντονη ανησυχία, περίμεναν να βγει κάποιος «χρησμός» μεσ' από τη στάμνα. Όμως, όλος ο κόσμος εκ των προτέρων ε γνώριζε ότι, όλα αυτά δεν ήταν παρά ένα καλόγουστο σατιρικό παραμύθι, γι' αυτό άλλωστε και διασκεδάζε με τα «τεκταινόμενα, χωρίς να τους αποδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα και εξαιρετική σημασία. Γι' αυτό και, όταν θέλει ακόμα και σήμερα να χαρακτηρίσει κάτι ψεύτικο και παραμυθένιο λέει: «αυτά είναι λόγια του Κλήδονα», δηλαδή παραμύθια. Κι' όμως αυτά και άλλα πολλά ωραία παραμύθια δίνουν μια μυθική μαγεία στην σκυθρωπή και άnuδρη πορεία της σύγχρονης ζωής μας. Ξελησημονώντας σιγά-σιγά αυτές τις όμορφες απλοϊκές τελετουργίες και τις σκωπτικές, αλλά άδολες μαντινάδες του λαού μας, βαδίζουμε προς το χειρότερο. Η ζωή μας γίνεται άνοστη και άχαρη. Μεταβάλλεται σε «φαγητό χωρίς νοστιμάδα», γιατί του λείπει το αλάτι της ζωής. που λέγεται χιούμορ, γέλιο και κωμικότητα. Όπως γίνεται στις υπόλοιπες εκδηλώσεις της ζωής, κατά τον ίδιο τρόπο γίνεται και στον Κλήδονα. Το μέσον με το οποίο ο Κρητικός θα εκφράσει το γέλιο, το χιούμορ, τη σκωπικότητα, τον έπαινο, την ευχή ή τον απόκρυφο έρωτά του και πάλι θα είναι η μαντινάδα. Μέσω της μαντινάδας θα στείλει τα μηνύματά του και μέσω της μαντινάδας και ο ίδιος θα λάβει ανάλογα μηνύματα.

Όσο σκωπτικό και περιπαιχτικό και αν είναι το περιεχόμενο της μαντινάδας του κλήδονα, δε θα θυμώσει και δε θα παρεξηγήσει κανένας από την παρέα. Άλλωστε, το ίδιο το έθιμο όχι μόνο επιτρέπει αλλά και επιβάλλει τα

καλοπροαίρετα και καλόγουστα πειράγματα. Ίσως μάλιστα να είναι και η μοναδική μέρα του χρόνου που τα λόγια «αποποινικοποιούνται» και δεν βαραίνει η σημασία τους, γι' αυτό και ο λαός μας λέει «αυτά τα λένε στον Κλήδονα».

Την ημέρα λοιπόν αυτή, διάλεγαν οι κοπελιές και οι νέοι για να τιμήσουν το έθιμο, αλλά και να εκφράσουν τα συναισθήματά τους προς την αγαπημένη ή τον αγαπημένο τους, χωρίς να γίνουν αντιληπτοί από τα περίεργα και κακόβουλα μάτια των συγχωριανών τους. Οι νέες και οι νέοι έστελναν μήνυμα μεταξύ τους και έλεγαν αν ήθελαν να μετέχουν στο άνοιγμα του Κλήδονα που θα γινόταν την τάδε ημέρα στο σπίτι της τάδε.

Αφού αποδέχονταν την πρόταση, τα πρόσωπα της παρέας, μαζεύονταν στο καθορισμένο σπίτι την παραμονή της εορτής του Κλήδονα και ανέθεταν σε μια απ' όλες τις κοπέλες να πάει να φέρει το «αμίλητο νερό».

Η κοπέλα που θα επιλεγόταν έπρεπε να μην είναι πολυλογού, να κρατάει το στόμα της κλειστό και να πάει από ένα πηγάδι που ήταν λίγο πιο έξω από το χωριό να ανασύρει μια στάμνα νερό και να επιστρέψει πίσω στο σπίτι, χωρίς να μιλήσει σε κανένα στο δρόμο. Όταν η κοπέλα γύριζε πίσω με το αμίλητο νερό, τα μέλη της παρέας άρχιζαν να μαζεύονται για να ετοιμάσουν τον κλήδονα. Ο καθ' ένας από τους προσερχομένους κρατούσε κι από ένα «ριζικάρι» μήλο, αχλάδι ή βερούκοκο που το είχε ο ίδιος σημαδέψει ανάλογα, για να το αναγνωρίζει αυτός μόνο και κανένας άλλος. Στη συνέχεια έριχναν όλα τα «ριζικάρια» μέσα στη στάμνα και έκαναν συγχρόνως και μια κρυφή ευχή. Η στάμνα με το νερό, τα ριζικάρια και τις κρυφές ευχές έμενε όλη τη νύχτα στο φως του φεγγαριού.

Την επομένη το πρωί, οι κρυφοερωτευμένοι νέοι και οι νέες μαζευόταν πάλι στο πηγάδι απ' όπου την προηγούμενη είχαν πάρει το αμίλητο νερό, κρατώντας ένα καθρέφτη και μια κόκκινη πατανία, η οποία κατά κοινή παραδοχή συμβόλιζε την αγάπη και τον φλογερό νεανικό έρωτα.

Με ιδιαίτερη προσοχή για να μην πάθουν κανένα ατύχημα, αλλά και να μη διαταράξουν τη γαλήνια επιφάνεια του νερού. άπλωναν την κουβέρτα πάνω από το άνοιγμα του πηγαδιού. Ύστερα ξάπλωναν μπρούμυτα όλοι με το κεφάλι κάτω από την κουβέρτα και με τον καθρέφτη τοποθετημένο σε λοξή θέση μέσα στο πηγάδι, ώστε να βλέπει προς την επιφάνεια του νερού. Όλοι οι συμμετέχοντες με εμφανή ανησυχία και με αρκετή αγωνία και άγχος

προσεύχονταν και σιγομουρμούριζαν για ν' ακούσει τη δέησή τους ο Αϊ-Γιάννης, ο κλήδονας και να τους φανερώσει το μυστικό τους έρωτα και τον μελλοντικό τους σύντροφο. Μετά τις προσευχές και τις επικλήσεις επικρατούσε απόλυτη σιωπή γύρω από το πηγάδι. Όλοι, με στραμμένο το πρόσωπο και καρφωμένο το βλέμμα τους στον καθρέφτη, νόμιζαν ότι θα δουν το πρόσωπο που ονειρευόταν στον αντικατοπτρισμό του νερού. «Καθρέφτη, καθρεφτάκι μου, δείξε μου ποιον θα παντρευτώ» έλεγαν με παρακλητικό ύφος στον καθρέφτη για να τον πείσουν και να τους φανερώσει το μυστικό του. Τόσο έντονη ήταν η αυθυποβολή που τους ασκούσε το έθιμο, ώστε έβλεπαν τα πρόσωπά τους στο νερό και νόμιζαν ότι έβλεπαν το πρόσωπο του μελλοντικού τους συντρόφου. Όταν κάποτε τελείωναν οι χρησμοί της «Κασταλίας Κρήνης» τότε άνοιγαν και τη στάμνα με τα σημαδεμένα ριζικάρια. Κάθε ριζικάρι, συνοδευόταν και από μια μαντινάδα που τις περισσότερες φορές αποτελούσε είδηση από τον ερωτευμένο της παρέας προς την κρυφή του αγάπη. Δεν ήταν σπάνιες οι περιπτώσεις που οι δύο κρυφοερωτευμένοι καλυπτόμενοι πίσω από το έθιμο του κλήδονα ανταπαντούσε ο ένας στον άλλον με αλληγορικές, ερωτικές, ευχαιτικές ή ακόμα και με σκωπτικές μαντινάδες. Κανένας δε θύμωνε και κανένας δεν παρεξηγούσε. Όλοι ζούσαν το παραμύθι του κλήδονα και όλοι το διασκέδαζαν. Μπορεί τίποτε απ' όλα αυτά να μην ήταν πραγματικό. Μπορεί τίποτα απ' όλα να μην επαληθευόταν. Εκείνο όμως που ήταν πραγματικότητα αναμφισβήτητη ήταν το γλέντι και η διασκέδαση που ακολουθούσε. Πολλές φορές μάλιστα το πράγμα έπαιρνε τέτοια έκταση, ώστε με την συνοδεία της λύρας ή του βιολιού και του μαντολίνου, η διασκέδαση έσβηνε τις πρώτες πρωϊνές ώρες της επομένης. Οι οργανοπαίκτες έπαιζαν γλυκούς σκοπούς και οι παρευρισκόμενοι διασκέδαζαν λέγοντας και αυτοσχεδιάζοντας μαντινάδες. Μόλις τελείωνε η κάθε μαντινάδα, «ψάρευαν στα τυφλά» και ένα ριζικάρι μέσα από την στάμνα. Το ριζικάρι αυτό περνούσε διαδοχικά από χέρι σε χέρι και όλοι προσποιούνταν ότι δεν το αναγνώριζαν και ότι δεν ήταν δικό τους. Εκείνος που γνώριζε την πραγματικότητα αλλά δεν την φανέρωνε σε κανένα, ήταν ο ιδιοκτήτης του, που το είχε σημαδέψει ο ίδιος. Άκουγε σιωπηλός και ψύχραιμος τη μαντινάδα που ακουγότανε εκείνη την ώρα και που ήταν κατ' ουσίαν αφιερωμένη γι' αυτόν και καλοπροαίρετα δεχόταν ότι ο Αϊ-Γιάννης ο Κλήδονας του έστελνε μήνυμα μέσα από τη στάμνα με το αμίλητο νερό.

Συνήθως οι μαντινάδες στην αρχή είχαν ανιχνευτικό και διερευνητικό χαρακτήρα ώστε να αποκτήσει το κάθε μήλο την αληθινή του ταυτότητα. Προτεραιότητα στις μαντινάδες είχαν όσες απ' αυτές αναφερόταν στο έθιμο του κλήδονα και στον «Προστάτη του» τον Αϊ-Γιάννη. Εύκολα μπορεί να μεταφερθεί καθ' ένας από μας σ' αυτή την εύθυμη συντροφιά που με τους σκοπούς της λύρας και την ποικιλία των μαντινάδων, πρόσθετε το απαιτούμενο «αλατοπίπερο» στη συφνή και άγευστη ζωή μας.

*«Σήμερα είν τ' Αϊ-Γιαννιού που λένε του Κληδόνου,
κι ' όποιου το μήλο πρωτοβγεί θα ζήσει χίλιους χρόνους.*

*Έθιμο είναι ο Κλήδονας στην Κρήτη ξακουσμένος
κι ' όποιου το μήλο πρωτοβγεί θα είναι ευτυχισμένος.*

*Ανοίξετε τον κλήδονα τ' Αϊ-Γιαννιού τη χάρη
κι' απου 'ναι καλορίζικος το μήλο του να πάρει»
«Άγιε Ιωάννη μου Και κάμε μας τη χάρη
τον άντρα απού αγαπά, η κάθε μια να πάρει».*

*Ανοίξετε τον Κλήδονα, να βγάλουμε τα μήλα,
να δούμε από τσι κοπελιές ποια είναι η καλομοίρα.*

*Ανοίξετε, ασφαλίξετε τσι πόρτες του κληδόνου
που στεροβγεί το μήλο του να παντρευτεί του χρόνου.*

*Είναι πολύ σημαντική η μέρα του Κληδόνου
ανοίξετέ τονε λοιπόν να πούμε και του χρόνου.*

*Ανοίξετε τον Κλήδονα στ 'Αϊ-Γιαννιού τη χάρη
γιατί γεννά η αηλιά (=αγελάδα) να κάμει το μουσκάρι.*

Στη συνέχεια και αφού τέλειωναν οι ευχές για τον Κλήδονα και τον Αϊ-Γιάννη, άρχιζαν να λένε μαντινάδες, ερωτικές, ευχετικές, περιπαιχτικές, σκωπτικές, αλληγορικές και άλλες, που δεν είχαν ποτέ σκοπό να θίξουν , να

πληγώσουν ή να προσβάλουν κανένα. Η καλή προαίρεση και η χιουμοριστική διάθεση ήταν δεδομένη και αδιαμφισβήτητη, γι' αυτό και όλοι χαίρονταν και όλοι διασκέδαζαν.

*Βάλε το χέρι κοπελιά, το πρώτο μήλο πιάσε
καλόκαρδη και τυχερή με τον καλό σου να'σαι.*

*Βγαίνει το μήλο τ' αετού και του καλού λεβέντη,
απου' ναι πρώτος στ' ομορφιές και πρώτος και στο γλέντι.*

*Βγαίνει το μήλο τση ξανθιάς, τση λυγεράς σειρήνας
και θα φανεί κι η τύχη τζη, πριχού να βγεί ο μήνας.*

*Μήλο 'βαλες στο γκλήδονα και του 'βαλες βελόνα,
του χρόνου σαν και σήμερα να βάλεις αρραβώνα.*

*Απ' αγαπιούνται αληθινά την μοίρα ντως ορίζουν,
ουτ', από χάρου χτύπημα ποτέ δεν ξεχωρίζουν.*

*Ρόδο του Μάη δροσερό, ζουμπούλι ανθισμένο,
πριν να τελειώσει η χρονιά, θα θ' έχω 'γω παρμένο.*

*Η μάνα σου μου τα βαλε τα μήλα στο μαντήλι,
και μου' δωσε παραγγελιά να σε φιλώ στα χείλη.
Κρίμα σ' εσένα γιασεμί, και γνώση να μην έχεις,
και μιαν αγάπη μπιστική να κάμεις δεν κατέχεις.*

*Είναι ψηλή, είναι λιγνή, είναι χαριτωμένη,
μα στην προπαραλήγουσα, βάνει περισπωμένη.*

*Να τα χαρώ τα πόδια σου απου 'ναι σαν τζ' αρκούδας,
κι είναι και τα μουστάκια σου, σαν τα φτερά τση κούβας
(=γαλοπούλα).*

*Όντε σε' γέννα η μάνα σου εφώναξε τη μοίρα,
μα η μοίρα εκοιμούντανε κι' εβγήκες κακομοίρα.*

*Ανοίξετε το γκλήδονα να βγεί και η ντομάτα
οψές αργά την εβάλα για μια γαλανομάτα.*

*Ανοίξετε τον κλήδονα να βγεί το ριζικό μου
γιατί δεν υποφέρω πια από τον ... καυμό μου.*

*Ανοίξετε τον κλήδονα να βγει η χαριτωμένη
να βγει κι' η ...μελιτζάνα μου (το ριζικάρι του) σαν νύφη στολισμένη.*

ΕΘΙΜΑ ΘΕΡΙΣΜΟΥ

Προσκύνημα σιταριού: το συναντάμε στ' αλωνιστικά έθιμα των Κρητικών.

Εκεί:

Άμα, πολυχνίσουμε τον καρπό, τότε σταίνουνε σωρό. Του κάνουνε ένα σταυρό και κατόπιν ένα στεφάνι [κύκλος] γύρω – γύρω. Ύστερα καρφώνουμε την παλάμι [το φτυάρι] στη μέση στο σταυρό με το χέρι της [δηλ. τη λαβή], κι είναι η χούφτα [το πλατύ μέρος] επάνω. Κάνουμε ύστερα τρεις μετάνοιες και πιάνουμε μια χαλαλιά καρπό, τον προσκυνούμε και ύστερα τότε χύνουμε πάνω στην παλάμη. Ξανακάνουμε τρεις μετάνοιες κι αρχίζουνε να σακιάζουνε τον καρπό.

Άμα θερίζουν, από τον πρώτο καρπό που θα ζυμώσουν κάνουν ένα κουλούρι και το πάνε στη βρύση και το κρεμούν στην κουτσουνάρα [κρουνό] της βρύσης, που τρέχει το νερό, για να τρέξουνε εισά τα καλά στο σπίτι. Οποιος πάει πρώτος να γεμίσει παίρνει το κουλούρι.

ΚΡΗΤΙΚΕΣ ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

- Απού κοπελομάθει, δε γεροντοξεχγά

- Απού πλουτίζει με το νου, ογλήγορα φτωχαίνει.
- Απού 'ναι απ όξω του χορού, πολλα τραγούδια ξέρει.
- Απού σκάφτει ξέγο λάκκο, να τόγε ξαμώγει του μπογιού του.
- Απού χει την υπομονή, τρώει τ' αυγό σφουγγάτο.
- Από τα καλά δουλεμένο, παίρνει ο διάολος το μισά.
- Από κεια που πέφτει, από κεια σηκώνεσαι.
- Από δίκιο κι άδικο, από τον όρκο λείπτε.
- Άνθρωπο παίρνει από γενιά και σκύλο από μιτάτο
- Αν δεν ξέρεις τη δουλειά σου, ξάγοιζε το γείτονά σου.
- Ακριβά πούλειει και δίκιο ζύγιαζε.
- Αμάξι μπροστά και βάρκα πίσω.
- Άμε αλάργο κι έλα γρήγορα.
- Αφήνουν οι σκάρες να φάγε οι κοράκοι;
- Από 'κείνο το κητιούλι είν' και τούτο το μαρούλι.
- Απού κοιμηθεί με το στραβό, την τχινή αλλθωρίζει..
- Ανέθρεψε τον ποντικό, να φάει στο σακί σου.
- Αν είναι για τα κάλλη, τα' χουνε και οι αρκάλοι.
- Αλλού με τρίβεις Γούμενε κι αλλού 'χω 'γω τον πόνο.
- Απού χασε το χοίρο του ντου, όλο μουγκρές ακούει.
- Από του διαόλου το μιτάτο μουδέ τυρί μουδέ μυζήθρα.
- Αγαπά ο Θεός τον κλέφτη, μα καλλιιά το νοικοκύρη.
- Άλλος έχασκε κι άλλος εμετάλαβε.
- Απού ανιμένει από τη γειτονιά σκουτελικό, νηστικός κοιμάται.
- Αλί στο νιο ου ξαγρυπνά, στο γέρο που κοιμάται.
- Άμα κάνεις γάιδαρο παρέα, πρέπει να δέχεσαι και τσι τσινιές του.
- Άφτει ο πλάτανος ογρός κι η ελιά με το νερό, άφτει κι ο πρίνος σιγά – σιγά μα κάνει σκιας καλή φωθιά.
- Απρίλης ρίχνει τη δροσιά κι ο Μάης το λουλούδι.
- Άϊ-Λιας κόβει σταφύλια κι η Αγία Μαρίνα σύκα.
- Ακαμάτης νέος, διακονιάρης γέρος.
- Αν πεινά ο ακαμάτης, ψυχοπόνεση δεν έχει.
- Από σιγανό ποταμό ψηλά τα ρούχα σου.
- Αγεμαζώματα, ανεμοσκορπίσματα.
- Από την Αϊλιά σου ταυρί κι από τα νεφρά σου παιδί.

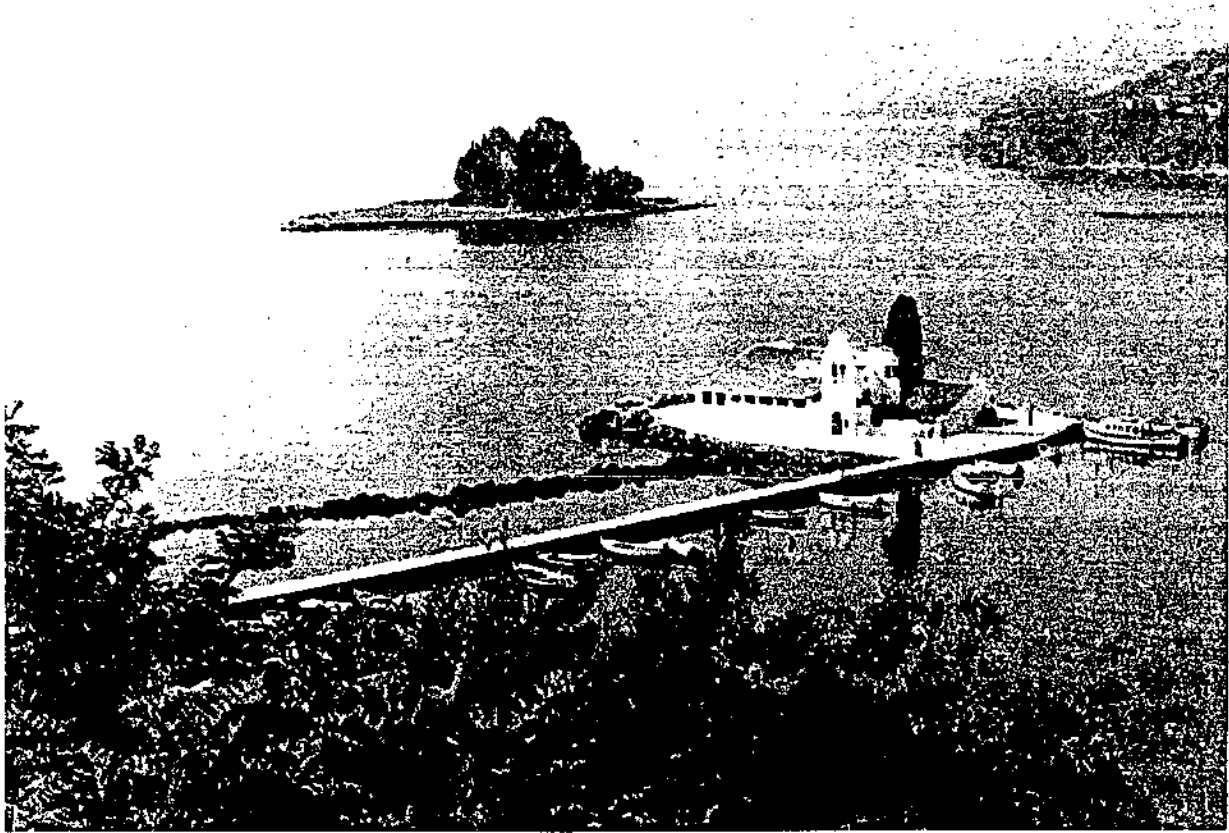
- Βγήκε ντου του Θεριστή, Θερίζει δε Θερίζει.
- Βασιλικός κι αν μαραθεί τη μυρωδιά την έχει.
- Βάστα με να σε βαστώ, ν' ανεβούμε στο βουνό.
- Βγες στη γειτονιά σουρέψου και στο σπίτι σου πορέψου.
- Γάιδaros είν' ο γάιδaros, ανέ φορεί και σέλα.
- Γερόντων έπαιρνε βουλή και τη βουλή στου βάστα.
- Για το χατίρι τσι μηλιάς, αγάπα και τα μήλα.
- Για μιας δραχμής πιπέρι, χάνει ο χωριάτης τη μαγεριά.
- Δεν τότε γνοιάζει τον κόρακα που ψόφησε ο γάιδaros, μόνο τονε γνοιάζει γιατί δεν έφασε.
- Δε φτάνει που καβάλιψες, μόνο κουνείς και τα πόδια σου.
- Δε σου τρέχει καβαλάρη, μη σκοτώνεις το μουλάρι.
- Δυο γάιδaros μαλώνανε, σε ξένη ματσαδούρα;
- Δεν έχει ο φτωχός, μα έχει ο Θεός.
- Εκειά που φτάνεις να κρεμάς το καλάθι σου.
- Εγώ 'πεμπα το σκύλο μου κι ο σκύλος την ουρά του, κι ο σκύλος ήταν κούντουρος κι επήα μοναχός μου.
- Εκειά που κράζουνε πολλοί πετεινοί αργεί να ξημερώσει.
- Έκατσε η δουλειά στη πόρτα και κυνήγησε τη φτώχεια.
- Ετσά που σου παίζουνε τη λύρα να χορεύεις

ΕΝΟΤΗΤΑ Ε': ΚΕΡΚΥΡΑ

Τόπος του μύθου, γεμάτος κόρορους, πολύπειρος, αυλακωμένος βαθιά απ' τη θάλασσα, βαλπούγια συμφωνία ή τρικυμία. Τραγική κίνηση οι ελαιώνες. Βράχια ψηλά κατακυλάνε και σε τρομάζουν. Η Ομηρική πόλη των Φαιάκων ήταν εδώ, το ομηρικό άστυ, -λένε ο Dörpfeld και άλλοι- στον κόρφο που στα βράχια του σκαλώνει το μοναστήρι, η Παλιοκαστρίτσα. Ένας ορίζοντας ατέρμονος και δίπλα το ρυάκι που παράσταινε τον ποταμό. Και η Ναυσικά με τις τρομαγμένες παρακόρες, αντίκρισαν ξαφνικά τον Οδυσσέα. Τον Οδυσσέα ολόγυμνο, να ξεπροβάλλει «απ' τα δασιά τα θαμνά», απ' τις ελιές. Και πια δεν ξέρανε. Ήτανε το κορμί του; Ήτανε οι μελαψοί κορμοί των δέντρων; Θυμούνται μονάχα την αλκή του. Και την ωριμότητα. Τα ανέσπερα σώματα που χόρευαν στην αντηλιά. Σπουδή ελαιώνα. Σπουδή αντρίκιου κορμιού, από μάτια γυναίκα και προϊστορικά. Πώς να αισθάνονταν; Πώς μετρούσαν την ομορφιά; Με την ίδια δίψα ή πιο αψιά;

Ένα παραδεισένιο νησί με ήπιο κλίμα, άφθονες βροχές και πυκνή βλάστηση. Το νησί που ο Οδυσσέας συνάντησε τη Ναυσικά και βρήκε φιλοξενία στο παλάτι του βασιλιά των Φαιάκων, όπως ονομαζόταν τότε ο λαός της Κέρκυρας.

Στενά σοκάκια, μεγάλες λεωφόροι με αψίδες, παλιά βενετσιάνικα αρχοντικά, πύργοι με προμαχώνες, παλιά ελαιοτριβεία και εξοχικές κατοικίες, καντάδες και μουσική από πολλές φιλαρμονικές, κάνουν την Κέρκυρα έναν ιδιαίτερα γοητευτικό τόπο.

Δύο μικρονήσια η μοίρα της Κέρκυρας και η μοίρα διαλέγει πάντα μοναχή.

ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΩΝ ΚΟΡΦΩΝ

Η Κέρκυρα είναι νησί του Ιονίου Πελάγους, το έβδομο σε έκταση ελληνικό νησί και το δεύτερο, μετά την Κεφαλονιά, από τα Ιόνια Νησιά ή Επτάνησα. Βρίσκεται στο βόρειο Ιόνιο απέναντι από τις ηπειρωτικές ακτές (ελληνικές ή αλβανικές), από τις οποίες χωρίζεται με την κερκυραϊκή θάλασσα. Το βόρειο τμήμα του νησιού χωρίζεται από τις αλβανικές ακτές με το βόρειο στενό της Κέρκυρας. Η έκτασή της είναι 592,1 τετραγωνικά χιλιόμετρα και το μήκος των ακτών της 217 χιλιόμετρα.

Το έδαφος του νησιού είναι ημιορεινό. Το ανάγλυφό του, που είναι τραχύτερο στα βόρεια, διαμορφώνεται από λόφους και μικρά όρη, τα οποία διακόπτονται από κοιλάδες. Στα βόρεια υψώνεται ο Παντοκράτωρ (906μ.) και στο κέντρο κάποια χαμηλότερα υψώματα (576μ.), ενώ στα νότια εκτείνονται διάφορες λοφοσειρές που δεν υπερβαίνουν τα 250μ. και καταλήγουν στα ακρωτήρια Απρόκαθος (νότια) και Λευκίμμης (νοτιοανατολικά). Σημαντικότερη

από τις πεδιάδες και κοιλάδες του νησιού είναι η πεδιάδα γύρω από τη Λίμνη Κορισσίων, που βρίσκεται κοντά στις νοτιοδυτικές ακτές.

Ποταμοί δεν υπάρχουν στην Κέρκυρα, παρά τις άφθονες και καταρρακτώδεις βροχές, αλλά μόνον χείμαρροι. Η λίμνη Κορισσίων σχηματίστηκε στη θέση ενός όρμου που αποκλείστηκε από τη θάλασσα με μία αμμώδη γλώσσα.

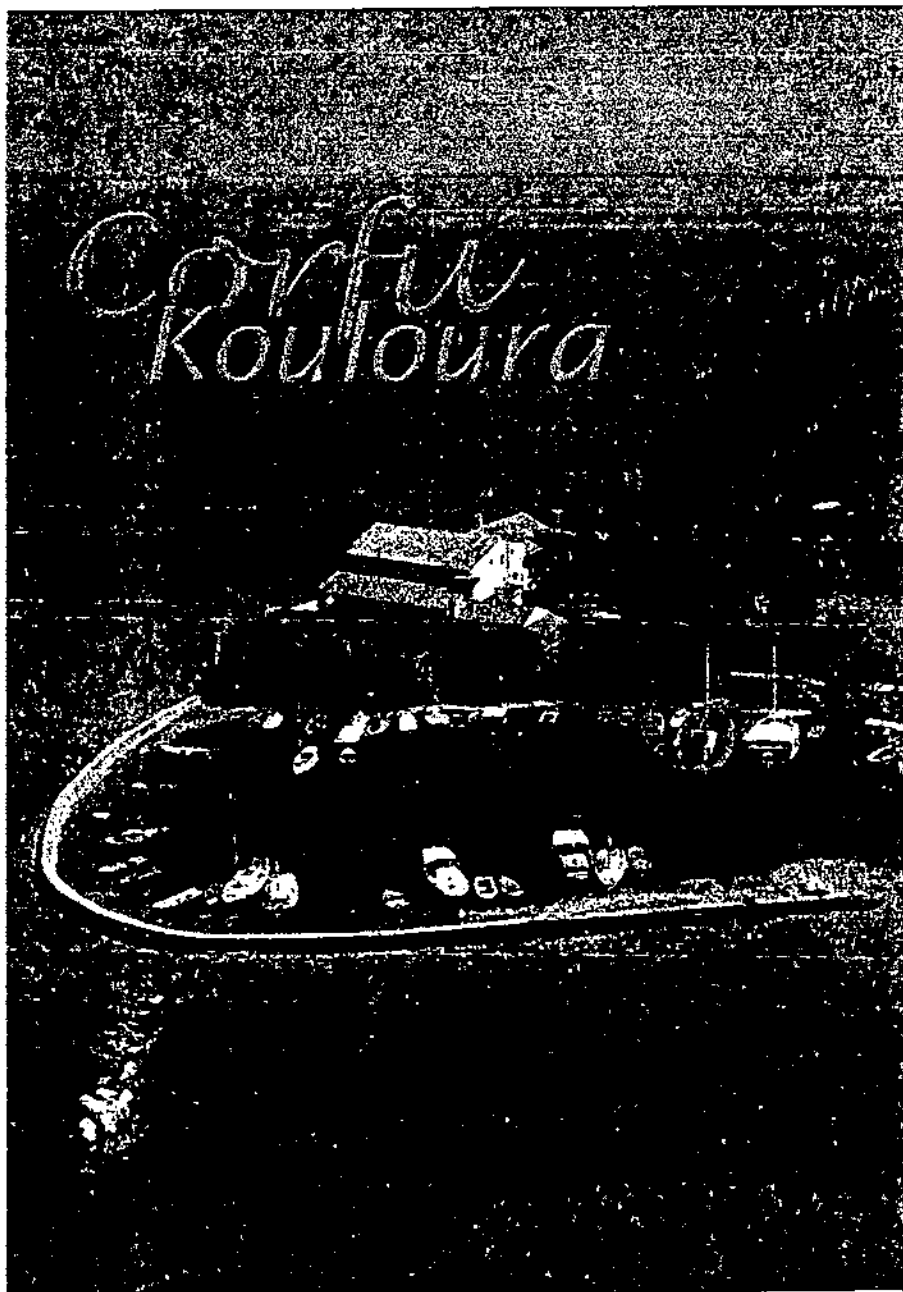
Το κλίμα του νησιού είναι μεσογειακό, με ήπιους χειμώνες και δροσερά καλοκαίρια. Έχει όμως μεγάλη υγρασία, που οφείλεται στους θερμούς νοτιοδυτικούς και βορειοδυτικούς ανέμους, οι οποίοι προκαλούν σε όλη τη διάρκεια του έτους, εκτός από τους τρεις θερινούς μήνες, μεγάλες βροχοπτώσεις. Το ετήσιο βροχομετρικό ύψος της Κέρκυρας (1.183 χιλιοστάμετρα) είναι ένα από τα υψηλότερα του ελλαδικού χώρου.

Οι ακτές της Κέρκυρας έχουν μέτριο οριζόντιο διαμελισμό. Δύο μεγάλοι κόλποι, ο κόλπος της Κέρκυρας και ο Όρμος Λευκίμμης, σχηματίζονται στις ανατολικές ακτές, ενώ στις δυτικές υπάρχουν μόνο μερικοί όρμοι. Περιπλέοντας το νησί, από το βορειοδυτικό άκρο του προς τα δυτικά, συναντά κανείς το Ακρωτήριο Δράστης και το Ακρωτήριο Κεφάλι, έξω από το οποίο βρίσκονται οι νησίδες Μαθράκι, Διάπλο και Διακοτό, που ανήκουν στις Διαπόντιες Νήσους. Νοτιότερα απαντούν οι νησίδες Κραμβία, το Ακρωτήριο Αρίλλα και ο Όρμος Αγίου Γεωργίου, που κλείνεται από το ακρωτήριο Αγγελόκαστρο. Ακολουθούν οι νησίδες Ορθόλιθος και Σκελούδι, έξω από τη γραφική Παλαιοκαστρίτσα, με την ομώνυμη μονή και ο Όρμος Λιαπάδων. Από το σημείο αυτό η ακτή συνεχίζεται χωρίς εγκολπώσεις προς τα νότια, αλλά κοντά της βρίσκονται οι νησίδες Κολυβρί, Θολετό, Πεντανήσια, Πρασούδα και Λαγούδια και έχει τα ακρωτήρια Μεγάχωρο και Ασπρόκαβος, νοτιότερο σημείο του νησιού. Στις ανατολικές ακτές, από Νότο προς Βορρά, υπάρχουν το Ακρωτήριο Λευκίμμης (ανατολικό κέρασ του ομώνυμου όρμου), το ακρωτήριο Νουκάρι, οι ανοιχτοί όρμοι Βουκάρι και Μπενίτσες, η λιμνοθάλασσα Χαλκιοπούλου, όπου βρίσκεται η γραφική νησίδα Ποντικονήσι, και το λιμάνι της Κέρκυρας, από όπου αρχίζει ο ανοιχτός κόλπος της Κέρκυρας, που κλείνεται νότια από το ακρωτήριο Κανόνι.

Μέσα στον κόλπο βρίσκονται οι νησίδες Πτυχία και Λαζαρέτο και σχηματίζονται οι όρμοι Ποταμός, Γουβιά, Κρεβοτζούλα και Ύψος. Οι ακτές στο Βόρειο Στενό της Κέρκυρας περιλαμβάνουν τον όρμο και το ακρωτήριο

Κασσιόπης και το Ακρωτήριο Αγίας Αικατερίνης, βορειότερο σημείο του νησιού.

Η Κέρκυρα είναι ένα από τα ωραιότερα νησιά της Μεσογείου. Η ήμερη αλλά πλούσια φύση της, οι υπέροχες αμμουδιές και τα πολλά της αξιοθέατα την έχουν αναδείξει σ' ένα από τα μεγαλύτερα και πιο πολυσύχναστα τουριστικά κέντρα της χώρας. Κατά την απογραφή του 1981 το νησί είχε πληθυσμό 96.533.

ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ

Με διάφορες ονομασίες αναφέρεται το νησί στις φιλολογικές πηγές: Σχερία, Δρεπάνη, Μάκρις, Φαιακία, Κόρκυρα ή Κέρκυρα. Επικρατέστερη είναι η τελευταία. Ο τύπος Κόρκυρα είναι Ιλλυρικής προέλευσης, αφού απαντά σε ποτάμια και σε ένα νησί της Δαλματίας, την «Κόρκυρα Μέλαινα», τη σημερινή Circuia. Ο τύπος Κέρκυρα, κατά μία άποψη, προέρχεται από το «Κέρκουρος» (ονομασία κάποιου ελαφρού πλοίου ή κάποιου ψαριού) ή, κατά την αρχαία παράδοση, από τη νύμφη Κέρκυρα, την οποία απήγαγε ο Θεός Ποσειδών και την έφερε στο νησί. Από τον γιο τους Φαίακα προέρχεται η μυθική ονομασία Φαιακία.

ΙΣΤΟΡΙΑ

Πρώτοι κάτοικοι του νησιού, κατά τον Όμηρο, ήταν οι Φαίακες και βασιλιάς τους ο Αλκίνοος, ενώ κατά τον γεωγραφικό Στράβωνα οι Λιβυρνοί, λαός Ιλλυρικής καταγωγής, άξιοι ναυτικοί που κυριαρχούσαν στις θάλασσες της περιοχής Δαλματίας Ιονίου.

Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα, το νησί κατοικήθηκε από την Παλαιολιθική εποχή (3.000-7.000 π.Χ.). Ο πρώτος βεβαιωμένος από την έρευνα οικισμός εντοπίστηκε στη Βόρεια παραλία του νησιού, στο Σιδάρι και χρονολογείται στη Νεολιθική εποχή (6.000-3.000 π.Χ.). Στον οικισμό αυτό η ζωή συνεχίστηκε και στην επόμενη περίοδο, τη λεγόμενη Εποχή του Χαλκού (3.000-1.000 π.Χ.), κατά την οποία ιδρύθηκαν και άλλοι οικισμοί, στη Βορειοδυτική ιδίως παραλία του νησιού, στο Κεφάλι, στον Αφιόνα και στους Έρμονες.

Στα μέσα του 8^{ου} περίπου π.Χ. αιώνα, πρέπει να ήλθαν στην Κέρκυρα οι πρώτοι άποικοι, που κατά την φιλολογική παράδοση ήταν Ευβοείς. Το 734 π.Χ., ομάδα πολιτικών φυγάδων της Κορίνθου με αρχηγό τον Χερσικράτη, από το γένος των Βακχίδων, ίδρυσε την Κορινθιακή αποικία, αφού έδιωξε

τους προηγούμενους κατοίκους. Η Κορινθιακή αποικία ιδρύθηκε στο λαιμό της Χερσονήσου του Κανονιού στην περιοχή της Παλαιόπολης (νότια από τη σημερινή Πόλη), ανάμεσα στα δύο αρχαία λιμάνια, το Υλλαϊκό στα δυτικά και του Αλκινούου στα Βορειοανατολικά, όπως ονομάστηκε πολύ αργότερα το ανατολικό λιμάνι. Ο Χερσικράτης και οι Κορίνθιοι έφεραν στη νέα πατρίδα τους τις παραδόσεις και τις λατρείες τους, τη διαίρεση σε φυλές και το πολίτευμα. Οι κάτοικοι της Πόλης διαιρέθηκαν σε 3 φυλές (Υλλέων, Παμφύλων, Δυμάνων), οι οποίες αργότερα, σύμφωνα με τις επιγραφικές μαρτυρίες, αυξήθηκαν και έφθασαν τις 8 έως 10.

Το πολίτευμα ήταν ολιγαρχικό αρχικά, κατά το πρότυπο της μητρόπολης, με πρότανη τον Χερσικράτη, ο οποίος ήταν ο επώνυμος άρχων ή οικιστής. Η Κέρκυρα πολύ γρήγορα απέκτησε δικό της ναυτικό και ανέπτυξε σημαντική εμπορική και αποικιακή δραστηριότητα, στην απέναντι ηπειρωτική χώρα, ανταγωνιζόμενη τη μητρόπολη Κόρινθο. Ο ανταγωνισμός αυτός ήταν η κύρια αιτία των επανειλημμένων προστριβών μεταξύ των δύο πόλεων, προστριβών οι οποίες κατέληξαν στη ναυμαχία του 664 π.Χ. την «Παλαιότερη μεταξύ Ελλήνων», όπως αναφέρει ο Θουκυδίδης. Η ναυμαχία αυτή, που έληξε υπέρ των Κερκυραίων, όπως φαίνεται, είχε ως επακόλουθο την πτώση των Βακχιδών στην Κόρινθο και την άνοδο των Κυψελιδών.

Ο Κύπελος ως πρώτη φροντίδα του θεώρησε την υποταγή της Κέρκυρας και τη ματαίωση της εμπορικής και αποικιακής εξάπλωσης των Κερκυραίων στα ηπειρωτικά και ακαρνανικά παράλια. Οι Κορίνθιοι ίδρυσαν τότε αποικίες στη Λευκάδα, το Ανατόριο και την Αμβρακία (μέσα 7^{ου} π.Χ. αιώνα). Το κερκυραϊκό εμπόριο υπέστη πλήγμα, γι' αυτό οι Κερκυραίοι αντέδρασαν και με τη συμμετοχή μερικών Κορινθίων εξόριστων, ίδρυσαν την Επίδαμνο (Δυρράχιο) στα ηπειρωτικά παράλια, στη σημερινή Αλβανία (627 π.Χ.). Στα τέλη του 7^{ου} π.Χ. αιώνα ο τύραννος Περίανδρος κατόρθωσε να επιβάλλει την Κορινθιακή κυριαρχία.

Την περίοδο της Κορινθιακής επικυριαρχίας παρατηρήθηκε ιδιαίτερη οικοδομική δραστηριότητα και άνθηση της τέχνης υπό την επίδραση Κορινθίων καλλιτεχνών που ήλθαν στο νησί. Λαμπρά μνημεία της εποχής αυτής είναι το κυκλικό κενοτάφιο του Μενεκράτους, ο ναός της Ήρας και ο ναός της Αρτέμιδος με το περίφημο γλυπτό του διάκοσμο, ιδίως το αέτωμα

της Γοργούς, που είναι το αρχαιότερο σωζόμενο της αρχαίας ελληνικής τέχνης.

Μετά το θάνατο του Περίανδρου, η Κέρκυρα απέκτησε την ανεξαρτησία της. Τότε άρχισε περίοδος μεγάλης οικονομικής ακμής. Αναπτύχθηκαν εμπορικές σχέσεις με διάφορες περιοχές της Ανατολής και της Δύσης. Τα Κερκυραϊκά προϊόντα, λάδι και μυρωδάτο κρασί, ο περίφημος «ανθοσμίας οίνος», εξάγονταν στην Ήπειρο και ιδίως στην Αδριατική μέσα σε κερκυραϊκά αγγεία, γνωστά ως «αδριανά κεράμια», ονομαστά για τη στερεότητά τους. Κατά το γ' τέταρτο του 6^{ου} π.Χ. αιώνα, η Κέρκυρα έφθασε σε τέτοια οικονομική ακμή και αυτάρκεια, ώστε εισήγαγε δικός της νομισματικό τύπο και σταθμητικό σύστημα, το οποίο υιοθετήθηκε από αρκετές πόλεις του Ιονίου, της κάτω Ιταλίας και της Σικελίας. Επακόλουθο της οικονομικής ευημερίας ήταν η οικοδομική δραστηριότητα και η καλλιτεχνική άνθηση.

Η κύρια περίοδος ακμής συμπίπτει με την καμπή του 6^{ου}-5^{ου} π.Χ. αιώνα. Τότε άρχισε να ναυπηγείται ο περίφημος κερκυραϊκός στόχος. Γύρω στο 492 π.Χ., οι Κερκυραίοι μαζί με τους Κορινθίους ήλθαν σε βοήθεια των Συρακούσιων κατά του τυράννου της Γέλας Ιπποκράτους.

Χάρη στη γεωγραφική της θέση και στον συνεχώς αυξανόμενο στόλο, ανέπτυξε σημαντικές εμπορικές σχέσεις, έλεγχε τους εμπορικούς δρόμους προς την Ιταλία και την Αδριατική, προσέφερε λιμάνια ανεφοδιασμού και προστασία κατά της πειρατείας στα πλοία που ταξίδευαν στην περιοχή. Τα κέρδη από την παροχή των υπηρεσιών αυτών ήταν μεγάλα. Το κερκυραϊκό νομισματοκοπείο έκοψε μεγάλες ποσότητες αργυρών νομισμάτων. Έγιναν ανακαινίσεις σε παλαιά ιερά (Αρτέμιδος και Ηραίο), ενώ χτίστηκαν και νέοι ναοί (Καρδακιού, Διονύσου, Ρόδας). Τα πιο σημαντικά αφιερώματα, οι περίφημοι χάλκινοι τάφοι των Κερκυραίων στα μεγάλα Πανελλήνια ιερά, τους Δελφούς και την Ολυμπία, ανάγονται στην εποχή αυτή. Ο στόλος μέσα σε 50 χρόνια είχε διπλασιαστεί. Τις παραμονές του Πελοποννησιακού Πολέμου (431-404 π.Χ.) αριθμούσε 120 πλοία. Με βάση την επάνδρωση αυτών των πλοίων υπολογίζεται κατά προσέγγιση ο αριθμός των κατοίκων της Κέρκυρας σε 70.000 περίπου. Επρόκειτο δηλ. για μία υπολογίσιμη ναυτική δύναμη. Η Αθήνα και η Σπάρτη, οι δύο υπερδυνάμεις της εποχής, προσπαθούσαν να την προσεταιριστούν, η καθεμία για λογαριασμό της.

Το 435 π.Χ. η Κέρκυρα αντιμετώπισε κατά θάλασσα τους Κορινθίους στη Λευκίμμη και ακολούθως, το 433 π.Χ., στις νησίδες Σύβοτα, λόγω της επέμβασης της Κορίνθου στις εσωτερικές πολιτικές έριδες της Επιδάμνου, την οποία οι Κορίνθιοι θεωρούσαν και δική τους αποικία, επειδή στην ίδρυσή τους έλαβαν μέρος και εξόριστοι συμπατριώτες τους. Η τελευταία ναυμαχία μάλιστα αποτέλεσε την αφορμή της έκρηξης του Πελοποννησιακού Πολέμου, επειδή αναμίχθηκαν και οι Αθηναίοι με το μέρος των Κερκυραίων, γεγονός που θεωρήθηκε από τους συμμάχους της Σπάρτης ως λύση της τριακονταετούς ειρήνης μεταξύ Αθηνών και Σπάρτης. Οι Κορίνθιοι, ως αντίποινα της Ποτιδαιας (άνοιξη του 432 π.Χ.). Άλλο επακόλουθο της ανάμιξης των Αθηναίων ήταν η τροπή του Κερκυραϊκού πολιτεύματος προς το δημοκρατικότερο και γενικά η ενίσχυση του δημοκρατικού κόμματος, πράγμα που προκάλεσε την αντίδραση των ολιγαρχικών. Τότε ξέσπασαν οι γνωστοί για την αγριότητά τους εμφύλιοι αγώνες των δημοκρατικών και των ολιγαρχικών (427-425π.Χ.)

Το 415 π.Χ. οι Κερκυραίοι βοήθησαν τους Αθηναίους στην εκστρατεία της Σικελίας με 15 πλοία. Το 410 π.Χ. οι ολιγαρχικοί αποπειράθηκαν να καταλάβουν την αρχή. Τότε ξέσπασε δεύτερη αιματηρή επανάσταση, που τελικά έληξε με τη συμφιλίωση των δύο μερίδων και αποφασίστηκε η πολιτικής της ουδετερότητας για τα Ελληνικά ζητήματα, πράγμα που συνέστησε και το μαντείο της Δωδώνης όταν οι Κερκυραίοι ζήτησαν τη συμβολή του. Εφαρμόζοντας την πολιτική αυτή, η Κέρκυρα γνώρισε πάλι μια περίοδο Ειρήνης και Ευημερίας καλλιεργήθηκε η γη, χτίστηκαν πολυτοιχείς οικίες, ενώ ο στόλος, στις αρχές του 4^{ου} π.Χ. αιώνα, είχε 80 πλοία.

Μετά την ίδρυση της Β' Αθηναϊκής Συμμαχίας (378π.Χ.), οι Αθηναίοι θέλησαν να αποκτήσουν συμμάχους και στη δυτική Ελλάδα. Την Κέρκυρα ιδίως, μια τόσο σημαντική δύναμη σε μια τόσο καίρια γεωγραφική θέση, προσπάθησαν να την προσελκύσουν στη συμμαχία με κάθε τρόπο. Έτσι, έστειλαν τον στρατηγό Τιμόθεο με 60 πλοία, ο οποίος τελικά κατέλαβε το νησί. Οι Λακεδαιμόνιοι, βλέποντας να χάνουν έδαφος, έστειλα τον ναύαρχο Νικόλοχο με στόλο, που όμως νικήθηκε στην ναυμαχία της Αλυξίας (375 π.Χ.). ο Τιμόθεος έμεινε μόνος κυρίαρχος του Ιονίου ως τον Μαλέα. Οι Λακεδαιμόνιοι, ενοχλημένοι από τα γεγονότα αυτά, προσπάθησαν να καταλάβουν το νησί, αρχικά με συνωμοσία και αργότερα δια της βίας. Στην

πρώτη περίπτωση απέτυχαν. Στη δεύτερη περίπτωση ανέλαβε την επιχείρηση ο ναύαρχος Μνάσιππος με στόλο 60 πλοίων και στρατό μισθοφορικό 1.500 ατόμων. Η πόλη πολιορκήθηκε για πολλούς μήνες από ξηρά και θάλασσα (373-372 π.Χ.). Οι Κερκυραίοι αναγκάστηκαν να ζητήσουν τη συνδρομή των Αθηναίων, οι οποίοι έσπευσαν με στρατό και στόλο. Ύστερα από πολλές περιπέτειες νίκησαν οι Κερκυραίοι και αποκαταστάθηκε η υπεροχή των Αθηναίων στο Ιόνιο.

Το 361 π.Χ. ξέσπασε άλλη αιματηρή επανάσταση των ολιγαρχικών, τους οποίους παραδόξως βοήθησε ο Αθηναίος στρατηγός Χάρης, προφανώς αφού δωροδοκήθηκε. Έτσι, οι ολιγαρχικοί με τη βοήθεια των Αθηναίων πήραν στα χέρια τους την εξουσία, αλλά ακολούθησαν πολιτική συμφιλίωσης με τους δημοκρατικούς και ουδετερότητας στα ελληνικά ζητήματα. Λίγο αργότερα, η Κέρκυρα αποχώρησε από την Αθηναϊκή Συμμαχία, πράξη που συνέβαλε στη διάλυση της συμμαχίας, αφού το παράδειγμα των Κερκυραίων ακολούθησαν και άλλες συμμαχικές πόλεις. Το πεδίο ήταν ελεύθερο πλέον για να εξαπλωθούν οι Μακεδόνες.

Οι Κερκυραίοι για να αντιμετωπίσουν τις επεκτατικές τάσεις του Φιλίππου στην Ήπειρο, συνήψαν συμμαχία με τους Αθηναίους μεταξύ 342-340 π.Χ. Το 338 π.Χ. οι Κερκυραίοι έλαβαν μέρος μαζί με τους Αθηναίους και άλλους συμμάχους στη μάχη της Χαιρώνειας κατά του Φιλίππου Β', ο οποίος όμως νίκησε και έγινε κυρίαρχος της Ελλάδας.

Η Κέρκυρα παρέμεινε ανεξάρτητη μέχρι το 303/302 π.Χ., οπότε ο Λακεδαιμόνιος στρατηγός Κλεώνυμος, πηγαίνοντας σε βοήθεια των Ταραντίνων κατά των Λευκανών και των Ρωμαίων, την κατέλαβε και την έκανα ορμητήριό του. Ο τύραννος των Συρακουσών Αγαθοκλής όμως, με αφορμή την ανάμιξη του Κλεώνυμου στη Δύση, πολιορκήσε την Κέρκυρα και την απελευθέρωσε.

Η Κέρκυρα έγινε μέλος της Ηπειρωτικής συμμαχίας. Τότε ιδρύθηκε πιθανότατα και η Κασσιόπη, για να χρησιμεύσει ως ορμητήριο του Ηπειρώτη βασιλιά. Το 290 π.Χ. ο Δημήτριος Πολιορκητής έγινε κύριος του νησιού. Όταν αυτός εξεστράτευσε στην Ασία (287 π.Χ.), οι Κερκυραίοι επαναστάτησαν και ανέκτησαν την ανεξαρτησία τους, για μικρό χρονικό διάστημα όμως. Το 281 π.Χ. το νησί καταλήφθηκε ύστερα από πολιορκία του Πτολεμαίου. Η Κέρκυρα έμεινε στην Ηπειρωτική Συμμαχία ως το 255 περίπου π.Χ., οπότε ανέκτησε

την ανεξαρτησία της με το θάνατο του Αλεξάνδρου, του τελευταίου ισχυρού βασιλιά της Ηπείρου. Την εποχή αυτή όμως το νησί είχε να αντιμετωπίσει τις αλλεπάλληλες πειρατικές επιδρομές των Ιλλυριών. Γι' αυτό ζήτησε τη βοήθεια των Αχαιών και των Αιτωλών αρχικά και στη συνέχεια των Ρωμαίων, των οποίων τα πλοία επίσης δέχονταν επιθέσεις των Ιλλυριών. Η ναυμαχία που έγινε στους Παξούς το 229 π.Χ. έληξε με την υποταγή της Κέρκυρας στους Ιλλυριούς, οι οποίοι είχαν συμμάχους τους Ακαρνάνες. Διοικητής του νησιού ορίστηκε ο Δημήτριος από το Φάρο της Δαλματίας.

Η Κέρκυρα υποτάχθηκε στους Ρωμαίους (229 π.Χ. – 337 π.Χ.), παρέμεινε όμως ως ένα βαθμό ελεύθερη πόλη, με τους νόμους της, τους άρχοντές της και με δικαίωμα να κόβει δικά της αργυρά νομίσματα. Σε αντάλλαγμα ανέλαβε την υποχρέωση να γίνει σύμμαχος των Ρωμαίων και να τους παρέχει τα λιμάνια της και το ναυτικό της.

Στα χρόνια του Τιβερίου ή του Κλαυδίου οι ισαπόστολοι άγιοι Ιάσων και Σωσίπατρος, μαθητές του αποστόλου Παύλου, δίδαξαν στο νησί τον Χριστιανισμό.

Οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες έδωσαν ορισμένα προνόμια στην Κέρκυρα σε αναγνώριση των υπηρεσιών της προς τον Αυτοκράτορα. Οι κάτοικοι με τη σειρά τους σε ένδειξη ευγνωμοσύνης ανήγειραν ανδριάντες προς τιμήν τους. Πολλοί διάσημοι Ρωμαίοι επισκέφθηκαν το νησί, όπως ο Νέρων, που ήλθε και τραγούδησε μπροστά στο βωμό του Κασίου Διός στην Κασσιόπη, ο ρήτορας Κικέρων, οι αυτοκράτορες Βεσπασιανός, Αντωνίνος Πίος και Σεπτίμιος Σεβήρος.

Μετά το θάνατο του Μεγάλου Θεοδοσίου και τον χωρισμό της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας σε Ανατολικό και Δυτικό κράτος, η Κέρκυρα περιλήφθηκε στο Ανατολικό κράτος, που αργότερα αποτέλεσε τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Τον 6^ο αιώνα το νησί δέχθηκε επιδρομές βαρβάρων, οι οποίοι κατέστρεψαν πολλά μνημεία και κτήρια της Κέρκυρας. Τότε άρχισε, όπως φαίνεται η σταδιακή εγκατάλειψη της αρχαίας πόλης και η μεταφορά της από τη χερσόνησο του κανονιού προς τα βόρεια, στη μικρή αλλά φυσικά οχυρή χερσόνησο με τις δύο κορφές, όπου πολύ αργότερα, τον 16^ο αιώνα, επί βενετοκρατίας, χτίστηκε το Παλαιό Φρούριο.

Την εποχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας η νήσος είχε εντελώς παρακμάσει και κάθε τόσο ρημαζόταν συμπληρωματικά από κύματα

βαρβάρων που έφθαναν ιδίως από τις αντικρινές ακτές. Τούτο εξακολουθούσε ως τις 23 Μαΐου του 1936 οπότε η σημαία του Αγίου Μάρκου της Βενετίας στήθηκε πάνω στην Ακρόπολη της Κέρκυρας, για να εξακολουθήσει να κυματίζει εκεί επί τέσσερις ολόκληρους αιώνες.

Κάτω από τη Βενετική κυριαρχία η Κέρκυρα έγινε πρωτεύουσα των Ιονίων Νήσων και έδρα του «Γενικού Προβλεπτού της Ανατολής», και μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453, η Κέρκυρα χρησίμευσε ως στοργικό καταφύγιο των Βυζαντινών προσφύγων ενώ έβρισκαν σ' αυτήν διαρκώς άσυλο και πολυάριθμες οικογένειες φυγάδων από την Κρήτη και την Ήπειρο.

Αποτελούσε ταυτόχρονα η Κέρκυρα και τον προμαχώνα της Ιταλίας εναντίον του κατακτητικού τουρκικού κύματος. Γι' αυτό και υπέστη η Κέρκυρα δύο μεγάλες και ιστορικές επιθέσεις και πολιορκίες από τους Τούρκους.

ΟΙ ΔΥΟ ΠΟΛΙΟΡΚΙΕΣ

Το 1537 ο σουλτάνος Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής, διακήρυξε ότι θα εισβάλει στην ιταλική χερσόνησο, θα εκπορθήσει τη Ρώμη και θα μεταβάλλει το ναό του Αγίου Πέτρου σε στάβλο του ιππικού του, σε στάβλο των «σπαχήδων του». Γι' αυτό επιχείρησε τότε να καταλάβει την Κέρκυρα, εναντίον της οποίας εξαπέστειλε τον αρχιναύαρχο και πειρατή Χαιρεντίν Βαρβαρόσα με μεγάλο στόλο και με στρατό από 50.000 άνδρες.

Τη φρουρά της πόλεως την αποτελούσαν τότε 2.000 Βενετοί και 3.000 Κερκυραίοι έχοντας επιπλέον τη ναυαρχίδα του Βενετικού στόλου «Άγιος Μάρκος» που έφερε 100 χάλκινα πυροβόλα και ήταν το μεγαλύτερο και τελειότερο πλοίο της εποχής εκείνης.

Αντιστάθηκε αποφασιστικά η Κέρκυρα.

Και παρά τα 300 πυροβόλα που χρησιμοποίησαν, οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να αποσυρθούν έπειτα από μια 15νήμερη και μάταιη πολιορκία που κύριο χαρακτηριστικό της ήταν οι συνεχείς έφοδοι. Η πολιορκία εκείνη αν και συντομότερη θεωρείται από τις σπουδαιότερες του 16^{ου} αιώνα,

επειδή με την αποτυχία της ματαιώθηκε οριστικά η εισβολή του Σουλεϊμάν στην Ιταλία.

Το έτος 1716 η Κέρκυρα διέτρεξε και πάλι θανάσιμο κίνδυνο. Τότε κατά το νέο πόλεμο της Τουρκίας και της Βενετίας ο σουλτάνος Μουσταφά έστειλε 65.000 άνδρες μα σερασκέρη, με αρχιστράτηγο δηλαδή τον Καρά Μουσταφά και με ρητή εντολή να καταλάβει οπωσδήποτε τη νήσο. Η νέα πολιορκία άρχισε την 1^η Ιανουαρίου του 1716, ενώ την πόλη υπερασπιζόταν ο Σούλεμπουργκ. Η άμυνα και πάλι υπήρξε αποφασιστική όπως το 1537 και όλες οι έφοδοι των Τούρκων κατέρρευσαν.

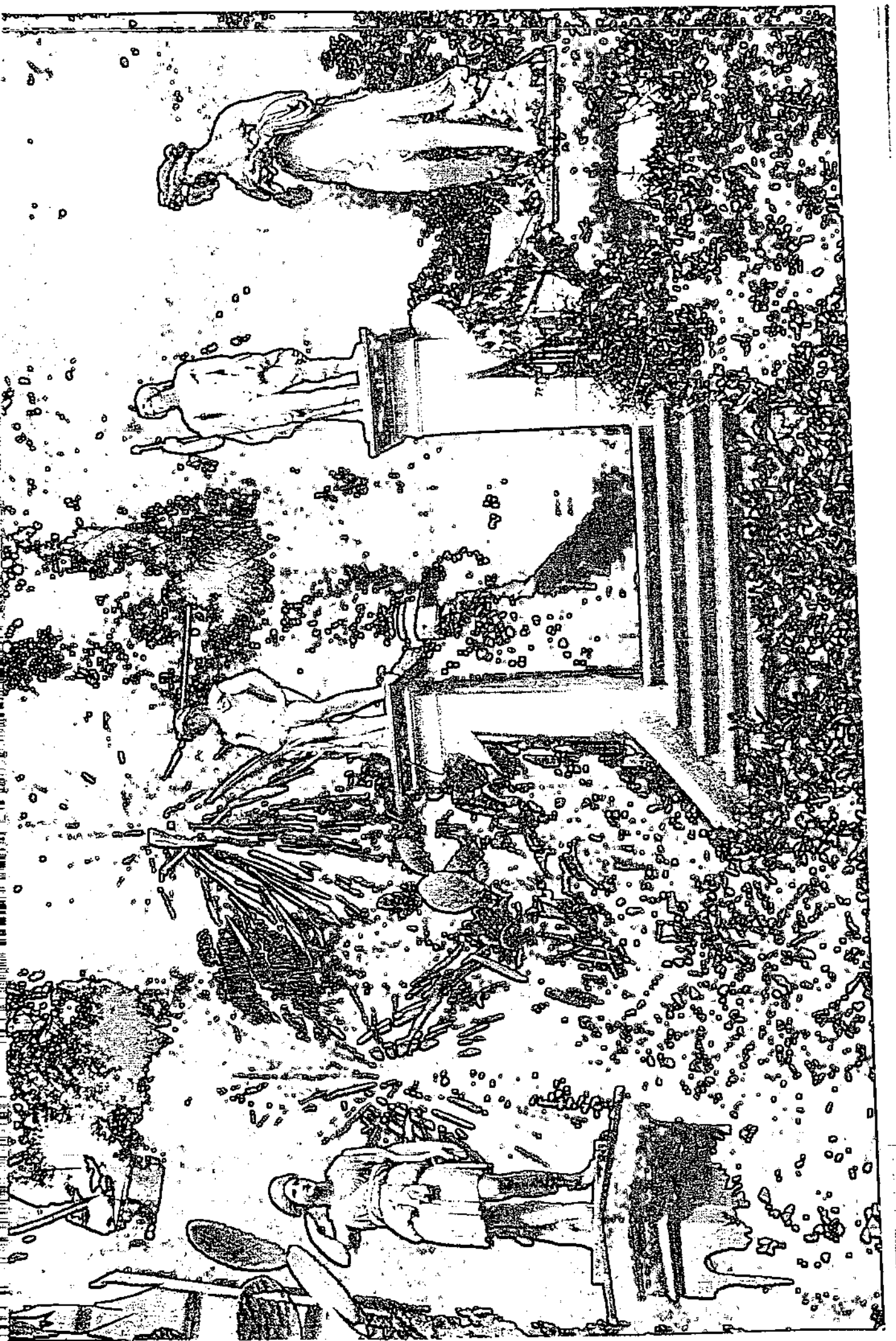
Ένα μάλιστα απροσδόκητο γεγονός ήρθε να βοηθήσει αποτελεσματικά τους πολιορκημένους. Τη νύχτα της 27^{ης} Ιανουαρίου του 1716, ξέσπασε μία φοβερή θεομηνία. Οι τρομεροί κεραυνοί που έπεφταν συνεχώς, έκαναν τους Τούρκους να νομίζουν ότι τους χτύπησαν τα κανόνια του Σούλεμπουργκ και ότι η φρουρά του πραγματοποιούσε επίθεση εναντίον τους. Μέσα λοιπόν στο πηχτό σκοτάδι οι Τούρκοι πανικοβλήθηκαν σε τέτοιο βαθμό που άρχισαν να αλληλοσφάζονται και εγκαταλείποντας το στρατόπεδο έτρεχαν με κραυγές στην παραλία, όπου πετούσαν τα όπλα τους και επιβιβάζονταν στα πλοία για να φύγουν.

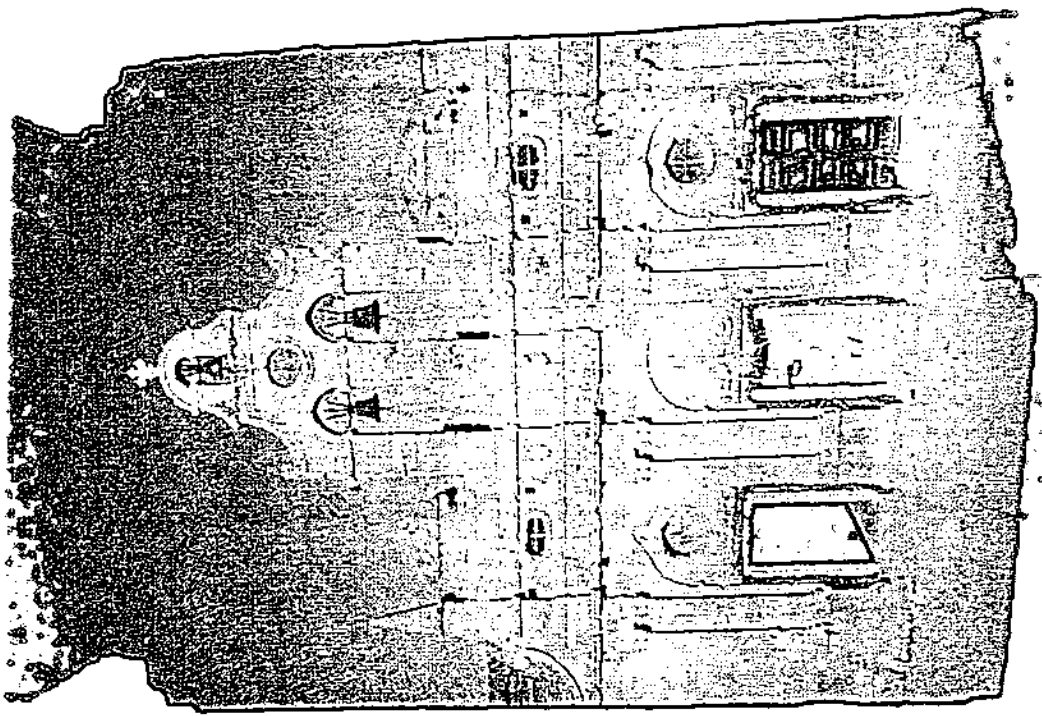
Ο Σούλεμπουργκ που αντελήφθη τις στιγμές εκείνες, το σημαντικό τούτο ψυχολογικό γεγονός, εξόρμησε επικεφαλής των ανδρών του. Και ακολούθησε τότε μαζική εξόντωση του εχθρού, που ολοκλήρωσε την καταστροφή που είχε αρχίσει. Εκατό κανόνια, 2.500 άλογα, 80 ζευγάρια βούβαλοι και όλο το πολεμικό υλικό του τούρκικου στρατού περιήλθε στα χέρια των Βενετών. Χιλιάδες εξ' άλλου ήσαν οι αιχμάλωτοι. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και ο πάπας του Αλή πασά των Ιωαννίνων, ο Μουχτάρ Μπέης. Έτσι, ο προμαχώνας της Ιταλίας άνησε και πάλι.

Και η Βενετία δικαιολογημένα έστησε την προτομή του Σούλεμπουργκ στην Σπιανάδα, την περίφημη πλατεία της Κέρκυρας.

Η Βενετοκρατία διατηρήθηκε έως το έτος 1797 όταν ο Βοναπάρτης, ο αργότερα αυτοκράτορας της Γαλλίας Ναπολέον ο Α' κατέλυσε την Δημοκρατία της Βενετίας. Τότε ο γαλλικός στρατός κατέλαβε και τα Επτάνησα. Η γαλλική κυριαρχία είχε δύο περιόδους, την πρώτη στα 1797-1799 και τη δεύτερη στα 1807-1814. Υπήρξε ενεργητική για τη νήσο η γαλλική κατοχή. Φορέας γνήσιου και ορμητικού δημοκρατικού πνεύματος, η Γαλλία, κατάργησε

την φεουδαρχία και επέτρεψε την άνθηση του Κερκυραϊκού πολιτισμού που μολονότι φέρει την σφραγίδα της Δύσης, κατά βάθος είναι ένας πολιτισμός έντονα ελληνικός. Στο διάστημα των ετών 1799-1807 η Κέρκυρα ανήκε στους Ρώσους. Το 1814 την κατέλαβαν οι Άγγλοι και την διοίκησαν έως το 1864, οπότε έπειτα από μακρούς αγώνες υπέρ της ενώσεως όλη η Επτάνησος δόθηκε στο μικρό τότε κράτος της Ελλάδας.

ΤΡΕΙΣ ΕΧΘΡΙΚΕΣ ΚΑΤΟΧΕΣ

Τον Δεκέμβριο του 1915 και ενώ ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, οι Γάλλοι κατέλαβαν την Κέρκυρα. Η Ελλάς ήτανε ακόμα ουδέτερη. Στην νήσο Κέρκυρα κατέφυγε τότε ο Σερβικός στρατός που είχε υποχωρήσει μαχόμενος έως τις ακτές της Αδριατικής. Εκεί στην Κέρκυρα εγκαταστάθηκαν τότε η σερβική κυβέρνηση και ο Σέρβος Αντιβασιλέας και η πόλη της Κέρκυρας μετατράπη σε προσωρινή πρωτεύουσα της Σερβίας. Κατά τη διάρκεια της γαλλικής κατοχής ο Αρχιναύαρχος του γαλλικού στόλου ήταν εγκατεστημένος στο Αχίλλειο όπου και πέθανε μέσα στο πολυτελές μπάνιο του, επειδή κατά λάθος άνοιξε απότομα όλο το καυτό νερό αντί του κρύου.

Το 1923 η νήσος Κέρκυρα έζησε μια νέα καταιγίδα που καταχωρήθηκε στα διεθνή διπλωματικά χρονικά ως «ζήτημα της Κέρκυρας». Στις 27 Αυγούστου του έτους εκείνου δολοφονήθηκε στην Ήπειρο από αγνώστους ο Ιταλός στρατηγός Τσελίνι, μέλος της Ιταλικής αποστολής που επόπτευε στη χάραξη των Ελληνοαλβανικών συνόρων. Ο Μουσολίνι τότε που μόλις είχε καταλάβει την εξουσία στην Ιταλία θέλησε να κάμει μια θεαματική επίδειξη δυναμισμού του καθεστώτος που επρόκειτο να καθιερώσει. Εκμεταλλεύτηκε ο υπερφίαλος αλλά και ο πολύ ανόητος εκείνος δικτάτωρ το γεγονός ότι ακριβώς το έτος εκείνο η μικρή Ελλάς είχε βγει αιμόφυρτη και κατεξαντλημένη από μακροχρόνιους πολέμους και από την Μικρασιατική καταστροφή.

Έστειλε λοιπόν προς την Ελληνική Κυβέρνηση τηλεσίγραφο με βαρύτατες αξιώσεις. Το τηλεσίγραφο βέβαια απερρίφθη όπως συνέβη και με το άλλο εκείνο το επίσης υπερφίαλο, της 28^{ης} Οκτωβρίου του 1940. Αλλά ο ιταλικός στρατός εμφανίστηκε ξαφνικά μπροστά στην Κέρκυρα, την βομβάρδισε δυνατά και την κατέλαβε έπειτα χωρίς αντίσταση. Το ζήτημα παρατέμφθηκε στην κοινωνία των Εθνών της Γενεύης – διεθνή οργανισμό που ήταν τότε αναλόγως με τα σημερινά Ηνωμένα Έθνη της Ν.Υ. και στην Πρεσβευτική Διάσκεψη (8 Σεπτεμβρίου) και λύθηκε με την καταβολή αποζημιώσεως 50.000.000 λιρετών εκ μέρους της Ελλάδας.

Ο Ιταλικός στόλος βράδυνε σκόπιμα να εγκαταλείψει την Κέρκυρα και δεν το έκανε παρά αφού στις 27 Σεπτεμβρίου κατέπλευσε εκεί ισχυρή μοίρα του αγγλικού στόλου υπό την μορφή «φιλικής επισκέψεως» προς την Ελλάδα.

Κατά την διάρκεια κατοχής (1941-1944) η Κέρκυρα κατελήφθη από τους Ιταλούς. Έπειτα από την συνθηκολόγηση όμως των Ιταλών τον Σεπτέμβριο του 1943 οι Γερμανοί βομβάρδισαν ισχυρότατα την Κέρκυρα, με αποτέλεσμα να υπάρξουν πολλά ανθρώπινα θύματα και επίσης να καταστραφούν αρκετά ιστορικά κτήρια.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΖΩΗ

Η Κέρκυρα είναι ένα από τα μεγάλα πνευματικά κέντρα της Ελλάδας, ένα κέντρο με μακρά πνευματική παράδοση.

Οι τέχνες και τα γράμματα άρχισαν να αναπτύσσονται στην Κέρκυρα από τον 18^ο αιώνα όταν έχουν αναφανεί εκεί περιφανείς άνδρες όπως ο Ευγένιος Βούλγαρης και ο Νικηφόρος Θεοτόκης.

Η ακμή έφτασε στο αποκορύφωμά της κατά την γαλλική κατοχή μετά το έτος 1797 και συνεχίσθηκε έπειτα και κατά την αγγλική κατοχή.

Το 1797, οι Γάλλοι εγκαθιστούν στην Κέρκυρα το πρώτο τυπογραφείο, όπου τυπώνεται και ο Θούριος του Ρήγα και καθιερώνεται η χρήση της Ελληνικής γλώσσας. Το 1803-1804 ο Καποδίστριας ιδρύει στην Κέρκυρα την περίφημη ανώτερη Σχολή της Τενέδου, όπου εκπαιδεύονταν όλοι οι δημόσιοι υπάλληλοι και οι κληρικοί των Επτανήσεων. Το 1807, κατά τη δεύτερη γαλλοκρατία, ιδρύεται στην Κέρκυρα, με την ενεργό πρωτοβουλία και του Ι. Καποδίστρια η «Ιόνιος Ακαδημία», το πρόδρομο επιστημονικό ίδρυμα, για την ανάπτυξη του φυσικού πλούτου της Κέρκυρας και της καλλιέργειας των γραμμάτων και των τεχνών. Συνέχειά της αποτελεί η Ιόνιος Ακαδημία που ιδρύθηκε, με την παρακίνηση του Καποδίστρια, από τον Άγγλο Γκόλφορντ το 1819 και λειτούργησε ως το πρώτο ελληνικό πανεπιστήμιο. Τον ίδιο αιώνα ιδρύονται στην Κέρκυρα αξιόλογα επιστημονικά, λογοτεχνικά και καλλιτεχνικά σωματεία, όπως η Ακαδημία των Φίλων, η Αναγνωστική Εταιρία, το αρχαιολογικό Επιστημονική Σωματείο της Ελλάδας, ο Ελληνικός Ιατρικός Σύλλογος, η Ακαδημία των Περιπλανωμένων, η Εταιρεία των Φιλομαθών, κ.ά. Ο Παύλος Προσαλέντης ιδρύει το 1815 την πρώτη Σχολή Καλών Τεχνών, (ήταν μαθητής του Κανόβα). Το 1819 είχε 80 μαθητές. Άλλοι διακεκριμένοι καλλιτέχνες ήταν οι Δ. Πιέρρης, Ι. Καλοσγούρος, Γ. Πετζαμάνος κ.ά. Στην

Ζωγραφική ανάμεσα σε άλλους, διακρίνονται ο Γ. Χρυσολωράς, ο Α. Δημησιάνος, ο Μ. Μαντζαβίνος, ο Μ. Καΐσαρης, ο Σπ. Προσαλέντης κ.ά.

Το 1840 ιδρύεται η «Παλαιά Φιλαρμονική Εταιρεία», η αρχαιότερη της Ανατολής, όπου μορφώθηκαν όλοι οι μουσικοί αυτού του χώρου. Αργότερα ιδρύθηκαν και άλλες φιλαρμονικές, όπως ο «Μάντζαρος», ο «Άγιος Σπουριδών» κ.ά. Αξιόλογοι μουσουργοί αναδεικνύονται στην Κέρκυρα, όπως και ο συνθέτης του Εθνικού Ύμνου, Μάντζαρος. Η πνευματική κίνηση της Κέρκυρας κορυφώθηκε μετά την εγκατάσταση του Διονύσιου Σολωμού και του κύκλου του, που εγκολπώθηκαν την ιδέα την ένωσης των Επτανήσων με την Ελλάδα και αγωνίστηκαν για την πραγμάτωσή της, όπως είναι οι λόγιοι και ποιητές Χρυσομάλλης, Κολοσούρος και αργότερα ο Μαβίλης, ο Θεοτόκης, ο Ρώμας κ.ά.

Επί γαλλικής κατοχής η περίφημη Loggia της Κέρκυρας μετατράπηκε σε θέατρο, το περίφημο του Αγίου Ιακώβου, με παράλληλη λειτουργία δραματικού συλλόγου. Το ανάκτορο του Άγγλου αρμοστή το 1924 μεταβλήθηκε σε μουσείο διακοσμητικών τεχνών, όπου εκτίθενται οι περίφημες συλλογές σινικής και ιαπωνικής τέχνης των Μάνου και Βασιλιάδη. Στο ίδιο κτήριο στεγάζονται και τα αρχεία της Ιονίου Γερουσίας, το Καποδιστριακό και το ιστορικό.

Το 1985 ιδρύθηκε, με το Π.Δ. 83/20.3.84, το Ιόνιο Πανεπιστήμιο και λειτούργησε τον Οκτώβριο του 1985, με δυο τμήματα προς το παρόν: της ιστορίας και των ξένων γλωσσών, μετάφρασης και διερμηνείας. Αναστηλώθηκε επίσης, σύμφωνα με τα αρχικά του σχέδια και το Ιόνιο Βουλευτήριο, που αποτελεί την αρχαιότερη Ελληνική Βουλή.

ΑΞΙΟΘΕΑΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Η Κέρκυρα είναι μία όμορφη πόλη με ιδιαίτερο χρώμα και μεγάλη γοητεία, για την οποία φημίζεται διεθνώς. Χαρακτηρίζεται από πλατιές λεωφόρους και μεγάλες πλατείες, καθώς και από στενά δρομάκια, τα βενετσιάνικα καντούνια.

Η πολεοδομική διάταξη της Κέρκυρας διαμορφώθηκε κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας (1386-1797). Τα οικοδομικά τετράγωνα χτίστηκαν σύμφωνα με τους κανόνες που ίσχυαν στις οχυρωμένες πόλεις. Η διάταξη αυτή διατηρήθηκε και αργότερα, κατά τη γαλλική και την αγγλική περίοδο.

ΣΠΙΑΝΑΔΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΤΗΡΙΑ

Κέντρο της πόλης είναι η Σπιανάδα, η μεγαλύτερη και ωραιότερη πλατεία της Ελλάδας, άξονας της κοινωνικής ζωής των Κερκυραίων, όπου γίνονται οι λιτανείες του Αγίου Σπυρίδωνος, οι επίσημες παρελάσεις, ο περίπατος, υπαίθριες συναυλίες των φιλαρμονικών της Κέρκυρας και άλλες εκδηλώσεις.

Στην ανατολική πλευρά της Σπιανάδας δεσπόζει το παλαιό φρούριο με θαυμάσια θέα προς τη θάλασσα και τα βουνά της Ηπείρου. Μπροστά από το φρούριο είναι στημένος ο ανδριάντας του στρατάρχη Φον Σούλενμπουργκ, ο οποίος επικεφαλής του βενετσιάνικου στρατού έσωσε την Κέρκυρα σε μία απ' τις φοβερότερες πολιορκίες των Τούρκων, το 1716. Απέναντι, στη δυτική πλευρά, βρίσκονται τα δύο μεγαλύτερα οικοδομικά τετράγωνα της Κέρκυρας με τα παλιά πολυώροφα κτήρια, τις τοξοστοιχίες (τα «βόλτα»).

Το θαυμάσιο αυτό κτιριακό συγκρότημα, που δένει αρμονικά με το σύνολο της πόλης, άρχισε να χτίζεται κατά την εποχή των αυτοκρατορικών Γάλλων (1807-1814), στην ίδια αρχιτεκτονική γραμμή και ταυτόχρονα με τα κτήρια της οδού Ριβολί του Παρισιού και μοιάζουν πολύ μεταξύ τους.

Στη βορεινή πλευρά βρίσκονται τα ανάκτορα των Αγίων Μιχαήλ και Γεωργίου, που χτίστηκαν με σχέδια του Άγγλου αρχιτέκτονα Γουίτμορ σε ρυθμό «Ρήτζενσου», ως έδρα τον αρμοστή και του ομώνυμου Τάγματος. Στις αίθουσες των ανακτόρων, εκτός από την αίθουσα του θρόνου – που διατηρείται στην αρχική κατάσταση, με τα κειμήλια του Τάγματος – στεγάζονται το Ιστορικό Αρχείο της Κέρκυρας, το Αρχείο της Ιονίου Γερουσίας, η Δημόσια Βιβλιοθήκη και το Μουσείο Ασιατικής Τέχνης. Το μοναδικό μουσείο στην Ελλάδα – που περιλαμβάνει τις συλλογές Μάνου, Χατζηβασιλείου, Σινιόσογλου, Αλμανάχου – αποτελείται από χιλιάδες αντικείμενα κινεζικής και

ιαπωνικής τέχνης, πορσελάνες, αγαλμάτια, μογγολικά χάλκινα αγγεία και διάφορα κομψοτεχνήματα από την υπόλοιπη Ασία.

Στην επάνω πλατεία βρίσκεται το κυκλικό κτήριο, ιωνικού ρυθμού, αφιερωμένο στη μνήμη του Θωμά Μαίτλαντ, πρώτου Άγγλου αρμοστή και κοντά σ' αυτό, ο ανδριάντας του Καποδίστρια μπροστά στην Ιόνιο Ακαδημία. Στο βενετσιάνικο αυτό κτήριο, που καταλαμβάνει ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο, λειτούργησε το πρώτο ελληνικό πανεπιστήμιο, που ιδρύθηκε από τον Άγγλο Φιλέλληνα Λόρδο Γκίλφορντ ως την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα (1864). Το πνευματικό αυτό ίδρυμα συνέβαλε αποφασιστικά στην αναγέννηση της νεώτερης Ελλάδας και δυστυχώς παραμένει ερείπιο από το 1943, μετά τους γερμανικούς βομβαρδισμούς.

Στο Πλατύ Καντούνι, κοντά στην Σπανιάδα, βρίσκεται το κτήριο της Ιονίου Βουλής, κτίσμα του 1855, όπου στεγάζεται το Μουσείο Αγωνιστών της Επτανησιακής Ελευθερίας και όπου οι Επτανήσιοι βουλευτές ψήφισαν την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα.

Στο κέντρο της πόλης βρίσκεται το Δημαρχείο, το γνωστό και ως Σαν Τζάκομο (San Giacomo), ένα από τα σημαντικότερα και πιο καλά διατηρημένα βενετσιάνικα κτήρια. Αποπερατώθηκε το 1693 για να χρησιμεύσει ως εντευκτήριο των Ευγενών (Loggia). Στην ανατολική πρόσοψη του κτηρίου, είναι εντοιχισμένη από το 1691 η προτομή του Μοροζίνη. Το 1720 μετατράπηκε σε θέατρο – το πρώτο λυρικό θέατρο της Ανατολής – ονομάστηκε Σαν Τζάκομο και λειτούργησε ως το 1903. Από τότε μετατράπηκε σε Δημαρχείο.

Απέναντι από το Δημαρχείο, στην άλλη πλευρά της Πλατείας Δημαρχείου, ορθώνεται το παλάτι του Λατίνου αρχιεπισκόπου, βενετσιάνικο κτήριο που αναστηλώθηκε μετά τον πόλεμο και από τότε στεγάζει την Τράπεζα Ελλάδος.

Η σειρά των κτηρίων απέναντι από τη Σπανιάδα στην οδό Καποδιστρίου, από την Ιόνιο Ακαδημία ως τα ανάκτορα και στη συνέχεια από τα «Μουράγια» ως το παλιό λιμάνι, είναι χτισμένα κυρίως στον νεοκλασικό ρυθμό της αγγλικής περιόδου και προσθέτουν αρχοντιά στην πρόσοψη αυτή της πόλης.

Μεταξύ των κτηρίων αυτών, απέναντι από τη δυτική πτέρυγα των ανακτόρων, ξεχωρίζει σε αρχιτεκτονικό ρυθμό εκείνο της Αναγνωστικής

Εταιρείας Κερκύρας – το αρχαιότερο πνευματικό ίδρυμα της Ελλάδας – που ιδρύθηκε από τον φιλόσοφο και διπλωμάτη Πέτρο Βράιλα Αρμένη το 1836. Η Αναγνωστική εταιρεία διατηρεί στις αίθουσές της μια αξιόλογη βιβλιοθήκη από 30.000 περίπου τόμους, μεταξύ των οποίων μοναδική επτανησιακή βιβλιογραφία και πολλά χειρόγραφα, γκραβούρες, πίνακες, χάρτες, μονόφυλλα σχετικά με τα Ιόνια Νησιά. Λίγο παρακάτω προς τα Μουράγια, βρίσκεται η παλιά Νομαρχία, ένα εξαιρετικό δείγμα της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής. Χτίστηκε το 1835 με σχέδια του Κερκυραίου αρχιτέκτονα Ι. Χρόνη στη θέση του σπιτιού που γεννήθηκε ο Ι. Καποδίστριας. Τώρα στεγάζει τα γραφεία του Ιόνιου Πανεπιστημίου. Στα Μουράγια επίσης βρίσκεται το σπίτι όπου έζησε τα τελευταία του χρόνια ο εθνικός μας ποιητής και σήμερα στεγάζεται το Μουσείο Διονυσίου Σολωμού, που περιλαμβάνει προτομές, προσωπογραφίες, γραπτά κείμενα και προσωπικά αντικείμενα του ποιητή. Στο σπίτι αυτό στεγάζεται επίσης η Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών.

Από τις γνωστότερες και γοητευτικότερες τοποθεσίες της Κέρκυρας είναι: το Κανόνι, το σύμβολο της Κέρκυρας με το βυζαντινό εκκλησάκι του Παντοκράτορα και η γραφική εκκλησία της Βλαχέρνας, που συνδέεται με την ξηρά με στενόμακρο μονοπάτι: το Μον Ρεττό, πάρκο εξαιρετικού κάλλους με σπάνια είδη δένδρων, όπου είναι χτισμένη η θερινή έπαυλη του Άγγλου αρμοστή Άνταμ (Adam). Μετά την ένωση, έγινε θερινή κατοικία της πρώην βασιλικής οικογένειας.

ΦΡΟΥΡΙΑ ΚΑΙ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ

Τα οχυρωματικά έργα των Βενετών άρχισαν από τις αρχές του 15^{ου} αιώνα και συνεχίστηκαν σε διάφορα στάδια ως την πτώση της Βενετίας. Οι σημερινές οχυρώσεις του παλιού φρουρίου έγιναν από τους Βενετούς, κυρίως μεταξύ των ετών 1546 και 1588 με απόφαση της Βενετικής Συγκλήτου, με σκοπό να οχυρωθεί η πόλη μετά την πολιορκία των Τούρκων το 1537. Το νέο φρούριο χτίστηκε στον λόφο του Αγίου Μάρκου μεταξύ 1572 και 1645, παράλληλα με την περιτείχιση της πόλης. Στα τείχη αυτά υπήρχαν τέσσερις πύλες, που επέτρεπαν την επικοινωνία της πόλης με τα προάστια και τη

θάλασσα. Από αυτές, διασώζονται σήμερα μόνο οι δύο: η πύλη του Αγίου Νικολάου στο βόρειο άκρο της Σπιανάδας, χαμηλά προς τη θάλασσα και η πύλη της Σπηλιάς κοντά στο νέο φρούριο στο παλιό λιμάνι. Οι άλλες δύο πύλες προς την ξηρά δεν υπάρχουν. Η πύλη Ραϊμόνδου, που βρισκόταν στη νότια πλευρά της Σπιανάδας, κατεδαφίστηκε το 1837 κατά την κατασκευή του παραλιακού δρόμου της Γαρίτσας. Τέλος, η Βασιλική Πύλη, η πιο σημαντική και ωραιότερη, που αποτελούσε την κύρια είσοδο πόλης και εξοχής, προς την συνοικία Σαν Ρόκο, κατεδαφίστηκε το 1894 για τη διάνοιξη της λεωφόρου Γεωργίου Θεοτόκη. Τα φρούρια, οι οχυρώσεις και η περιτείχιση της Κέρκυρας δεν είχαν μόνο σημασία ως αμυντικά έργα, που θεωρούνται αριστουργήματα φρουριακής τέχνης και αρχιτεκτονικής και προστάτευσαν την Κέρκυρα από τις τουρκικές επιθέσεις, αλλά έπαιξαν και καίριο ρόλο στην ανάπτυξη της πολεοδομίας και στις συνθήκες ζωής των κατοίκων.

ΜΟΥΣΕΙΟ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

Σημαντικό μέρος από τον αρχαιολογικό πλούτο του νησιού στεγάζεται στο αρχαιολογικό μουσείο. Στα εκθέματά του ανήκουν πολλά έργα της Αρχαϊκής εποχής: μαρμάρινο αέτωμα της Γοργούς από το ναό της Αρτέμιδος, επιτύμβιο αρχαϊκό λιοντάρι («Λιοντάρι του Μενεκράτους»), πήλινα αρχαϊκά ακροκέραμα, πήλινα αγαλμάτια, κεφαλή Κούρου κ.ά. Μεγάλο αρχαιολογικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης: ο ναός του Κορκουραίου Απόλλωνος στο Μον Ρεπό, ο ναός της Αρτέμιδος στην περιοχή Αγίων Θεοδώρων, δύο χιλιόμετρα από την Πόλη, το κυκλικό κενόταφιο του Μενεκράτους στη Γαρίτσα κοντά στην κολόνα του Ντούγκλας, στη θέση αρχαίου νεκροταφείου.

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

Στις σημαντικότερες εκκλησίες της Κέρκυρας συγκαταλέγονται: Η μητρόπολη, κτίσμα του 16^{ου} αιώνα, αφιερωμένη στην Παναγία Σπηλιώτισσα που βρίσκεται στην ομώνυμη πλατεία κοντά στο λιμάνι. Στη μητρόπολη

φυλάσσεται σε ασημένια λάρνακα το λείψανο της Αγίας Θεοδώρας, συζύγου του αυτοκράτορα του Βυζαντίου Θεόφιλου. Ο ναός έχει αξιόλογες εικόνες της Κρητικής Σχολής (έργα Μιχ. Δαμασκηνού, Βίκτωρος, Τζάνε, Σκούφου κ.ά.), η εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνος, τύπου Βασιλικής 16^{ου} αιώνα με το ψηλότερο κωδωνοστάσιο της Κέρκυρας, όπου το σκηνώμα του πολιούχου του νησιού Αγίου Σπυρίδωνος φυλάσσεται σε επιχρυσωμένη λάρνακα, διακοσμημένη με πολύτιμους λίθους, χρονολογημένη 1770 και αποτελεί κέντρο προσκυνήματος των πιστών από όλη την Ελλάδα· η Βυζαντινή εκκλησία των Αγίων Ιάσονος και Σωσιπάτρου στο προάστιο Ανεμόμυλος, του 11^{ου} αιώνα, με τοιχογραφίες του 12^{ου} αιώνα και εικόνες του Τζάνε. Η μονή της Πλατυτέρας, στο προάστιο Μαντούκι, όπου βρίσκονται οι τάφοι του Ιωάννη Καποδίστρια και του Φώτου Τζαβέλα και όπου υπάρχουν αξιόλογες φορητές εικόνες της κρητικής και επτανησιακής σχολής· η εκκλησία της Παναγίας Αντιβουνιώτισσας στην παλιά συνοικία «Καμπιέλο», κοντά στον παραλιακό δρόμο Μουράγια, συναδελφική παλιών αρχοντικών οικογενειών, που στεγάζει σήμερα το Μουσείο της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής τέχνης στην Κέρκυρα, μια από τις σημαντικότερες συλλογές φορητών εικόνων.

ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΤ': ΗΘΗ – ΕΘΙΜΑ – ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

ΓΑΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ

Στην παλιά Κέρκυρα όταν ένας άντρας φιλούσε μια κοπέλα, σε δημόσιο χώρο, έπρεπε να την παντρευτεί. Έπρεπε λοιπόν να πάει να τη ζητήσει από τον πατέρα της και να φτιάξουνε μαζί «προικοσύμφωνο» γιατί η κόρη ήταν «φιλημένη».

Σε περίπτωση που δεν πήγαινε ο γαμπρός στο σπίτι της νύφης, πήγαινε ο πατέρας της κόρης στο σπίτι του γαμπρού. Αφού «κλείνανε» γάμο, η νύφη πήγαινε στην εκκλησία με βιολιά και αμάξια. Η καμπάνα χτυπούσε χαρμόсуна, έπεφτε τουφεκίδι και κερνούσανε όλο το χωριό.

Στο δείπνο μετά το γάμο οι ντανιόβη – οι νιόπαντροι – έπρεπε να φάνε μικρά περιστέρια για να περάσουνε μαζί μια ζωή αγαπημένη σαν κι εκείνα. Τα πιτσούνια Ριζζον για τους νιόπαντρους. Στο γαμπρό, πριν από το γάμο, η μητέρα του, του έδινε κανά κουταλάκι όστρια (είναι ο κρόκος του αυγού με αλάτι, πιπέρι, λεμόνι και λάδι) για να ανταπεξέλθει επαξίως.

*Αν δε σε πάρω απ' τις ελιές κι από τις κεντρομάδες
κι ας φωνάζει η μάνα σου 40 δύο βδομάδες*

*Εσύ είσαι που μου' λες που αν με πέθαινες τώρα
είσαι και μου λες που είδες που με ξέρεις.*

*Πως ήθελα πολύ να την παινέσω
με λουλούδια του Μαγιού στεφάνι να της πλέξω.*

*Μα αυτή είναι παινεμένη και ξακουστή
όπου πάει και διαβαίνει και όπου σταθεί.*

*Πέρδικα μικρή, Πέρδικα μου ξακουσμένη
που μες στο χωριό είναι απ' όλους ζηλεμένη.*

Έλα' δω για να σου πω γλυκά

πόσο εγώ σε αγαπώ τρελά!

*Εδώ σ' αυτή τη γειτονιά την παραπάνω ρούγα,
την φωλιά της έφτιαξε μια πέρδικα μικρούλα.*

ΒΑΦΤΙΣΗ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ

Πριν από χρόνια στην Κέρκυρα το παιδί το βαφτίζανε στο σπίτι και όχι στην εκκλησία, κάτι βέβαια που δεν συμβαίνει σήμερα. Στο βρέφος έδιναν αρχαία ονόματα και όχι του παππού και της γιαγιάς.

Από τα παράθυρα του σπιτιού που γινότανε η βάπτιση, πετάγανε λεφτά, τα οποία μαζεύανε τα μικρά παιδιά. Είναι γνωστή η Κορφιατική ευχή «Να ζήσουν σαν τα ψηλά βουνά και να ασπρίσουνε σαν τα χιόνια». Η συνήθεια να στέλνουν παντεσπάνια στα νεογέννητα κράτησε μέχρι το 1960.

ΝΕΚΡΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

Όταν πέθαινε κάποιος, η τελετή που γινότανε δεν διέφερε σε τίποτα από τις δικές μας. Το μοιρολόι δεν ήταν σύνηθες φαινόμενο στην Κέρκυρα.

Μετά την κηδεία γινότανε τραπέζι στο σπίτι που πενθούσε και φιλεύανε ψωμί, κρασί και ψάρι.

ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ - ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ - ΦΩΤΑ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ

Όπως σε κάθε περιοχή της Ελλάδας έτσι και στην Κέρκυρα, εορτάζεται η μεγάλη γιορτή της ορθοδοξίας, τα Χριστούγεννα, η Πρωτοχρονιά και τα Φώτα. Από καιρό, το πρωί, τα παιδιά με το τριγωνάκι ψάλλουν τα κάλαντα τα οποία διαφέρουν από τα δικά μας κάλαντα σε στίχο και μουσική.

Κανά δύο μέρες πριν έχουν στολίσει το Χριστουγεννιάτικο δέντρο και φτιάχνουν τηγανίτες. Οι τηγανίτες είναι σαν τους δικούς μας λουκουμάδες (καίνε το λάδι στην κατσαρόλα και μ' ένα κουτάλι κόβουν το ζυμάρι και το ρίχνουν μέσα στο καμένο λάδι). Κερνάνε μ' αυτό το γλυκό τον κόσμο που τους επισκέπτεται αυτές τις γιορτινές μέρες.

ΚΑΛΙΚΑΝΤΖΑΡΟΙ

Ο λαός φαντάζεται τους καλικάντζαρους με διάφορες μορφές:

Για μερικούς:

Είναι σαν τους ανθρώπους, όμως μαύροι και άσκημοι και πολύ ψηλοί και φορούν σιδεροπάπουσα.

Για άλλους είναι:

Μαυριδεροί με κόκκινα μάτια, τράγινα πόδια, με χέρια σαν της μαϊμούς και με τριχωτό όλο το σώμα. Για άλλους πάλι είναι κουτσοί, στραβοί, μονόμματοι, μονοπόδαροι και πολύ κουτοί... Η τροφή τους είναι σκουλήκια, βαθράκια κ.ά. Μπαίνουν στα σπίτια από την καπνοδόχο και κατουρούν τη φωτιά, καβαλικεύουν στους ώμους τους διαβάτες, τους πιάνουν στο χορό κ.λ.π.

Κατά τη λαϊκή παράδοση καλικάντζαροι γίνονται τα παιδιά που γεννιούνται τα Χριστούγεννα, επειδή η σύλληψή τους συμπίπτει με την ημέρα του ευαγγελισμού.

Αν κανένα παιδί γεννηθεί τα Χριστούγεννα, το δένουν με σκορδοπλέξουδα, ή με ψαθόσκοινο από το χέρι της μητέρας του, δια να το

εμποδίσει να πάει με τους καλικάντζαρους, ή του καίουν τα νύχια των ποδιών: δεν μπορεί να γίνει καλικάντζαρος χωρίς νύχια.

- Κύριο μέσο, για να κρατηθούν οι καλικάντζαροι μακριά από τις κατοικίες των ανθρώπων, είναι η φωτιά, που έχει τη δύναμη ν' αποτελεί τα δαιμόνια. Γι' αυτό η φωτιά στο τζάκι καίει μέρα και νύχτα, όλο το Δωδεκαήμερο. Την παραμονή των Χριστουγέννων κάθε νοικοκύρης φέρνει και τοποθετεί στο τζάκι του σπιτιού του τρία ξύλα: τα δύο συμβολίζουν το ζευγάρι (αρσενικό – θηλυκό) ενώ το τρίτο τον κουμπάρο.
- Ο φόβος από τους καλικάντζαρους υποβάλλει και σήμερα στους ανθρώπους ίδιες ή ανάλογες μεθόδους, άλλοι κρεμούν πίσω από την πόρτα του σπιτιού ή μέσα στην καμινάδα ένα κατωσάγανο χοίρου που έχει αποτρεπτική δύναμη, άλλοι καίνε ή παλιοπάπουτσο στη φωτιά. Οι κρότοι και η δυσωδία του καπνού διώχνουν τους καλικάντζαρους. Άλλοι θέλουν α τους εξαπατήσουν δένοντας στο κρεκέλι της πόρτας ένα σκουλί λινάρι ώστε να ξεδιαλύνει ο δαίμονας και να μετρήσει τις ίνες του λιναριού, θα λαλήσει ο πετεινός, ο αγγελιοφόρος αυτός της ημέρας, που διώχνει τα σκοτεινά δαιμόνια. Άλλοι προσπαθούν α τους εξευμενίσουν με διάφορες προσφορές τους προσφέρουν γλυκά και τηγανίτες.

ΑΠΟΚΡΙΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ

Πολλά είναι τα έθιμα της Αποκριάς σε όλη την Ελλάδα, διαφέρουν όμως από τόπο σε τόπο.

Στην Κέρκυρα ξεχωριστό γιορταστικό τόνο δίνουν οι Φιλαρμονικές της Κέρκυρας με τα χαρούμενα προγράμματα που παρουσιάζουν μέρα και νύχτα και οι μασκαράδες που ξεχύνονται στους δρόμους, στις πλατείες, στους χορούς στο κέντρο της πόλης.

Την τελευταία Κυριακή άρματα μασκαρεμένων και η σάτιρα δίνουν και παίρνουν ώσπου στο τέλος καίνε τον Καρνάβαλο.

Η Κέρκυρα παρά το τουριστικό κύμα συντηρεί ακόμη μερικά από τα παλιά γραφικά της έθιμα. Ανάμεσα σ' αυτά και το «Χορό των γερόντων ή των

Παπάδων». Αυτός ο χορός χορεύεται την τελευταία Κυριακή της Αποκριάς μονάχα στο χωριό Επίσκεψη. Είναι όπως και οι λοιποί της κερκυραϊκής υπαίθρου συρτός, κυκλικός και σ' αυτόν δεν συμμετείχαν ούτε όργανα, ούτε γυναίκες. Μόνο γέροντες και παπάδες. Το ρυθμό του δίνει ένα τραγούδι, το τραγούδι του πρωτοχορευτή παπά, του αρχαιότερου ιερωμένου του χωριού. Τον ακολουθούν και άλλοι παπάδες εφόσον υπάρχουν, οι προεστοί και οι γεροντότεροι απ' τους κατοίκους.

Το τραγούδι δε οκτασύλλαβους τροχαϊκούς παροξύτονους με ζευγαρωτή ομοικοταληξία αρχίζει έτσι:

*«Δόξα να' χη πάσα μέρα κι ο Υιός με τον Πατέρα
δόξα τω Αγίο τω ζωοποιώ και θείου».*

Ο Πρωτοχορευτής παπάς λέει μόνος του τον πρώτο στίχο κι οι άλλοι πιάνουν τις τελευταίες συλλαβές κι επαναλαμβάνουν μαζί του ολόκληρο στίχο. Όλοι οι χορευτές ακολουθούν τον ρυθμό του τραγουδιού αργά, λικνιστά με ελαφρά πανυγηρίσματα. Κι όταν τελειώνουν το τραγούδι και ο χορός, οι χορευτές χειροπιασμένοι όπως είναι σηκώνουν τα χέρια ψηλά κάνουν ένα πήδημα κι έπειτα βαθιά υπόκλιση λέγοντας όλοι μαζί «Και του Χρόνου».

Κανείς δεν ξέρει από πού έφτασε αυτό το έθιμο στην Επίσκεψη. Ορισμένοι μελετητές της Κερκυραϊκής λαογραφίας, το θεωρούν βυζαντινό κατάλοιπο στηριζόμενη στο θρησκευτικό περιεχόμενο του τραγουδιού που δοξάζει την Αγία Τριάδα και συνιστά τον κατά Χριστό βίο. Όπως όμως και να' χει το πράγμα πρόκειται για το έθιμο που έχει επιβιώσει αποκλειστικά στο χωριό Επίσκεψη της Κέρκυρας.

ΤΣΙ ΣΤΡΩΕΣ – ΤΗΣ ΤΥΡΗΝΗΣ

Τσι Στρώες – της Τυρηνής, έτσι και εκλύουνε η μέρα και με το κάθισμα του ήλιου, από μετά τον εσπερινό και τη συναμεταξύ τους συγχώνευση και τσι ευκές «καλή σαρακοστή, καλή Λαμπριά» και μπρίχουν να αρχινέψουνε οι χοροί των γυναικών στα τσίστρατα επσαίνανε οι γυναίκες στο σπίτι όλες αντάμα, ανάβανε στιά, φτάνανε αλισσίβα, κουβαλούσανε συδυό και πλένανε

ούλα τα αγγεία απογκοινιά, κι ας ήτανε παστρικά πανα ειπεί πινάκια, χαλκοτσουκιά, κούπες, περούνια και χουλάρια, ούλα τα πάντα ότι και έκανε χρειά για το φαϊ. Ήπρεπος η Μεγάλη σαρακοστή βοήθεια να 'χαμε – να τα βρει παστρικά τίποτις να μη βρωμεί παγανίλας. Ούτε λιματίδα από Πασχαλινό να μην υπήρχε πούπετας. Απόκεια ξεγέρνοντας εμαλωνότανε όλες κι οϊπωδῶ κ' απόκεια στο τίστρατο τση ρούγας, χώρια το πανωχώρι με το κατωχώρι και σταίνανε χορό που πάαινε με το στόμα δίχως όργανα – τραγουδώντας και τσιπίζοντες η μια των άλληνε κατά όπως και το καλούσε η μέρα. Βέβαια ο χορός κρατεί μόνο ως τα μεσάνυχτα, μέχρι ν' αρχινήσει το λύγιασμα τσι νύχτας γιατί έτσι και λαμπιρίσει ο μεσονύχτης στον ουρανό από μετά τα αναραιδिका στο τσίστρατο είναι μάτια μου πολύ κακό συναπάντημα. Τότες είναι που πράτουνε ούλα «τα ερπάμενα τση γης και τα κακά τση νυχτός».

*«Τ' Απόκρηψες και τσι Στρωές και των Αγίω Θεοδώρου
ο γάμος σου εγίνηκε μωρά παλποκοτσώρου».*

*«Σα μάθει ο πόντικας βιολί κι ο γάτος να χορέψει
τότες θα στείλει προξενιά και ο νηός να σε χαλέψει».*

*«Ωρή κουτσή, ωρή στραβή, ωρή ξεντουρλωμένη
που εγίνηκες ρεντίκολο σ' ούλη την οικουμένη...».*

Η ΣΤΑΧΤΟΔΕΥΤΕΡΑ – Η ΚΑΘΑΡΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

*«Και η πρασαλίδα τ' άκουσε
και όσκωσε την ουρά της
καλώς τη, τη Σαρακοστή
και με τα λάχανά της
και με τα βερβελίδια της
και με τα γυαλικά της».*

Η Καθαρή Δευτέρα – η Σταχτοδευτέρα – είναι η πρώτη μέρα της Ν. Σαρακοστής, μέρα πένθους. Στα χωριά ανταμώνανε όλοι στη δουλειά, τρώγανε όλοι μαζί –«τ' αγνά»- τα σαρακοστιανά, γιατί «η σαρακοστή αμπά θέλει και τ' αγαθά της».

Αυτήνε τη μέρα δεν καθότανε κανένας, εδουλεύανε όλοι στην αιώνια προσπάθειά τους να βγάλουνε με τη δίκοπη μέσα από τη γη ένα κομμάτι ψωμί. Έτσι και πίνανε λίγο κρασί, παίζοντας έριχναν ο ένας στο κεφάλι του άλλου στάχτη. Δοξασία αρχαία, η στάχτη πάντα σύμβολο πένθους. Η νηστεία 190 μέρες το χρόνο – είναι εξαντλητική. Βέβαια είναι γνωστό πως πολλές φορές «νηστεύει ο δούλος του Θεού γιατί ψωμί δεν έχει», αλλά πόσο σκληρό πρέπει να ήτανε μέσα στα πέτρινα αυτά χρόνια που τους εξόντωνε η αρρώστια, που τους αφανίζανε οι πολιορκίες και το μαχαίρι του Τούρκου, να βρίσκουνε κάποιο κοκκορέλι στο δρόμο, να πεινάνε και να το αντιπαρέρχονται. Είναι βέβαιο πως με τη νηστεία, η εκκλησία θέλησε να επιβάλλει κάποια ισότητα στον τρόπο διατροφής πλούσιων και φτωχών (υπάρχουν κοινωνικές τάξεις από τα πολύ παλιά χρόνια). Ναι, αλλά πάντα οι κακοί πλούσιοι τρώγανε αστακουδέλια και γάμπρες και οι καλοί φτωχοί λάχανα μονάτα, Σα τσου κονίκλους!...

ΤΟ ΜΕΓΑΛΟΒΔΟΜΑΔΟ ΚΑΙ ΤΗ ΛΑΜΠΡΗ

Τη μεγάλη βδομάδα άντρες και γυναίκες όλοι πηγαίνουνε στην εκκλησία. Από μέρες κανονίζουνε το θέλημά τους και την ώρα που σήμαινε η καμπάνα όλοι πλυμένοι, αλλαγμένοι και καθαροί με τις κάτασπρες μπόλιες οι γυναίκες και με τα καούκια στο χέρι οι άντρες, εμπαίνανε στην εκκλησία με πολύ μεγάλη κατάνυξη. Κάνανε το σταυρό τους κοιτάζοντας ψηλά με δέος – «Πάσα δόξις αγαθή και πάν δώρημα τέλειου άνωθεν εστί κατεβαίναν εξ' ου του πατρός των φωτών»...

Μέσα στην εκκλησία τη Μ. Πέμπτη στα χωριά μας γυναίκες ακούγωντας τα δώδεκα ευαγγέλια, πλέκανε με το κροσσοβέλονο γαϊτάνι – τόσες ώρες! Που το φοράνε μετά Σα βραχιόνι στο χέρι για το μάτιασμα.

Στην Κέρκυρα προ τριανταετίας οι αλήτες από την Μεγάλη Παρασκευή ως την Κυριακή του Πάσχα θεωρούσαν καθήκον τους να σπάζουν το κεφάλι των Εβραίων με πέτρες ή να τους δέρνουν όπως οι πρόγονοί τους εράπισαν τον Χριστό.

Γι' αυτό ακριβώς το λόγο οι Εβραίοι δεν τολμούσαν να ξεμυτίσουν απ' τα σπίτια τους.

Επίσης τη Μ. Πέμπτη βάφανε τα κόκκινα αυγά, αιώνιο σύμβολο ανανέωσης της ζωής και της φύσης με πέταλα παπαρούνας που κοπανίζουν με βαρλί ή με «τ' αγνά τση Λαμπριάς» που ψάχνανε και βρίσκανε «ευώρους τση βρύνες και τα αποτηλιές». Σε πολλά χωριά συνηθίζανε την ώρα που σήμαινε η καμπάνα τη Μ. Πέμπτη να είναι μαγεμένοι όλοι οι άνθρωποι του σπιτιού για να ρίξει ο καθένας το δικό του αυγό στο τσουκάλι με τη βαφή. Τότε βάφανε μόνο τόσα αυγά όσοι οι άνθρωποι και ένα παραπάνω για τα εικονίσματα και τα πολλά τα βάφανε το Μ. Σάββατο μετά την πρώτη ανάσταση.

Τα τσέφλια από τα κόκκινα αυγά που καταναλώνανε στα σπίτια από το Πάσχα μέχρι την ημέρα της Αναλήψεως τα φυλάγανε και τα παραχούσανε στο χωράφι.

Η πρώτη Ανάσταση που ψάλετε το πρωί του Μ. Σαββάτου ήταν εξαιρετική ημέρα για τους Κερκυραίους. Μαζεύουν όλοι τα ραγισμένα πηλίνα δοχεία της χρονιάς στα παράθυρά τους και στις πόρτες των σπιτιών τους και περιμένουν να χτυπήσει η καμπάνα για να τα σπιάσουν.

Τη Μ. Παρασκευή βγαίνανε όλοι οι επιτάφιοι και συναντιούνταν σε ένα ορισμένο σημείο. Την ίδια μέρα στους Βαρυπατάδες βάζουν σε κοχύλια λάδι και καντολίθρες και τ' ανάβουν, μικρά καντήλια το βράδυ που θα περάσει ο επιτάφιος.

Σε κάποια σπίτια από τη Μ. Πέμπτη δεν έβαζαν πια λουλούδια στα βάζα. Το σπίτι πενθούσε. Μόνο μωβ κρίνουν που ήταν επίτηδες φυτεμένοι στον κύπη πάντα και κάποια λουλούδια πασχαλιάς στο εικονοστάσι.

Τη Μ. Παρασκευή τα παιδιά δεν έπρεπε να τραγουδήσουν, δεν έπρεπε να παίζουν. Το μεσημέρι δεν άναβαν φωτιά, ούτε έστρωναν τραπέζι. Το σπίτι πενθούσε...

Την ώρα που διάβαινε ο επιτάφιος άναβαν όλοι – μια μακριά ίσια φωτερή γραμμή – πλεγμένα με τις μπεντέλιες και τους κισσούς και τις αθανασίες που απειλούν κάθε εκατό χρόνια και πεθαίνουν.

Που έδυσαν το κάλλος, Χριστέ μου!

Το βράδυ του Μ. Σαββάτου σ' ελάχιστες εκκλησίες εψάλλονταν η Ανάσταση. Αυτό γινόταν το πρωί της Κυριακής και δίνανε στους πιστούς το κατσόλι (κρέας, αυγό, ψωμί). Στη Λευκίμμη το μεσημέρι της Λαμπριάς τρώγανε βραστό βοδινό σούπα αυγολέμονο. Τα τελευταία χρόνια εψήνανε αρνί στη σούβλα μετά τη λιτανεία της Δευτέρας, την τσιόκα. Στο όρος και στ' Αγύρου δεν ανάβανε ούτε φούρνο. Τρώγανε κρέας βραστό και σούπα. Τη δευτερήνε το ψητό τογρούνι στο φούρνο. Στα υπόλοιπα χωριά της Κέρκυρας ψήνανε αρνί και το τραπέζι δεν σηκώνονταν όλη την εβδομάδα της Κυριακής του Πάσχα μέχρι την Κυριακή του Θωμά οπότε κοβόταν και η κατάξερη Χριστοκούλουρα.

Την Κυριακή του Πάσχα – το πρωί – οι γυναίκες πήγαιναν αβγά στην εκκλησία και τα τοποθετούσαν σε ένα καλαθάκι, τόσα αυγά όσα άτομα είχε η οικογένεια. Τα καλαθάκια τοποθετούνταν δίπλα στην ωραία πύλη ή κάτω από την εικόνα του Χριστού, για να ακούσουν τον Καλό Λόγο, το Χριστός Ανέστη. Όταν τελειώσει η λειτουργία, ο Παπάς θα διαβάσει τα αυγά. Στην Κέρκυρα εκτός από τα αυγά, διαβάζεται και ο αμνός του Πάσχα και μοιράζεται στους εκκλησιαζόμενους από τον ιερέα. Αυτοί φέρνουν τη μερίδα τους στο σπίτι και όλα τα μέλη της οικογένειας μεταλαβαίνουν από το αγιασμένο κρέας. Αυτό είναι «το κατοβόλι» των Κερκυραίων.

Μετά τον εσπερινό της αγάπης την Κυριακή του Πάσχα, στο προαύλι της εκκλησίας, γυναίκες και άντρες μαζί εστήνανε χορό.

Τραγουδούσανε και χορεύανε «Κατ' αντιφωνίαν» τραγούδια χαρούμενα πειρακτικά.

*«Απέρασε η σαρακοστή που είμαστε λυπημένοι
τώρα χαρές και χάρητες σ' ούλη την οικουμένη.*

*Απ' όξω από την εκκλησιά θα πω ένα τραγουδάκι
ν' ανοίξουν όλες οι καρδιές σαν το γαρουφαλάκι.*

*Ανοίξανε οι επτά ουρανοί καιφ άνηκε μια ρίμνα
και μένα τη γυναίκα μου τη λένε Κατερίνα.*

*Αναστενάζω βγαίνει ο αχάς και μέσα μένει πόνος
και όποιος κακό μου θέλησε να μην τον έβρει ο Χρόνος.*

*Αγγελικούλα ζάχαρη. Αγγελικούλα μέλι
Αγγελικούλα κρύο νερό που πίνουνε οι αγγέλοι.*

Κι ένα άλλο ακόμα. Το τραγουδούσαν στη διάρκεια της Ιταλικής κατοχής στο περιούλι της εκκλησίας των Αγίων Θεοδώρων στους Αγίους Δούλους.

*«Εφύτρεψα βασιλικό και βγήκε μπουγαρίνι
λυσωτεριώ και κόψιμο να φάει τον Μοσσολίνη».*

Πραγματικά πρέπει να σημειωθεί πως με το αίμα του αρνιού βάφανε τις πόρτες και σχηματίζανε ένα σταυρό.

ΟΙ ΛΑΜΠΑΤΙΝΕΣ

Κατάλοιπο μες τους αιώνες του Πελοποννησιακού Πολέμου, που αναμμένες φωτιές καθάριζαν την Αθήνα από το Άγος και τον λοιμό του χρυσού αιώνα, έθιμο που συμβολίζει την κάθαρση. Οι λαμπατίνες είναι ο εξαναγκασμός με τη φωτιά, το εξαγνιστικό πυρ των αρχαίων.

«Την παραμονή τ' Αϊ Γιαννιού του Λαμπατάρη τσι εικοσιτρεις του θέρτη ανάβγανε τσου δρόμους κ' αντικλάδια και τα τσίστρατα από τρεις φωτιές και αύλοι σαλταίρνανε και διασκελούσανε τρεις βολές».

Στα χωριά της Κέρκυρας πιστεύανε στον εξαγνισμό με τη φωτιά. Όταν κάποιος πάει για πρώτη φορά να δει και να ευχηθεί ένα νεογέννητο, του υποχρεώνουν και πάει πρώτα στη σιά να περάσει τα χέρια του πάνω απ' τα αναμμένα ξύλα να εξαγνιστεί, να πάει καθαρός στο παιδί.

Με συδούλι πυρακτωμένο πάνε οι γειτόνισσες, τ' αδέρφια των γωνιών και ούλοι οι ειδικοί και να δούνε το μωρό που γεννήθηκε και δίνουν τα σκαρίκια. Ουτόπως θα σκιαχτούνε τα κακά τα πνεύματα που κλουθάνε τσ' άνθρωποι τη νύχτα.

ΠΡΩΤΟΜΑΓΙΑ

Η Πρωτομαγιά είναι η μοναδική σχεδόν λαϊκή γιορτή η οποία έχει κατάλοιπα προχριστιανικών φυσιολατρικών εθίμων και στερείται θρησκευτικού χαρακτήρα.

Την ημέρα της Πρωτομαγιάς όλοι βγαίνουν στα χωράφια για να «πιάσουν το Μάη». Κόβουνε λουλούδια, κάνουνε στεφάνια και τα κρεμάνε στα σπίτια, κυρίως στην κυρίως πόρτα του σπιτιού.

Στην Κέρκυρα περιφέρουν κορμό τρυφερού κυπαρισσιού ίσιου και φουντωτού, το έχουν σκεπασμένο με κίτρινες μαργαρίτες και άλλα άνθη, του κρεμούνε και ένα στεφάνι, από τα χλωρά κλαδιά του δένουνε μεταξωτά μαντήλια, ζουνάρια και κορδέλες, από το στεφάνι τέλος κρεμάνε φρούτα (μούσμουλα κλπ) και χορταρικά πρώιμα. Έτσι με το μαγιόξυλο αυτό, οι νέοι εργάτες ντυμένοι γιορτινά με κάτασπρα παντελόνια και πουκάμισα, με κόκκινα ζουνάρια και κόκκινα μαντήλια στο λαιμό γύριζαν την πόλη, τραγουδώντας το Μάη, με τη συνοδεία ενός ντεφιού κι ενός ασαλένου τριγώνου.

ΓΙΟΡΤΕΣ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

Στις 15 Αυγούστου της Κοιμήσεως της Θεοτόκου τιμάται ιδιαιτέρως από τους Κερκυραίους και συνηθίζουν να τρώνε κοτόπουλα.

Εκείνα τα χρόνια η χώρα ξυπνούσε το πρωί της παραμονής από ένα ατελείωτο «κικιρίκου» που ακουγότανε παντού και ξέφευγε από κάθε κούρτη, από κάθε καπνονόρα, τσι σοπτοσκάλες του κόσμου.

Το βράδυ ησυχία απόλυτη. Οι κόκοροι κρεμασμένοι στη μοσκέρα, στο φρέσκο μπροστά στη φανέστρα, περιμένανε το πρωί μπονώρο να μπούνε πινιάτα πριν αρχινήσουν να βαρούνε οι καμπάνες τ' Αγίου.

Στις 24 Ιουνίου την γέννηση του Ιωάννη του Προδρόμου. Ο λαός του κόλλησε πολλά παρατσούκλια:

Ριγανείς: γιατί τότε μεστώνουν οι ρίγανες και σε πολλά μέρη μαζεύουν την ρίγανη για τις ανάγκες του χρόνου. Ριλινάρης, Βλαστολόγου. Στην Κέρκυρα γιορτάζουν και του Αγίου Ιωάννη του Λαμπαδάρη. Τ' ανύπαντρα κορίτσια προμαντεύουν την τύχη τους με ένα δικό τους τρόπο. Τα μεσάνυχτα. Τα μεσάνυχτα αφού ξεγυμνωθούν στέκουν μπροστά σ' ένα καθρέφτη και λένε «Αη Γιάννη Λαμπαδάρη δείξε και φανέρωσε ποιόνε θα πάρω». Το πρωί μόλις σηκωθούνε το όνομα που θα πρωτοακούσουν θα έχει κι ο μέλλον σύζυγός τους.

Στις 6 Αυγούστου στην Σωτήρος του Παντοκράτορα. Παλιά πηγαίνανε με τα πόδια στην κορυφή του βουνού, τώρα έχει δρόμο.

Στις 11 Αυγούστου τιμάται πάλι ο Άγιος Σπυριδών που είναι πολιούχος της Κέρκυρας. Τιμάται γιατί έδιωξε την πανούκλα.

Οι Κερκυραίοι την ημέρα εκείνη καίνε λάστιχα μέσα σε πλοία, καίνε κούκλες, ρίχνουνε πολλά βεγγαλικά και κρατάνε δαυλούς αναμμένους.

Στις 8 Σεπτεμβρίου γιορτάζουν στο χωριά Άφρα την Παναγία τη Λαμποβίτσια. Ονομάστηκε έτσι γιατί την εικόνα τη φέρανε από το Λάμποβο της Λάκκουσ στο Σούλι.

Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Πολιούχος της Κέρκυρας είναι ο Άγιος Σπυριδών που η λατρεία του και η παράδοσή του θεσπίζουν στη θρησκευτική ζωή και στα έθιμα της πόλεως. Ο ομώνυμος μητροπολιτικός ναός στεγάζει το λείψανο του Αγίου Σπυριδώνα που το 1456 το έθερε στη νήσο από την Κωνσταντινούπολη ο Γεώργιος Καλοχαιρέτης μαζί με το λείψανο της αυτοκράτειρας Αγίας Θεοδώρας. Ο Καλοχαιρέτης παντρεύτηκε με ευγενή Κερκυραία, διατηρώντας το ιερό λείψανό του στο σπίτι του. Μετά το θάνατό του τα παιδιά του προσφέρουν το

λείψανο της Αγίας Θεοδώρας στην Κοινότητα Κερκύρας και εκείνη το τοποθέτησε στο ναό του Αγίου Νικολάου όπου και βρίσκεται. Το λείψανο όμως του Αγίου Σπυρίδωνος το κράτησαν και αργότερα μεταβιβάστηκε τούτο ως προικιό στην οικογένεια Βούλγαρη, η οποία μετά την ενσωμάτωση της Κέρκυρας με την Ελλάδα, το πρόσφερε στη μητρόπολη Κέρκυρας.

Όπως πιστεύεται, ο Άγιος Σπυρίδων, που γιορτάζεται στις 12 Δεκεμβρίου, βγαίνει από την εκκλησία του και γυρίζει στη θάλασσα και στη στεριά, για να κάμει και να βοηθήσει κείνους που τον επικαλούνται. Γι' αυτό χαλάει τα υποδήματά του και είναι αναγκασμένοι να του αλλάζουν κάθε τόσο.

Σε μία κερκυραϊκή παράδοση ο Άγιος Σπυρίδωνας παριστάνεται μαζί με τον Άγιο Χαράλαμπο να καταδιώκει την Πανώλη. Από παρετυμολογία του ονόματός του πιστεύεται ότι θεραπεύει τα σπυριά και την ευλογιά. Γι' αυτό και στη γιορτή του φέρνουν κόλλυβα στην εκκλησία. Ακόμη και τον πόνο των αυτιών θεραπεύει και είναι αξιοσημείωτες οι σχετικές θεραπευτικές συνήθειες. Έτσι:

Όποιος πονούσε στ' αυτί έταζε στον Άγιο Σπυρίδωνα να του πάει γλυκό, να γίνει τ' αυτί του καλά.

«Άγιε Σπυρίδωνά μου, κάμε τ' αυτί μου καλά, να σου φέρω ένα γλυκό».

Όποιος είχε τέτοιο τάσιμο, τον εσπερινό τ' Αγίου Σπυρίδωνα έκανε λαλάγγια (τηγανίτες) ή χαλβά και τα πήγαινε στον Άγιο Σπυρίδωνα. Έπαιρνε ο παπάς τα λαλάγγια, τους έλεγε μια ευχή και τα μοίραζε στα παιδιά. Ύστερα πήγαινε ο άρρωστος, άνοιγε τα τζάμια, έβανε τ' αυτί του πάνω στην εικόνα του Αγίου και τον παρακαλούσε να του το γιάνει.

Λένε πως όταν ήταν η πανούκλα στην Κέρκυρα το 1815-1816, εφάνη μια φορά στον αέρα ένας καλόγερος με την σκούφα του, να κυνηγά ένα θηρίο και να το χτυπά με ένα μεγάλο σταυρό. Ο Καλόγερος εκείνος ήταν ο Άγιος Σπυρίδων και το θηρίο ήταν η Πανούκλα. Ήταν σαν λιοντάρι και μαϊμού μαζί και είχε φτερά σαν της νυχτερίδας. Στον Κάμπο Σίδερο την ανάγκασε ο Άγιος χτυπώντας τη με το σταυρό να κάμει σταυρό στο βράχο και να ορκιστεί να μην ξαναπατήσει στην Κέρκυρα. Ο σταυρός είναι εκεί ακόμα.

Η λιτανεία του αγίου γίνεται στην Κέρκυρα, τρεις φορές το χρόνο (με τη συμμετοχή των συντεχνιών, φιλαρμονικών κ.λ.π.) και είναι μεγαλειώδης.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΣΥΜΕΩΝ

Τ' Αϊ Συμιού δεν κόφουμε με το μαχαίρι τίποτε, ούτε ψαλίδι ανοίγουμε, ούτε ξύλα κόφουμε με την τσεκούρα για τα σημεία, καμιά έγκυα που' ναι να μη πάθει το παιδί τίποτε.

Οι Κερκυραίοι τη μέρα αυτή μοιράζουν στην εκκλησία Χειμωνικό (καρπούζι).

ΚΕΡΚΥΡΑ – ΤΟ ΑΧΙΛΛΕΙΟΝ

Το Αχίλλειο, το παλάτι της αυτοκράτειρας Ελισάβετ της Αυστρίας, χτίστηκε το 1890 και βρίσκεται στο προάστιο Γαστούρι, 10χλμ. Νότια από την πόλη της Κέρκυρας.

Η Ελισάβετ – η γνωστή Σίσι – φιλάσθενη και μελαγχολική, ήρθε στο ήπιο κλίμα της Κέρκυρας, ελπίζοντας ότι θα γιατρευτεί και θα ηρεμήσει. Στόλισε το Αχίλλειο με θαυμάσιες διακοσμήσεις και με έργα διάσημων καλλιτεχνών. Γέμισε τους κήπους του παλατιού με αγάλματα ανάμεσα σ' αυτά το περίφημο έργο του Γερμανού γλύπτη Χέρτερ με θέμα «Αχιλλεύς Θνήσκως», «ο Αχιλλέας που πεθαίνει», έδωσε τ' όνομά του στο παλάτι. Η Ελισάβετ δολοφονήθηκε στη Γενεύη το 1898 και το Αχίλλειο αγόρασε ο αυτοκράτορας της Γερμανίας Γουλιέλμος Β', ο πασίγνωστος «Κάιζερ» του Α' Κέρκυρα όπου και παραθέριζε. Στο ελληνικό Δημόσιο περιήλθε το Αχίλλειο μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Σήμερα στεγάζει το Καζίνο της Κέρκυρας.

ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΟΥ «ΜΟΝ ΡΕΝΟ»

Εξίσου περίφημο με το Αχίλλειο είναι και το ανάκτορο του «Μόν Ρενό» που αποτελεί θερινή διαμονή των Βασιλέων της Ελλάδος. Αλλ' επιπλέον μέσα στην πόλη υπάρχει και το λεγόμενο «Ανάκτορος». Τούτο είναι το επί αγγλικής κατοχής μέγαρο του Άγγλου αρμοστού και τώρα στεγάζει το αρχαιολογικό και το σινοϊαπωνικό μουσείο.

ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ – Τ' ΑΗ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Με τα Κάλαντα, την εκκλησία, με το καλό φαί, με κρασί και ξεκούραση περνάει η μεγαλύτερη γιορτή της Χριστιανοσύνης.

Η μέρα είναι μέρα μεγάλης χαράς, για το πέρασμα από το σκότος στο φως, από τον σκληρό Χειμώνα στην εποχή της βλάστησης.

Στα χωριά, του Χριστού – τα Χριστούγεννα – πρόσφεραν άσπαστα καρύδια, αμύγδαλα, κουκουνάρες και λεφτοκάρυα – προσφορά καρπών της γης. Την παραμονή του Αη – Βασιλείου νύχτα βαθεία – τέλεια χλούμπτα δύο ώρες να φέξει – ανάβγανε στην αγνίστρα τριών ειδών ξύλα: ελιά, περνάρι, κυπαρίσσι. Οι φλόγες που ασκονότανε καίανε τα κακά πνεύματα και τα κακά μαντάτα. Και συμπώντες τη στιά πάντοντες με τα ίδια ξύλα οι σπίθες στραφταλίζανε και ανηβαίνανε ψηλά και απαντούσανε και σμίγανε τσι σπίθες από το φουγάρο του γειτόνου και εγίνιτανε το ένα.

Τα τρία ξύλα, η ελιά βλογημένη και καρπερή θα φέρει στο νέο χρόνο που φτάνει, ούλα τα καλά τση γης, τα στάρια και τα γεννήματα του Θεού, ο Κεπόρισσος τα σερνικά παιδιά να προβατήσει η ανθρωπότητα ομπρός και το περνάρι, που είναι ξύλο γερό και υγιό σαν το λιθάρι, την υγεία.

Από το χάραμα τη μέρα του Αη Βασιλείου τα παιδιά σα αγερμοί γυρίζουνε τα σπίτια με τσι μπούρσες κρεμασμένες στο λαιμό με μαύρο γαϊτάνι για να τσου δόκουνε στρίκες και μπουναμά σκορπίζοντας φωναχτά παντού τις ευκές τους «αβγά, πουλιά, στάρια, γεννήματα και αρσενικά παιδιά».

Τη στάχτη από την αγνίστρα που μαζώχτηκε όλο το Δωδεκαήμερο από του Χριστού μέχρι τα Φώτα, έτσι και την εσκονίσεις στ' αμπέλι του Αη Τρυφώνου, την 1^η μέρα του Φλεβάρη, χαντακώνεις το σκάθαρο, τη λάλα και το μάστακα «Στάχτη δωδεκαμερίτηκη το σκάθαρο ψοφάει».

Η ΕΛΙΑ

Η ελιά υπήρχε στην Κέρκυρα πριν από τους Βενετσιάνους.

Όταν το 1386 ο Δον Antonius Venier καθάρισε τους όρους της Ενετικής κατοχής αναφέρει σαν αντικείμενο ιδιοκτησίας αμπέλια όχι όμως και ελιές.

Το 1565 η Ενετική κυβέρνηση αναγνωρίζοντας πως έχει συμφέρον να προμηθεύσει λάδι από τις κτήσεις της και να μην κάνει εισαγωγή από αλλού, διατάζει το φύτεμα της ελιάς.

Επισείετε η δήμευση, σαν ανταμοιβή ορίζεται η απαλλαγή του φόρου της δεκάτης για δέκα χρόνια. Φαίνεται όμως πως υπήρξε και κάποια πρόσθετη αμοιβή το διάταγμα που – κατά τον Γριμάνη – εξεδώθει το 1623. ο Γριμάνης διαπιστώνει πως το 1776 υπήρχαν στην Κέρκυρα 1.873.730 ελαιόδεντρα. Από αυτά το ¼ προϋπήρχε του διατάγματος του 1623, το ½ ήτανε άμεση συνέπεια αυτού και το ¼ από μεταγενέστερες φυτείες.

Η σοδειά άρχιζε το Νοέμβρη και τελείωνε πολλές φορές και τον θέρτη, κάθε δύο χρόνια. Το μάζωμα της ελιάς ήταν καθαρά γυναικεία δουλειά, πηγαίνανε στο ξένο – γκορνάδα – μεροδούλι μόνο γυναίκες και σε μεγάλη στρωσιά και παιδιά. Στο δικό τους κτήμα μαζεύανε όλοι άντρες και γυναίκες, απαγκοινιά.

Πρωί – πρωί με οποιοδήποτε καιρό, πολλές φορές με βροχή, τόση ανάγκη είχανε το μεροδούλι, ξεκινούσανε – χωρίς ποτέ να ξεχάσουνε οι Άη Μαρκίτες να κάνουν το σταυρό τους στο γύρισμα του δρόμου που πιστεύουν πως είναι ακριβώς απέναντι από το καμπαναριό του Αγίου στη χώρα και πιάνανε δομό αμέσως μόλις εφτάνανε στο κτήμα. Με μια μικρή διακοπή για το γιόμα – και ήτανε συνήθως το γιόμα ένα κομμάτι ψωμί πατσόδι (ξερό) και λίγο κρεμμύδι και ίσως τόσο λάδι από' να μμποτσοπούλι – δουλεύανε ασταμάτητα το κάθισμα του ηλίου.

Λόγω του ότι υπήρχαν πολλές ελιές και πολλά λουτρουβιά στα οποία μετέτρεπαν την ελιά σε λάδι.

ΤΟ ΨΩΜΙ

Το ψωμί, σύμβολο επιβίωσης του ανθρώπου, αρχέγονο, ιερό. Η ιερότητά του έχει διακηρυχθεί με την ευλογία των πέντε άρτων από τον Χριστό. Από τα αρχαία χρόνια οι άνθρωποι το θεωρούσαν τόσο πολύτιμο που μόνο στους Θεούς άξιζε να το προσφέρουν, μόνο για τους Θεούς άξιζε να το στερηθούν.

Τα δικά μας πρόσφορα στην εκκλησία δεν είναι παρά ο ίδιος ο ιερός Άρτος των αρχαίων για την Δήμητρα και τον Απόλλωνα, ο ίδιος μεταξωτός άρτος των Βυζαντινών.

Στην Κέρκυρα τα πολύ παλιά χρόνια το ψωμί ήταν η βάση της διατροφής των ανθρώπων, συχνά η ίδια τους η τροφή, η ίδια τους η επιβίωση. Το ψωμί ήταν το μόνο που δεν μπορούσαν να στερηθούν, ήταν η πληρωμή για τον κόπο τους, η τιμή του καθημερινού τους μόχθου, η ίδια τους η ζωή. Ήταν το Σώμα του Χριστού. Και κάτι τόσο ιερό και πολύτιμο φυσικό να προστατεύεται με κάθε τρόπο.

Τη νύχτα δεν δανείζανε ποτέ προζύμι, για να μην το δούνε τα άστρα και ζηλέψουνε και ξινίσει το κρασί στο βαρέλι.

Ο σεβασμός τους στο ψωμί ήταν τόσο μεγάλος που πριν το κόψουν έκαναν το σταυρό τους. Το σημείο του Σταυρού έκαναν ακόμα πάνω σε κάθε ζυμωμένο ψωμί, λεφτά ή μπαρμπαρέλα πριν το ρίξουν στο φούρνο. Δεν έπρεπε ποτέ το ψωμί να πέσει τη γη, ποτέ να πατηθεί. Το σηκώνανε αμέσως, το προσκυνούσαν κάνοντας και πάλι γεμάτοι τύψεις και φόβο το σημείο του σταυρού.

Στο ψωμί, στην ιερότητα του ψωμιού, οριζότανε «μα το ψωμί που φάαμε...». Το ίδιο ψωμί σφράγιζε μια πολύχρονη σχέση «φάμε ψωμί μαζί».

Πολλές φορές σε μεγάλες φτώχειες, όταν το αλεύρι δεν έφτανε για ολόκληρη ζυμωσιά, ζεματούσαν με βραστό αλατισμένο νερό λίγο μπομποτάλευρο και το ψήνανε στη θερμάστρα, στη χόβολη.

Το ίδιο και όταν η νοικοκυρά είχε πολύ δουλειά και δεν πρόφτανε. Η ωμοκουλούρα, η αγινοκουλούρα, η σταχτοκουλούρα. Όπως ψωμί της φτώχειας ήταν ακόμα τα παλέτια, μικρά μακρουλά ψωμάκια από μπαρμπαρόλευρο που πλάθανε και τηγανίζανε με λάδι. «Το βλοημένο ν' χαμε και ας είναι και ξερό».

Η μέρα που ζυμώνανε ψωμί στο σπίτι ήταν μεγάλη γιορτή για τα παιδιά. Η καλή τους έφτιαχνε από λίγο απομεινάρι ζύμης δύο κουτρομπέλι – ένα μικρό ψωμί – που το έβαζε μπροστοφούρني τελευταία και το τρώγανε αχνιστό και μισοψημένο, περιμένοντας την «απεταχτή» (ψωμί πασπαλισμένο με ζάχαρη).

ΜΥΘΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ

Του Κουμπάρου τ' άχερα

Ένας αγωγιάτης νυχτώθηκε όξω με το ζώ του μια χειμωνιάτικη νύχτα, που πήγε να ψοφήσει απ' το κρύο το πολύ και το χιόνι. Έτσι κατακομμένος και πεινασμένος έφτασε στο σπίτι ενός κουμπάρου του: εχτύπησε, του άνοιξαν, του έδωσαν να φάει, να ζεσταθεί, και τον συνέφεραν, έβαλαν και στο μουλάρι του άχερο. Το πρωί που σηκώθει ο νοικοκύρης, βλέπει πως ήταν φευγάτος ο κουμπάρος με το μουλάρι του: κοιτάζει και στ' αχούρι και βλέπει πως του 'χαν κλεμμένο όλο τ' άχερό του. Δεν υποπτεύθηκε καθόλου τον κουμπάρο του, παρά αναγκάστηκε να καβαλίκει το ζώ του, και ξεκίνησε μ' όλη τη βαρυχειμωνιά να πάει στη Χώρα για να φέρει άχερο για ζω και ψωμί για τα παιδιά του. Αλλά στο δρόμο έπεσαν απάνω του λύκοι και του 'φαγαν τ' άλογο κι αυτός μόλις κατόρθωσε να γλιτώσει με την ψυχή στα δόντια.

Έφτασε στη Χώρα, πήρε ψωμί, αλλά άργησε να γυρίσει το σπίτι του, και πήρε ένα από τα παιδάκια του, το μικρότερο, πεθαμένο από την πείνα. Στην απελπισία του είπε, «Δεν είναι Θεός να μου δείξει τον κλέφτη, να πάρω το δίκιο μου;». Τότες φάνηκε στο δρόμο σκορπισμένο τ' άχερο, που εχυνότανε από τα σακιά που είχε πάρει ο κλέφτης. Αρπάζει εκείνος ένα μπαλτά, παίρνει τον τορό με τ' άχερο και τον έβγαλε στου κουμπάρου του το σπίτι: γιατί αυτός είχε κλεμμένο τ' άχερο. Του δίνει μια με τον μπαλτά και τον σκοτώνει.

Από τότες έμεινε στο ουρανό ο δρόμος με τ' άχερα και τον λεν γι' αυτό: του κουμπάρου τ' άχερα.

Το «Μαρμαρωμένο Καράβι» της Κέρκυρας

Σε μερικά ελληνικά παράλια υπάρχουν λαϊκές παραδόσεις, που αναφέρονται σε καράβια που κάποτε και...για διαφορετική το καθένα αιτία λέγεται πως έγιναν πέτρα. Δείχνουν μάλιστα και τους βράχους, που ήσαν πριν καράβια. Ονόματα, που παίρνουν οι βράχοι αυτοί, είναι συνήθως τα εξής: «Το Πετροκάραβο», «Η Καραβόπετρα» και «Το Μαρμαρωμένο Καράβι». Κάθε τόπος είναι ελεύθερος να προτιμάει διαφορετικό όνομα. Καραβόπετρα π.χ. υπάρχει στη Σάμο, Πετροκάραβο στην Πάρο, στις Σπέτες

και σ' άλλα μέρη και Μαρμαρωμένο Καράβι στην Κέρκυρα και αλλού. Οι ιστορίες, που αναφέρονται σε τέτοιους βράχους, πότε είναι νεώτερες και πότε έχει βαθειές τις ρίζες τους, διεισδύοντας μέσα στα βάθη των αιώνων.

Το αρχαιότερο όμως, σ' όλο τον κόσμο, μοτίβο τέτοιου μαρμαρώματος караβιού ασφαλώς υπάρχει στην Κέρκυρα. Τούτο συμβαίνει, επειδή ο σχετικός νεοελληνικός θρύλος φαίνεται συνέχεια του αντίστοιχου αρχαίου, που αναφέρεται στο καράβι που μετέφερε τον Οδυσσέα στην Ιθάκη και που, σύμφωνα με την αρχαία παράδοση, ο εξοργισμένος Ποσειδώνας το έκανε πέτρα.

Το αρχαίο περιστατικό μας το διηγείται ο Όμηρος στην «Οδύσσεια». Σύμφωνα με αυτό οι Φαίακες, που κατοικούσαν στην Κέρκυρα, πήγαν τον Οδυσσέα στην Ιθάκη, τον έβγαλαν κοιμισμένον έξω στην πατρική γη, τη χώρα την ακατάπαυστης νοσταλγίας του, και γύριζαν ξέγνοιστοι πίσω. Τότε είναι που ο Ποσειδώνας ζητάει και παίρνει από το Δία την άδεια να μεταβάλλει σε πέτρα, σε ακίνητο και θαλασσόδαρτο βράχο, το γρήγορο καράβι των Φαιάκων, μια και με τούτο γλιτώσανε το προσωπικό εχθρό του Θεού της θάλασσας. Όπως βεβαιώνει το Ομηρικό Κείμενο, η απόφαση για την υποδίκη «ναύν» ήταν: «Οπότε κεν δη πάντες ελαυνομένην προΐδωνται λαοί από πτόλιος, είναι λίθον εγγύθι γαίης νηϊ Θοη Ίκελον, ίνα θαυμάζωσιν άπαντες άνθρωποι». Όταν δηλαδή όλοι οι Φαίακες, που θα καρτερούσαν το γυρισμό του πλοίου τους, θα τον έβλεπταν να πλέει γρήγορα και να ζυγώνει στο νησί τους, την ίδια εκείνη ώρα και καθώς το πλοίο θα είχε φτάσει πιο κοντά στην ξηρά, ήταν η κατάλληλη στιγμή για να επέμβει ο Ποσειδώνας και να το κάμει πέτρα που να είναι όμοια με καράβι. Έτσι και έγινε:

«Η δε μάλα σχεδόν ήλθε ποντοπόρος νηύς ρίμφα διωκομένη. Της δε σχεδόν ηλθ' ενοσίχθων, ος μιν λααν έθηκε και ερρίζωσεν ένερθε χειρί καταπρηνεί ελάσας». Ο «Ενοσίχθων», ο παντοδύναμος Θεός του απέραντου Πόντου, ο ίδιος που βρίσκεται κάθε τόσο και μέσα στη γη σαν υπόγειο ποτάμι, είναι ο πρώτος που πραγματοποίησε το θαυματουργό μαρμαρώμα караβιού.

Οι αρχαία ταύτιζαν το μαρμαρωμένο καράβι των Φαιάκων με βράχο που βρισκόταν κοντά στο Βόρειο ακρωτήριο της Κέρκυρας. Έτσι σαν Ομηρικό απολιθωμένο πλοίο θεωρούσαν πότε κάποιον βράχο στο Βόρειο ακρωτήριο του νησιού, πότε κάποιον δυτικά από ακρωτήριο που λέγεται Φαλακρό, και πότε, όπως συμβαίνει στα νεότερα χρόνια, εντοπίζουν την αρχαία παράδοση

στο γραφικό «Ποντικονήσι», ένα μικρό κατάφυτο νησάκι αντίκρυ από τη θέση Κανόνι, κοντά στην πόλη Κέρκυρα. Παράλληλα με τις αλλαγές στην τοποθεσία, αλλαγές έχουν γίνει και στο περιεχόμενο της αρχαίας παράδοσης. Το κείμενο της νεοελληνικής παράδοσης δημοσιευμένο το 1904 από το Νικόλαο Πολίτη στο βιβλίο του «Παραδόσεις» έχει ως εξής:

«Κάτω από το βουνό του Παντοκράτορα, αντίκρυ στο μοναστήρι της Παλιοκαστρίτσας, είναι στην άκρη του πελάου ένα καράβι μαρμαρωμένο με τα κατάρτια του και όλα του τα ξάρτια. Αυτό ήταν ένα καράβι Αλτζερίνικο και ερχέταν να κουρσέψει το μοναστήρι. Σαν το είδαν από μακριά οι καλόγεροι, βγήκαν και τ' αγνάντευαν και ο ηγούμενος με το θυμιατό και το σταυρό στα χέρια παρακάλεσε τον Θεό και είπε: "Θεέ μου, αν αυτό το καράβι έρχεται για καλό, καλώς να έρθει. Αν για κακό, μάρμαρο εκεί να μείνει". Και ο Θεός τον άκουσε και μαρμάρωσε το καράβι και στέκεται εκεί από τότες».

Η νεοελληνική τούτη παράδοση προέρχεται από την Κέρκυρα, άρα από το ίδιο το νησί των αρχαίων Φαιάκων. Εξ' άλλου, η αρχαία παράδοση του Ομηρικού καραβιού αναφέρεται από τον Λατίνο συγγραφέα Πλίνιο, αιώνες πολλούς έπειτα από τον Όμηρο. Άλλους αιώνες αργότερα, την αναφέρει σαν γνωστή και ότι λεγόταν από τους κατοίκους της Κέρκυρας, ο βυζαντινός Προκόπιος, ο ιστορικός του Ιουστινιανού και της Αγίας Σοφίας. Φαίνεται λοιπόν πιθανότατα ότι η αρχαία παράδοση ποτέ δεν ξεχάστηκε εντελώς στην Κέρκυρα αλλ' ότι με τους αιώνες έπαθε μόνο μεταβολές, ώσπου τέλος πήρε τη σημερινή της μορφή.

Η παρέμβαση του Θεού, και στις δύο περιπτώσεις, παραμένει πάντοτε ο απόλυτος ρυθμιστής στη λύση του μικρού δράματος: Στην εποχή του Ομήρου τιμωρείται μια αδικία, που είχε γίνει. Στην εποχή τη δική μας τιμωρείται μια αδικία, που επρόκειται να γίνει. Και στις δύο όμως περιπτώσεις ο τρόπος της τιμωρίας είναι ο αυτός. Η παντοπόρος ναύς, που περιφρονούσε τα κύματα και παράβγαινε με τα δελφίνια και τους γλάρους, γίνεται τώρα βράχος ακίνητος, φωλιά των γλάρων και παίγνιο των κυμάτων. Και η μοίρα της είναι να στέκει εκεί στη θάλασσα, πέτρα όμοια με καράβι «Ίνα θαυμάζωσιν άπαντες άνθρωποι».

ΕΝΟΤΗΤΑ Ζ': ΝΟΜΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

ΑΝΑΚΑΛΥΨΤΕ ΤΗΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑ

Η Κορινθία είναι ένα πεδίο αντιθέσεων, αντιθέσεων που συνθέτουν την «Καλλίστην αρμονίαν». Διαθέτει όλες τις χάρες των καιρών. Πανέμορφη και πολυποίκιλη φύση, ατελείωτη και λαμπρή ιστορία που χάνεται στα βάθη των Αιώνων. Μοιάζει με μικρογραφία της Ελλάδας. Με μικρογραφία ενός κόσμου ηθικού, αγγελικά πλασμένου.

Από τα πρώτα βήματα του ανθρώπου στα χώματά της μέχρι και σήμερα ένα πλήθος μύθων και ιστορικών συμβάντων θα αφήσουν ανεξίτηλη τη σφραγίδα τους στη διαμόρφωση της Ελληνικής ταυτότητας και του ελληνικού πολιτισμού αλλά και στην ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού γενικότερα.

Νεολιθικοί οικισμοί στο Λέχαιο στην περιοχή Κοράκου στη λίμνη της Βουλιαγμένης στο Λουτράκι, αλλά και ίχνη πρώιμης κατοίκησης στις περιοχές της Νεμέας, της Στυμφαλίας και του Φενεού, σηματοδοτούμε την παρουσία τους στην ανθρώπινη δραστηριότητα σ' αυτό το κομμάτι της Ελληνικής γης, ενώ διάφοροι μύθοι σχετικά με την εξέλιξη του ανθρώπου κατά τα πρώιμα χρόνια της ιστορίας του, εμπλέκουν τις περιοχές της Σικυώνας και της Κορίνθου.

Κατόπιν, κατά τους πρώτους ιστορικούς χρόνους, οι περιοχές της Αρχαίας Φενεού, της Αρχαίας Στυμφάλου, της Αρχαίας Νεμέας αλλά και οι παραλιακές πόλεις της Σικυώνας, του λιμανιού των Αριστοναυτών στο Ξυλόκαστρο της Αρχαίας Πελλήνης, αλλά και το κάστρο της Ακροκορίνθου, ακρόπολη της Αρχαίας Κορίνθου θα ανθίσουν και θα αποτελέσουν μεγάλα κέντρα, τόπους αξιοζήλευτους, πλούσιους τόσο οικονομικά, όσο και πολιτιστικά. Σπουδαίες γιορτές και αγώνες καθιερώνονται σαν αποτέλεσμα της έντονης πολιτιστικής διεργασίας που συντελούνταν στο χώρο της Κορινθίας. Στη Νεμέα τα περίφημα Νεμέα και στην Ίσθμια τα Ίσθμια, ενώ στην περιοχή της Σικυώνας θα γίνουν οι πρώτες, άγουρες προσπάθειες για τη

γένεση του Θεάτρου. Τέλος η περιοχή της Φλιασίας θα αποτελέσει ένα σημαντικό φιλοσοφικό κέντρο της εποχής εκείνης.

Στα ελληνιστικά χρόνια η νότια Κορινθία χάνει την αίγλη των προηγούμενων χρόνων, είναι η σειρά της Κορίνθου και της Σικυώνας να αναπτυχθούν εξαιρετικά, αλλά οι Ρωμαϊκές Ορδές το 146 π.Χ. θα καταστρέψουν εκ θεμελίων την πρώτη και θα οδηγήσουν στην παρακμή τη δεύτερη.

Κατά τα Βυζαντινά Χρόνια σπουδαία μοναστήρια χτίζονται στα εδάφη της, όπως αυτό του Αγίου Γεωργίου στο Φενεό ή της Παναγίας της Λέχωβας στο Κρυονέρι, ενώ στην περίοδο της Τουρκοκρατίας η νότια ειδικά Κορινθία και οι περιοχές του Φενεού και της Στυμφαλίας θα αποτελέσουν τη γενέτειρα σπουδαιών οπλαρχηγών, οι οποίοι θα γίνουν το «προσάναμμα» για την έκρηξη της Επανάστασης του 1821. Η κατάληψη του κάστρου της Ακροκορίνθου και η καταστροφή της στρατιάς του Δράμαλη στο στενό των Δερβενακίων είναι δύο από τα σημαντικά γεγονότα που συνέβησαν στα Κορινθιακά χώματα και συνέβαλαν αποφασιστικά στον Ελληνικό αγώνα.

Στην Κορινθιακή γη εκτός από τα πολυδαίδαλα μονοπάτια της Ιστορίας της που μπορείτε να ακολουθήσετε, θα γνωρίσετε και μια πολυποικίλη και πανέμορφη φύση, ονειρεμένες ακρογιαλιές όπως αυτές του Λουτρακίου και της ανατολικής Κορινθίας, με τους ειδυλλιακούς μικρούς και μεγάλους όρμους, τα πλούσια πευκοδάση που αγκαλιάζουν σχεδόν τη θάλασσα και τα γαλαζοπράσινα νερά με τις χρυσαφένιες αμμουδιές.

Εξάλλου, στις αγκαλιές της Ζήρειας και του Ολίγυρτου, στα πλούσια δάση των Γερανείων και της Χελυδορέας άπειρες μικρές και μεγάλες διαδρομές περιηγητικές, πεζοπορικές αλλά και ορειβατικές περιμένουν να σας μυήσουν στην ομορφιά και τη χάρη της ορεινής Κορινθίας. Η λίμνη της Στυμφαλίας, η τεχνητή λίμνη «Δόξα» του Φενεού, το περίφημο Φαράγγι της Φόνισσας προσφέρουν τα κάλλη τους αφειδώς για την τέρψη του επισκέπτη τους, ενώ αν είστε λάτρης του βυθού, ο Κορινθιακός βυθός θα σας μαγέψει.

Τέλος, ένα πλήθος πολιτιστικών εκδηλώσεων, όπως τα Σικυώνια στην Αρχαία Σικυώνα, τα Νέμεα στην Αρχαία Νεμέα, τα Παύλεια στην πόλη της Κορίνθου, οι «Αλκυονίδες μέρες λόγου και τέχνης», οι εκδηλώσεις των Αποκριών (βλάχικος γάμος, χορός της τράτας) στην περιοχή του Λουτρακίου, αλλά και άλλες πολλές που γίνονται σ' όλα τα μήκη και τα πλάτη του Νομού

συνεχίζουν μέχρι σήμερα τη μακραίωνη παράδοση των Κορινθίων στα πολιτιστικά δρώμενα.

ΚΟΡΙΝΘΟΣ

Η Κόρινθος είναι πόλη της Πελοποννήσου, πρωτεύουσα του νομού και της επαρχίας Κορινθίας. Κάτοικοι 20.773 (1971), 22.658 (1981). Είναι χτισμένη στο μυχό του ομώνυμου όρμου, που αποτελεί βραχίονα του Κορινθιακού Κόλπου, δυτικά από το δυτικό στόμιο της διώρυγας της Κόρινθου, σε υψόμετρο 10. Εμπορικό κέντρο και λιμάνι που εξυπηρετεί ολόκληρο του νομού, είναι σιδηροδρομικός και οδικός κόμβος, καθώς και το μοναδικό αστικό κέντρο του νομού, με βιομηχανικές μεταποίησης, επεξεργασία και κονσερβοποίησης γεωργικών προϊόντων (σταφίδας, κρασιών, ελαιολάδου, χαρουπιών, ρητίνης, φρούτων, λαχανικών, αιθέριων ελαίων από εσπεριδοειδή κ.ά.). Επίσης βιομηχανίες κατασκευής ηλεκτρικών ειδών, ειδών υγιεινής κ.ά. Γενικά, η βιομηχανία της παρουσιάζει σημαντική ανάπτυξη κατά τα τελευταία χρόνια.

Η Κόρινθος είναι μια από τις νεότερες πόλεις της Ελλάδας. Χτίστηκε το 1858 στη σημερινή της θέση, από κατοίκους της Παλαιάς Κόρινθου, που είχε καταστραφεί από σεισμούς. Το 1928 καταστράφηκε και πάλι από σεισμούς και ανοικοδομήθηκε με αντισεισμικές προδιαγραφές και με άριστο πολεοδομικό σχέδιο. Το σχέδιο όμως αυτό δεν καλύπτει όλη την έκτασή της, αλλά μόνο τον κεντρικό πυρήνα της, με αποτέλεσμα οι ακραίες συνοικίες να παρουσιάζουν οικοδομική αναρχία και να μειονεκτούν ως προς τη ρυμοτομία. Η πόλη υπέστη νέες καταστροφές κατά τους σεισμούς του 1981.

Η Κόρινθος με την πλούσια ιστορία της παρουσιάζει σημαντικό αρχαιολογικό ενδιαφέρον, με πολλά αξιοθέατα και αρχαιολογικούς χώρους. Σε απόσταση 9 χιλιομέτρων από την πόλη βρίσκεται η Αρχαία Κόρινθος, με τα πολλά μνημεία της. Σε μικρή απόσταση από την πόλη βρίσκεται ο Ακροκόρινθος, με τα ερείπια βυζαντινού και βενετσιάνικου κάστρου και διάφορα πολλά εκκλησάκια. Στην αρχαία Κόρινθο υπάρχει το Αρχαιολογικό Μουσείο, που στεγάζει ευρήματα από τις ανασκαφές της περιοχής. Στη

σύγχρονη πόλη βρίσκεται ο μητροπολιτικός ναός του αποστόλου Παύλου (επί ένα διάστημα ο απόστολος έζησε και δίδαξε στην Κόρινθο). Το Εκκλησιαστικό Μουσείο της μητρόπολης Κορίνθου, που ιδρύθηκε το 1978, στεγάζει συλλογή από ευαγγέλια, φορητές εικόνες, χειρόγραφα, σιγίλια, εκκλησιαστικά σκεύη κ.ά.

Στις εκδηλώσεις που διοργανώνονται στην Κόρινθο ανήκουν το Φεστιβάλ Ερασιτεχνικού Θεάτρου, κάθε Σεπτέμβριο και τα Αριόνια, μουσικές εκδηλώσεις με συμμετοχή χορωδιών, επίσης κάθε Σεπτέμβριο.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Η θέση της Κορίνθου ήταν εκεί που σήμερα βρίσκεται το χωριό Αρχαία Κόρινθος, στους πρόποδες του Ακροκορίνθου, που αποτελεί τη φυσική της ακρόπολη.

Η Κόρινθος από την Προϊστορική Εποχή ως το τέλος του αρχαίου κόσμου διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων. Ευνοημένη από τη γεωγραφική της θέση στην είσοδο της Πελοποννήσου και με λιμάνια σε δύο κόλπους, στον Σαρωνικό τις Κεγχρεές και στον Κορινθιακό το Λέχαιο, έλεγχε τις Χερσαίες και θαλάσσιες επικοινωνίες, το εμπόριο και τις επαφές με τη Δύση. Αυτή η στρατηγική θέση δεν υπήρξε πάντοτε πλεονέκτημα. Πολλές φορές η Κόρινθος υπέστη τις συνέπειές της, προσπαθώντας να διατηρήσει την κυριαρχία της, κυρίως ως ναυτική δύναμη.

ΑΡΧΑΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η αρχαιότερη κατοίκηση της Κορίνθου ανάγεται στη Νεολιθική Εποχή. Λείψανα κατοίκησης και χρήσης του χώρου, κεραμική, εργαλεία και ειδώλια που χρονολογούνται στη Νεότερη Νεολιθική περίοδο (4^η Χιλιετία) βρέθηκαν στο χώρο της αγοράς. Αντιπροσωπεύονται επίσης, αλλά με λιγότερα ευρήματα, η Αρχαιότερη και η Μέση Νεολιθική Περίοδοι (6^η και 5^η Χιλιετία, αντίστοιχα), καθώς και η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού (3^η Χιλιετία). Γύρω στο

2000 π.Χ., υπάρχουν ενδείξεις καταστροφής. Στις επόμενες φάσεις, Μεσοελλαδική και Υστεροελλαδική ή Μυκηναϊκή, ο προϊστορικός οικισμός της Κορίνθου φαίνεται ότι βρίσκεται σε παρακμή. Αντίθετα, την εποχή αυτή, σπουδαίος είναι ο οικισμός του Κοράκου, που βρίσκεται σε ένα ύψωμα κοντά στη θάλασσα, ανάμεσα στη σύγχρονη πόλη της Κορίνθου και την Αρχαία Κόρινθο.

Λίγο πριν από το τέλος της Μυκηναϊκής Εποχής, οι Δωριείς πέρασαν στην Πελοπόννησο από την περιοχή του Αντιρρίου. Εγκαταστάθηκαν στην Αρκαδία, ύστερα στη Λακωνία, τη Μεσσηνία, την Αργολίδα και από εκεί τελευταία, όπως αναφέρει και ο Θουκυδίδης, ιδιαίτερη δωρική ομάδα, με επικεφαλής τον Αλήτη, εισέβαλε στην Κορινθία.

Η αρχή της γενεαλογίας των ιστορικών χρόνων δεν είναι σαφής. Ο οικιστής της Κορίνθου Αλήτης θεωρείται πέμπτος απευθείας απόγονος του Ηρακλή. Μια νέα αρχή της γενεαλογίας γίνεται με τον Βάκχι, πέμπτο απόγονο του Αλήτη και ιδρυτή της δυναστείας των Βακχιαδών ή Βακχίδων. Πηγή αυτών των πληροφοριών είναι το έπος «Κορινθιακά» του Βακχιάδη ποιητή Ευμήλου που δεν σώθηκε, αλλά το περιεχόμενό του – και κυρίως οι μυθολογικές πληροφορίες – ήταν γνωστό ακόμη και την εποχή που ο Πausanίας επισκέφθηκε την Κόρινθο (2^{ος} μ. Χ. αιώνας).

Αρχικά, η Κόρινθος πρέπει να ήταν πολιτικά εξαρτημένη από το Άργος, αλλά ήδη πριν από το τέλος του 8^{ου} π.Χ. αιώνα ήταν πλέον αυτόνομο δωρικό κράτος με βασιλείς τους Ηρακλείδες και τους Βακχιάδες. Απέμεινε όμως μια διαμάχη ως προς τους προγόνους: οι Αργείοι υπερηφανεύονταν ότι η πόλη τους είναι η Σφύρα, όπου βασίλευε ο Σίφυρος, παππούς του Βελλεροφόντη, ήρωες της Κορινθιακής μυθολογίας. Ο Όμηρος όμως την αναφέρει (Ιλ. Ζ. 152) ως «Εφύρη μυχώ Άργεος ιπποβότοιο», με αποτέλεσμα διάφορες να ταυτιστεί η πόλη, αν όχι με την Κόρινθο, ίσως με άλλες γειτονικές προϊστορικές θέσεις και κυρίως με τον λόφο Κοράκου, να μη θεωρούνται σωστές.

Ήδη από τον 9^ο π.Χ. αιώνα οι Κορίνθιοι άρχισαν να έχουν προστριβές με τους Αργείους και τους Μεγαρείς. Παράλληλα όμως, άρχισαν να εκμεταλλεύονται τη στρατηγική θέση της πόλης τους. Στο τέλος του 9^{ου} π.Χ. αιώνα ίδρυσαν στην Ιθάκη την πρώτη τους αποικία, με στόχο όχι μόνο το εμπόριο, αλλά πιθανότητα τον έλεγχο στο Ιόνιο Πέλαγος και κατ' επέκταση την επικοινωνία με τη Δύση. Στα μέσα του 8^{ου} π.Χ. αιώνα, άρχισαν να έχουν

επαφές με τη Θήβα, την Κάλυμνο, τη Ρόδο και προς το τέλος του αιώνα με τη Λέσβο και τα μικρασιατικά παράλια.

Λίγο μετά τα μέσα του 8^{ου} π.Χ. αιώνα η βασιλεία καταργήθηκε. Η βασιλεύουσα οικογένεια των Βακχιαδών, μετά τη δολοφονία του βασιλιά Τελέστη, δημιούργησε μια νέα αρχή, αιρετή, τον πρύτανη, ο οποίος όμως θα προερχόταν από τη δική τους οικογένεια. Αυτή η μεταρρύθμιση αποτελεί τη μετάβαση από τη βασιλεία στην ολιγαρχία, όχι όμως στην αρχή του αριστοκρατικού πολιτεύματος, εφόσον δεν υπάρχει η παραμικρή συμμετοχή στα κοινά άλλης τάξης εκτός της δικής τους οικογένειας. Για να προστατέψουν το γεγονός του και συγχρόνως τα συμφέροντά τους με τη μεταβίβαση της εξουσίας αποκλειστικά στα μέλη τους, τήρησαν τον κανόνα της ενδογαμίας. Οι Βακχιάδες παρέμειναν στην εξουσία ως τα μέσα περίπου του 7^{ου} π.Χ. αιώνα. Κυβέρνησαν με απολυταρχικό τρόπο και διασπάθισαν τα δημόσια αγαθά. Βασικό στοιχείο τους παράλληλα ήταν η ίδρυση αποικιών και η ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυπηγικής τέχνης. Το 734/733 π.Χ. δυσαρεστημένοι Κορίνθιοι αριστοκράτες και ακτήμονες ίδρυσαν αποικίες στην Κέρκυρα και στις Συρακούσες. Γύρω στο 700 π.Χ. ιδρύθηκαν μικρότερες αποικίες: το Μολύκρειον, η Μακύνεια, η Χαλκίς και οι Οινιάδες στις ακτές της Αιτωλοακαρνανίας. Φυσιολογική συνέπεια ήταν η ανάπτυξη της ναυπηγικής, στην οποία οι Κορίνθιοι διέπρεψαν.

Η Κορινθιακή κοινωνία μεταμορφώθηκε από αγροτική σε κοινωνία τεχνιτών, ναυτικών και εμπόρων που διακινούσαν από Ανατολή και Δύση πρώτες ύλες και αγαθά και μεταξύ αυτών την περίφημη κορινθιακή κεραμική.

Ο τυραννικός τρόπος διακυβέρνησης των Βακχιάδων «δυναστεία ή τυραννίδα των ολίγων», η αύξηση του πληθυσμού, η ανάπτυξη νέων κοινωνικών τάξεων, καθώς και μια ήττα των Κορινθίων από τους Κερκυραίους το 660 π.Χ., όξυναν σε μέγιστο βαθμό τη δυσαρέσκεια.

Από αυτή την κατάσταση επωφελήθηκε ο Κύψελος και με πραξικοπηματικό τρόπο, το 657/656 π.Χ. ανέτρεψε τους Βακχιάδες και κατέλαβε την εξουσία. Κυβέρνησε τριάντα χρόνια.

Διάδοχός τους ήταν ο γιος του Περίανδρος που κυβέρνησε ως το 550 π.Χ. Η πολιτεία του κέρδισε αναγνώριση και ο ίδιος συγκαταλέγεται στους Επτά Σοφούς της Αρχαίας Ελλάδας. Ίδρυσε την Απολλωνία στην Ιλλυρία και την Ποτίδαια στη Χαλκιδική. Συνέλαβε πρώτος το σχέδιο να κόψει τον Ισθμό,

αλλά παραιτήθηκε γρήγορα εξαιτίας των ανυπέρβλητων τεχνικών δυσκολιών. Σε αντιστάθμισμα όμως κατασκεύασε τον Δίολκο, λιθόστρωτο δρόμο που χρησίμευε για τη διίσθμιση των караβιών, ώστε να αποφεύγεται ο περίπλους της Πελοποννήσου. Στην εποχή του Περίανδρου κόπηκαν επίσης τα πρώτα Κορινθιακά νομίσματα. Στον εξωτερικό τομέα, ο Περίανδρος πολέμησε εναντίον των Σικυωνίων, κατέλαβε την Επίδαυρο και αφαίρεσε από τους Μεγαρείς το Ηραίο, την Πειραία και την Κρομμυωνία. Στον εσωτερικό τομέα, δεν έθιξε πολύ τους εύπορους και απαγόρευσε την αγορά νέων δούλων ώστε να εξασφαλιστεί εργασία σε ανέργους.

Τον Περίανδρο διαδέχθηκε ο ανιψιός του Ψαμμήτιχος ο τελευταίος των Κυψελιδών.

Μετά την πτώση τους (550 π.Χ.), επικράτησε ολιγαρχικό καθεστώς. Οι Κορίνθιοι χωρίστηκαν σε οκτώ φυλές, η καθεμιά εξέλεγε δέκα βουλευτές, ένας απ' τους οποίους ήταν ο Πρόβουλος. Το Ολιγαρχικό σύστημα διήρκεσε για μακρύ χρονικό διάστημα ως το 338 π.Χ., με εξαίρεση την περίοδο 392-386, όταν ένα δημοκρατικό κίνημα ανέλαβε την εξουσία.

Οι Περσικοί πόλεμοι δεν επηρέασαν άσχημα την Κόρινθο. Η γη της δεν έγινε θέατρο μαχών και δεν υπέστη φθορές. Δεν υστέρησε όμως σε πατριωτισμό και η συμβολή της στις πολεμικές επιχειρήσεις είναι αξιοσημείωτη. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, συμμετείχε με 40 πλοία στις ναυμαχίες του Αρτεμισίου και της Σαλαμίνας, στις οποίες ο Δίων ο Χρυσόστομος αναφέρει ότι οι Κορίνθιοι διακρίθηκαν. Συμμετείχε επίσης με 5.000 οπλίτες στη μάχη των Πλαταιών.

Από τους περσικούς πολέμους, η Αθήνα βγήκε με ενισχυμένο το γόητρό της και επικεφαλής της Συμμαχίας της Δήλου, θέλησε να μειώσει το κύρος και τη δύναμη της Κόρινθου στον εμπορικό τομέα. Οι φιλικές σχέσεις των δύο μεγάλων πόλεων μετατράπηκαν σε εχθρικές. Η Αθήνα εξεδήλωσε τάσεις ελέγχου του Κορινθιακού Κόλπου. Ακολούθησε η προσπάθεια απόσχισης των Μεγάρων από την Πελοποννησιακή Συμμαχία, κάτω από οικονομικών εκβιασμό των Αθηναίων και η ανάμιξη των Αθηναίων στη Σικελία. Η αποστασία της Ποτίδαιας, παλιάς αποικίας των Κορινθίων, αλλά συμμάχου της Αθήνας, που μάλλον προκλήθηκε από τους ίδιους, καθώς και η υπογραφή αμυντικής συμμαχίας («επιμαχία»), μεταξύ Αθήνας και Κέρκυρας, το 433 π.Χ., όξυναν την κατάσταση. Η Κόρινθος, δεύτερη σε δύναμη πόλη της

Πελοποννησιακής Συμμαχίας, έπεισε τους Σπαρτιάτες να κηρύξουν τον Πελοποννησιακό πόλεμο κατά της Αθήνας, που κράτησε 27 χρόνια (431-404 π.Χ.). Αν και βαθύτερη αιτία αυτού του πολέμου υπήρξε η αντίθεση της Αθήνας – Σπάρτης, η Κόρινθος, υπερασπίζοντας τα δικά της οικονομικά συμφέροντα, προσέφερε πολλές από τις αφορμές της κήρυξης του πολέμου, έδειξε μεγάλη δραστηριότητα κατά την πορεία του και σίγουρα το μίσος της για την Αθήνα συνηγόρησε στην καταστροφή της πόλης από τους Σπαρτιάτες το 404 π.Χ.

Μετά τη λήξη του πολέμου όμως, Κορίνθιοι και Βοιωτοί, δυσαρεστημένοι από τους Σπαρτιάτες, συνήψαν συμμαχία με τους πρώην εχθρούς τους, Αθηναίους και Αργείους, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει ένας νέος πόλεμος, ο Κορινθιακός (395-386 π.Χ.). Το 392 π.Χ. ένα δημοκρατικό κίνημα ανέτρεψε βίαια την ολιγαρχία. Σκοπός του ήταν να παραμείνει η Κόρινθος στο αντιλακωνικό στρατόπεδο. Με τη λήξη του Κορινθιακού πολέμου η πόλη επανήλθε στο ολιγαρχικό καθεστώς και στην Πελοποννησιακή Συμμαχία. Ως μέλος αυτής της Θήβας, είχε όμως μεγάλες απώλειες σε αυτόν τον πόλεμο, γιατί πολλές επιχειρήσεις έγιναν στα εδάφη της. Αντιμετώπισε επίσης μια απόπειρα των Αθηναίων να καταλάβουν την πόλη τους. Όλα αυτά οδήγησαν την Κόρινθο σε υπογραφή χωριστής ειρήνης με τους Βοιωτούς το 366 π.Χ. Παράλληλα, ανάμεσα στο 387 και το 364 π.Χ. ήλθε σε σύγκρουση με τους Αργείους. Η μόνη ευτυχής για την Κόρινθο πολεμική επιχείρηση ήταν η αποστολή του Τιμολέοντος το 345 π.Χ. στη Σικελία όπου επί μια δεκαετία αγωνίστηκε και τελικά απομάκρυνε τον τύραννο των Συρακουσών Διονύσιο Β'. Βοήθησε επίσης και άλλες σικελικές πόλεις. Έτσι, αναθερμάνθηκαν και οι εμπορικές σχέσεις με τη Μεγάλη Ελλάδα προς μεγάλο όφελος της Κόρινθου.

Το 338 π.Χ. ο Φίλιππος Β' της Μακεδονίας νίκησε στη Χαιρώνεια τους Αθηναίους, τους Θηβαίους και τους συμμάχους τους, μεταξύ των οποίων ήταν και οι Κορίνθιοι. Το πολιτικό αποτέλεσμα αυτής της μάχης ήταν η πλήρης επικράτηση του Φιλίππου.

Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου η Κόρινθος ενεπλάκη στους πολέμους των διαδόχων του. Τον έλεγχο της πόλης είχαν κατά καιρούς οι Πολυπέρχων, ο Πτολεμαίος, ο Κάσσανδρος και ο Δημήτριος ο Πολιορκητής. Από αυτούς τους πολέμους η Κόρινθος ζημιώθηκε, γιατί έγινε θέατρο μαχών. Επωφελήθηκε όμως οικονομικά: η δραστηριότητα της, ενισχύθηκε με το

άνοιγμα των νέων αγορών της Ανατολής. Ο Δημήτριος πολιορκητής επισκέυασε τα τείχη της πόλης κι έκανε μια νέα απόπειρα διάνοιξης του Ισθμού.

Το 243 π.Χ. ο Άρατος έδωξε την υπό τον Αντίγονο Γουατά μακεδονική φρουρά από τον Ακροκόρινθο και προσάρτησε την Κόρινθο και πάλι στην Αχαϊκή Συμπολιτεία, που περιλάμβανε τις αχαϊκές πόλεις της δυτικής Πελοποννήσου. Παράλληλα, ενεργοποιήθηκε και η Αιτωλική Συμμαχία, που συμμάχησε με τη Ρώμη εναντίον του Φιλίππου του Ε' της Μακεδονίας. Το 197 π.Χ., ύστερα από τη μάχη της Κυνός Κεφαλές, η Κόρινθος απελευθερώθηκε, έγινε ανεξάρτητη και έδρα της Συμπολιτείας, στην ουσία όμως ήταν υποτελής στη Ρώμη. Η Αχαϊκή Συμπολιτεία σε συνέλευσή της το 146 π.Χ. κήρυξε τον πόλεμο στη Σπάρτη, στην ουσία δηλαδή στη Ρώμη. Τα Ρωμαϊκά στρατεύματα, με επικεφαλής τον ύπατο Λεύκιο Μόμμιο, νίκησαν κατά κράτος τις δυνάμεις των Ελλήνων στη Λευκόπετρα, στην περιοχή του Ισμού. Η ήττα αυτή σήμανε την οριστική επιβολή της Ρώμης στην Ελλάδα.

Η καταστροφή της Κορίνθου ήταν ολοκληρωτική και ο Μόμμιος φάνηκε ιδιαίτερα σκληρός απέναντί της. Η περιοχή μοιράστηκε στα δύο: ένα μέρος παραχωρήθηκε στη γειτονική Σικυώνα και το άλλο κηρύχθηκε Δημόσια Γη. Η πόλη κάηκε, τα σημαντικότερα έργα τέχνης στάλθηκαν στη Ρώμη, τα υπόλοιπα βρέθηκαν σε διάφορες πόλεις, μέχρι και στην Πέργαμο. Ο Μόμμιος σκότωσε τους άνδρες και πούλησε τα γυκαϊκόπαιδα. Για έναν περίπου αιώνα, η Κόρινθος ήταν πόλη – φάντασμα, έρημη και ακατοίκητη. Ο απόηχος αυτής της καταστροφής επέζησε και στη φράση του Πausανία «Κόρινθον δε οικούσι Κορινθίων μεν ουδείς έτι των αρχαίων». Παρ' όλο που αυτός είδε την Κόρινθο 3 αιώνες αργότερα σε περίοδο ακμής, εννοούσε ότι δεν υπήρχε πλέον κανείς από τους παλιούς κατοίκους της.

Έναν αιώνα αργότερα, το 44 π.Χ., ο Ιούλιος Καίσαρ αποφάσισε να ιδρύσει πάνω στα ερείπια μια ρωμαϊκή αποικία. Το έργο του ολοκλήρωσε ο Οκταβιανός Αύγουστος. Η νέα αποικία ονομάστηκε Colonia Laus Lulia Corinthus ή Lulia Corinthus Augusta ή Clara Laus Lulia Corintus. Το 27 π.Χ. ο Οκταβιανός Αύγουστος απέσπασε από τον ανθύπατο της Μακεδονίας τις νότιες περιοχές και ίδρυσε την επαρχία της Αχαΐας, που περιλάμβανε την Πελοπόννησο, την Κεντρική Ελλάδα, τη Θεσσαλία, τη νότια Ήπειρο και τα γύρω νησιά. Η Κόρινθος ορίστηκε ως πρωτεύουσα της επαρχίας αυτής.

Η πόλη άρχισε να αναπτύσσεται. Οι κάτοικοι ήταν Ρωμαίοι, Έλληνες απελεύθεροι, αλλά και κάτοικοι άλλων περιοχών της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Στους επόμενους αιώνες αυτοκράτορες, αξιωματούχοι και εύποροι έμποροι συνέβαλαν στον εξωραϊσμό της πόλης και στην ανάπτυξη των δύο λιμανιών. Το 1^ο μ.Χ. αιώνα, ο Νέρων έκανε νέα προσπάθεια διάνοιξης του Ισθμού, εγκαινιάζοντας μάλιστα ο ίδιος το έργο με Χρυσή σκαπάνη. Τον 2^ο μ.Χ. αιώνα ο Ανδριανός κατασκεύασε λουτρό και υδραγωγείο, ενώ ο Ηρώδης Αττικός ανακαίνισε πολλά κτίσματα της αγοράς και έχτισε νέα.

Το 375 μ.Χ. μεγάλος καταστρεπτικός σεισμός και το 395 π.Χ., επιδρομείς Γότθοι, με επικεφαλής τον Αλάριχο, σήμαναν το τέλος της Ρωμαϊκής Κορίνθου. Τον 6^ο μ.Χ. αιώνα ο αυτοκράτορας Ιουστιανός κατασκεύασε γύρω από τον Ισθμό – για να εξασφαλίσει την άμυνά του – το τείχος που φέρει το όνομά του, Ιουσιτιάνειο ή Εξαμίλιον, εξαιτίας του μήκους του (έξι μίλια ή 7.300 μ.), μέρος του οποίου περιέλαβε και το ιερό της Ίσθμιας.

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο συνεχίστηκε η ακμή της πόλης των Ρωμαϊκών χρόνων.

Οι βαρβαρικές επιδρομές του 3^{ου} και του 4^{ου} αιώνα προκάλεσαν μεγάλα δεινά στους κατοίκους της περιοχής, ιδιαίτερα όμως η επιδρομή των Γόθων και η λεηλασία και πυρπόληση της πόλης (395) ολοκλήρωσε τις καταστροφές των σεισμών του 375. Η οικονομική δυναμικότητα της Πόλης όμως αποκαταστάθηκε σύντομα, όπως και η σπουδαιότητά της για την προστασία της νότιας περιοχής του Ελλαδικού Χώρου.

Κατά τη μεταβατική περίοδο του 6^{ου} και του 7^{ου} αιώνα η Κόρινθος διατήρησε τη στρατηγική της αξία, παρά τις σημαντικές καταστροφές από τους σεισμούς του 521. Ο Ιουστινιανός Α' έδειξε ενδιαφέρον για την βελτίωση και ανάπτυξη των οχυρωματικών έργων.

Η βιοτεχνική ανάπτυξη της μεταξουργίας στην Κόρινθο και η πυκνή εμπορική κίνηση του λιμένα της ανέδειξε την πόλη ως σημαντικό εμπορικό

κέντρο και την οικονομική ακμή των κατοίκων της, παρά τις βουλγαρικές επιδρομές στις αρχές και στα τέλη του 10^{ου} αιώνα και παρά τις πειρατικές επιδρομές από τη θάλασσα. Η οικονομική αυτή ακμή της πόλης διατηρήθηκε μέχρι τα μέσα του 12^{ου} αιώνα, αλλά η λεηλασία και η καταστροφή της πόλης από τους Νορμανδούς (1147) συνδυάστηκαν με την αιχμαλωσία και τη μεταφορά στη Σικελία των έμπειρων εργατών της μεταξουργίας, μεταφορά που διέλυσε την οικονομική υποδομή της και προκάλεσε την οικονομική της παρακμή.

Κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, που επιβλήθηκε μετά την Δ΄ Σταυροφορία (1204), η Κόρινθος καταλήφθηκε το 1210 και παρέμεινε σε παρακμή παρά τη σπουδαιότητα που απέκτησε για τα συμφέροντα των Φραγκικών ηγεμονιών της Πελοποννήσου. Το 1358 περιήλθε στην κατοχή του Φλωρεντινού ηγεμόνα Νικολάου Ατζαγιόλι, αλλά το 1395 επανήλθε στη Βυζαντινή κυριαρχία και το 1400 πουλήθηκε από τον δεσπότη Πελοποννήσου Θεόδωρο Παλαιολόγο στους Ιωαννίτες ιππότες της Ρόδου. Στις 6 Αυγούστου 1458 η Κόρινθος καταλήφθηκε από τους Τούρκους.

ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τέσσερα χρόνια μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης, ο Μωάμεθ ο Πορθητής στράφηκε προς την Πελοπόννησο και την Άνοιξη του 1458 κατευθύνθηκε στη νότια Ελλάδα. Ακολούθησε η κατάληψη της Κορίνθου. Το ένα τρίτο της Πελοποννήσου, στο οποίο περιλαμβάνονταν και η Πάτρα, η Βοστίτσα και τα Καλάβρυτα, περιήλθε στην κυριαρχία του σουλτάνου και διοικητής της κατακτημένης περιοχής ορίστηκε ο Ομάρ, γιος του στρατηγού Τουραχάν.

Η Κόρινθος, όπως και οι άλλες περιοχές που είχαν κατακτηθεί από τον Μωάμεθ, παρέμειναν υπό την Τουρκική κυριαρχία ως το Καλοκαίρι του 1687. Αν δεχθεί κανείς τις περιγραφές των περιηγητών, διαπιστώνει ότι η Κόρινθος είχε ελάχιστους κατοίκους: το 1623 αναφέρονται 20 σπίτια και στις παραμονές του Τουρκοβενετικού πολέμου (1684-1698) 120, που διπλασιάστηκαν περίπου το έτος 1700, όπως προκύπτει από φορολογικό κατάστιχο.

Μετά την ανακατάληψη της Πελοποννήσου από τους Τούρκους το 1715 και ως την Επανάσταση του 1821 οι συνθήκες μεταβάλλονται. Η περιοχή της Κορίνθου αποτέλεσε ένα από τα βιλαέτια στα οποία διαιρέθηκε η Πελοπόννησος. Λίγο μετά τα μέσα του 18^{ου} αιώνα η εμπορική κίνηση της Κορίνθου εμφανίζεται έντονη, κυρίως σε εξαγωγές αγροτικών προϊόντων και στην πόλη ιδρύονται εμπορικοί οίκοι Γάλλων, Άγγλων και Ολλανδών.

Η εξέγερση του 1821 στην Κόρινθο προετοιμάστηκε από τους Φιλικούς της Πόλης. Στόχος των Τούρκων από τις πρώτες εβδομάδες του Αγώνα υπήρξε το κάστρο του Ακροκορίνθου. Το 1828 ο Καποδίστριας, στα σχέδιά του για την ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων από τα πολεμικά γεγονότα πόλεων, περιέλαβε και την Κόρινθο και ανέθεσε το έργο τον Γάλλο Πολεοδόμο Πεϋτιέ, στο σχέδιο του οποίου στηρίχθηκε η νέα πόλη. Φρόντισε επίσης ο Καποδίστριας για τη λειτουργία «Ελληνικού Σχολείου» στην Κόρινθο και «αλληλοδιδασκικών» στην Πόλη και σε χωριά της επαρχίας.

Η ανάπτυξη της Κορίνθου μετά την ίδρυση του νέου Ελληνικού κράτους υπήρξε ραγδαία, το 1858 όμως καταστράφηκε από ισχυρότατο σεισμό, μεταφέρθηκε σε άλλη θέση και ονομάστηκε Νέα Κόρινθος. Η σιδηροδρομική γραμμή Πειραιώς – Αθηνών – Πελοποννήσου έδωσε νέα ώθηση στην οικονομική και γενικότερα την κοινωνική ζωή της πόλης και η Κόρινθος σήμερα είναι ένα από τα σημαντικότερα κέντρα της Πελοποννήσου.

Η ΔΙΩΡΥΓΑ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Διώρυγα η οποία ενώνει τον Σαρωνικό με τον Κορινθιακό Κόλπο, με τομή του Ισθμού της Κορίνθου.

Στους νεότερους χρόνους, ο Καποδίστριας άρχισε να σκέφτεται σοβαρά τη διόρυξη. Αυτή όμως, δεν ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί, γιατί είχε τεράστιο οικονομικό κόστος. Ο τότε προϋπολογισμός της διόρυξης έφθανε τα 40.000.000 φράγκα, ποσό το οποίο δεν ήταν δυνατό να εξασφαλιστεί από τις ξένες χρηματαγορές και πού περισσότερο, δεν ήταν δυνατό να διατεθεί από τον ελληνικό προϋπολογισμό. Έτσι το θέμα εγκαταλείφθηκε.

Οι πρώτες ουσιαστικές προσπάθειες και αποφάσεις για την πραγματοποίηση του έργου είναι πολύ μεταγενέστερες από τον Καποδίστρια. Η λήψη των αποφάσεων αρχίζει με τον νόμο ΤΜ της 17^{ης} Νοεμβρίου (Παλαιού Ημερολογίου) 1869 «Περί διορύξεως του Ισθμού της Κορίνθου» και συνεχίστηκε με το Β.Δ. της 18^{ης} Μαΐου 1881, με το οποίο κατακυρώνεται το έργο στον Ούγγρο στρατηγό Τυρ (Türr). Με το ίδιο Β.Δ. παραχωρείται στον Τυρ το προνόμιο εκμετάλλευσης της διώρυγας επί 99 χρόνια.

Τα πρώτα έργα της διόρυξης άρχισαν στις 29 Μαρτίου 1882. Από τον επόμενο μήνα (20 Απριλίου 1882), σύμφωνα με τις διατάξεις της σύμβασης μεταξύ ελληνικού Δημοσίου και του στρατηγού Τυρ, νομιμοποιείται στο έργο η ιδρυθείσα από τον τελευταίο «Διεθνής Εταιρεία της Ναυτικής Διώρυγα της Κορίνθου». Το κεφάλαιο των 30.000.000 φράγκων, που ορίστηκε από την εταιρεία, θεωρήθηκε επαρκές για την αποπεράτωση του έργου και υπερκαλύφθηκε αμέσως από τη γαλλική χρηματαγορά. Οι εργασίες διόρυξης όπι ούτε το αρχικό κεφάλαιο ούτε ο προκαθορισμένος χρόνος ήταν επαρκής. Η εταιρεία προσπάθησε τότε να εξασφαλίσει τα απαιτούμενα χρηματικά ποσά και να καλύψει, κατά το δυνατό, το χαμένο χρόνο. Οι προσπάθειες δεν απέδωσαν και η εταιρεία αναγκάστηκε να διακόψει τη συνέχιση των εργασιών, τις οποίες ανέλαβε, από το επόμενο έτος (1890), νέα ελληνική εταιρεία, προς την οποία μεταβιβάστηκαν όλες οι υποχρεώσεις, τα δικαιώματα και τα προνόμια της προηγούμενης. Η νέα εταιρεία, ουσιαστικώς δημιούργημα του Ανδρέα Συγγρού, με κεφάλαιο 5.000.000 φράγκων, κατόρθωσε να αποπερατώσει το έργο, με το οποίο για πρώτη φορά είχε ασχοληθεί ένας από τους σοφούς της αρχαίας Ελλάδας, ο Περίανδρος και μετέπειτα ο Νέρων, έχοντας στη διάθεσή του 6.000 Ιουδαίους δούλους. Η παλαιά εταιρεία του στρατηγού Τυρ είχε ήδη κατασκευάσει σημαντικό μέρος του έργου, το κυριότερο τμήμα του οποίου ήταν η σιδερένια γέφυρα που συνέδεε τις δύο όχθες της διώρυγας για τη διέλευση της γραμμής του σιδηροδρόμου.

Τα εγκαίνια της διώρυγας έγιναν στις 25 Ιουλίου 1893, αλλά το έργο παραδόθηκε σε κοινή χρήση στις 28 Οκτωβρίου (Παλαιού ημερολογίου) του ίδιου έτους. Η κατασκευή βασίστηκε σε αναθεωρημένα σχέδια, τα οποία εκπονήθηκαν από τον Ούγγρο μηχανικό Μπέλα Γέρστερ.

Αλλά και η δεύτερη αυτή εταιρεία δεν μπόρεσε να εργαστεί αποδοτικά ως προς το σημείο της απόσβεσης του κεφαλαίου που είχε διατεθεί και ως

προς την αντιμετώπιση των πρόσθετων δαπανών που δημιούργησε η πτώση χωμάτων από τις όχθες της διώρυγας. Τη διαδέχθηκε, έτσι, νέα εταιρεία: η «Νέα Ελληνική Εταιρεία της Διώρυγας της Κορίνθου», με κεφάλαια 1.750.000 δραχμών.

Η διώρυγα αποφράχθηκε με ανατίναξη της γέφυρας τον Απρίλιο του 1941 από τους Άγγλους οι οποίοι αποχώρουν, αλλά τις 2 Αυγούστου του ίδιου έτους άρχισε να λειτουργεί και πάλι, μετά από εντατική εργασία των τεχνικών υπηρεσιών των ιταλικών στρατιωτικών μονάδων κατοχής. Οι Γερμανοί, κατά την αποχώρησή τους από την Ελλάδα, ζημίωσαν με ανατινάξεις τη διώρυγα τον Οκτώβριο του 1944 και την απέφραξαν, ρίπτοντας στην κοίτη της περισσότερα από 500.000 κυβικά μέτρα χώματος και μεγάλο αριθμό σιδηροδρομικών βαγονιών.

Τελικά, η τόσο δεινοπαθημένη κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου διώρυγα αποδόθηκε σε κοινή χρήση το 1949 μετά από αμερικανική βοήθεια. Η νέα μεγάλη σιδηροδρομική γέφυρα είχε ήδη παραδοθεί στην κυκλοφορία από της 19 Δεκεμβρίου 1948. Αυτή βρίσκεται σε απόσταση 4.160 μέτρων από το δυτικό στόμιο της διώρυγας, δηλαδή κατασκευάστηκε 1.610 μέτρα δυτικότερα από την αρχική. Η οδική γέφυρα απέχει απ' την αρχή της διώρυγας 4.375 μέτρα. Οι γέφυρες βρίσκονται σε ύψος 57,50 μέτρα από την επιφάνεια της θάλασσας η σιδηροδρομική και 53,50 μέτρα η οδική. Η διώρυγα έχει μήκος, από τον φανό εισόδου μέχρι τον φανό εξόδου, 6.300 μέτρα. Το βάθος του νερού στη διώρυγα είναι 7 μέτρα. Το πλάτος στην επιφάνεια του νερού είναι 24,60 μέτρα και στον πυθμένα 21,60 μέτρα.

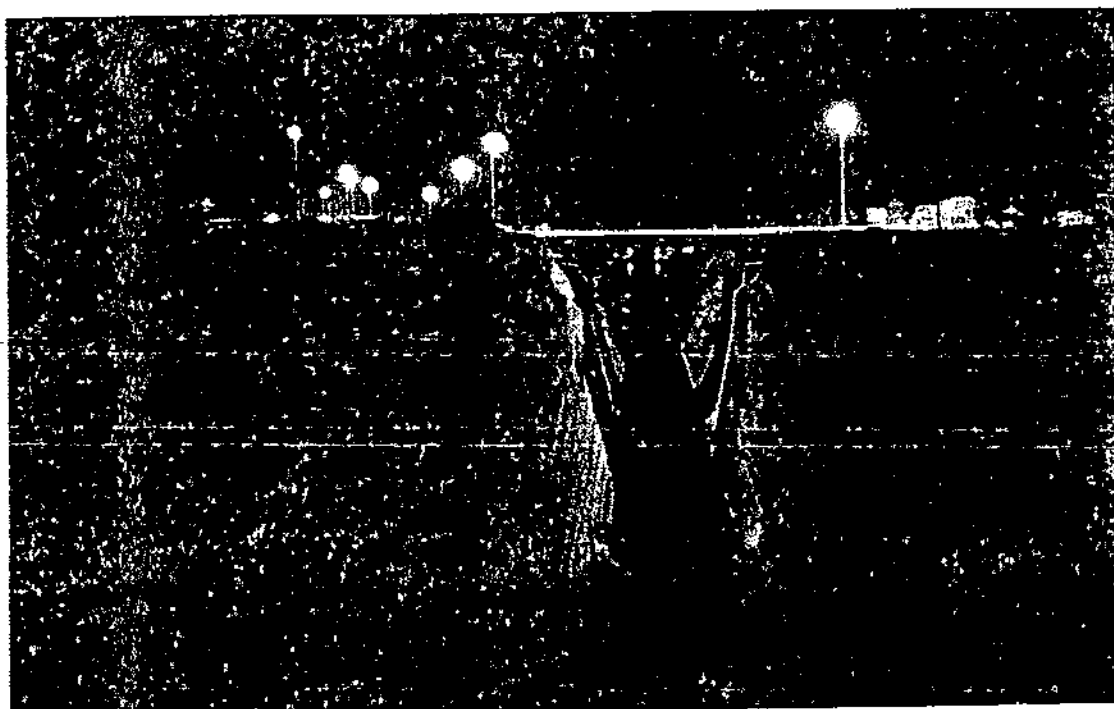
Η σημασία της διώρυγας γίνεται φανερή από τη συντόμευση του πλου από το Ιόνιο προς τον Πειραιά. Τα πλοία που προέρχονται από το Πρίντεζι, λόγω χάρη, αν πλεύσουν προς Πειραιά κάνοντας το γύρω της Πελοποννήσου, διανύουν 464 μίλια, ενώ δια μέσου της διώρυγας μόνο 333 μίλια. Από το 1940 βρίσκονται υπό μελέτη σχέδια για τη διεύρυνση της διώρυγας, σε βάρος των προϋπολογισμών των Υπουργείων Εμπορικής Ναυτιλίας, Δημοσίων Έργων και Εθνικής Αμύνης.

Το 1972 κατασκευάστηκε και νέα οδική γέφυρα, δίπλα στην προηγούμενη. Έτσι, κάθε γέφυρα διατίθεται πλέον για ένα ρεύμα κυκλοφορίας των οχημάτων.

ΙΣΘΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Στενή λωρίδα ξηράς που συνδέει τη Στερεά Ελλάδα με την Πελοπόννησο. Ακραία της όρια είναι οι νοτιοδυτικοί πρόποδες των Γερανείων Ορέων στη Στερεά Ελλάδα και οι βόρειοι πρόποδες των Ονείων Ορέων στην Πελοπόννησο. Το πλάτος του Ισθμού είναι λίγο μικρότερο από 6 χιλιόμετρα και έχει μέγιστο υψόμετρο 82. Στον Ισθμό έχει διανοιχτεί η Διώρυγα της Κορίνθου.

Ο Ισθμός της Κορίνθου δημιουργήθηκε κατά το Ανώτερο Πλειστόκαινο (Τυρρήνια Βαθμίδα), με την ανάδυση χέρσου και την ταυτόχρονη απόσυρση της θάλασσας.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

Οι ποικίλες οικοδομικές φάσεις του μεγάλου θεάτρου της Κορίνθου ακολουθούν πιστά τη μακρά και πολυκύμαντη ιστορία της σημαντικής αυτής πόλης.

Το μεγάλο θέατρο της εποχής της Ρωμαϊοκρατίας, που μαζί με το Ωδείο αποτελούν το πολιτιστικό κέντρο της πόλης στα βορειοδυτικά της

Αγοράς και του αρχαϊκού ναού του Απόλλωνα, ανοικοδομήθηκε πάνω στα ίχνη ενός παλαιότερου θεάτρου, που η πρώτη οικοδομική του φάση ανήκει στα τέλη του 5ου π.Χ. αιώνα. Το πρώτο αυτό θέατρο δημιουργήθηκε σε φυσικό πρανές με λίθινα τα εδώλια του κοίλου, αλλά με ξύλινη σκηνή. Σχετίζεται προφανώς με την αναφορά του Ξενοφώντα (Ελληνικά 4.4.2) στις σφαγές των φιλολακώνων Κορινθίων από τους πολιτικούς τους αντιπάλους (393 π.Χ.).

Κατά την πρώιμη ελληνιστική περίοδο, το κοίλο του θεάτρου επεκτάθηκε και η χωρητικότητά του υπολογίζεται ότι έφθασε τους 18.000 θεατές. Χωριζόταν σε δεκατέσσερις κερκίδες, είχε εξήντα έξι σειρές εδωλίων και το σχήμα του ξεπερνούσε το ημικύκλιο, καθώς αναπτυσσόταν γύρω από μια κυκλική ορχήστρα. Η πρώτη λίθινη σκηνή του ήταν ορθογώνια, με τρία θυρώματα, προσκήνιο και πλευρικές επικλινείς προσβάσεις, ενώ δύο «Χαρώνειες κλίμακες» ανοίχτηκαν στην κάθε πλευρά της.

Όταν η πόλη καταστράφηκε από τους Ρωμαίους το 146 π.Χ. το θέατρο εγκαταλείφθηκε και ανοικοδομήθηκε λίγο πριν την τελευταία Αυγούστεια περίοδο. Αρχικά, είχε μιαν απλού τύπου «φλυακική σκηνή», η οποία στον πρώιμο 1^ο μ.Χ. αι. έγινε επιβλητικότερη. Στην Αδριάνεια περίοδο ανακαινίζεται όλο το θέατρο και η σκηνή υψώνεται διώροφη, πάνω σε μια υπερυψωμένη βάση. Είχε τρεις κόγχες διακοσμημένες με κίονες και ανάμεσά τους υπήρχαν γλυπτά με θέματα γιγαντομαχίας, αμαζονομαχίας και με τους άθλους του Ηρακλή. Σε κάθε άκρο της σκηνής υπήρχαν δύο μεγάλοι χώροι και κλίμακες στο άκρο κάθε θολωτής εισόδου. Πίσω από τη σκηνή υπήρχε ένα μεγάλο ορθογώνιο περιστύλιο, που χρησίμευε ως εντευκτήριο και χώρος πρασίνου. Ενωνόταν με τη σκηνή με κλίμακες που πλαισιώνονταν από πεσσούς και κίονες.

Το 211-217 μ.Χ. το θέατρο μετατρέπεται σε αρένα για θηριομαχίες, εξαιτίας μιας αναμενόμενης επίσκεψης του αυτοκράτορα Καρακάλλα. Αφαιρέθηκαν οι πρώτες δέκα σειρές των εδωλίων, ο βράχος λαξεύτηκε στο επίπεδο της ορχήστρας, ενώ ανοίχθηκαν τρεις υπόγειοι χώροι για τους μονομάχους. Ένας ψηλός τοίχος με τοιχογραφίες, που απεικόνιζαν κυνήγι ζώων, περιέβαλε την αρένα.

Τον 3^ο μ.Χ. αιώνα η ορχήστρα και οι πρώτες σειρές των εδωλίων του κοίλου αποκαταστάθηκαν, ενώ ο τοίχος με τις τοιχογραφίες αντικαταστάθηκε

από έναν άλλο ενισχυμένο, καθώς και από έναν αγωγό για τη διοργάνωση στο χώρο των γνωστών «ναυμαχιών», παιχνιδιών δηλαδή στο νερό.

Μετά την καταστροφική εισβολή του Αλάρικου το 396 μ.Χ. στην Κόρινθο, το θέατρο παρέμεινε σιωπηλό έως τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, που ξαναήρθε στο φως με τις πρώτες ανασκαφές στο χώρο το 1897 και το 1928.

Παλιό θέατρο

Παλιό θέατρο

ΕΝΟΤΗΤΑ Η': ΗΘΗ – ΕΘΙΜΑ – ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

Η κοινωνία της Κορινθίας φαίνεται ότι ήταν αναπτυγμένη από πάρα πολύ παλιά και επειδή τα κτήματα των Κορινθίων κάλυπταν πολύ μεγάλη έκταση, από την σημερινή θέση του Ισθμού (Νότια) μέχρι Στραβά, Αρπόκαμπο, Χτενά (Βόρεια) και από το Ηραίο (Δυτικά) μέχρι Μαυρολίμνη (Ανατολικά). Αναγκάζονταν τις περιόδους των παραγωγών κυρίως από την Ανοιξη και μετά που άρχιζαν οι εργασίες στα σπαρτά και στα πεύκα αλλά και τους Χειμώνες στις ελιές και τα αμπέλια να λείπουν από το χωριό σχεδόν όλη την εβδομάδα αλλά συγκεντρώνονταν στα χωριά της Κυριακής και οπωσδήποτε στις μεγάλες γιορτές.

Η Κορινθιακή οικογένεια είχε στις εξωτερικές δουλειές αρχηγό τον πατέρα ενώ η μάνα με τα κορίτσια είχε το σπιτικό και τα λίγα ζωντανά που το κάθε σπίτι διατηρούσε (κότες, γίδες, πρόβατα). Σε περιπτώσεις συγκομιδής όπως είναι ο τρύγος, το θέρισμα και το μάζεμα των ελιών, σχεδόν όλη η οικογένεια ήταν στο πόδι. Χαρακτηριστική φράση «Θέρος – Τρύγος – Πόλεμος». Έπρεπε λοιπόν στις γιορτές κυρίως οι νέοι αλλά και οι άλλοι να έκαναν την εμφάνισή τους στην αγορά (περιοχή που βρισκόταν στο κέντρο του χωριού: και συγκέντρωνε τις πιο πολλές ταβέρνες, καφενεία κυρίως αλλά και τα άλλα καταστήματα, κουρεία, μπακάλικα κ.ά.)

Τα κορίτσια με την επιστασία της μάνας ύφαιναν, κένταγαν και έβγαιναν στην αγορά συνήθως στις γιορτές μόνο και κυρίως αυτές που είχαν χορούς. Και εκεί στους χορούς αυτοσχεδιάζοντας αγόρια, κορίτσια αλλά και μεγαλύτεροι περνούσαν μηνύματα κοινωνικά, εργασιακά και ερωτικά κ.λ.π. Οι χοροί κατά βάση γίνονταν με σταυρωτά χέρια για να έρχονται πιο κοντά οι νέοι αλλά και με απλωτά χέρια. Συνάμα, ο χορός πρόσφερε την ευκαιρία στους ερωτευμένους να πιάνει ο ένας το χέρι του άλλου διότι πριν το γάμο η αυστηρότητα των ηθών δεν επέτρεπε ούτε τα μάτια να διασταυρώσουν.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ – ΧΟΡΟΣ ΤΟΥ ΓΙΑΡΕΝΤΗ

Ο χορός του Γιαρέντη όπως λέγεται γινόταν τη Δευτέρα του Πάσχα αφού έξω από την εκκλησία προσκόμιζαν καλάθια με αυγά και κουλούρια τα οποία συγκέντρωναν απρόσωπα για να μοιραστούν κατόπιν στο εκκλησίασμα. Κυρίως σε αυτούς που λόγω πένθους δεν επέτρεπε να βάψουν αυγά ή να φτιάξουν κουλούρια και σε αυτούς, που λόγω φτώχειας δεν είχαν. Μόλις τελείωνε ο εκκλησιασμός έπιαναν το χορό μέσα στην εκκλησία με μπροστάρι τον Παπά. Σταύρωναν την εκκλησιά τρεις φορές και χορεύοντας πήγαιναν στην πιο κοντινή εκκλησία. Αφού συναντιόντουσαν οι δύο ενορίες περίπου στη μέση της διαδρομής, οι χορευτές της μιας πήγαιναν και σταύρωναν την άλλη εκκλησία και κατόπιν γύριζαν και οι δύο ενορίες στην αγορά όπου όλοι μαζί χόρευαν. Και τελειώνοντας τον χορό γινόταν μια κυκλική κίνηση που συγκεντρώνονταν όλοι μαζί (ενώ στο χορό ήταν απλωμένοι), πυκνά και πολύ κοντά δείχνοντας το πνεύμα της κοινωνικότητας και της αγάπης των ημερών και έψαλαν το «Χριστός Ανέστη».

Όλα αυτά φαίνονταν από τα στιχάκια που δημιουργούσαν αυτοσχεδιάζοντας και τα καλύτερα έχουν καθιερωθεί. Αυτά τα στιχάκια εξυμνούσαν: το θρησκευτικό συναίσθημα, τη φύση κ.λ.π. Κάποια στιχάκια έδιναν εύσχημα στους χορευτές και στους κατοίκους άλλα προβλημάτιζαν για τη ζωή και το μέλλον και κάποια άλλα σχολίαζαν την ομορφιά, την λεβεντιά, την αλαζονεία κ.ά.

Επίσης κυριαρχούσαν τα ερωτικά στιχάκια με μορφή μηνυμάτων από αγόρια σε κορίτσια και αντίθετα αλλά και άλλα στιχάκι ευχών που λέγονταν σε αυτούς που γιόρταζαν αλλά και γενικότερα σε όσους παρευρίσκονταν.

Ένα μέρος από τους στίχους είναι:

Βρε γιαρέντι, γιαρέντι βρε λεβέντη.

Σήμερα ο Χριστός Ανέστη, τρέμει ο ουρανός να πέσει.

Σήμερα και οι παπάδες λειτουργούν σα δεσποτάδες.

Σήμερα και οι παπαδιές με τις κεντητές ποδιές.

Σήμερα και οι λεβέντες με τις άσπρες φουστανέλες.

Σήμερα και τα κορίτσια στέκονται σα κυπαρίσσια.

Σήμερα γιορτή μεγάλη χαίρονται μικροί, μεγάλοι.

Σήμερα είναι Πασχαλιά και τσουγκρίσαμε τα αυγά.
Και τσουγκρίζουμε τα αυγά, κόκκινα φανταχτερά.
Και τα αρνιά σουβλίζουμε, στις αυλές τα ψήνουμε.
Σήμερα γιορτή και σχόλη, χαίρονται χωριά και πόλεις.
Πασχαλιά με τα λουλούδια και τα όμορφα τραγούδια.
Πασχαλιά με πρασινάδες, χαίρονται παιδιά, μανάδες.
"Ο Χριστός πάντα να δίνει την Χαρά και την Ειρήνη".

Σύρε το χορό με νάζι, είσαι ωραίος και σου μοιάζει.
Σύρε το χορό με βήμα, μην φοβάσαι τα σκαρπίνια.
Γειά στον πρώτο που χορεύει, να τον δω να βασιλεύει.
Κ' ο υιος που είναι κοντά του, να χαρεί την ομορφιά του.
Κ' ο υιος που είναι στη μέση, Παναγιά μου πως μ' αρέσει.
Κ' ο υιος που είναι στην άκρη, έχει πιο μεγάλη χάρη.

Για χορέψτε βρε παιδιά μας, όσα για χρόνια πολλά μας.
Γιατί του χρόνου ποιος το ξέρει, θα είμαστε σε άλλα μέρη.
Γλεντάτε να γλεντήσουμε και τους καημούς να σβήσουμε.
Λεμονιά μου ανθισμένη, έχει την καρδιά πιασμένη.
Λεμονιά μου, λεμονιά μου, συ μου πήρες τα μυαλά μου.
Λεμονιά με τα λεμόνια, με τα δροσερά σου κλώννα.
Ρίξε σκάλα να πατήσω, να ανέβω να σε τρυγήσω.
Να σου κόψω ένα λεμόνι, για να μου διαβούν οι πόνοι.
Να σου πάρω δυό λεμόνια, για να σε θυμάμαι χρόνια.
Λεμονιά λεμόνισέ με και αν σ' αρέσω γύρεψέ με.
Βρε μικρή μου λεμονιά, γλέντα τώρα που είσαι νειά.
Λεμονιά μου θα γεράσεις και θα κιτρινοφυλλιάσεις.
Θα περάσουνε τα χρόνια. στα μαλλιά σου θα έρθουν χιόνια.

Μια μικρή γειτόνισσά μου, έχει πάρει την καρδιά μου
Έχει τα μαλλιά μετάξι και πλεγμένα με την τάξη
Ρίξε τα μαλλιά σου πίσω, να σε δω να σε γνωρίσω.
Ρίξε τα μαλλιά στις πλάτες, να μοσχοβολούν οι στράτες.
Τα μαλλιά σου και η ελιά σου, με έφεραν στην γειτονιά σου.

Τα μαλλιά σου τέλι, τέλι και η καρδιά μου εσένα θέλει.
Τα μαλλιά σου τα πλεγμένα, τρέλαναν πολλούς και μένα.

Ένα ωραίο παλικάρι, όμορφο σαν το φεγγάρι.
Πέρασε από τη γειτονιά μου και μου πήρε την καρδιά μου.
Βρε ωραίο κυπαρίσσι, ποιος θα σε πρωτοφιλήσει.
Μαύρη και άλλαλη να γιένεις, που περνάς και δεν με κρένεις.
Το μαντήλι λινοδένεις, νόμισα ότι δε με κρένεις.
Το μαντήλι κατεβάζεις, νόμιζα πως με φωνάζεις.
Το μαντήλι σου απλώνεις, νόμιζα πως με μαλώνεις.
Μωρή χαμηλοβλεπούσα, να σου λείπουνε τα λούσα.
Με τα νάζια που μου κάνεις, κόντεψες να με τρελάνεις.
Μάγια μου έχεις καμωμένα και τρελαίνομε για σένα.
Μάγια μου έχεις κάνει μάγια και μου κάνεις και της άγια.
Μάγια μου έκανες κυρά μου και μου πήρε την καρδιά μου.
Όσα μου έχεις καμωμένα, στο χαρτί τα έχω γραμμένα.
Στο χαρτί και το τεφτέρι και στο παχουλό σου χέρι.
Βρε γαρδένια μου ανθισμένη, ποιος σε έχει βαλαντωμένη.
Σου είπαν τίποτα για μένα και είναι τα μάτια σου κλαμένα.
Μου είπανε πως πας στα ξένα και μ' αρνήθηκες εμένα.
Ποιος σου είπε δεντρολάκι μου; πως δε σ' αγαπώ πουλάκι μου;
Ποιος σου είπε Πασχαλιά μου, πως δε σ' αγαπάει η καρδιά μου;

Σαν το είπε ο ήλιος να μην βγει και το αστρί να μην ξημερωθεί.
Σαν το είπανε στις εκκλησιές, κερι να μην ανάψουν πια.
Για σένανε, για σένανε κατηγορούν εμένανε.
Για σένα ρούσα και ξανθή, με βάλανε στη φυλακή.
Για σένα και όχι για' λληνε, έχω φωτιά μεγάλυνε.
Μια μικρή μαργιολεμένη, μου 'χει την καρδιά παρμένη.
Πως αλλιώς να του το πω, μόνο εσένα αγαπώ.
Θα έρθω αγάπη μου ένα βράδυ, που θα έχει και φεγγάρι.
Θα έρθω για να σε γυρέψω και αν δε σε δώσουν θα σε κλέψω.
Αν με θέλεις για καλό, έλα πάρε με από εδώ.
Βρε νεράντζι μου καημένο, ποιος σου το' πε δεν σε θέλω;

Και βάλες τα λερωμένα, τα παλιά τα μπαλωμένα.
Βγάλε αυτά τα λερωμένα και έλα αγάπη μου σε εμένα.
Ασ' εκείνα τα ινάτια και έλα φίλα με στα μάτια.
Ασ' στη πάντα το θυμό κι έλα λίγο να σε δω
Τα ματόκλαδα σου γέρνουν και το λογικό μου παίρνουν.
Η αγάπη είναι καρφίτσα, που αγκυλώνει τα κορίτσια.
Η αγάπη είναι βελόνι, που τους νέους αγκυλώνει.
Που με αγκύλωσε και εμένα και η μάνα μου μ' έχει ένα.
Να ήμουνα στη γη βελόνα, στο χεράκι σου αρρεβώνα.
Να ήμουνα στη γη πετρίτσα, στη γραβάτα σου καρφίτσα.
Κοριτσάκια του καιρού σας, να μαζέψετε το νου σας.
Να μαζέψετε τα μυαλά σας, δέστε τα με τα μαλλιά σας.
Γιατί οι άντρες είναι πλάνοι, δε σας βάζουνε στεφάνι.
Το δικό μου το μαράζι, το πουλώ ποιος τ' αγοράζει.

Για χορέψτε βρε παιδιά, όσα για χρόνια πολλά.
Γλεντάτε να γλεντήσουμε και τους καημούς να σβήσουμε.
Γιατί του χρόνου ποιος το ξέρει, θα είμαστε σε άλλα μέρη.
Ένα ωραίο παλικάρι, όμορφο σαν το φεγγάρι.
Βρε ωραίο κυπαρίσσι, ποιος θα σε πρωτοφιλήσει.
Βρε ωραίο περιστέρι, έλα να γίνουμε ταίρι.
Έλα να είμαστε τα δυο μας και ας βουλιάξει το χωριό μας.
Έλα να είμαστε πουλάκια, να πετούμε στα κλαράκια.
Έλα να είμαστε τα δυο μας, το νερό το κρύο.
Έλα τώρα που σου λέω, μην με τυραννάς και κλαίω.
Έλα μάτια μου σ' εμένα, να περνάς χαριτωμένα.
Έλα όπως ερχόσουν πρώτα, σπρώξε και άνοιξε την πόρτα.
Έλα μάτια μου κοντά μου, για να ανθίσει η καρδιά μου.
Έλα, έλα βρε πουλί μου, για να σκάσουνε οι εχθροί μου.
Έλα, έλα βρε αηδόνι για να σκάσουνε οι γειτόνοι.
Έλα, έλα περδικά μου, στα χεράκια τα δικά μου.
Άσε εκείνα τα ινάτια κι έλα φίλα με στα μάτια.
Έλα μάτια μου σε μένα και μη σκέφτεσαι κανένα.

Ζουμπουλάκι μου, ζουμπούλι σ' αγαπώ, μα είσαι μικρούλι.
Ζουμπουλάκι μου γαλάζιο, με χιλιάδες δε σ' αλλάζω.

Πέρασα από την γειτονιά σου, για να μάθω τ' όνομά σου
Τι περνάς και όλο διαβαίνεις, το όνομά σου δε μαθαίνεις.
- Το όνομά μου για να μάθεις θα πληρώσεις και θα σκάσεις.
- Θα πληρώσω και θα σκάσω το όνομά σου θα το μάθω.
Θα πληρώσω όσο, όσο και θα έρθω να σ' ανταμώσω.
- Τι περνάς κι όλο περνάς, τα παπούτσια σου χαλάς.
Και την κάλτσα σου λερώνεις, την καρδούλα μου πληγώνεις.
- Πουλί θα γίνω να πετάξω, να έρθω φως μου να σε αρπάξω.

Πέρασα από την πόρτα σου και έπλεκες τη ρόκα σου.
Πέρασα και ρούχα απλώνεις και με τη μάνα σου μαλώνεις.
Πέρασα και απλώνεις ρούχα, έχασα το νου που είχα.
Μάτια μου μαργιολομένα, τα έχει η μάνα σου με 'μένα.

Αργησες να 'ρθεις πουλί μου και χορτάριασε η ψυχή μου.
Αργησες να 'ρθεις αηδόνι και χορτάριασαν οι δρόμοι.
Βρε πουλί ξενιτεμένο, πόσο θα σε περιμένω;
Έφυγες πήγες στα ξένα και με ξέχασες και μένα.
Μαύρα μάτια και μεγάλα, ζυμωμένα με το γάλα..
Μαύρα μάτια που έχεις κόρη,
δώστα μου σε εμένα που είμαι αγόρι.
Τα ματάκια σου τα μαύρα, μ' άναψαν φωτιά και λαύρα.
Μάτια, μάτια μου μελένια, τρέλανες πολλούς και εμένα.
Όταν με γλυκοκοιτάζουν, μέσα στην καρδιά με σφάζουν.
Τα ματάκια σου το λένε, σα πεθάνω δεν θα κλαίνε.
Μαύρα μάτια στο ποτήρι, γαλανά στο παραθύρι.
Δώστα μου να τα αγοράσω και ότι έχω ας το χάσω.
Δεν πουλιούνται αυτά με γρόσια, με εκατό και με διακόσια.
Θα τα δώσω στον καλό μου και τον αγαπητικό μου.

Για μια γειτονοπούλα μου μάνα μου, πονάει η καρδούλα μου.
Αχ σεβντά μου, αχ σεβντά μου, δε σε γλέντησε η καρδιά μου.

Δυο πουλάκια τα καημένα, πάνε κι έρχονται για μένα.
Το ένα το πολύ αγαπάω, το άλλο το παιζογελάω.
Το ένα το ταΐζω μέλι, το άλλο κόκκινο πιπέρι.
- Κυνηγέ μου πως το κάνεις, τα πουλάκια και τα πιάνεις;
- Μες τη κάμαρα τα βάζω ένα-ένα και τα πιάνω.

Σε ωραίο περιβόλι, αγαπώ ένα χελιδόνι.
Αγαπώ ένα χελιδόνι και η μάνα του το μαλώνει.
Το μαλώνει και το βρίζει, την καρδούλα μου ραγίζει.
Το αγαπώ και 'κείνο φεύγει και από μακριά μου λέει:
- Βρε πουλάκι μου ν' απέχεις, γιατί ριζικό δεν έχει.
- Πώς ν' απέχω απ' την αγάπη, που έχασα πολλά για δαύτη;
Μια γαλαζοφερμένη μου, έχει την καρδιά παρμένη.
Δε μπορώ να τη γελάσω, το χεράκι της να πιάσω.
Και με ορμήνεψε μια θειά της, μια πρωτοξαδέλφησά της
«Να την στο χορό χορεύει, σύρε πιάσ' την απ' το χέρι».

Και αν την δεις και κοκκινίσει, άλλον έχει αγαπήσει.
Κι αν τη δεις και πάρει πέτρα, φύγε πεντακόσια μέτρα.
Κι αν τη δεις και πάρει χώμα, έχεις μια ελπίδα ακόμα.

Βρε πουλί ξενιτεμένο, έλα που σε περιμένω.
Πέρασε το καλοκαίρι και δεν μου έδωσες χαμπέρι.
Πέρασε και ο χειμώνας και δεν φάνηκες ακόμα.
- Τι χαμπέρι να σου στείλω, που έπιασα καινούργιο φίλο.
- Μου λένε να σε αφήσω και άλληνε να αγαπήσω.
- Μου λένε να σε ξεχάσω κι άλλον νέον να πιάσω.
Μάνα μου μανούλα μου, γι' αυτόν πονάει η καρδούλα μου.
Μάνα μου τον αγαπώ, αν δεν τον πάρω θα χαθώ.
Θα τον πάρω, θα τον πάρω, με παπά και με κουμπάρο.
Πως αλλιώς να σου το πω, μόνον αυτόν αγαπώ.

Ας σταθούμε λοιπόν και ας δούμε στιγμές από τη ζωή, την καθημερινή και την γιορτινή των Κορινθίων.

Οι κυρίως εποχές του χρόνου που οι πολλοί κάτοικοι ήσαν στο χωριό ήταν τέλη του Χειμώνα – αρχές Άνοιξης γιατί τις άλλες εποχές βρίσκονται οι πιο πολλοί στα κτήματα, γι' αυτό την περίοδο των Αποκριών γίνονταν οι πολλοί χοροί. Σχεδόν κάθε βράδυ τις δύο προηγούμενες εβδομάδες, από την Καθαρή Δευτέρα.

ΑΠΟΚΡΙΕΣ

Παρά το γεγονός ότι αυτή την εποχή (Μάρτιος), άρχιζαν οι δυσκολότερες δουλειές, όπως ήταν το σκάψιμο των αμπελιών σε μαγγούλια και το τρύπημα και καθάρισμα των πεύκων (δηλ. τα προετοίμαζαν για την καλοκαιρινή περίοδο όπου μάζευαν το ρετσίμι), οι Κορίνθιοι με περισσή ψυχική ευχαρίστηση, λόγω της Άνοιξης (Δεν λείπει ο Μάρτης από την Σαρακοστή) ξεφάντωναν: άναβαν φωτιές στις γειτονιές και γύρω από αυτές χόρευαν και οι μεν πήγαιναν στους δε είτε για να χορέψουν, είτε για να ενοχλήσουν, είτε για να πειράξουν. Οι καρνάβαλοι πήγαιναν από σπίτι σε σπίτι. Ο κόσμος την κοινωνικότητα την έδειχνε, όχι μόνο στους χορούς αλλά και στα σπίτια, κυρίως στην Κυριακή της Τυρινής, το βράδυ όπου απόκρευαν πολλές οικογένειες μαζί.

Την Καθαρά Δευτέρα γινόταν το μεγάλο ξεφάντωμα διότι πολλοί όλη τη νύχτα γλένταγαν και το πρωί έβγαιναν στις γειτονιές και χόρευαν όλοι μαζί ανταλλάσσοντας και πειράγματα μέσα από τα στιχάκια ντυμένοι μασκαράδες.

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΩΝ ΑΠΟΚΡΙΩΝ

Καλώς την Σαρακοστή

Καλώς τη, την Σαρακοστή.

Με σκόρδα, με κρεμμύδια και με

Τα κρεμμυδόφυλλα – καλώς τα μουσαφίρια.

Καλώς τα μάτια που έρχονται, αν

Έρχονται για μένα, μα αν έρχονται για
Άλλονε να φύγουνε δακρυσμένα.

Τούτες οι μέρες που έρχονται – τούτες οι εβδομάδες,
Που τραγουδούνε τα παιδιά και χαίρονται οι μανάδες.
Θεέ μου να γίνει ένας καβγάς,
Καβγάς με τα μαχαίρια, όλοι να τρέξουν στον καβγά,
Και εγώ να 'ρθω σε 'σένα.
Θεέ μου γίνει ένας καβγάς, καβγάς με τα πιρούνια,
Όλοι να τρέξουν στο, καβγά κι στα μακαρούνια.
Θεέ μου να γίνει ένας καβγάς με τα κουτάλια,
Κι όλοι να τρέξουν στον καβγά και εγώ στη φασολάδα.
Θεέ μου να γίνει ένας καβγάς, καβγάς με τις ντομάτες,
Όλοι να τρέξουν στον καβγά κι εγώ στις μαυρομάτες.

Δύο και δύο τέσσερα

Δυο και δυο τέσσερα, οχτώ και οχτώ δεκάξι,
Θέλει δε θέλει η μάνα σου, νύφη θα με φωνάξει.
Το χέρι σου το παχουλό να έβαζα μαξιλάρι,
Δεν θα φοβόμουνά ποτέ ο Χάρος να με πάρει.

Κόντρα Μερουδιά

(Κόντρα μερουδιά βρε 'ντια λιο σε σβιέν γκανά =
κόντρα μερουδιά γιατί παιδί δεν έρχεσαι και σε εμάς)
Άντε έλα, πότε θα 'ρθεις, πήγες εκείθε και θα κάτσεις
Δυο πουλάκια τα καημένα πάνε κι έρχονται για μένα
Το ένα το πολύ αγαπάω, το άλλο το παιζογελάω.
Το ένα το ταϊζω μέλι και το άλλο κόκκινο πιπέρι.

Παντρέψου Διαμαντούλα μου

Παντρέψου Διαμαντούλα μου, να βγω και γω απ' την έννοια.
Δεν παντρεύομαι πατέρα, γιατί παίρνει ο νους μου αέρα.
Σου δίνω άντρα λοχαγό, να σκάσεις δεν τον παίρνω.
Όλη μέρα ένα – δυο και το βράδυ πειθαρχείο.

Παντρέψου Διαμαντούλα ου, να βγω και 'γω απ' την έννοια.
Σου δίνω άνδρα δάσκαλο – να σκάσεις δεν τον παίρνω.
Όλη μέρα γράφει – γράφει και το βράδυ μύγες χάφτει.
Παντρέψου Διαμαντούλα μου, να βγω και 'γω απ' την έννοια.
Σου δίνω άνδρα γεωργό – να σκάσεις δεν τον παίρνω.
Όλη μέρα οργώνει – οργώνει και το βράδυ βαλαντώνει.

Σάββατο μέρα σήμερα

Σάββατο μέρα σήμερα,
Σάββατο μέρα πίναμε,
Ζουνάρι με ζουνάρι την Κυριάκή όλη μέρα
Και την Δευτέρα το πρωί ζουνάρι με ζουνάρι
Εσώθη το κρασίακι
Και καπετάνιος με έστειλε κρασί να πάω να φέρω
Κρασί να πάω να φέρω το δρόμο δεν το ξέρω.
Πιάνω ένα έρμο στρατί, στρατί το μονοπάτι με έβγαλε.
Σε ένα έρημο κλησσάκι που 'χει 40 μνήματα αδέλφια και ξαδέλφια.
Μα ένα μνήμα, καλόμνημα ξεχωριστό από τα άλλα.
Δεν το είδα και το πάτησα επάνω στο κεφάλι.
Ακούω το μνήμα και βογκά και βαριά αναστενάζει.
Τι έχεις μνήμα και βογκάς και βαριά αναστενάζεις;
Μην είναι το χώμα σου βαρύ και η πλάκα σου μεγάλη;
Δεν είναι το χώμα μου βαρύ και η πλάκα μου μεγάλη,
Μου είναι που με πάτησες επάνω στο κεφάλι.

Επάνω στο τηλέγραφο

Επάνω στο τηλέγραφο πουλί θα πάω να κάτσω.
Θα πάρω πένα και χαρτί τα πάθη μου να γράψω.
Βρε ουρανό που'σαι ψηλά, κατέβα κάνε κρίση.
Να πάψουν τα ματάκια μου να τρέχουν σα τη βρύση.
Να'ταν ο ουρανός χαρτί, και η θάλασσα μελάνι.
Να γράψω στην αγάπη μου κι ακόμα δε μου φτάνει.
Που να βρω εγώ χρυσό χαρτί, μαλαματένια πένα.
Να γράψω στην αγάπη που 'ναι μακριά στα ξένα.
Βρε ουρανό που 'σαι ψηλά, κατέβα κάνε κρίση.
Αγάπη δώδεκα χρονών, γύρευε να με αφήσει
Η μάνα σου παρήγγειλε να μη σε συναντήσω.
Και όσα φιλάκια μου 'δωσες, να τα γυρίσω πίσω.
Η μάνα σου είναι μια κακιά κι' όπου με βρει με βρίζει.
Που να τη δω σε δυο βουνά σα σκύλα να γαβγίζει.

Η Περαχώρα η έμορφη

Η περιχώρα η έμορφη,
που 'χει στη μέση ρέμα,
έχει κορίτσια έμορφα,
παιδιά ζωγραφισμένα.

Το τραγούδι της Άλφα – Βήτα

Άλφα θέλω ν' αρχινήσω μαύρα μάτια να φιλήσω.
Βήτα βέβαια στο λέω όταν σε θυμάμαι κλαίω.
Γάμα γράψε ένα γράμμα πως θα περπατούμε αντάμα.
Δέλτα δεν στο φανερώνω της καρδούλας μου τον πόνο.
Έψιλον καναρίνι πια κακούργα δεν σ' αφήνει.
Ζήτα ζώνομαι στα φίδια, για τα δυο σου μαύρα φρούδια.
Ήττα είτε σ' ένα παίρνω είτε ανύπαντρος πεθαίνω.
Θήτα θα γεννώ γεφύρι, να περνούν εχθροί και φίλοι.

Γιώτα λένε τ' όνομά σου, μα δεν είμαι εγώ κοντά σου.
Κάπα θα σε καπαρώσω για να 'ρθω να σ' ανταμώσω.
Λάμπει το πρόσωπό σου, τα μαλλιά σου και ο λαιμός σου.
Μαρία τ' όνομά σου και γλυκό το φίλημά σου.
Νύψου, λούσου και χτενίσου κι' έλα αντάμα μου κοιμήσου.
Ξύπνα με την περιστέρα, πριν σε πάρει αυτή μέρα.
Ομικρό μου περιστέρι, έλα δώσε μου το χέρι.
Περάσανε τα χρόνια μες στο κρύο μες στα χιόνια.
Ρόδο της ροδιάς κλωνάρι σ' έχει μάνα σου καμάρι.
Στο 'πα και στο ξαναλέω, όταν σε θυμάμαι κλαίω.
Τι να κάνω η κακομοίρα με τον άχρηστο που πήρα.
Υψιλόν μου κυπαρίσσι ποια θα σε πρωτοφιλήσει.
Φι με πήρανε φαντάρο μακρυά σου πώς θα κάνω.
Χελιδόνι μου σπαθάτο και λουλούδι μυρωδάτο.
Ψέλισα τα λογικά μου που δεν είσαι εσύ κοντά μου.
Το ωμέσα είναι μεγάλο, σ' αγαπώ και θα σε πάρω.

Ελένη Χ. Φόρτη

Χαραλάμπη

Ένα πουλί θαλασσινό, Χαράλαμπε, καημένε Χαραλάμπη,
και άλλο πουλί βουνίσιο
κει 'να τα δυο μαλώνανε Χαράλαμπε, καημένε Χαράλαμπε,
τα δυο τα αγαπημένα.
Πετιέται το θαλασσινό Χαράλαμπε
Καημένε Χαραλάμπη, και λέει στο βουνίσιο.
"Μη με μαλώνεις βρε πουλί, και μη με βαλαντώνεις"
εμείς ταχιά θα φύγουμε, στον τόπο μας θα πάμε
και 'κει θα τις διαλέξουμε καθένας τη δικιά του
καθένας την δικιά του, την αγαπητικιά του
του καπετάνιου μια ξανθιά, ξανθιά και μαυρομάτα...

Μια κόρη μια σπάστα χαλάστα

Μια κόρη, μια σπασ 'τα χάλαστα.
Μια κόρη μια γαλαζιανή (2)
Κάτου στην άμμο περπατεί.
και κένταγε σπασ 'τα χάλαστα.
Και κένταγε την θάλασσα
Και κένταγε τη θάλασσα εγώ ήμουν που δε σ' άρεσα
Και κένταγε τον ουρανό, την πούλια, τον αυγερινό.
Του ρήγα σπασ 'τα χάλαστα
Του ρήγα γιος επέρασε, την κόρη καλημέρισε
"Δώσ' μου κόρη το φιλί τώρα που σε 'βρα μοναχή".

"Δε σου δίνω το φιλί γιατί με έχει η μάνα μου ακριβή
κι απ' την ακρίβεια την πολύ μου πήραν γυάλινο κλουβί
και μέσα με κλειδώσανε, σε σένα δε με δώσανε"
"θα σου σπάσω το κλουβί
για να σου πάρω το φιλί".

Στα Καρθιότικα τα μέρη

Στα καρθιότικα τα μέρη
Στα καρθιότικα (καλέ ποταμέ)
Στα καρθιότικα τα μέρη
Έκατσα ένα καλοκαίρι
Μα είδα βρύσες και πηγάδια
Θάλασσες με τα καράβια
Μα είδα μια κορθιωτοπούλα

Όμορφη και αρχοντοπούλα
Να 'χει τα μαλλιά μετάξι
Και πλεγμένα με την τάξη.
Να 'χει φρούδι σα γαϊτάνι
Που ο ζωγράφος δεν το πιάνει.
Να 'χει μύτη κοντυλένια,
Μάτια μαργαριταρένια.

ΓΑΜΟΣ ΣΤΗΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑ

Κορυφαίο γεγονός στη ζωή του ανθρώπου είναι η ολοκλήρωσή του με τον γάμο, διότι όπως έλεγαν οι Αρχαίοι Έλληνες: «Οι άνθρωποι γεννιούνται μισοί και ολοκληρώνονται όταν παντρεύονται». Στην Κόρινθο αυτό το γεγονός γινόταν με πολύ διάθεση - κέφι - χαρά, γλέντια. Αφού είχε αποφασιστεί η ημερομηνία τέλεσης του μυστηρίου, πάντα την Κυριακή απόγευμα στην εκκλησία. Οι νεόνυμφοι την προηγούμενη Κυριακή, υποχρεωτικά εκκλησιάζονταν. Μετά το τέλος της λειτουργίας, ο παπάς ανακοίνωνε το γάμο τους, όπου ο καθένας είχε την ενορία. Μετά όμως η νύφη και ο γαμπρός πήγαιναν σε συγγενικά και φιλικά σπίτια και καλούσαν προσωπικά τους συγγενείς και φίλους.

Την άλλη μέρα το πρωί, την Δευτέρα στο σπίτι της νύφης, μαζεύονταν οι θειάδες, οι εξαδέλφες και οι φίλες. Άναβαν φωτιά οι θειάδες και ετοιμάζαν αλισίβα και τηγανίτες με μέλι ή πετιμέζι. Τα κορίτσια έστηναν τις σκάφες ανά δύο απέναντι και έπλεναν τα προικιά, συνήθως τα κεντητά ασπρόρουχα, μισοφόρια κ.λ.π. Κατά τις έντεκα, ο κουμπάρος ερχόταν και έρανε με χρήματα τις σκάφες και επίσης η πεθερά της νύφης ερχόταν συνήθως με φαγητά. Πίτες και κρέας. Τα κορίτσια άπλωναν τα ρούχα και το έριχναν στο γλέντι. Μέχρι την Πέμπτη το πρωί ασχολιόνταν, τραγουδώντας και γλεντώντας με την τακτοποίηση των ρούχων στο Γιούκο και έφτιαχναν την έκθεση της προίκας, όπου από το απόγευμα οι καλεσμένοι, κυρίως γυναίκες, επισκέπτονταν, κέρναγαν την προίκα και φυσικά σχολίαζαν την προκοπή ή μη, ανάλογα του σπιτιού της νύφης.

Την έκθεση την επισκεπτόταν και ο γαμπρός, ασήμωνε το γιούκο με τους φίλους του που τους έκανε και τραπέζι το Σάββατο το βράδυ και φυσικά με παραδοσιακά όργανα σαντούρι, λάουτο και κλαρίνο και πιο παλιά νταούλι.

Την Κυριακή το πρωί μετά την εκκλησία ο γαμπρός με τους φίλους του και με όργανα πήγαινε και έπαιρνε την προίκα για να την μεταφέρει στο καινούργιο σπιτικό τους. Η νύφη με τις φίλες της άρχιζε να προετοιμάζεται για να ντυθεί νύφη. Το μεσημέρι μετά το φαγητό η νύφη με τις φίλες της στολιζόταν τραγουδώντας τραγούδια του γάμου. Το ίδιο γινόταν και στο σπίτι του γαμπρού αλλά συνήθως σε αυτόν έκαναν και χωρατά πειράγματα (πολλές

φορές του έσπαγαν στο κεφάλι αυγά). Οι φίλοι του γαμπρού κερνούσαν τον κουρέα που τότε είχε πολλή δουλειά να κάνει. Μισή ώρα πριν την τελετή ο γαμπρός έστελνε στη νύφη, με καλοστεκούμενο αγόρι που είχε και τους δύο του γονείς, δίσκο στολισμένο με άνθη, μύγδαλα και κουφέτα τα γοβάκια και του έδιναν δώρο ένα μεταξωτό μαντήλι. Η νύφη έστελνε μετά πουκάμισα μεταξωτά, μαντήλια με το ίδιο παιδί στο γαμπρό. Μετά ο γαμπρός το δίσκο με τα στέφανα τον πήγαινε στην εκκλησία. Ο γαμπρός πήγαινε πρώτος στην εκκλησία με τα όργανα και όταν έφτανε εκεί, έστελνε τα όργανα να φέρουν τη νύφη. Γινόταν το μυστήριο και μετά το ζευγάρι πήγαινε στο καινούργιο σπίτι. Στην πόρτα τα πεθερικά της νύφης την τράβαγαν με ένα μαντήλι μέσα στο σπίτι, μέλωναν το ζευγάρι και η νύφη πάταγε σίδερο που ήταν στην πόρτα. Έπειτα γινόταν γλέντι στο νέο σπιτικό που συνήθως ήταν στο σπίτι του γαμπρού.

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Τώρα τα πουλιά

Τώρα τα πουλιά, τώρα τα χελιδόνια, τώρα οι πέρδικες

Γλυκολαλούν και λένε:

Μια Παρασκευή και ένα Σάββατο βράδυ

Η μάνα με έδιωξε από την αγκαλιά της.

Και ο πατέρας μου και αυτός μου λέει φύγε

Φεύγω κλαίγοντας, φεύγω παραπονώντας

Πιάνω ένα στρατί, στρατί το μονοπάτι

Κείνο με έβγαλε σ' ένα δενδρί από κάτω

Δε 'ξέμαι δεντρί, Δε 'ξέμαι κυπαρίσσι

Πώς να σε δεχτώ, πώς να σε καλοπιιάσω

Να οι ρίζες μου, δέσε το άλογό σου

Να και ο Ισκιος μου, ξάπλωσε και κοιμήσου.

Σήμερα είναι Κυριακή

Σήμερα είναι Κυριακή, σήμερα είναι Κυριακή, η πιο λαμπρή ημέρα.
Σήμερα παίρνει ο αϊτός την άσπρη περιστέρα.
Πές μας αϊτέ, πές μας αϊτέ μας να χαρείς.
Πού βρήκες την κοπελιά σου την όμορφη,
τη γαλανή, το ταίρι της καρδιάς σου;
Στον ουρανό τη γύρευα, στα άστρα και στο φεγγάρι,
την όμορφη την γαλανή κι είναι γεμάτη χάρη.
Γαμπρέ μου σε παρακαλώ, πρόσεχε το παιδί μου
Για να έχεις βίο ευτυχή, πάρε και την ευχή μου.
Χίλια χρόνια να ζήσετε με γειά σας και χαρά σας
Κι η Παναγιά προστάτιδα να 'ναι πάντα κοντά σας.
Να ζήσετε σαν τα βουνά, σαν τα ψηλά τα όρη
Όσα παιδιά και αν κάνετε, το πρώτο να 'ναι αγόρι
Και 'σεις και εσείς κορίτσια όμορφα του γάμου στολίδια
Σύρτε και μπάτε στο χορό για μάτια και για φρύδια
Έλα κι εσύ, έλα κι εσύ συμπέθερε και πιάσε το μαντήλι.
Σύρε και μπες μες στο χορό και πες ένα τραγούδι
Να ζήσετε, να ζήσετε σαν τα βουνά, σαν τα ψηλά όρη
Και όσα παιδιά κι αν κάνετε το πρώτο να 'ναι αγόρι.

Στο 'πα και στο παρηγγελια

Στο 'πα και στο παρήγγελια
Και μες στο γράμμα, Βασίλω μου
Βασίλω μου να παντρευτείς
Και μένανε να αρνηθείς
Εμένα Βασίλω μου, εμένα με μαγέψανε
Στα ξένα με παντρέψανε
Μου 'δωσαν μάγισσα γυναίκα εδώ στα ξένα.

ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ

Τα παλιά τα χρόνια, όταν τελείωναν τα προξενιά, στο σπίτι της νύφης, αφού έπιναν το κρασί και έτρωγαν τα γλυκίσματα, έφευγαν στις δύο με τρεις τη νύχτα και πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού. Στη διαδρομή έλεγαν τα εξής τραγούδια: (Ζαχαρούλα, Ροδακινιά, Νεραντζούλα).

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΤΟΥ ΑΡΡΑΒΩΝΑ

Ζαχαρούλα (Αρραβώνας)

Στον Άγιο Κωνσταντίνο Ζαχαρούλα μου σταυρό προσκύνησα,
καημό το έχω πάρει Ζαχαρούλα μου που δεν σε φίλησα.
Στην θάλασσα θα πέσω Ζαχαρούλα μου να κάνω κύματα,
να βρέξω την ποδιά σου Ζαχαρούλα μου με τα κεντήματά σου.
Στις σκάλες που ανεβαίνει Ζαχαρούλα μου να ανέβαινα και εγώ
σε κάθε σκαλοπάτι Ζαχαρούλα μου, να σε γλυκοφιλώ.
Έβγα στο παραθύρι Ζαχαρούλα μου να δεις τις γίνεται.
Έβγα στο παραθύρι Ζαχαρούλα μου κρυφά από την μάνα σου
και κάνε πως ποτίζεις Ζαχαρούλα μου την μαντζουράνα σου.

Ροϊδακινιά

Ροϊδακινιά που είσαι εγκλά, ροϊδακινιά μου.
Ροϊδιά μου με τα ροϊδα, με τα γλυκά σου λόγια
Μην είες το ασίκη μου, ροϊδακινιά μου;
Ροϊδιά με τα ροϊδα τον αγαπητικόν μου;
Εχτές, προχτές τον είδαμε, ροϊδακινιά μου
Ροϊδιά μου με τα ροϊδιά σε μια ταβέρνα μέσα
Σε τι τραπέζι τρώει ψωμί, ροϊδακινιά μου;
Ροϊδιά μου με τα ροϊδα σε τι κρεβάτι πέφτει;
Σαν τι χεράκια τών κέρνούν ροϊδακινιά μου;

Ροϊδιά μου με τα ροϊδα και τα δικά μου τρέμουν
Σαν τι ματάκια τον κοιτούν ροϊδακινιά μου;
Ροϊδιά μου με τα ροϊδα, και τα δικά μου κλαίνε

Νεραντζούλα

Νεραντζούλα φουντωμένη, νεραντζούλα φουντωμένη που είναι τα άνθη σου,
νεραντζούλα που είναι τα άνθη σου, που είναι η πρώτη ομορφιά σου,
που είναι η πρώτη ομορφιά σου, που είναι τα κάλλη σου,
νεραντζούλα που είναι τα κάλλη σου;
Φύσηξε ο βοριάς κι ο αέρας και τα τίναξε, νεραντζούλα και τα τίναξε.
Σε παρακαλώ βοριά μου, σε παρακαλώ βοριά μου,
φύσα τα πανιά, φύσα τα πανιά να αρμενίσουν τα καράβια,
να αρμενίσουν τα καράβια, τα Σπετσιώτικα, Νεραντζούλα.
Τα Σπετσιώτικα που 'χουν μέσα παλικάρια,
Που 'χουν μέσα παλικάρια κι όμορφα παιδιά.
Νεραντζούλα φουντωμένη που 'ναι τα κάλλη σου
Πούνε η πρώτη σου ομορφιά και τα άνθη σου;
Φύσηξε βοριάς και αγέρας και τα τίναξε
Σε παρακαλώ βοριά μου φύσα ταπεινά να αρμενίσουν τα καράβια
Τα Σπετσιώτικα που 'χουν μέσα παλικάρια και όμορφα παιδιά.

ΟΡΦΑΝΙΑ

Τραγούδι της Ορφάνιας

Μια μάνα έχει ένα παιδί
Μια μόνη θυγατέρα
Ο ήλιος δεν την έβλεπε
Η νύχτα και η μέρα
Στα σκοτεινά την χτένιζε

Με φιλυτισένο χτένι
Την στόλιζε στα έμορφα
Τους νέους να τρελαίνει.
Δεν πέρασε πολύς καιρός
Και η μάνα της πεθαίνει;

Και έμεινε η κόρη ορφανή
Μικρή και χαϊδεμένη.

Δεν πέρασε πολύς καιρός
Παντρεύεται ο πατέρας
Παίρνει για γυναίκα μια κακιά
Που σεβασμό δεν έχει.
Της κόβει τα ξανθά μαλλιά
Της κεφαλής στολίδι
Της βγάζει από το δάκτυλο
Το ωραίο δακτυλίδι.

Την πήρε το παράπονο
Και η μικρούλα κλαίει
Τη νύχτα μεσάνυχτα
Στη μάνα της πηγαίνει

Δωσ' μου βρε χάρο τα κλειδιά
Τη μαύρη γη να ανοίξω
Για να ειδώ τη μάνα μου
Να τη γλυκοφιλήσω.

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΑ ΚΑΙ ΓΙΟΡΤΙΝΑ

Το βλέπεις κείνο το βουνό:

Το βλέπεις κείνο το βουνό που είναι ψηλά από τα άλλα είναι εκεί,
Ο πυρ, ο πύργος γυάλινος και αμάν, εκείνο ο πυρ,
Ο πύργος ο γυάλινος, μωρέ είναι εκεί ο πύργος ο γυάλινος με,
Με κρυσταλλένια τζάμια.
Εκεί κοιμάται μια ξανθιά, ναι αμάν εκεί κοιμά,
Κοιμάται μια ξανθιά μωρέ εκεί μια χήρας θυγατέρα.
Μα πώς να τη, να την ξυπνήσω, ναι αμάν μα πώς να την ξυπνήσουμε
μωρέ
Μα πώς να την ξυπνήσουμε, μα πώς να της το πούμε...
Ξύπνα καημένη Αναστασία, ναι αμάν καημένη κι ανά, ανάψε τη φωτιά,
Μωρέ ξύπνα και ανάψε την φωτιά και σβήσε το λυχνάρι γιατί μας,
Μας πήρε η χαραυγή, γιατί μας πήρε η χαραυγή, το δόλιο το μεσημέρι.
Παν τα πουλάκια στη βοσκή, ναι αμάν, παν τα πουλάκια στη βοσκή
μωρέ για παν, πουλάκια στη βοσκή και λυγερές στη βρύση.
Πάω κι εγώ, κι εγώ με το άλογο, ναι αμάν, πάω κι εγώ με το άλογο,

Μωρέ πάω κι εγώ με το άλογο πάω να το ποτίσω, βρίσκω την κόρη και πλένε, ναι αμάν, βρίσκω την κόρη κι πλένε, το άσπρο της μαντήλι.

Να 'χα ένα μήλο

Να 'χα ένα μήλο να έριχνα (ροϊδό μου) πέρα μωρέ
Στο πέρα παραθύρι, να τσάκιζα τον μαστραπά που 'χει το καριοφύλι.
Μέσα είναι κόρη και κεντά μεταξωτό μαντήλι
"το μαντηλάκι που κεντά σ' εμένα να το στείλεις"
να μη το στείλεις μοναχό παρά με την αγάπη
κι αγάπη το παράκουσε και μοναχό το στέλνει
της το 'ρίξε στα γόνατα κι το γλυκορωτούσε.
Για πες μου μαντηλάκι ποιόν αγαπά η κυρά σου;
Δεν αγαπά κανένα παρά την αφεντιά σου...

Μηλίτσα

Μηλίτσα που είσαι στο γκρεμό
Στα μήλα φορτωμένη
Τα μήλα σου Παναγιώτιμο
Τα μήλα σου λιμπίστηκα
Και το γκρεμό φοβούμαι
Σαν το φοβάσαι το γκρεμό, έλα από το μονοπάτι
Το μονοπάτι Παναγιώτιμο
Το μονοπάτι με έβγαλε, σ' ένα έρημο εκκλησάκι
Κει που 'ναι τα σαράντα μνήματα.
Αδέλφια και ξαδέλφια
Ένα μνήμα Παναγιώτιμο
Ένα μνήμα καλόμνημα
Ξεχωριστώ από τα άλλα
Δε το 'δα και το πάτησα επάνω στο κεφάλι
Ακούω το μνήμα και βογκά βαριαναστανέζει
Τι έχεις μνήμα και βογκάς και βαριαναστενάξεις;
Μην είναι το χώμα σου βαρύ και η πέτρα σου μεγάλη;

Δεν είναι το χώμα μου βαρύ και η πέτρα μου μεγάλη
Μα 'ναι που με πάτησες επάνω στο κεφάλι.

Βίρα 'ειμό

Βίρα 'ειμό (2), βίρα ειμ' όλα (2)

Γειά σου καπετάν Νικόλα

Βίρα 'ειμό (2), βίρα ειμ' όλα (2)

Βίρα ειμό όλα το κουπί

Να πάμε στη Μυλοκοπή

Βίρα 'ειμό (2), βίρα ειμ' όλα (2)

Τα κουπιά να πάμε σα Καλάνησσα

Βίρα μια και άλλη μια καλώς τη 'ναι την κοπελιά.

Βίρα 'ειμό (2), βίρα ειμ' όλα (2) άντε

Να πάμε στο Σκάλωμα

Βίρα μια και άλλη μια καλώς τη 'ναι την κοπελιά

Βίρα 'ειμό (2), βίρα ειμ' όλα το φουρκέτο

Δεν θα παντρευτούμε φέτο

Βίρα μια και άλλη μια καλώς τη 'ναι την κοπελιά

Στρατού

Μετά την λειτουργία που έκαναν στον Άγιο Δημήτριο (πάντα)

Μικρή, μικρή σ' αγάπησα

Ετών δεκατεσσάρων.

Και τώρα που μεγάλωσα

Με παίρνουνε φαντάρο.

Στρατιώτη κι αν με πάρουνε

Μην κλάψεις, μην δακρύσεις

Μόνο μια χάρη σου ζητώ

Να μη με λησμονήσεις.

Πατέρα μας μεγάλωσες

Με πίκρες και με πόνους

Και τώρα που μεγάλωσα

Με κλείνουν στους στρατώνες.

Πατέρα δωσ' μου την ευχή

Να πάω να υπηρετήσω

Κι όσο μπορώ πιο γρήγορα

Κοντά σου να γυρίσω.

Τα μαύρα μάτια το πρωί
Δεν πρέπει να κοιμούνται
Μόνο πρέπει να 'ναι ξάγρυπνα
Κι να γλυκοκοιτιούνται.
Πρωί – πρωί χαράματα
Μέτρησε τα παιδιά σου
Ένα θα λείπει μάνα μου
Από την αγκαλιά σου.

Κι εσύ μικρή μου αδερφή
Μην κλάψεις μην δακρύσεις
Μόνο μια χάρη σου ζητώ
Να μη με λησμονήσεις.

Πικρό που είναι το χακί.
Φαρμάκι το γαλόφι
Και όποιος λεβέντης το φορεί

Τα νιάτα του σκλαβώνει.

Το πρώτο μου συσσίτιο
Ήτανε μελιτζάνες
Σαν τις γατούλες πλέανε
Μέσα στις καραβάνες
Όταν φύγω μάνα μου
Μην κλάψεις μη δακρύσεις
Μόνο μια χάρη σου ζητώ
Να μη με λησμονήσεις.
Το γιασεμί στην πόρτα σου
Ήρθα να το κλαδέψω
Νόμισε η μόνα σου
Πως ήρθα να σε κλέψω.

Κορίτσια μη ζηλεύεται
Τα κίτρινα γαλόφια
Γιατί σας κοροϊδεύουνε
Για να περνούν τα χρόνια.

ΕΘΙΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

Όταν πέθαινε κάποιος, τον έβαζαν σε μια σανίδα γιατί δεν είχαν φέρετρα. Όλοι οι συγγενείς ξενύχταγαν και μοιρολογούσαν. Τα μοιρολόγια έβγαιναν από την ζωή που έκανε ο πεθαμένος π.χ. αν είχε δουλέψεις, αν είχε κουραστεί στη ζωή του, αν ήταν φτωχός κι άλλα. Οι γυναίκες έφτιαχναν τηγανίτες με μέλι ή πετιμέζι και έτρωγαν ενώ οι άντρες έτρωγαν ελιές και κρεμμύδια και έπιναν κρασί. Όταν έπαιρναν τον πεθαμένο για να τον πάνε στην εκκλησία έσπαγαν ένα κεραμίδι μέσα στο σπίτι. Η κίνηση αυτή σήμαινε ότι έδιωχναν το κακό από το σπίτι.

Όταν έβαζαν έναν πεθαμένο μέσα στο λάκκο τον σκέπαζαν με ένα σεντόνι. Όταν γύρναγαν από την κηδεία, έτρωγαν και έπιναν κρασί.

Οι γυναίκες όταν πενθούσαν φορούσαν μαύρα ρούχα αλλά και μαντήλι στο κεφάλι για δύο ή τρία χρόνια. Ενώ οι άντρες φορούσαν στο κεφάλι τους μια κορδέλα και άφηναν γένια για σαράντα μέρες.

Στα σαράντα οι γυναίκες έφτιαχναν μόνες τους στάρι και προσκομίδια και τα έψηναν στο φούρνο που είχαν στην αυλή. Την επόμενη μέρα έπαιρναν τα πανέρια με το στάρι και τα προσκομίδια και τα μοίραζαν σε όλο το χωριό.

Το μοιρολόι αυτό είναι για τη μάνα (κηδεία)

Το ασήμι και το μάλαμα
Το λιώνουν στο ποτήρι
Και το δικό σου το κορμί
Θα λιώσει στο στρωσίδι	και πέστε στα παιδάκια μου
δεν έρχομαι άλλη νύχτα.
2) Το ασήμι και το μάλαμα
το λιώνουν μεσ' στην κούπα
και το δικό σου το κορμί
θα λιώσει μες στη γούβα.	8) Για πιάστε με να σηκωθώ
και βάλτε με να κάτσω
και φέρτε τα παιδάκια μου
για να τα κουβεντιάσω.
3) Να ήξερα πότε θα έρθεις
και πότε θα γυρίσεις
να ρίξω ρόδα στην αυλή
να 'ρθεις να τ'α μύρίσεις	9) Για πιάστε με να σηκωθώ
όρθια για να καθίσω
και φέρτε τα παιδάκια μου
να τα ευχαριστήσω.
4) Δεν είμαι Μάης, για να έρθω
Απρίλης να γυρίσω
Είμαι νερό τρεχούμενο
και δε γυρίζω πίσω	10) κι όταν θα με σηκώσουνε
τέσσερα παλικάρια
να σπάσουν τα ντουβάρια
5) Κι όταν άσπρισε ο κόκορας
Κι αυτή η μαύρη κότα
Τότε κι εγώ κορίτσι μου
Θε να σου 'ρθω στην πόρτα	11) και κει που θα με βάλουνε
σας χαιρετώ για πάντα
τότε φωνάχτε δυνατά
μάνα και πάλι μάνα
6) Αφήνω γεια στη γειτονιά
αφήνω γεια και στο χωριό
μ' όλες τις πρασινάδες	12) η μάνα είναι θησαυρός
για όλα τα παιδιά της
ποτέ της δεν τα χώρισε
πονούσε η καρδιά της.
7) τέσσερα τείχη του σπιτιού
σας αφήνω καλή νύχτα	13) η μάνα είναι στήριγμα
ποτέ της δε λυγίζει
τις μπόρες και τα βάσανα
τις αντιμετωπίζει

14) η μάνα είναι κιβωτός
με την ζεστή αγκαλιά της
που κρύβει τα παράπονα
απ' όλα τα παιδιά της.

15) ρωτήστε και τα ορφανά
που ψάχνουν να τη βρούνε
για να την έχουν δίπλα τους
το πόνο τους να πούνε.

16) μανούλα μου δεν ήθελα
ποτέ για σε να κλάψω
θέλω να σε είχα δίπλα μου
και πλάι σου να κάτσω.

17) τα μοιρολόγια μάνα μου
είναι για τους λεβέντες
που έφυγαν πολύ νωρίς
και οι μανούλες κλαίνε.

18) ώρα καλή μανούλα μου
και στην καλή την ώρα
και να γεμίσει ο δρόμος σου
τριαντάφυλλα και ρόδα.

19) να 'χεις καλό παράδεισο
μανούλα μου γλυκιά μου
στη Παναγιά και το Χριστό
να 'σε πάντα κοντά τους.

Πολλά τραγούδια λέγονται και στα αρβανίτικα και στα ελληνικά ή και ανακατεμένα. Τα αρβανίτικα είναι μια γλώσσα που οι ρίζες της έρχονται από Ομηρικούς Χρόνους. Μια ανάλυση λέξεων δείχνει ότι οι πιο πολλές ήσαν οι ίδιες και στα Ομηρικά. Ένα μικρό δείγμα είναι οι παρακάτω:

Κρίε = Κάρα = Κεφάλι

Σύπρ = Υπερ = Πάνω κ.λ.π.

ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΠΑΝΗΓΥΡΙΩΝ

Σε όλα τα ξωκλήσια της Κορίνθου γίνονταν και γίνονται μεγάλα πανηγύρια. Του Αγίου Νικολάου, της Αγίας Παρασκευής, του Αγίου Δημητρίου, της Αγίας Τριάδας, του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Παντελεήμονα, της Μακαβέας, των Καλανήσων δύο φορές το χρόνο, της Ανάληψης, του Σωτήρος γίνονταν και γίνεται μεγάλη προσέλευση πιστών, αρτοκλασία και εκδηλώσεις. Ειδικότερα στο πανηγύρι του Αγίου Νικολάου που συναντάμε το έθιμο του μπουλουγουριού. Για το έθιμο του μπουλουγουριού οι Κορίνθιοι σε μεγάλο καζάνι βράζουν κομμένο στάρι με λάδι και αυτό γίνεται για την ευλογία του σταριού που είχαν σπείρει, του λαδιού και του κρασιού που ήσαν τα βασικά προϊόντα της Κορίνθου. Βέβαια το στάρι το ευλογούσαν βασικά κάθε

14 Σεπτεμβρίου στη γιορτή του Σταυρού που μαζί με το βασιλικό πήγαιναν και στάρι στην εκκλησία για να ευλογήσουν την νέα σπορά, ενώ το βασιλικό για να πιάσουν καινούργιο προζύμι.

Στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου κάθε φορά που φεύγουν παιδιά του χωριού για να υπηρετήσουν το στρατό τελείται λειτουργία στο ναό. Επίσης έχουν την αρτοκλασία του Γυμνασίου υπέρ υγείας.

Της Αγίας Τριάδας έχουμε την σούβλα.

Της Ανάληψης επειδή ήταν κοντά στη θάλασσα η εκκλησία ήταν καλό να κάνουν το πρώτο τους μπάνιο.

Της Σωτήρος έχουν λιτανεία.

Επίσης με μεγάλο πανηγύρι λέγεται ότι γιόρταζαν οι Περαχωρίτες (Περαχώρα Κορινθίας) την γιορτή της Παναγίας στις 8 Σεπτεμβρίου στο Σέλκι, όταν αρχίζει και το ψήσιμο των σταφυλιών. Στο ναό της Παναγίας στο Σέλκι μετά τη λειτουργία γινόταν μεγάλο πανηγύρι κάτω από τον ίσκιο της τρίκορφης αγριελιάς που διατηρείται πολλούς αιώνες.

ΜΟΥΝΤΑΦΣΣΑ

(Μεταξωτής: Κορινθίας)

(Παραδοσιακή στολή)

Η Μουντάφσσα εμφανίστηκε στην Περαχώρα Κορινθίας ίσως από την εποχή του Ιουστινιανού ή λίγο αργότερα όταν οι ιερωμένοι άρχισαν να ντύνονται με μεγαλοπρέπεια. Οι δε τιτλούχοι ευγενείς επίσης συνήθιζαν να ντύνονται καλαίσθητα, με μεταξωτά ρούχα, με κεντήματα. Τέτοιοι τιτλούχοι ήλθαν στην Περαχώρα αυτή την εποχή και μετέπειτα στο πνεύμα "Εξουσίας – Πρόνοιας" που δόθηκε από τους Αυτοκράτορες. Από τότε μέχρι σήμερα πολλά επώνυμα οικογενειών, σχεδόν τα μισά της Περαχώρας, διασώζονται σαν απόγονοι αυτών των τιτλούχων: Λογοθέτης, Σακελλάριος, Λαμπαδάρης, Φίλης, Ζερβός...

Αυτή η καλαίσθητη φορεσιά που διαμορφώθηκε βασικά στην Περαχώρα επεκράτησε και έγινε γνωστή σε όλη την Κορινθία. Γι' αυτό το λόγο αναφέρεται σαν φορεσιά της Κορινθίας στις εγκυκλοπαίδειες και στα μουσεία.

Είναι όμως δημιούργημα των γυναικών της Περαχώρας από τη βασική ενασχόληση της Μάνας με τις κόρες στο σπίτι.

Η λέξη Μουντάφσσα σημαίνει μεταξωτή στολή, γιατί σε υφάσματα βαμβακερά ή μάλλινα του αργαλειού, που σχεδόν κάθε νοικοκυριό της Περαχώρας διέθετε μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, την κεντούσαν με μεταξωτές κλωστές ή καραμανικές και κατά βάση αποτελείται: α) από ένα φόρεμα μακρύ βαμβακερό ή λεπτό μάλλινο φτιαγμένο στον αργαλειό. Το ύφαιναν με δύο πτυχές και κατόπιν κεντούσαν στα μανίκια, στον ποδόγυρο και δέκα πόντους από τη μέση κάτω σε δύο γραμμές. Τα κεντήματα γινόταν με διάφορα χρώματα μεταξωτής κλωστής, ή καραμάνικης με γεωμετρικά σχέδια και πάω από αυτά δέσποζε ο Σταυρός. β) Από το μπύστο, που λέγεται και τζάκος και τα μανίκια του είναι επίσης κεντημένα. γ) Από την ποδιά που ήταν από βελούδο συνήθως πορφυρό – γκρενά (βυζαντινή περίοδος) ή μπλε (νεώτερη περίοδος) και είναι κεντημένη με λουλούδια και κλάρες και μαζί με το Σιγκούνι ήταν τα πλέον καλαίσθητα κομμάτια της Στολής. δ) Από το σιγκούνι το οποίο, ήταν το εξωτερικό επανωφόρι και ήταν το "Καλλιτέχνημα". Υφαινόταν, βασικά από χοντρό ύφασμα, το κεντούσαν με μεταξωτή κλωστή, στριφτή, στο χέρι με γεωμετρικά σχήματα και η επίδραση αυτή έρχεται από τα αρχαία χρόνια. ε) Έπειτα είναι το μαντήλι που είναι και αυτό κεντητό και υφαντό και στις άκρες έχει φούντες. Αυτό το μαντήλι είναι το πατροπαράδοτο νυφικό αλλά υπάρχει και κάποιο μεταγενέστερο όπως ένα μαντήλι κίτρινο κεντημένο με λουλούδια.

Τα προηγούμενα κομμάτια γίνονταν από τα κορίτσια της Περαχώρας υπό την επιστασία της μάνας και ήταν βασικά η καθημερινή τους ενασχόληση, διότι σε εξωτερικές εργασίες πήγαιναν μόνο στο θέρισμα και στον τρυγητό υπήρχαν και τα περιδέραια, τα λεγόμενα «γιορτάνια». Τα γιορτάνια φτιάχνονταν από «Ιουστινιανά» νομίσματα ή νομίσματα Μ. Αλεξάνδρου. Επίσης οι θέκες που ήταν φούντες γκρενά (ή πορφυρές) και φτιάχνονταν από μεταξωτή κλωστή που ήταν είκοσι πόντους περίπου. Τις φορούσαν πίσω για να είναι πιο καλαίσθητο το ένδυμα. Οι φούντες στηρίζονταν σε ένα ασημένιο «κεφαλάκι» όπως το ονόμαζαν. Πέρναγε από κει η κλωστή και ήταν σκαλισμένο. Τα παπούτσια ήταν πάντα, μαύρα γοβάκια και οι κάλτσες πλεκτές από άσπρη ψιλή κλωστή. Την καλύτερη από τις μουντάφσες που έφτιαχναν την χρησιμοποιούσαν για το νυφικό. Χρησιμοποιούσαν

μουντάφσσα επίσης στις επίσημες γιορτές και στους χορούς που έκαναν στην πλατεία. Αρκετές από τις στολές αυτές, σώζονται μέχρι σήμερα στις πιο πολλές οικογένειες της Περαχώρας και ανάλογα με την κοινωνική τους θέση, ήταν μέρος της προίκας που έφτιαχναν οι μανάδες μαζί με τα ελεύθερα κορίτσια. Έπαιρναν από τρεις έως δέκα τέτοιες στολές τα κορίτσια που παντρευόντουσαν γι' αυτό και όλες οι οικογένειες της Περαχώρας έχουν ακόμα μέχρι και σήμερα τέτοιες στολές αλλά και πολλές πουλήθηκαν σε συλλέκτες.

Η στολή αυτή συμπεριλαμβανόταν στα προικώα μαζί με τα χρήματα, κτήματα, ρουχισμό, ζώα (οικόσιτα). Η Μουντάφσσα αναφέρεται σαν φορεσιά της Κορινθίας για το λόγο ότι επηρέασε όλη την Κορινθία. Επειδή οι Ενετοί και κατόπιν οι Τούρκοι είχαν δώσει ιδιαίτερα προνόμια στην Περαχώρα, (ήταν το πρώτο Δερβένι από Μωριά – Ρούμελη και τις τότε εποχές Κέντρο Διαμετακομιστικού Εμπορίου. Ήταν πλούσια ως επίκεντρο εξελίξεων που είχαν σχέση με την επανάσταση και την μετέπειτα αυτής εποχή που οι Συνταγματικοί την έκαναν κέντρο (Πρωτεύουσα) του νεοσύστατου Ελληνικού κράτους. Είχε σε αφθονία βασικά προϊόντα όπως σάρι, λάδι, κρασί αιγοπρόβατα, αλλά και το ρετσίνι και τα υποπροϊόντα του. Επίσης διατηρούσε το καθεστώς της ανεξαρτησίας από την εποχή των Ενετών και επί Τουρκοκρατίας ανήκουσα στα Δερβενοχώρια και όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο 93,3 κείμενο της Γένναδιου Βιβλιοθήκης χρονολογίας 1796; ότι ήταν "από τα πλέον ελεύθερα και απάτητα χωριά" και οι κάτοικοί της ήταν βασικά απόγονοι τιτλούχων του Βυζαντίου. Η Περαχώρα λοιπόν ήταν ένα από τα μεγαλύτερα χωριά της Κορινθίας και με το εμπόριο συνέδεε τις περιοχές Θηβών – Κορινθίας – Νησιών Αργοσαρωνικού. Γνωστό ότι η Θήβα είχε τη μεγαλύτερη παραγωγή μεταξιού και τα νησιά του Αργοσαρωνικού μεγάλο εμπορικό στόλο της εποχής αυτής. Γι' αυτό επηρέασε και επηρεάστηκε από την περιοχή της Αργολιδοκορινθίας και την περιοχή της Στερεάς Ελλάδας (Ρούμελη).

ΠΕΡΑΧΩΡΑ

(Κορινθίας)

Ανάμεσα στα διάσελα κι απ' το γιαλό ξαμόνε
νείρεσαι, πετροπέρδικα, και τα πουλιά 'γναντεύεις.
Μα σείστε η γης και σώριασε την πετραρματωσιά σου
που κούρνιαζαν οι θύμισες και φώλιαζαν οι δόξες.
Και τώρα που στέκεις νεόχτιστη, σπιτιών καινούρια όψη
σου πήρε την παλιά θωριά, σε φράγκεψε το τούβλο.
Σου πήρε τα χαγιάτια σου, λοτσάρια καλύτερίμια,
σ' αφάνησε τη ιστορική κλησιά τ' Άγιο Ταξιάρχη.
Αμή όλα αυτά κι αν 'παθες μένει ρωμιά η ψυχή σου
ν' άχολογά το στάμικο, τ' ομάδι χαροκόπτι
ν' αχούν τραγούδια κλέφτικα κι η γιόσα να τσικνίζει,
να' φραίνει ακόμη τις καρδιές του βαγενού τ' ανάμα...
Ρωμιά κυρά, του Σηκωμού λημέρι κι αποκούμπτι,
της προσφυγιάς απόγιασμα, του Τούρκου κοψοπόδι,
εί κι είχαν τέλια οι γριές κουφόκορμες ελιές σου,
για να βράσει ο ταμπουράς στο θρό του πάσα ανέμου.
Για να τις σει Ντεληβοριάς – ντουφέκια και μπατάγιες
Να τις ριγά ο Απόσπερνος – τραγούδια της αγάπης.
Πρυχού να σβήσει τ' όνειρο και η φραγιά σ' αλλάξει
Για πιάσει το λιογκάρι σου με τις παλιές του κόρδες.
Ξύπνα τους νταουλίφηδες, ζυγιές τους πιπιτζλίδες
Να βρει περιφάνεια και καημός κι λεβεντιά στ' αλώνι.
Να βγουν ομπόλιες μπρισιμιές, Μουντάφσσα (παινεμένη)
Να βγούνε σμάρια οι έμορφες να ροδανίσει η ρούγα.

Αλέξης Πετρόπουλος «Γερανείτης»

ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΜΑΧΗΣ ΠΕΡΑΧΩΡΑΣ

Διασκευή: Παπαδημητρίου Αναστάσιος

Κλείσαν οι στράτες του Μωριά, κλείσανε τα Δερβένια
Κλαίνε τα χάνια γι' άλογα και τα τζαμιά για Τούρκους
Κλαίει και μια χανούμισσα για το μοναχογιό της.
Τον γιο της τον Αλήμπτη που 'ρθε στη Περαχώρα
Χωρίς καλά να το σκεφτεί, τι του' μελλε να πάθει...

Τι έχεις καημένε κόρακα και σκούζεις και φωνάζεις;
Μήπως διψάς για αίματα μήπως πεινάς για κρέας;
Πέρασε απ' το Βαρδ' Αλή που 'ναι κορμιά γεμάτο
Οι Τούρκοι ετολήσαν δεσμπάργκο για να κάνουν
Βρήκαν Νικήτα αρχηγό μαζί με Υψηλάντη
Η Περαχώρα αγρύπνησε κι όλοι οι Περαχωρήτες.
Στο σκάλωμα κυνήγησαν τους Τούρκους για να πνίξουν
Που 'ρθαν νυχτιάτικα εδώ, εμάς να σκλαβώσουν.

Εσέ ρωτώ Σταυραϊτέ που από ψηλά μας βλέπεις.
Στης Περαχώρας τη μεριά γιατί έχει φασαρία;
Πολύ κακό και χαλασμός γίνεται εκεί πέρα
Τούρκοι μιλιούνια πλάκωσα, το πέρασμα να πιάσουν
Περαχωρίτες ξύπνησαν κι αγρίεψαν για τούτο
Πώς είναι τάχα να βρεθούν Τούρκοι στην Περαχώρα;
Να διαφεντέψουν τα στενά κι όλα τα Δερβένια;
Αφέντες είναι μόνοι τους εδώ και τόσα χρόνια.
Τούρκου ποδάρι δε μπορεί τους δρόμους της να πάρει
Κι αυτοί του το τολμήσανε χαλάστηκαν στο ρέμα
Στης Αρακούκης* οι μισοί κι άλλα στο Μουσιτόρι
Κι όσοι από κει γλυτώσανε, Βάρδα Αλή φωνάζουν.

* Εκεί βρίσκεται ανάγλυφο στην πέτρα το πόδι «Τούρκου» που τόλμησε να πατήσει την Περαχώρα, γι' αυτό τη θέση αυτή την ξέρουμε και σαν Κ'ιμη Τουρκ' τ = πόδι Τούρκου.

ΜΥΘΟΙ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ

Τα Στοιχειωμένα Μελίσσια (Τρίκαλα Κορινθίας)

Μεταξύ του Ξυλοκάστρου και της Ζούρας, εις την επαρχίαν της Κορινθίας, ευρίσκεται ένας γκρεμός όπου τον λέγουν ψηλό λιθάρι. Εκεί υπάρχουν πολλά άγρια μελίσσια, αλλά κανείς δεν κοπτά να τρυγήση το μέλι. Μια φορά ηθέλησε ένας να το τρυγήση και είπε και τον κατέβασαν με σκοινί από την κορφή του βράχου. Αλλ' έξαφνα τον είδαν εκείνοι που ήσαν από πάνω να κάνη σαν τρελός και να του φαίνεται πως το σκοινί ήταν φίδι και ήθελε να τον φάγη. Έβγαλε λοιπόν το μαχαίρι του και έκοψε με αυτό το σκοινί. Έτσι εγκρεμίστηκε και έγινε κομμάτια.

Τα Δύο Στοιχειά (Δήμος Φενεού της Κορινθίας)

Του Φονιά τη λίμνα την ρίζαν δύο στοιχειά, το ένα κατοικούσε καντά στην Γκιόζα, το άλλο πέρα από τη Λυκουριά. Αυτά μάλωναν συχνά μεταξύ τους, και στο ύστερο βγήκαν να παλέψουν σε μια θέση κοντά στην κορφή του Σαΐττα. Το ένα απ' αυτά που έμενε στα δυτικά μέρη της λίμνας και ήταν πολύ πονηρότερο, εσκέφθει να ρίχνει στον εχτρό του τουλούπαις από βοδινό ξύγκι άμα οι τουλούπαις ακουμπούσαν απάνω του έπιαναν φωτιά και τόσο φοβερούς πόνους του έκαναν, που το ανάγκασαν να φύγει και επειδή δεν είχε άλλο δρόμο έσκισε τα βουνά και μπήκε. Απ' αυτό το άνοιγμα χύθηκαν και τα νερά της λίμνης και ξεράθηκε.

Το Στοιχειό της Γκούρας (Κορινθία)

Στο Γυμνοβούνι, κοντά στο χωριό Μάρκαση του Δήμου Πελλήνης, είναι μια κρύα βρύση μ' άφθονο νερό. Την λεν Γκούρα, που θα πει αρβανίτικα κρύα. Αυτή η βρύση έχει τούτο το περίεργο, ότι καθημερινά το δειλινό, την ίδια ώρα πάντα, το νερό της λιγοστεύει πολύ. Γιατί αυτή την ώρα το στοιχειό της βρύσης βάνει το πόδι του μπροστά στην τρούπα και φράζει το νερό.

Το Στοιχειωμένο Σπίτι (Νέα Κόρινθος)

Στο σπίτι του Δημητρούλια όσοι πήγαν και κάθησαν έβλεπαν τη νύχτα σε μια κάμερα να βγαίνουν πότε δύο γυναίκες σ' άσπρα φορεμένες και πότε

μια μεγάλη χήνα. Και όταν κοιμόνταν άκουγαν να γίνεται μέσα σ' αυτήν την κάμερα μια αντάρα και συχνά να χτυπάν οι καρέκλες. Εκλείδωναν κι έφευγαν και όταν πήγαιναν πίσω εύρισκαν στυλωμένη την πόρτα από μέσα ταπογυδίσμια που τάχαν χωριστά, τα βρρίσκαν μέσα στη σάλα. Έκαναν ευκέλεια, αγιασμούς, μα το κακό δεν μπόρεσε να ξαλειφτή. Για τούτο δεν κατοικεί κανείς σ' αυτό το σπίτι.

Λένε πως όταν το χτίνανε βρήκαν μερικά πράματα εκκλησίας γιατί φαίνεται πως ήταν παλαιά εκεί εκκλησία, που χάλασε.

Το Στοιχειωμένο Σπίτι (Κιάτου του δήμου Σικυώνος της Κορινθίας)

Σε ένα σπίτι στο Κιάτο παλαιότερα φανερωνότανε ένας Αράπης, και ακουγότανε μια αντάρα, σαν να τραβούσαν την άγκυρα του καϊκιού. Και τώρα ακόμη στο ίδιο σπίτι γίνεται μια αντάρα, όμως αποκάτω στο υπόγειο. Αλλά αράπης δε φαίνεται.

Το Στοιχειό της Κορίνθου

Στο κάστρο της Κορίνθου είναι ένα σπίτι, που κάθε νύχτα βγαίνει σ' αυτό στοιχειό. Ένας χωροφύλακας κοιμήθηκε μια φορά εκεί μέσα και το πρωί ξύπνησε με πρησμένο πρόσωπο, γιατί τη νύχτα το στοιχειό του βούλωσε το πρόσωπο με τη βούλα του και του ρούφηξε το αίμα του. Το στοιχειό αυτό έχει τρεις μούρες.

Ο Αράπης Του Βρυσαρίου (Τρίκαλα της Κορινθίας)

Στο μεσανό μαχαλά στα Τρίκαλα είναι μια βρύση, το Βρυσάρη. Εκεί κρατεί ένας Αράπης, καθώς και στην άλλη βρύση που είναι κοντά στον Καλορώδη κρατούν Νεραΐδες. Ο Αράπης βγαίνει τη νύχτα και γυρίζει και βαστά στον ώμο του ένα μεγάλο δοκάρη. Μέσα σ' αυτό έχει κρυμμένο το θησαυρό του.

Δεν είναι καλό πράμα να περάσεις τη νύχτα από κει, γιατί κρατεί ο τρισκατάρατος και στις δύο μεριές και μήτε το διάβολο ν' απαντήσει, μήτε το σταυρό σου να κάμεις. Ένα όμως παλικάρι καλό, Πάνο τον έλεγαν, δεν φοβόταν τίποτα και πέρασε. Εγύριζε από γάμο και το 'χε λίγο στο κέφι καθώς πέρασε από το Βρυσάρι, εστάθε και ήπιε νερό, αλλά καθώς σηκώθηκε βλέπει μπροστά του έναν αράπη και του εμπόδιζε το δρόμο. Δε χάνει καιρό ο Πάνος,

πιάνει με το ζερβί του χέρι την πιστόλα του και του τη ρίχνει. Ο Αράπης εσχάθη, έγινε κουρνιαχτός αλλά πρόφτασε και τον χτύπησε ελαφρά στον ώμο. Έτσι τον ελάβωσε ο Αράπης τον καημένο τον Πάνο, και όταν γύρισε στο σπίτι έπεσε στο κρεβάτι και σε λίγες ώρες πέθανε.

Οι Λύκοι (Κορινθία)

Ένας βουρκόλος έχασε μια αγελάδα του και βγήκε γυρεύοντάς την. Στο δρόμο τον πλάκωσε η νύχτα και βρέθηκε σ' ένα άγριο δάσος. Άκουσε από μακριά ουρλιάσματα λύκων, φοβήθηκε κι ανέβηκε σ' ένα δέντρο, που έτυχε να είναι κοντά σ' ένα ξωκλήσι του Άη Βλάση. Εκεί που ήταν στο δέντρο ακούει μια φωνή να φωνάζει τους λύκους, καθώς φωνάζει ο τσοπάνης τους σκύλους, και σε λίγο μαζεύτηκαν οι λύκοι. Άκουσε και τη φωνή να τους διατάζει. «Σύ να πας στο Αγινόρι να φας το άλογο του Παύλου. Σύ στο Στεφάνι να φας το πρόβατο του Πέτρου. Σύ στην Κλένια να φας το βόδι του Βασίλη». Και άλλα τέτοια, και καθένας από τους λύκους, μόλις τ' άκουγε έφευγε σαν αστραπή.

Στο τέλος έφτασε εκεί κι ένας κουτσός λύκος και ζήτησε κι αυτός να τον διατάξει να πάει πουθενά. Μόνο η φωνή του είπε: «Που ήσουν όταν διάταζα τους άλλους; Τώρα εδόθηκαν πλέον τα προστάγματα». «Ήμουν κουτσός και δεν μπόρεσα να' ρθω με τους άλλους». «Άντε θα σ' οικονομήσω και σένα, είπε η φωνή. Σύ να φας αυτόν που είναι κρυμμένος στο δέντρο».

Ο κακομοίρης αυτός ~~να ακούσει τέτοια~~ παραγγελία τα' χασε από το φόβο του. Κάθησε εκεί ζαρωμένος στο δέντρο και ο λύκος αποκάτω και τον περίμενε να κατέβει να τον φάει. Έτσι, ως το πρωί όσο που είδε μερικούς διαβάτες, έβαλε δυνατή φωνή και αυτοί και τα σκυλιά τους έτρεξαν κι έδιωξαν τον λύκο και τον εγλύτωσαν. Ξεκίνησε το λοιπόν αυτός και πήγαινε στο σπίτι του καταφοβισμένος για όσα άκουσε, και στο δρόμο ρωτούσε πότε τούτον, πότε εκείνον, τι γίνεται ο τάδε στο Αγινόρι, τι κάνει ο τάδε το Στεφάνι, πώς περνάει ο τάδε στην Κλένια. Και ο ένας του έλεγε: «Καλά, μα του 'φαγε του δυστυχισμένου ο λύκος τ' άλογο» και για τον άλλον το ίδιο, καλά, μα του 'φαγε ένα πρόβατο ο λύκος και ο άλλος το ίδιο, μόνο το βόδι του φτωχού το 'φαγε το χαλίνωμα.

Σαν τ' άκουσε αυτά κατάλαβε πως όσα εδιάταξε η φωνή τη νύχτα εκείνη, έγιναν όλα και άρχισε να φοβάται μην την πάθει κι αυτός και γίνει η παραγγελία που έλαβε γι' αυτόν ο λύκος. Επροφυλάγονταν λοιπόν και δεν

πήγαινε πουθενά. Αλλά μια μέρα αποφάσισε να πάει στη μάντρα που είχε τα ζωντανά του, κοντά στο σπίτι του, σ' ανοιχτό μέρος. «Ας πάω, λέγει, εκεί δεν είναι φόβος να έρθει ο λύκος να με φάει». Δε πρόλαβε όμως να πάει. Ο λύκος παραφύλαγε και μόλις τον είδε όρμησε και τον σκότωσε. Εκτέλεσε έτσι την προσταγή του.

Ο Δαίμονας ο Σκανταλιάρης (Καστανιά του δήμου Συμοφαλίας της Κορινθίας)

Όσα μαλώματα και τσακωμοί γίνονται στο κόσμο, γίνονται γιατί βάνει σκάνταλα ο δαίμονας. Πάντα βρίσκεται στη μέση, αλλά μόνο οι σαββατογεννημένοι τον βλέπουν. Ένας σαββατογεννημένος μας έλεγε πως εγλύτωσε το γιο του από το δαίμονα, που τον έκανε να γκρινιάζει πάντα. Μια ημέρα, λέει, το παιδί μου, όπως πάντα, δυσαρεστήθηκε πάνω φαί. Τότες εγώ κοιτάω τριγύρω, βλέπω το δαίμονα απάνω στο πάτερο. Το άφησά να δω τι θα κάνει. Κατέβηκε και εκαβαλίκηψε στο σβέρκο το γιο μου. Βγάνω το κουμπούρι σιγά-σιγά, σκύβω στο σβέρκο του γιου μου και τραβάω μια κουμπουριά. Ο δαίμονας έφυγε από το παράθυρο, όπου εβρήκαμε και τρεις στάλες αίμα. Και από τότε ο γιος μου δε χολιάει.

Ο Αντίλαλος (Τρίκαλα της Κορινθίας)

Πάνε τώρα περισσότερα από καμιά εκατοστή χρόνια, όπου τρεις αδερφοί βοσκοί έβαλαν απόφαση να εξολοθρέψουν μια οικογένεια των οχτρών τους, και εσυμφώνησαν ν' ανταμώσουν τα μεσάνυχτα στην κορφή ενός όχτου, για να ξεκινήσουν από εκεί, να πάνε στο σκοπό τους. Όταν εμαζεύτηκαν ρώτησε ο ένας τον άλλον ποιος ήταν που εφώναζε, γιατί όλοι είχαν ακούσει μια φωνή. Αφ' ότου είδαν πως κανείς από αυτούς δεν εφώναζε, ενόησαν ότι η φωνή ήταν δαιμονική και σήμαινε πως θα πετύχουν τον κακό σκοπό τους. Και πραγματικός ξεκλήρισαν όλους τους εχθρούς τους. Από εκείνον τον καιρό εκείνος ο όχτος λέγεται αντίλαλος.

Το Χρυσό Χτένι της Νεράϊδας (Τρίκαλα Κορινθίας)

Η γριά Ανθούλα πήρε μια φορά το βαρέλι της να πάει να το γεμίσει στους Κωλοράδη. Ήταν νύχτα. Ήταν μακριά από τη βρύση ως δέκα δρασκελιές, βλέπει άξαφνα μια γυναίκα, που ήτανε ντυμένη στα μεταξωτά και

στεκόταν μπροστά στη βρύση και εχτίνιζε τα μαλλιά της, που έφταναν ως τα νύχια. Η Νεράϊα (γιατί Νεράϊδα ήτανε) επέταξε το χτένι στο ντουλάπι και εξαφανίστηκε.

Γιομίζει η γριά Ανθούλα το βαρέλι της, παίρνει και το χτένι της Νεράϊδας και γυρίζει στο σπίτι. Στυλώνει την πόρτα με την αμπάρα και γέρνει να κοιμηθεί. Κοιμήθηκε δεν κοιμήθηκε πολύ ώρα, έρχεται η Νεράϊδα, την πιάνει απ' το λαιμό, και της λέει: «Μωρή θα σε πνίξω, αν δεν πας την τσατσάρα μου να τη βάλεις πίσω από κει που την πήρες». Ξυπνάει απ' τη τρομάρα της, τρίβει τα μάτια της, κοιτάει για να δει, η Νεράϊδα έγινε άφαντη. Φοβότανε, αλλά έλα που ήθελε να κρατήσει και την τσατσάρα! Κουκουλώνεται με το πάπλωμα, κλείνει τα μάτια της, η Νεράϊδα πάλι έρχεται και την πιάνει πάλι απ' το λαιμό να την πνίξει για την τσατσάρα της. Ήθελε δεν ήθελε, παίρνει την τσατσάρα, πάει στη βρύση, την αφήνει πριν λαλήσουν τα κοκόρια και γυρίζει στο σπίτι. Η Νεράϊδα από τότε δεν ξαναεμφανίστηκε.

Τα Παιδιά Της Νεράϊδας (Κορινθία)

Ήταν ένας εργατικός άνθρωπος, που κάθε μέρα θα σηκωνότανε πολύ πρωί και θα πήγαινε στη δουλειά του. Μια φορά που σηκώθηκε πολύ νωρίς, προτού να φέξει, άκουσε στο δρόμο του τραγούδια και χορούς. Ετράβηξε ίσια εκεί που ακουγότανε οι φωνές και βλέπει τις Νεράϊδες και κολυμπούσαν στο νερό και τραγουδούσαν. Είχαν βγαλμένα τα πουκαμισάκια τους και τα είχαν πεταμένα στα χόρτα. Ορμά αυτός και αρπάζει ένα πουκαμισάκι. Οι Νεράϊδες καθώς είδαν τον άνθρωπο εβγήκαν από το νερό και πήρε η καθεμία το πουκάμισό της, και πέταξαν και έφυγαν. Εκείνη που της το είχε παρμένο δεν μπορούσε να τις ακολουθήσει και έμεινε. Τον παρακαλούσε να της το δώσει, εκείνος τίποτα. Αναγκάστηκε και πήγε μαζί του, της έδωσε αυτός άλλα φορέματα, την πήρε σπίτι του και την είχε γυναίκα του. Έκανε και τρία παιδιά με δαύτη.

Η Νεράϊδα κάθε τόσο τον εστενοχωρούσε με τα παρακάλια της να της δώσει την πουκαμισά της, που από τα πολλά της την έδωκε. Εκείνη τότε περίμενε μια μέρα που ήταν ο άντρας της στο χωράφι, φορεί την πουκαμισά της, σφάζει τα παιδιά της, τα βάζει σ' ένα ταψί, τα αποθέτει απάνω στο τραπέζι, κλείνει το σπίτι και γίνεται άφαντη. Καμιά φορά να σου κι έρχεται ο δόλιος ο άντρας της, βροντά την πόρτα, σκούζει, φωνάζει, αλλά κανείς δεν

τουμίλαγε. Σπάει την πόρτα, ανεβαίνει απάνου και τι να δει! Τα παιδιά του σφαγμένα! Τότε χτυπούσε το κεφάλι του από την ανοησία που έκαμε που της έδωσε την πουκαμίσια, και όχι μόνο τη γυναίκα που έχασε, αλλά και τα παιδιά του και με τέτοιο τρόπο.

Άλλοι πάλι λένε πως άμα της έδωσε ο άντρας της το πουκάμισο η Νεράϊδα το φόρεσε με ησυχία και ύστερα γυρίζει και του λέει: «Έχε γει και να δεις τι θα σου κάμω». Και εχάθει από μπροστά του. Ελυπήθει κατάκαρδα αυτός που την έχασε, αλλά είχε και μια παρηγοριά που του έμειναν τα παιδιά τους. Σε λίγο όμως παρατήρησε πως και τα τρία του παιδιά εχάθηκαν μαζί με την μάνα τους και εκεί που ο δυστυχισμένος αυτός έκλαιε και οδύρετο, άκουσε άξαφνα μια φωνή και του λέει: «Μέσα είναι, πήγαινε δεσ τα». Τρέχει στην κάμαρη και τι να δει. Και τα τρία παιδιά του χάμω στο πάτωμα σκοτωμένα.

ΕΝΟΤΗΤΑ Θ': ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ΕΛΛΑΔΑ, ΧΤΕΣ, ΣΗΜΕΡΑ, ΠΑΝΤΟΤΕ

Ο τόπος όπου ένας πολιτισμός γεννήθηκε δεν μπορεί να είναι ποτέ αδιάφορος. Υπάρχει μια σχέση μυστηριώδης αλλά βέβαιη ανάμεσα στο έδαφος, τον άνθρωπο και τις δημιουργίες του πνεύματός του.

Η Ελλάδα έπλασε έναν πολιτισμό θαυμαστό, τον πιο ανθεκτικό, τον πιο γόνιμο, τον πιο διαδομένο που γίνεται μέσα στο χώρο και το χρόνο. Όμοια μ' ένα δυνατό δέντρο που ανέπτυσε τα κλαδιά του το ένα μετά το άλλο, ο πολιτισμός αυτός σκέπασε με το γόνιμο ίσκιό του τη γη ολόκληρη. Κανένας πολιτισμός, απ' όσους εμφανίστηκαν κατόπι, και πρώτ' από όλα στην Ευρώπη, δεν υπάρχει που να μην του είναι, με κάποιο τρόπο, οφειλέτης κανείς, που να μην αποτελεί τον καρπό της σποράς του. Όλα τα διανοητικά μας οχήματα, τα φιλοσοφικά ή πολιτικά μας συστήματα και οι περισσότερες από τις καλλιτεχνικές μας αναφορές προέρχονται από αυτόν. Οι επιστημονικές μας ανακαλύψεις, οι εξουσίες που σιγά - σιγά αποχτήσαμε πάνω στη φύση και στην ύλη, ακόμη και οι τεχνολογικές επιτεύξεις σήμερα που μοιράζεται ολόκληρη η ανθρωπότητα, έχουν το ξεκίνημά τους στην ελληνική ευφυΐα, στις μεθόδους του διαλογισμού της, στον τρόπο που είχαν τότε οι Έλληνες να συλλαμβάνουν τον άνθρωπο στο κέντρο του κόσμου και να ερωτούν το σύμπαν.

Η Ελλάδα είναι η γη όπου βυθίζονται οι ρίζες μας. Γη περιορισμένη, αυτή η χερσόνησος που περιβάλλουν τ' αργιπέλαγά της, αλλά πιο πλούσια από οποιαδήποτε άλλη σε οτιδήποτε αγγίζει το στοχασμό.

Κάθε πολιτισμένος μ' έναν ορισμένο τρόπο, ανήκει εξαιτίας της διανοητικής του διαμόρφωσης στην ελληνική διασπορά. Οι Έλληνες της σημερινής εποχής είναι σαν εξάδελφοί μας του αρχαιότερου κλάδου. Εκείνοι που συνεχίζουν να υπάρχουν πάνω στο έδαφος των προπάππων. Αναζητούμε πάνω στα πρόσωπά στη φωνή, στις χειρονομίες, τα πατρογονικά χαρακτηριστικά. Και τα ξαναβρίσκουμε χωρίς προσπάθεια. Η ίδια ζωντάνια πνεύματος, ο ίδιος θεμελιακός ατομισμός, ο αυτός ζήλος για την επιχείρησή, η

ίδια υποδοχή για τον ξένο που πάντοτε θεωρείται ως ένας θεός που διαβαίνει, η ίδια διάθεση του λόγου και της συζήτησης, τα αυτά πολιτικά πάθη, η αυτή κοινωνική αστάθεια...

Ό, τι και να συμβεί στην Ελλάδα, ευτυχές ή δυστυχές, οι επιτυχίες της, οι δυσχέρειές της, οι τραγωδίες της, έχουν για μας ειδική αξία, συγκινησιακή, συμβολική.

Η ΔΥΝΑΜΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

Ο μεταπολεμικός Έλληνας, κυριευμένος απ' έναν ψυχρό ορθολογισμό, παρασυρμένος απ' το ρυθμό μιας εξέλιξης χωρίς προγραμματισμό και ανθρώπινο προσανατολισμό, τείνει να θυσιάσει καθετί παραδοσιακό στ' όνομα μιας αμείλικτης προόδου, που συντρίβει κάθε συναισθηματικό δέσιμο με το παρελθόν. Στην προσπάθειά του να κάνει τη ζωή του πιο άνετη και πιο μοντέρνα, ν' απαλλαγεί απ' το πνεύμα της υπανάπτυξης, να φανεί ότι δεν είναι Βαλκάνιος αλλά Ευρωπαίος, οδηγήθηκε σταθερά σε μια περιφρόνηση κι αποστροφή για καθετί που τον έδενε με το παρελθόν.

Έτσι, η λαϊκή αρχιτεκτονική άφησε τη θέση της σε μια νέα «νεοικιαστική» αρχιτεκτονική, που ελάχιστα δημιουργεί το στοιχείο της θαλπωρής και της ζεστασιάς, που πρέπει να νιώθει ο άνθρωπος στο σπίτι του. Ο μεταπολεμικός Έλληνας νιώθει στο σπίτι του σαν επισκέπτης. Τα πλαστικά έχουν αντικαταστήσει τα παραδοσιακά οικιακά σκεύη. Το χαρακτηριστικό ελληνικό χρώμα και το μεράκι της Ελληνίδας νοικοκυράς, έχουν αφήσει τη θέση τους σε μια μοντερνοποιημένη κακογουστιά. Χάθηκε πια η σοφία του λαού. Κόψαμε τις ρίζες που μας έδεναν με το παρελθόν και αποπροσανατολιστήκαμε σε τέτοιο βαθμό, που αισθανόμαστε ξένοι στον τόπο μας. Η εθνική μας ταυτότητα ολοένα και περισσότερο κινδυνεύει. Σαν λαός χάσαμε τον εθνικό μας φλοιό και φτάσαμε σε μαρασμό του εθνικού πυρήνα. Και είναι γεγονός, πως όταν κάποιος ακολουθεί ξενότροπα ρεύματα παθητικά και χωρίς να σκέφτεται, γίνεται όργανο των άλλων και ουσιαστικά σκλάβος τους. Αφαιρέσαμε κάθε στοιχείο ελληνικότητας, πάψαμε να είμαστε αυτοί αυτοί Έλληνες. Νιώθουμε κάπως σαν μιγάδες. Κι όλα αυτά, γιατί

πιστεύουμε πως παράδοση είναι «πισωγύρισμα» και στατικότητα, χωρίς ίχνος εξέλιξης. Παράδοση, όμως, και «λαϊκός πολιτισμός» δε σημαίνει οπισθοδρόμηση και είναι κακόπιστο ν' αποσυνδέεται απ' την πρόοδο. Η παράδοση είναι έννοια φύσει δυναμική. Εξελίσσεται βιώνοντας και τις τρεις διαστάσεις του χρόνου (παρελθόν, παρόν, μέλλον). Δεν είναι συντήρηση αλλά προοπτική των διατηρημένων μέσα στο χρόνο, δηλαδή μια κληρονομιά. Είναι ο δρόμος τον οποίο ο άνθρωπος ανοίγει για να βρει τον εαυτό του. Η ζωή του ανθρώπου, όμως, δεν είναι ποτέ στατική, ποτέ στάσιμη. Γι' αυτό όταν λέμε παράδοση εννοούμε δύο πράγματα: κρατούμε και προσθέτουμε. Όσοι φοβούνται ότι παράδοση σημαίνει στένεμα του ορίζοντα, περιχαράκωση σε μια περιοχή κάποιων στατικών αξιών, δεν έχουν βαθύνει στην έννοιά της και στη σημασία της. Γιατί παράδοση δεν είναι σώριασμα νεκρών θησαυρών, μορφών απαρχαιωμένων. Είναι η διαρκής από γενιά σε γενιά μεταβίβαση όλου του ζωντανού πλούτου που περικλείει ένας πολιτισμός: η γλώσσα, η νοοτροπία, η τέχνη, τα ήθη και τα έθιμα, οι δοξασίες, οι θρύλοι, η θρησκεία και ακόμα το ύφος, ο τρόπος ζωής και το ήθος των ανθρώπων. Παράδοση γενικότερα θα πει ζωή. Αλλά ζωή με συνέχεια, με συνέπεια, με ειρμό που αποκλείει την ασυναρτησία και το χάος. Και ζωή θα πει κίνηση. Κίνηση προς τα μπρος. Παράδοση δεν είναι ό,τι θα παραλάβουμε, αλλά ό,τι θα παραδώσουμε. Παράδοση σημαίνει συνέχεια, αέναη δημιουργία. Η συνέχεια διακόπτεται, αν δεν αρθρώνεται δραστικά με τους άξονες της εξέλιξης. Όταν όμως η παράδοση έχει να μας προσφέρει υποδείγματα ήθους, πρότυπα καλαισθησίας και ανθρώπινες λύσεις στα προβλήματά μας, τότε γίνεται συνδετικός ιμάντας με την πρόοδο. Η άρνησή της θα σήμαινε άρνηση της ζωής.

όχι μόνον ν' αντέχει αλλά και να σκορπίζει προς κάθε κατεύθυνση την πολιτιστική του ακτινοβολία.

ΕΛΛΗΝΕΣ Η ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ

Θεωρούμε την πατρίδα μας ως μάνα. Όχι μονάχα δική μας αλλά και του κόσμου που ζει με συνείδηση τη ζωή του. Η μελαγχολική, ολόφωτη

μειλιχιότητα του ελληνικού τόπου ζωντάνεψε τις συνειδήσεις και βυθομέτρησε τον άνθρωπο με συνταραχτική δύναμη υπαρξιακού ηρωισμού. Η Ελλάδα, γεννήτρια που τροφοδότησε φως την Οικουμένη, μάνα της Ευρώπης και τροφός της επί τρεις χιλιάδες χρόνια σχεδόν. Έτσι, όπου κι αν σταθείς στην ήπειρό μας, σε βορρά, νότο, ανατολή και δύση της Ευρώπης, θ' αντικρίσεις έντονα και λαμπρά τα ελληνικά ίχνη. Οι άποικοι άφησαν μάρμαρα λαξεμένα, αγάλματα κι επιγραφές μες στα τοπία που τα εξανθρώπισαν με τα ερείπιά τους. Οι δάσκαλοι, οι πρόσφυγες, οι καλλιτέχνες κι οι καλόγεροι έσπειραν τα ευρωπαϊκά κράτη με τον ελληνικό σπόρο του πνεύματος. Ως τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια τα ευρωπαϊκά σχολεία ξεκινούσαν το φωτισμό των παιδιών απ' την Ελλάδα. Δώσαμε τους σοφούς μας, τους θεούς κι ήρωές μας, την ιστορία μας σ' ολόκληρο τον κόσμο. Κι ο κόσμος έτσι μας φαίνεται γνώριμος και φιλικός. Έχουμε ζήσει ως Έθνος σε βαθιά μοναξιά, αλλά ποτέ η Ευρώπη δε μας φάνηκε, θαρρώ, άλλος, ξένος κόσμος.

Είμαστε γνώριμοι, είμαστε συγγενείς, είμαστε οι πρόγονοι. Τα πρόσωπά μας μοιάζουν αδελφικά. Η ζωή μας έχει συγγένειες κι Ένωση της Ευρώπης χωρίς ψυχή, είναι καταδικασμένη να θρυμματιστεί, όπως γάμος χωρίς ελεύθερη συναίνεση των μελλονύμφων φέρνει μέσα του το θανάσιμο σπέρμα της αποτυχίας. Η ένωση αυτή πρέπει να γίνει με ψυχή, πρέπει πρώτα να πραγματοποιηθεί μέσα στη συνείδηση των Ευρωπαίων ώστε η αλληλεγγύη τους να ξεκινά από την ίδια τους ύπαρξη, για ν' αγγίξει τις μεγάλες ενότητες των λαών.

Κι ο κάθε λαός έχει ψυχή: έχει παράδοση δική του, μνήμη, ιστορία δική του, ιδιαίτερο ύφος ζωής, ιδιοσυγκρασία ξεχωριστή. Αν αυτά ισοπεδωθούν, η ενοποίηση δε θα μπορέσει να γίνει. Γιατί αυτή η Ένωση πρέπει να είναι σαν μια ορχήστρα όπου το κάθε έθνος θα φιλοτιμείται να παίξει τ' όργανό του όσο καλύτερα μπορεί, πρέπει να είναι σαν ανθρώπινο κορμί συναρθρωμένο με πολλά όργανα διαφορετικά, που εναρμονισμένα συνεργάζονται για την επιβίωση και την ενότητα του ανθρώπου.

Σε μια ενωμένη Ευρώπη, ο μεσογειακός που θ' ανέβει στο βορρά, πρέπει να μην αισθάνεται ξένος αλλά πρέπει να βρει μιαν άλλη ψυχή, έναν άλλο χαρακτήρα, όπως θα βρει αλλιώτικο τοπίο και διαφορετικές πολιτείες,

Όλ' αυτά σημαίνουν πως η ένωση πρέπει να γίνει από μέσα πρώτα, απ' τις συνειδήσεις, κι όχι απ' έξω απ' την κοινωνική και πολιτική ζωή.

Πρέπει πρώτα να υψωθεί μέσα σ' όλους εκείνους που ζουν σ' ετούτη την ήπειρο μια συνείδηση ευρωπαϊκή αλλά δραστήρια, ζωντανή, ανήσυχη.

© Το παρόν κείμενο είναι πνευματικό έργο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 Ελληνική Λαογραφία
Κώστα Ρωμαίου
Το αθάνατο νερό
- 📖 Η Ελλάδα
Φωτογραφικό και Λογοτεχνικό ταξίδι στον 19^ο αιώνα
Χάρης Γιακουμής
- 📖 Παραδόσεις
Περί του Βίου και της Γλώσσης του Ελληνικού λαού
Εκδόσεις «Ιστορική Έρευνα»
- 📖 Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική
Σύμβουλος και συντονιστής της
Εκδόσεις Δημήτρης Φιλίπιδης
(Αρχιτέκτονας, Λέκτορας) ΕΜΠ
Εκδοτικός οίκος Μέλισσα
- 📖 Εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος Λαρούς, Μπριτάνικα»
Έκδοση συνεργασίας
Grande Encyclopedie Larouso
Encyclopedia Britannica
Εκδοτικός οργανισμός Πάπυρος
- 📖 Ελληνικές γιορτές και έθιμα της Λαϊκής λατρείας
Μιχάλης Γ. Μερακλής «Εκδόσεις Οδυσσεάς» Αθήνα 1998
- 📖 Ήθη και έθιμα που σβήνουν
«Αποστόλου Κ. Μελίτσα»
- 📖 Ελληνικά έθιμα «Ξενοφώντας Γ. Αναγνωστοπούλου»

📖 Ελληνικοί Χ'ροι «Ανδρέα Κουτσαντώνη»

📖 Τουριστικός Οδηγός 2000

📖 Θεωρία Εφτάστερη: Η μαγεία του Ιόνιου
«Δ. Βασιλειάδη»

📖 Παραδόσεις «Ν.Γ. Πολίτης»

📖 Τα που θυμούμαι ξιστορώ
«Γιώργος Χριστοφόρου Αναστασάκης, Αθήνα 2001»

📖 Πανούτσος ΕΜ., «Η Κρίση του Πολιτισμού μας», Αθήνα 1992

📖 Κιτσάκης Α., «Προβλήματα της εποχής μας», Αθήνα

📖 Αντώνης Σταβακτάκης, «Η Κρήτη της Παράδοσης»
Εκδόσεις: Σμυρنيωτάκης, Αθήνα 1998

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΟΔΟΤΕΣ

Τσαγκαράκης Ανδρέας ετών 50